Jean Ziegler

IMPERIJ SRAMA

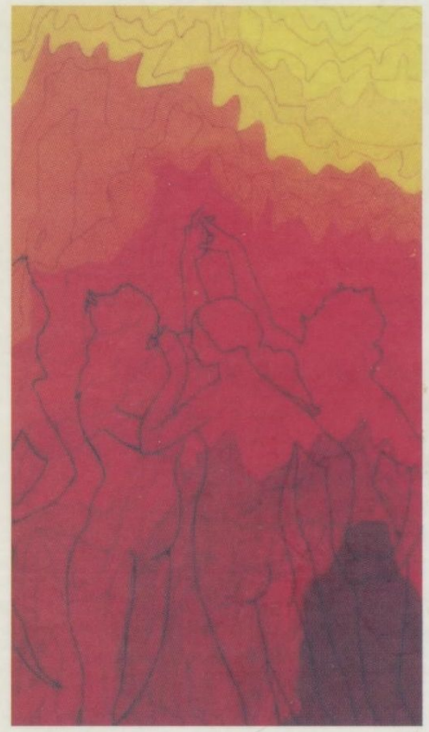

REFEUDALIZACIJA SVIJETA

Biblioteka IZVORI SUTRAŠNJICE

IZVORI

Jean Ziegler

IMPERIJ SRAMA

BIBLIOTEKA

IZVORI SUTRAŠNJICE

Urednik

Damir Mikuličić

Naslov izvornika
Jean Ziegler
L' EMPIRE DE LA HONTE

Kopirajto / Copyright © Jean Ziegler, 2005.
Ćiuj rajtoj rezervitaj / All Rights Reserved
Prava za hrvatsko izdanje IZVORI 2007.

Nakladnik
IZVORI

Lektura i korektura
Jasna Paunović

Slog

Stanislav Vidmar

ISBN 978-953-203-278-9

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 631769

Tiskano u Hrvatskoj / Presita en Kroatio

Zagreb, ožujak 2007.

Jean Ziegler

IMPERIJ SRAMA

Preveo
Mihailo Ničota

Zahvale

Olivier Bétourné pomogao je nastanku ove knjige svojom erudicijom, svojim prijateljstvom i nužno potrebnim savjetima. Erica Deuber Ziegler, Christophe Golay, Sally-Anne Way i Dominique Ziegler čitali su moj rukopis i pomogli mi svojim zapažanjima. Arlette Sallin i Camille Marchaut uobličile su je.

Svima iskreno zahvaljujem.

SADRŽAJ

UVOD 9

PRVI DIO OD PRAVA DO SREĆE

1. POGLAVLJE Fantom slobode 21
2. POGLAVLJE Organizirana oskudica 29
3. POGLAVLJE Strukturalno nasilje 39
4. POGLAVLJE Agonija prava 49
5. POGLAVLJE Barbarstvo i njegovo zrcalo 59

DRUGI DIO ORUŽJA MASOVNOG UNIŠTENJA

1. POGLAVLJE Dug 67
2. POGLAVLJE Glad 97

TREĆI DIO ETIOPIJA: ISCRPLJENOST I SOLIDARNOST

1. POGLAVLJE Alem Tsehaye 127
2. POGLAVLJE Zelena glad 137
3. POGLAVLJE Otpor 149

ČETVRTI DIO BRAZIL: PUTEVI OSLOBOĐENJA

1. POGLAVLJE Lula 163
2. POGLAVLJE Programa Fome zero 177
3. POGLAVLJE Duh Salvadora Allendea 185

PETI DIO REFEUDALIZACIJA SVIJETA

1. POGLAVLJE Kapitalistički feudalni sustav 205
2. POGLAVLJE Nekažnjenost 221
3. POGLAVLJE Uništiti nepoštenu konkurenciju života _____ 225
4. POGLAVLJE Hobotnica iz Veveya 237
5. POGLAVLJE Uništiti sindikate 245
6. POGLAVLJE Debele su krave besmrtne 251
7. POGLAVLJE Arogancija 255
8. POGLAVLJE S ljudskim pravima je dobro, s tržištem još bolje 259

POGOVOR Početi iznova 265

UVOD

Godine 1776. Benjamin Franklin imenovan je prvim veleposlanikom mlade Američke republike u Francuskoj. Bilo mu je 70 godina. Franklin je došao u Pariz 21. prosinca iz Nantesa, nakon dugog i pogibeljnog putovanja.

Veliki se znanstvenik smjestio u skromnoj kući u Passyu. Novinari i urednici vrlo su brzo počeli vrebati svaki njegov čin i postupak. Tako je list *La Gazette* napisao: "Nitko ga ne oslovljava gospodinom... svi mu se obraćaju zovući ga jednostavno doktor Franklin... kao što su to činili s Platonom ili Sokratom". Drugi je rekao: "I Protej je uostalom bio samo čovjek. Benjamin Franklin također... ali kakvi ljudi![1] " Voltaire, koji sa 84 godine praktički više nije izlazio iz svoje kuće, otišao je, ipak, do Kraljevske akademije gdje su ga svečano dočekali i primili.

Zajedno s Thomasom Jeffersonom koautor Deklaracije o nezavisnosti Sjedinjenih Država, potpisane 4. srpnja 1776. u Philadelphiji, Franklin je u revolucionarnim krugovima i književnim salonima Pariza od početka uživao golem ugled. Što je govorila ta deklaracija? Pročitajmo ponovno njezin uvod.

[1] Citirano prema H. W. Brands, u *The First American. The Life and Times of Benjamin Franklin,* NewYork, Anchor Books, Random House, 2002, stranica 258. Walter Isaacson, *Benjamin Franklin. An American Life,* New York, Simon and Schuster, 2004, naročito poglavlje "'Bon vivant' in Paris", stranica 350 i dalje.

"Držimo da su sljedeće istine očite same po sebi: svi su ljudi stvoreni kao jednaki; Stvoritelj im je dodijelio neotuđiva prava, od kojih su najvažnija: pravo na život, pravo na slobodu, pravo na sreću (...)."

"Upravo da bi osigurali uživanje tih prava, ljudi su sami sebi dali vlade čiji ugled postaje legitiman pristankom podanika (...)."

"Kada se neka vlada, ma kakav bio njezin sastav, udaljava od tih ciljeva, narod ima pravo promijeniti je ili ukinuti te uspostaviti novu vladu, temeljeći je na tim načelima i organizirajući je tako da bude čišća i sposobnija pružiti mu sigurnost i sreću.[2]"

Smještena u srcu četvrti Saint-Germain, kavana *Procope* bila je omiljeno mjesto mladih revolucionara. Upravo su ondje održavali svoje sastanke i slavili svoje blagdane. Benjamin Franklin s vremena na vrijeme ondje je večerao, u društvu lijepe gospode Brillon. Jedne mu se večeri mladi 20-godišnji odvjetnik, Georges Danton, vrlo bučno obratio: "Današnji svijet nije ništa drugo nego nepravda i bijeda. Gdje su sankcije? Vaša deklaracija nema nikakvih ni sudskih niti vojničkih moći da bi se mogla poštovati..."

Franklin mu je odgovorio: "Pogrešno! Iza te deklaracije stoji značajna moć, vječita: moć srama (*the power of shame)*".

Rječnik *Le Petit Robert* definira sram kao: "Ponižavajuća sramota. (...) To je čuvstvo tužno, mučno zbog svoje niskosti, zbog svoje uvredljivosti ili zbog svojega poniženja pred drugima, zapravo zbog pada ugleda u mišljenju drugih (čuvstvo sramote). (...) To je čuvstvo tjeskobe izraženo grižnjom savjesti."

To čuvstvo i ostale osjećaje što ih izaziva odlično poznaju gladni *baira* Pela Porco u Salavadoru Bahiji: "*Pretio tirar la vergonha de catar no lixo.*" ("Moram pobijediti sram da bih mogao kopati po kantama za smeće...").

[2] U Charles Secrétan, *Les Droits de l'humanité,* Pariz, Felix Alcan, 1890. Originalni izraz "*pursuit of happiness*" (slobodnije prevedeno:"pravo na traženje sreće"), autor prevodi izrazom "droit au bonheur". Pravo na "traženje sreće" prvi put spominje se u Deklaraciji o osnivanju države Virginije, sastavljenoj dok je bjesnio rat za nezavisnost. Ta je deklaracija mjesec dana prethodila Philadelphijskoj deklaraciji kojoj je poslužila kao model.

Ne uspije li pobijediti svoj sram, gladni čovjek umire.

U brazilskim se školama događa da djeca padaju od onemoćalosti zbog slabokrvnosti izazvane glađu. A na gradilištima, velika oskudica hrane vrlo često tjera radnike u nesvjesticu. U sirotinjskim naseljima Azije, Afrike i Latinske Amerike, od Ujedinjenih naroda sramežljivo nazvanima "nezdravim nastambama", u kojima zapravo živi 40 posto svjetskoga pučanstva, štakori otimaju majkama čak najmršavije obiteljske obroke. Stanovnike muči osjećaj manje vrijednosti.

Gladna bića koja lutaju ulicama velegradova južne Azije i crne Afrike također proganja sram.

Čuvstvo sramote zabranjuje nezaposlenome u dronjcima da prodre u lijepe i bogate četvrti, gdje bi možda ipak našao neki posao da bi hranio sebe i svoju obitelj. Sram ga sprečava i da se izlaže pogledima prolaznika.

U *favelama* sjevernoga Brazila majke imaju običaj da navečer na vatri kuhaju vodu u loncu na čije su dno stavile kamenje. Pritom svoju djecu, koja plaču od gladi, uvjeravaju: "Večera će uskoro biti gotova...", duboko se nadajući da će djeca u međuvremenu zaspati. Može li se uopće izmjeriti sram što ga neka majka osjeća pred svojom glađu izmučenom djecom, zato što ih ne može nahraniti?

Kao maloljetnik, Edmond Kaiser izmaknuo je agentima policije u Vichyju i progonstvu. Kao istražni vojni sudac u vojsci generala Leclerca otkrio je u Alzasu, zatim u Njemačkoj, užas i stravu nacističkih logora. Pobjegavši u Lausanne, u Švicarsku, utemeljio je ondje međunarodnu organizaciju za pomoć djeci, koju je nazvao Zemlja ljudi („*Terre des hommes*"). Umro je u 82. godini života, na pragu 3. tisućljeća, u jednome sirotištu na jugu Indije.[3]

Edmond Kaiser piše: "Kada bismo otvorili kotao svijeta, zapomaganje iz njega zaprepastilo bi i nebo i zemlju. Jer ni zemlja ni

[3] Onamo je otišao, kako mi je rekao kad smo zadnji put razgovarali, da bi "tješio mališane". "Više nemam moći da bih mijenjao njihovo stanje", dodao je tada.

nebo, kao ni itko među nama, nije uspio izmjeriti stvarnu strahovitu rasprostranjenost nesreće djece niti težinu prava i moći koji ih drobe"[4].

Mnogi Zapadnjaci, duboko savjesni i savršeno upoznati s patnjama gladnih Afrikanaca ili nezaposlenih Pakistanaca, vrlo teško podnose svoju gotovo svakodnevnu sukrivnju zbog kanibalskog poretka u svijetu. Oni osjećaju sram, povezan s osjećajem nemoći. Među njima je, međutim, vrlo malo onih koji imaju hrabrosti - kao na primjer Edmond Kaiser - da se uspravno suprotstave tome stanju stvari. Da bi se umirila nemirna savjest, lakše je pribjeći opravdavajućim tumačenjima.

Tako se silno zaduženi narodi Afrike rado nazivaju "lijenima", "korumpiranima", "neodgovornima", što bi značilo da su nesposobni sagraditi vlastito, "autonomno" gospodarstvo. To su, dakle, "rođeni dužnici" koji su nesposobni isplatiti dugove. A kada je riječ o gladi, najčešće se kao njezin glavni uzrok spominje klima ... iako se dobro zna da su klimatski uvjeti znatno teži na sjevernoj polutci - gdje ljudi jedu normalno, čak i previše - nego na južnoj polutci - gdje umiru od pothranjenosti pa čak i od gladi.

Međutim, sram "stanuje" i kod gospodara, velikaša, vladara. Oni savršeno dobro poznaju posljedice svojih postupaka: za njih nisu tajna razaranje obitelji, muke i patnje slabo plaćenih radnika, očaj naroda bez stalnih prihoda.

Nekoliko činjenica svjedoči o njihovim nevoljama. Tako, na primjer, Daniel Vasella, vladar Novartisa, švicarskoga farmaceutskog diva, trenutno u Singapuru gradi Novartis Institute for Tropical Deseases (NITD)[5] (Novartis institut za tropske bolesti - *op. prev.),* koji bi trebao proizvoditi, u ograničenim količinama, tablete protiv malarije, lijek koji će se u siromašnim zemljama prodavati po proizvodnoj cijeni. Gospodar Nestléa, Peter Brabeck-Lemathe, svakome od svojih 275.000 zaposlenih, koji rade

[4] Edmond Kaiser, *Dossier Noir/Blanc,* Lausanne, Éditions Sentinelles, 1999.

[5] O NITD-u, usporedi stranice 255 i 256.

u 86 zemalja, uručuje "bibliju" koju je sâm napisao i kojom im nalaže da se prema narodima koje izrabljuju, vladaju ljudski i na "blagotvoran način"[6].

Po Emmanuelu Kantu, osjećaj srama proizlazi iz nečasnosti. On izražava revolt prema ponašanju, situaciji, djelovanjima, te nedostojnim, ponižavajućim, sramotnim težnjama koje nisu u skladu s "čašću da se bude čovjek". Da bi definirao sram u svim njegovim značenjima, Kant se služi dvjema riječima koje su praktički neprevodive na francuski: *die Schande* i *die Scham*. Sramim se *(Scham)* zbog uvrede nanesene drugome i koja je, zbog te činjenice, namijenjena mojoj časti što sam čovjek *(Schande)*.[7]

Imperij srama ima kao obzor sram nametnut svakome čovjeku patnjom njegovih bližnjih.

U noći 4. kolovoza 1789., zastupnici Nacionalne skupštine ukinuli su feudalni sustav u Francuskoj. No, danas doživljavamo refeudalizaciju svijeta. Despotski se gospodari vraćaju. Novi kapitalistički feudalizmi odsad pa nadalje u svojim rukama drže vlast kakvu nikada prije nisu imali nijedan car, nijedan kralj, nijedan papa.

Pet stotina najmoćnijih privatnih transkontinentalnih (multinacionalnih) kapitalističkih tvrtki u svijetu - u industriji, trgovini, različitim službama, bankama - nadziralo je 2004. godine 52 posto svjetskoga bruto proizvoda: točnije, više od polovice svih bogatstava proizvedenih u godini dana na cijelome našem planetu.

Da, glad, bijeda, mrvljenje siromašnih danas su stravičniji nego ikada prije.

A napadi 11. rujna 2001. na New Yok, i na Pentagon izazvali su dramatično ubrzanje procesa refeudalizacije. Oni su bili dobrodošao povod novim silnicima i despotima da sebi prisvoje svijet.

[6] Peter Brabeck-Lemanthe, *Die grundlegenden Management- und Führungsprinzipien von Nestlé*, Vevey, 2003. Usporedi stranice 289 do 295.

[7] Emmanuel Kant, «Le conflit des facultés u *Œuvres philosophiques II. Les derniers écrits*, francusko izdanje pod vodstvom Ferdinanda Alquiéa, Pariz, Gallimard, 1986.

Da se, zapravo, bez dogovora o podjeli, dočepaju izvora neophodnih za sreću čovječanstva. Da razore demokraciju.

I posljednje su brane civilizacije u opasnosti da budu srušene. Međunarodno je pravo u agoniji. Organizacija Ujedinjenih naroda i njezin glavni tajnik dovedeni su u loš položaj i gotovo osramoćeni. Kozmokratsko barbarstvo napreduje divovskim koracima. Upravo iz te nove stvarnosti rođena je ova knjiga.

Osjećaj srama jedan je od bitnih sastavnih dijelova morala. On je nerazdvojan od svijesti o identitetu, koja je također sastavni dio ljudskoga bića. Ako sam ranjen, ako sam gladan, ako - u svojemu tijelu i u svojemu duhu - patim od poniženja zbog bijede, osjećam bol. Kao promatrač patnje nametnute drugome ljudskom biću, i ja osjećam, u svojoj savjesti, mali dio njegove boli koja u meni budi samilost, izaziva brigu, a opterećuje me i sramom. I potiče me na akciju.

Ja znam, intuitivno, ali i iskustvom svojega razuma, te zahtjevom svojega morala, da svaki čovjek ima pravo na rad, na hranu, na zdravlje, na znanje, na slobodu i sreću.

Ako svijest o identitetu živi u svakome ljudskom biću, dakle i u kozmokratima, kako se događa da ti potonji provode tako rušilačke akcije? Kako protumačiti da se oni s toliko cinizma, okrutnosti i lukavstva bore protiv osnovnih ljudskih težnji za srećom?

Oni su, zapravo, opsjednuti temeljnim proturječjem: biti čovjek, ništa drugo nego čovjek, ili se obogatiti, dominirati tržištima, provoditi svu moć i vlast, postati gospodarom. U ime gospodarskog rata, što ga sami stalno objavljuju svojim mogućim konkurentima, oni proglašavaju stanje pripravnosti. Uspostavljaju izvanredni režim koji ugrožava zajednički javni moral, i ukidaju, ponekad možda i teška srca, temeljna ljudska prava (koja su, ipak, zajamčena svim narodima na zemlji), moralna pravila (koja su, međutim, potvrđena u demokraciji), uobičajeni osjećaji (koji se danas njeguju uglavnom unutar obitelji ili među prijateljima).

Ako izražavam samilost, ako iskazujem solidarnost prema drugome, moj će konkurent odmah iskoristiti tu moju slabost. Uništit će me. Kao posljedica toga, protiv svoje volje, na svoju veliku sramotu (makar potisnutu), ja sam prisiljen u svakome trenutku dana ili noći, i bez obzira na to kolika bila ljudska cijena koju treba platiti, boriti se za najveću moguću zaradu i zgrtati novac, zapravo osigurati najveću količinu novaca u najkraćem vremenu i uz najnižu moguću cijenu.

Tzv. stalni gospodarski rat zahtijeva žrtve, kao i svaki rat. No, ovaj rat, čini se, programiran je tako da nikad ne završi.

Mnoge teorije i ideologije o "lošoj robi" zamućuju savjest ljudi i žena dobre volje na Zapadu. Zbog toga mnogi među njima sadašnji kanibalski poredak u svijetu drže nepromjenjivim. To ih vjerovanje sprečava da sram, skriven i ukopan u najdubljoj intimi, pretvore u akcije solidarnosti i pobune.

Pravi je zadatak, dakle, ponajprije srušiti te teorije.

Povijesna misija revolucionara, onako kako je određuju "Bijesni" iz 1793., sastoji se u namjeri da se povede borba za društvenu pravdu. Bitno je, za njih, probuditi potisnute srdžbe, poticati sklonost ka kolektivnom demokratskom otporu. Svijet opet valja postaviti na noge, s visoko uzdignutom glavom. Treba smrviti nevidljivu Ruku tržišta. Gospodarstvo nije prirodna pojava. Ono je samo instrument koji je uputno staviti u službu jedinstvenog cilja: potrage za zajedničkom srećom.

Pritisnut teškim osjećajem vlastite manje vrijednosti, svoje nedostojnosti, otkrivajući kako ni glad niti dug nisu neizbježni, čovjek Trećega svijeta, pogođen sramom, također može probuditi svoju savjest i podići se. Pateći zbog svoje sramote, gladan i nezaposlen, poniženi čovjek omalovažava svoj sram toliko dugo dok svoje stanje drži nepromjenjivim. U trenutku kada se rađa i podiže nada, u trenutku kada tobožnja zla kob otkriva svoje pukotine, on se pretvara u borca, pobunjenika, ustanika. Žrtva tada

postaje aktivnim sudionikom svoje sudbine. Ova knjiga želi pridonijeti pokretanju baš toga procesa.

Upravo su Benjamin Franklin i Thomas Jefferson prvi jasno izrazili pravo čovjeka da traga za srećom. Prihvaćen od "Bijesnih", kako ih je nazvao Jacques Roux, taj je zahtjev postao glavni motor-pokretač Francuske revolucije. Za njih je ideja o individualnoj i kolektivnoj sreći temelj političkoga projekta kojemu su željeli hitnu i konkretnu primjenu.

Koje prepreke stoje danas na putu pravu čovjeka da traga za srećom? Kako ukloniti te prepreke? Kako osigurati slobodan put u potrazi za zajedničkom srećom? Ova knjiga pokušava odgovoriti na ta pitanja.

Evo njezina plana.

U svjetskoj povijesti, ideja Francuska revolucija učinila je radikalan prijelom. Ona je politički konkretizirala filozofske odredbe tzv. oslobodilačkoga racionalizma. Neki od njezinih glavnih sudionika, kao recimo "Bijesni", osvijetlili su obzor svih sadašnjih i budućih bitaka za svjetsku društvenu pravdu. Riječ im daje prvi dio knjige, naslovljen "Od prava do sreće". No, on opisuje i proces sadašnje refeudalizacije svijeta, što su ga pokrenula privatna transkontinentalna kapitalistička trgovačka društva, poredak strukturalnoga nasilja koji ih tvori, te još mutne snage koje se dižu protiv njih. Važan je dio posvećen upravo agoniji prava.

Drugi je dio posvećen općem opisu odnosa uzroka i posljedica između dugova i gladi, tih oružja za masovno uništenje što se koriste protiv najslabijih ljudskih bića. Glad? Ona bi mogla biti pobijeđena u kratkome roku kad bi onima koji rukuju tim oružjima bile nametnute neke mjere.

Izmučen kroničnom glađu i padom cijene jedinoga izvoznog proizvoda koji on može unovčiti u devizama - kavom - etiopski narod jako pati, ali se i organizira. Na drugome kraju svijeta, u Brazilu, u tijeku je tiha revolucija: žrtva također stalne neishra-

njenosti velikoga dijela svojega pučanstva i ubitačne zaduženosti, ta je zemlja na putu da iskuje dosad nepoznate instrumente oslobođenja. Treći i četvrti dio ove knjige posvećujem tim nepoznatim iskustvima borbe ili otpora.

Privatne transkontinentalne tvrtke, vlasnice najjačih tehnologija, kapitala, laboratorija koje je čovječanstvo dosad upoznalo, kralježnica su toga nepravednoga i smrtonosnoga poretka. Peti dio moje knjige osvjetljava najnoviju praksu njihova djelovanja.

Iz poznavanja te prakse rađa se borba, iz borbe sloboda i materijalni uvjeti potrage za srećom. Rušenje svjetskoga kanibalskoga poretka stvar je i posao naroda. Régis Debray piše: "Zadaća je intelektualca da iznese ono što jest. Njegova zadaća nije da zavede, nego da naoruža".[8] Čujmo i Gracchusa Babeufa, koji je nakon puškaranja na trgu Champ-de-Mars, u srpnju 1791., u svojemu govoru rekao ovo:

"Izdajice, vi vičete da treba izbjeći građanski rat, da među narodom ne treba više raspirivati neslogu. A koji je građanski rat odvratniji od onoga koji smješta sve ubojice na jednu stranu, a sve žrtve, bez ikakve obrane, na drugu!... Neka se borba povede na temelju famozne krilatice o jednakosti i vlasništvu!... Neka narod sruši sve prastare barbarske ustanove! Neka rat bogatih protiv siromašnih prestane imati obilježje potpune smjelosti s jedne strane i potpunoga kukavičluka s druge. Da, ponavljam, sva su zla dosegla svoj vrhunac, ona više ne mogu biti gora. Ona se ne mogu ni izbrisati, osim potpunim preokretom"[9].

Želim pridonijeti da se savjesti naoružaju za taj preokret.

[8] Régis Debray, *Modeste contribution à la célébration du dixième anniversaire*, Pariz, Maspero 1978.

[9] Albert Soboul, *Inventaire des manuscripts et imprimés de Babeuf* Pariz, Bibliothèque nationale, 1966. Usporedi i A Maillard, C Mazauric, E. Walter (ur), *Textes choisis,* Pariz, Publications de la Sorbonne, 1995.

PRVI DIO

OD PRAVA DO SREĆE

1. POGLAVLJE

Fantom slobode

U Parizu je u ljeto 1792. bila krajnja bijeda. U predgrađima je vladala glad. Kraljevska palača Tuileries mučila je maštu gladnih. Pronose se glasine. U kraljevske odaje bit će dopremljene planine kruha, obilje hrane...

Tijekom noći između 9. i 10. kolovoza, Gradska vijećnica bila je obasjana. Bilo je živo. Stizali su zastupnici iz svih četvrti, iz svih predgrađa. Oni se međusobno savjetuju, pregovaraju i na koncu, u zoru, proglašavaju Ustaničku komunu Pariza. Staro je Gradsko vijeće raspušteno.

Nacionalna je garda obezglavljena, njezin je glavni zapovjednik, Mandat, ubijen. Santerre preuzima njegovo mjesto.

Pobunjenici odlučuju napasti palaču Tuileries. Dvije kolone žena i muškaraca, naoružanih puškama, pijucima, vilama, noževima, okružene "sankilotima" ("bezgaćari", "golaći", *op. prev.),* kako su nazivani francuski revolucionari, upućuju se prema palači. Jedna dolazi iz predgrađa Saint-Antoine, s desne obale rijeke Seine, druga s lijeve obale.

Švicarski najamnici, njih 171, brane palaču. A ona je gotovo prazna.[10] Švicarci će biti ubijeni, svi do jednoga.

Pljačkaši su dospjeli do punih riznica - pokućstva, rublja, po-

[10] U tom je trenutku Louis XVI. sa svojom obitelji pobjegao u konjušnicu.

suđa itd. - što su ih otkrili u palači i ispraznili ih. A kada su prvi među njima, s plijenom na leđima, dospjeli do obala Seine, područni su ih "milicionari" (narodni vojnici, *op. prev.),* većinom jakobinci, uhitili i ubrzo ih objesili na stupove uličnih svjetiljki. To znači da se pljačka, povreda privatnoga vlasništva, makar ono pripadalo i toliko omrznutome kralju, kažnjava smrću. A na tom slučaju održavanja reda može se sagledati središnja vrijednost koju posjeduje savjest nove klase u usponu, trgovačke i protoindustrijske buržoazije - apsolutno poštovanje privatnoga vlasništva. Time je ona uskoro prisvojila revoluciju.

A upravo su se protiv tih demokratskih buržuja uskoro usmjerili "Bijesni", koje vodi svećenik Jacques Roux.

Čujmo Jacquesa Rouxa: "Sloboda nije ništa drugo nego varljivo priviđenje da jedna klasa ljudi može nekažnjeno izgladnjivati drugu. I jednakost je varljiva i šuplja ako bogataš, pomoću svojega monopola primjenjuje pravo na život i smrt u odnosu na svojega bližnjega. I republika je varljiva prikaza ako se, iz dana u dan, primjenjuje kontrarevolucija, i to pomoću cijena živežnih namirnica koje tri četvrtine građana ne mogu platiti bez teškoga znoja."

I još malo dalje:

"Trgovačka aristokracija, strasnija od plemenitaške i svećeničke aristokracije, igra okrutnu igru s ciljem da prigrabi pojedinačne imetke i blago republike; mi još ne znamo kakav će i kada biti kraj toga guljenja, jer cijene robe rastu strahovito brzo, od jutra do večeri. Građanski zastupnici, morate shvatiti kako je već vrijeme da napokon završi borba do smrti, koju sebičnjak nameće radništvu, toj najmarljivijoj klasi društva."

Roux i dalje:

„Zastupnici Montagne, koji se niste popeli od prvog do četvrtog kata kuća ovoga revolucionarnog grada, bili biste ganuti suzama i uzdasima mnoštva ljudi bez kruha i bez odjeće, koje su burzovni zelenaši u lihvarske svrhe sveli na ovo stanje tjeskobe i nesreće i to zato što su zakoni bili surovi prema siromasima, jer

su ih napravili i donijeli bogataši, a bogataše... O kakav bijes, kakav sram! Tko bi mogao vjerovati da su predstavnici francuskog naroda koji su objavili rat vanjskim tiranima, bili toliko strašljivi da nisu zgazili one unutra[11]?"

Čemu nekome nepismenome služi proglašenje slobode tiska? Gladnome čovjeku ničemu ne služi pravo glasa. Onaj koji vidi kako mu obitelj umire od bolesti, koja je posljedica bijede, nikada se ne bavi i ne koristi se slobodama mišljenja, okupljanja i organiziranoga djelovanja.

Bez društvene pravde, republika ne vrijedi ništa.

Saint-Just se odaziva: "Slobodu mogu uživati i provoditi samo ljudi koji su zaštićeni od bijede."[12].

Pravo na sreću prvo je među ljudskim pravima. Saint-Juste još tvrdi: "Revolucija će se zaustaviti tek kada se dosegne savršenstvo sreće."[13]

U Angoli postoji jedna jedina bolnica za opekline, bolnica Los Queimados, u Luandi. Međutim, masovna uporaba napalma i fosfornih bombi protiv civilnog pučanstva, nazvanih "neprijateljskim", jer su bili povezani s Unitom, jednim od oružanih pokreta koji se tijekom 18-godišnjega građanskog rata borio protiv vladajuće vlasti, imala je kao posljedicu veliki broj jako opečenih Angolaca.

Los Queimados godišnje može prihvatiti prosječno 780 djece mlađe od 10 godina. Čak 40 posto njih umire odmah nakon dolaska u bolnicu, zbog veličine i ozbiljnosti njihovih opeklina.

Njihove su patnje često tolike da je nemoguće čak i previjati njihove opekline odnosno promijeniti zavoje na njihovim ranama. A bez promjene zavoja njihove se rane i eventualne naknadne zaraze nastale iz njih, nezadrživo šire.

[11] Jacques Roux, *Manifeste des Enragés,* predstavljen na Konvenciji 25. lipnja 1793.

[12] Louis-Antoine de Saint-Juste, *Euvres completes,* iz *Lire Saint-Just* Michel Abensour, Paris, Gallimard, zbirka "Folio-Histoire" 2004.

[13] Isto

Paracetamol, morfij, ali i relativno jeftine kirurške tehnike glavni su "lijekovi" što se koriste protiv patnji i bolova izazvanih opeklinama. No, u Angoli nedostaje tih lijekova i tehnika. Zato je u posljednje tri godine više od 500 djece umrlo u strahovitim bolovima.[14]

Na svakome mjestu u svijetu transkontinentalne farmaceutske tvrtke prilagođavaju svoje cijene lokalnoj gospodarskoj situaciji. U crnoj Africi, međutim, većina zemalja raspolaže samo jednim tržištem, i to vrlo skučenim: golema većina pučanstva lišena je tzv. izvora opstanka. A farmaceutski trustovi više žele svoje cijene prilagoditi kupovnoj moći tankog autohtonog vladajućeg sloja. Točnije: više vole prodati manje, ali skuplje.

Bez tržišta dostojnog toga imena i ne raspolažući nikakvom mogućnošću kupnje, obitelji opečene djece očito nisu u mogućnosti pribaviti nužne lijekove. A kada je riječ o državi Angoli, uzaludno je čekati njezinu podršku: ona je gotovo pred stečajem.

Za golemu većinu od 4,8 milijarda ljudskih bića koja danas žive u nekoj od 122 zemlje tzv. trećeg svijeta, riječi koje je u Parizu izgovorio Gracchus Babeuf 1791.[15] odjekuju strahovito aktualno.

One, koji su, u okviru francuskoga revolucionarnog pokreta, davali apsolutnu prednost borbi za svjetsku društvenu pravdu i pravo čovjeka na sreću, nazivali su "utopistima"[16]. Ti su ljudi svi umrli mladi i to od nasilne smrti. Saint-Just i Babeuf bili su giljotinirani. Saint-Justu je bilo 27 godina, Babeufu 37. Roux se ubio nožem, "zaklao se", kada je saznao da mu je Revolucionarni sud izrekao smrtnu kaznu. Marat je ubijen. No, ako su giljotina i nož uništili njihova tijela, nisu ni načeli nadu u društvenu pravdu

[14] Douleurs sans frontièrs, francuska nevladina organizacija, pruža veliku pomoć bolnici Los Queimados.

[15] Vidjeti stranicu 17.

[16] Službena je historiografija jako zanemarila akciju utopista. Za učenu i radikalnu kritiku te historiografije usporedi Olivier Bétourné i Aglaia I. Hartig, *Penser l'histoire de la Révolution française*, Pariz, La Découverte, 1989.

svijeta, rođenu iz njihove borbe. Njihov duh, dakle, i danas živi u svijesti milijuna ljudi, u obliku nove utopije.

Riječ "utopija" dolazi iz višestoljetne dubine.

Kancelar Engleske, prijatelj Erazma i gospodar Renesanse, Thomas More smaknut je obrubljivanjem glave 6. srpnja 1535. Koji je njegov glavni zločin? Kao uvjereni kršćanin, objavio je knjigu radikalne kritike neravnopravne i nepravedne Engleske kralja Henrija VIII. Njezin je naslov: *De optimo Republicae statu de que Nova Insula Utopia*[17].

Prije njega Joachim de Flore i prvi franjevci, Giordano Bruno i njegovi sljedbenici borili su se za pomireni ljudski rod pod vladavinom *ius gentium* i neotuđivoga prava svih ljudi na sigurnost njihove osobe, na sreću i na život[18].

U središtu svih propovijedi, svih knjiga, svih pouka koje su postavili Joachim de Flore, Giordano Bruno i Thomas More nalazi se pravo čovjeka na sreću.

Upravo je tako, polazeći od grčke imenice *topos (mjesto*) i prefiksa U (prefiks negacije), More izmislio neologizam *U-Topia.* To znači: Nepostojeće mjesto. Ili preciznije: mjesto, svijet koji još ne postoji.

Utopija je želja za svim ostalim. Ona označava ono što nam nedostaje u našem kratkom životu na zemlji. Ona obuhvaća *željenu pravdu.* Ona izražava slobodu, solidarnost, sreću koja se dijeli, čiji dolazak i obrise anticipira ljudska svijest. Taj manjak, ta želja, ta utopija najintimniji su izvor svake ljudske akcije u korist planetne društvene pravde. Bez te pravde, nikakva sreća nije moguća ni za koga od nas.

No, ako je utopija - zajedno sa sramom - najsnažnija sila, ona je također najtajanstvenija u povijesti. Kako ona djeluje?

[17] Prvo izdanje, Louvain, 1516. Isporedi također Patrick de Laubier, *La Loi naturelle, le politique et la religion,* Pariz, Éditions Parole et Silence, 2004, stranica 31 i dalje.

[18] Henri de Lubac, *La Postérité spirituelle de Joachim de Flore,* 2. svezak, Pariz, Le Sycomore, 1979 i 1980.

Ernst Bloch odgovara: "(...) Najmanja želja koju nosimo u sebi jest važna polazna točka. Nećemo toliko patiti zbog vlastitih nedostataka ako nas nešto u nama ne potiče na to. Točnije: kada ne bi bilo tih glasova koji nas, najdublje u nama, nastoje voditi dalje od onoga što se tiče samo našega tijela i svijeta oko nas. (...) Također možemo osjetiti stvari na dječji način i nadati se da će se jednoga dana otvoriti zaključana kutija koja skriva tajnu našega porijekla... Ono što ovdje vidimo u akciji jest nedovršena prostrana masa samovoljnih težnji, nezadrživa snaga želja, istinski duh utopističke duše na djelu[19]."

Čovjek je u biti nedovršeno biće[20]. Utopija stanuje u njegovu najintimnijem biću. I dalje Bloch: "U trenutku smrti, svatko od nas ima potrebu za još mnogo više življenja da bi završio svoj život[21]."

Taj višak života sigurno nećemo imati na ovoj zemlji. Što nam, dakle, preostaje? Vratiti se utopiji. Ili, točnije, vratiti se želji svakoga drugoga koji će se useliti u svakoga od onih što će doći nakon nas.

Bloch: "U trenutku naše agonije, želimo li mi to ili ne, trebamo se predati - što znači predati naše 'ja' - drugima, preživjelima, onima, a ima ih na milijarde, koji dolaze nakon nas, jer će oni, i samo oni, moći završiti naš nedovršeni život[22]."

Utopijom vlada paradoks: ona ravna bitnom političkom, društvenom, intelektualnom praksom. Ona rađa društvene pokrete i filozofska djela. Ona usmjerava bitke konkretnih pojedinaca. I, istodobno, ona potvrđuje svoje postojanje tek na drugoj strani vidokruga pojedinca o kojem je riječ.

Jorge Luis Borges kaže o tome paradoksu: "Utopija se vidi samo unutarnjim okom."

A to je dvostruki paradoks: Borges je bio slijep. Njegov tekst ima naslov: "...Sa široko zatvorenim očima".

[19] preveo sam iz originalnog izdanja Ernst Bloch, *Geist der Utopie*, Berlin, Éditions Cassierer, 1923.

[20] U originalnom tekstu: "*Das unvollendete Sein*"

[21] E. Bloch, *Geist der Utopie,* op. cit.

[22] Isto

Utopija je uništavajuća snaga, ali je nitko ne vidi. Ona je povijesna, jer stvara povijest. "Vrijeme je - kaže Borges - tvar od koje sam napravljen (...). Vrijeme je rijeka koja me nosi, ali ja jesam ta rijeka[23]."

Henri Lefebvre objavio je svoju glasovitu knjigu *Hegel, Marx, Nietzsche ili Kraljevstvo sjene,* sredinom 1970-ih godina[24]. Jedan ga je novinar Radio France upitao: "Ne bih vas htio vrijeđati... ali kaže se da ste Vi utopist..." A Lefebvre je odgovorio: "Naprotiv... ukazujete mi čast... ja preuzimam, prihvaćam tu kvalitetu... Oni koji namjeravaju svoj pogled zaustaviti na vidokrugu i ograničavaju se gledati samo ono što vide, oni koji prihvaćaju pragmatizam i pokušavaju djelovati samo onim što imaju, nemaju nikakvih izgleda da promijene svijet... Samo oni koji gledaju prema onome što se ne vidi, koji gledaju dalje od vidokruga jesu realisti. Oni imaju izgleda promijeniti svijet... A upravo je utopija na drugoj strani vidokruga... Naš analitički razum točno zna ono što ne želimo, ono što apsolutno valja promijeniti... No, ono što treba doći, što mi želimo, jedan posve drukčiji svijet, posve novi, pokazuje nam samo naš unutarnji pogled, dakle samo utopija u nama."

I još dalje: "...Analitički je razum kao željezni okov oko vrata... A utopija je kao stroj za razbijanje zidova[25]"

U Parizu, pred članovima Komiteta za opće dobro, koji će biti njegovi suci, Saint-Just je uzviknuo: "Prezirem prah od kojega sam sastavljen i koji vam govori. Može me se gnjaviti, progoniti i učiniti da taj prah zašuti. Međutim, ja izazivam i prkosim, ne bojim se da će mi se moći oteti taj neovisni život što sam ga sebi dao za stoljeća i nebesa[26]."

[23] Jorge Luis Borges, *El Hacedor,* u *Obras completas,* Buenos Aires, 1953.

[24] Henri Lefebvre, *Hegel, Marx, Nietzsche ou le Royaume de l'ombre,* Pariz, Casterman, 1975.

[25] Intervju što ga je emitirao Radio France Culture u petak, 21. svibnja 2004.

[26] Louis-Antoine de Saint-Just, *Œuvres complètes* u izdanju koje su utemeljili Michel Abensour i Anne Kupiec, op. cit.

Sutradan, 27. srpnja 1794., Sant-Just se popeo na giljotinu na trgu Concorde (Trg Revolucije u to vrijeme), u Parizu, gdje mu je odrubljena glava.

Teško je među pobjedničke heroje svrstati nositelje utopije. Oni su prisniji i prijateljskiji s giljotinom i lomačom nego s pobjedničkim skupovima i sa sutrašnjim danima koji pjevaju. No, ipak! Bez njih bi svaka ljudskost, svaka nada već odavno nestale s našega planeta.

2. POGLAVLJE

Organizirana oskudica

Danas su se u svijetu oblikovali i učvrstili novi feudalni sustavi, beskonačno jači, ciničniji, suroviji i lukaviji od onih starih. To su privatne transkontinentalne tvrtke u industriji, bankarstvu, uslužnim službama i trgovini. Ti novi silnici nemaju nikakve veze s burzovnim zelenašima, spekulantima žitom, trgovcima sudskim papirima protiv kojih su se borili Jacques Roux, Saint-Just i Babeuf. Ta privatne transkontinentalne tvrtke provode svjetsku vlast.

Te nove feudalne velikaše nazivam kozmokratima. Oni su gospodari carstva srama.

Razmotrimo svijet što su ga oni stvorili.

Dakako, ni glad niti zaduživanje nisu nove pojave u povijesti. Oduvijek, jaki su slabe držali u ovisnosti pomoću dugova. Naime, u feudalnome svijetu, obilježenome i neplaćenim radom, gospodari su svoje kmetove držali u pokornosti upravo dugovima. Arhaični oblik poljoprivredne proizvodnje, koji je preživio do naših dana, sustav "kupona", što ga prakticira ekvadorski, paragvajski i gvatemalski *latifundij,* na isti način podjarmljuje seoskog radnika[27].

[27] Kako ne prima plaću nego kupone, radnik ih zamjenjuje za robu iz trgovine koju drži latifundist. Kako je kupona uvijek premalo da bi osigurali opskrbu njegove obitelji, radnik je zadužen cijeloga života.

Glad, također, prati čovječanstvo još od njegove pojave na zemlji. Afrička neolitska društva živjela su takoreći od skupljanja. Njihovi su članovi, naime, živjeli od branja korijena, trava i divljih voćaka od jedne do druge kišne sezone. Oni nisu poznavali ni poljoprivredu niti pripitomljavanje životinja, a bavili su se povremeno tek lovom na malu divljač. Čedomorstvo je bilo njihovo prvo društveno zanimanje. Na početku svake suhe sezone (dugoga razdoblja od oko sedam mjeseci, u tijeku kojega nikakva berba nije bila moguća i kada je divljač bila rijetka) ti su daleki preci brojali usta koja je trebalo hraniti, kao i vrlo oskudne zalihe kojima su raspolagali. Radi što točnije procjene stanja, roditelji su morali uklanjati, dakle ubijati, određeni broj svoje novorođene djece[28].

U srcu golemoga djela Karla Marxa velika je zabrinjavajuća tema: definicija oskudice. Do svojega posljednjeg daha, Marx je bio uvjeren da će čovjek u kraljevstvu neimaštine živjeti još stoljećima. A ukleti par gospodara i roba nije bio još ni blizu toga da se raspadne.

Da bi protumačio to pitanje, Marx se služi izrazom "*Der objektive Mangel*" ("objektivna oskudica"). Taj izraz ocrtava situaciju u kojoj su raspoloživa materijalna dobra na zemlji objektivno nedostatna da bi zadovoljila sve neizbježne, elementarne potrebe ljudi[29]. Za Marxova života (kao i tijekom svih stoljeća koja su prethodila) tzv. objektivna oskudica u biti je vladala planetom, što znači da su raspoloživa dobra na zemlji zaista bila nedostatna da bi zadovoljila životne potrebe ljudi[30]. Cijela se marksistička teorija o podjeli rada, društvenim klasama, o porijeklu države, o klasnoj borbi, zapravo, temelji na toj hipotezi o objektivnoj oskudici dobara.

Nakon Marxove smrti, međutim, a osobito tijekom druge polovice 20. stoljeća, golema ostavština industrijskih, tehnoloških

[28] Vidjeti Roger Bastide, *Anthropologie appliquée,* Pariz, Payot, 1971.

[29] U originalnom tekstu *Mangel* znači i stradanje, amputaciju, neuklonjiv nedostatak

[30] Marx je živio od 1818. do 1883.

i znanstvenih revolucija ubrzala je proizvodne snage. Danas se planet gotovo ruši pod teretom bogatstava.

Drukčije rečeno, čedomorstvo, onakvo kakvo se provodi dan za danom, nije više posljedica nijedne nužnosti.

Gospodari imperija srama namjerno izazivaju oskudicu. A ona se pokorava logici maksimalizacije dobiti.

Cijena nekoga dobra ovisi o tome koliko ga je, koliko je rijetko na tržištu. Što nekoga dobra ima manje, to mu je cijena viša. Izobilje i jeftinoća stvaraju košmar u glavama i osjećajima kozmokrata koji ulažu nadljudske napore da bi se urotili protiv ljudskih nada u bolju budućnost. Samo oskudica jamči zaradu. Zato je organizirajmo!

Kozmokrate osobito užasava i straši "besplatnost" koju nameće priroda. Oni u njoj vide nepoštenu, nepodnošljivu konkurenciju. Nametanje patenata živim bićima, biljkama i genetički modificiranim životinjama, kao i privatizacija izvora vode trebali bi okončati tu nepodnošljivu lakoću. No, vratit ćemo se toj temi.

Organiziranje oskudice, manjka službi, kapitala i dobara u tim je uvjetima prvenstvena aktivnost gospodara imperija srama. No, ta organizirana oskudica svake godine uništava živote milijuna ljudi, djece i žena u svijetu.

Danas se može reći da je bijeda dosegla razinu stravičniju nego u bilo kojemu drugom razdoblju povijesti. To dokazuje i činjenica da svake godine od neishranjenosti, od različitih epidemija, trovanja voda i opće nezdravosti umire više od 10 milijuna djece mlade od pet godina. Pedeset posto tih smrti događa se u šest najsiromašnijih zemalja na planetu. A u 42 posto zemalja Juga živi 90 posto tih žrtava[31].

Ta djeca ne umiru zbog objektivne oskudice dobara već zbog nejednake raspodjele tih dobara. Dakle, zbog nametnutoga, umjetnog manjka.

[31] Robert E. Black, "Where and why are 10 millions children dying every year?", *The Lancet,* posebno izdanje naslovljeno "The worlds forgotten children", London, 12. srpnja 2003.

Od 14. do 18. lipnja 2004. u São Paulu, u Brazilu, zasjedala je Konferencija Ujedinjenih naroda za trgovinu i razvoj (UNCTAD). Tom je prigodom ta organizacija slavila 40. obljetnicu svojega osnivanja.[32] Istodobno, to je bio i svečani oproštaj s dotadašnjim glavnim tajnikom UNCTAD-a, Rubensom Ricuperom.

U današnjemu dvoličnom i sumnjivom svijetu Ujedinjenih naroda (UN) Recupero je poseban čovjek. Ima vrlo tanko, asketsko tijelo, blagi glas i topli pogled kojim otapa ledenjake. Opirući se brazilskoj vojnoj diktaturi u svojoj mladosti, žestoki protivnik kozmokrata danas, odlučan i nepokoran kršćanin, on je neka vrsta suvremenoga Jacquesa Rouxa.

Za 86 od ukupno 191 članice UN-a, poljoprivredni su proizvodi srž njihovih izvoznih prihoda. Međutim, kupovna moć od prodaje tih proizvoda danas je samo trećina, pa i manje, od one prije 40 godina, u vrijeme osnivanja UNCTAD-a.

Danas, naime, 122 zemlje tzv. Trećega svijeta obuhvaćaju 85 posto svjetskoga pučanstva, ali je njihov udio u međunarodnoj trgovini samo 25 posto.

Planet danas broji više od 1,2 milijarde ljudskih bića koja životare u krajnjoj bijedi, s manje od jednoga dolara dnevno, dok istodobno samo jedan posto najbogatijih žitelja zarađuje toliko novca koliko i 57 posto najsiromašnijih na zemlji.

Istodobno je 850 milijuna mladih ljudi nepismeno, a 325 milijuna djece školskog uzrasta nema nikakvih izgleda da pohađa neku školu.

Bolesti koje su inače izlječive, prošle su godine ubile 12 milijuna osoba, uglavnom u zemljama južne polutke.

U trenutku osnivanja UNCTAD-a, ukupni je nagomilani vanj-

[32] Osnovana 1964. na poticaj latinskoameričkih i arapskih ekonomista, među kojima je bio i Argentinac Raoul Prebisch (koji je bio njezin prvi glavni tajnik), ta je organizacija težila pomoći zemljama južne hemisfere da ublaže nejednakost normi razmjene kojih su bile (i još su uvijek) žrtve na svjetskom tržištu. UNCTAD je smješten u Palači nacija u Ženevi. Njegovo godišnje izdanje, *Trade and Development Report,* uživa ugled.

ski dug 122 zemlje Trećega svijeta dosezao 54 milijarde dolara. Danas on iznosi više od 2000 milijarda.

Godine 2004., 152 milijuna novorođene djece nije imalo nužnu i poželjnu težinu kod rođenja, a polovica njih patila je od ozbiljnih poteškoća u svojemu psihomotornom razvoju.

Godine 1970. udio 42 najsiromašnije zemlje u svjetskoj trgovini bio je 1,7 posto. On je 2004. pao na samo 0,6 posto.

Prije 40 godina, 400 milijuna ljudi patilo je od stalne i kronične neishranjenosti. Danas je takvih već 842 milijuna.

Od samoga početka novoga tisućljeća planet potresaju atentati i katastrofe, jedan događaj strašniji od drugoga. Od New Yorka do Bagdada, od Kavkaza do Balija, od Gaze do Madrida, tisuće ljudskih bića raznesene su, spaljene, desetak ih je tisuća ozlijeđeno.

U zemljama južne hemisfere, kosturnice epidemija i gladi pune se stalno sve brojnijim žrtvama. Isključenje iz društva i nezaposlenost haraju i Zapadom.

Novi kapitalistički feudalizmi, s druge strane, ne prestaju napredovati. ROE (Return on Equity, povrat uloženog kapitala, *prim prev.)* 500 najmoćnijih transkontinentalnih tvrtki svijeta od 2001. raste 15 posto godišnje u SAD-u, 12 posto u Francuskoj.

Financijska sredstva tih tvrtki nadmašuju, i to znatno, njihove potrebe za ulaganjima: tako stopa samofinanciranja raste na 130 posto u Japanu, 115 posto u SAD-u i 110 posto u Njemačkoj. Što čine u tim uvjetima novi feudalni gospodari? Oni na burzi masovno ponovno otkupljuju vlastite dionice. Zatim dioničarima isplaćuju izvanredne dividende, a menedžerima daju astronomske nagrade[33].

No, sve to nije ništa! Obilni prihodi nastavljaju rasti.

Monopolizacija i multinacionalizacija temeljni su nositelji načina kapitalističke proizvodnje. Mnogi povjesničari vjeruju kako su

[33] 20. srpnja 2004. Microsoft je objavio da će u razdoblju od 2004. do 2008. njegovi dioničari dobiti 75 milijardi dolara dividendi.

procesi refeudalizacije, osamostaljenja kapitala, rođenje svjetski moćnih financijskih skupina, sposobnih da izazivaju opće zanimanje i normativne odluke države, počeli već usred francuskog revolucionarnog procesa.

Zbog političke oportunosti, i to zato što je, suočen s pogibelji izvana, nastojao osigurati nacionalno jedinstvo, Maximilien Robespierre iz prosvjetiteljske i normativne akcije Revolucije isključio je uznemiravanje privatnoga kapitala. Upravo su zato Jacques Roux, Gracchus Babeuf, Jean-Paul Marat - ali ne i Saint-Just - žestoko napali Robespierrea. Na koncu je narodno zastupništvo dalo za pravo potonjemu. A Roux, Marat, Babeuf svojim su životima platili svoje tvrdokorno protivljenje snagama novca.

U Nacionalnoj skupštini, u travnju 1793., Maximilien Robespierre izjavio je: "jednakost bogatstava jest tlapnja..." Na to su u dvorani odahnuli spekulanti, novi bogataši, vješti korisnici narodne bijede, koji su iz revolucionarnih potresa izvukli znatnu novčanu korist. Robespierre im je rekao: "Ne želim dirati u vaše riznice[34]."

Tom je izjavom, bez obzira na to kakve su mu bile namjere, Robespierre otvorio put privatnom kapitalu prema svjetskoj prevlasti.

Danas 374 najveće transkontinentalne tvrtke s popisa uglednog Standard and Poor's imaju, zajedno i ukupno, 555 milijarda dolara pričuva. Ta se svota udvostručila od 1999. i nakon 2003. povećala se za 11 posto. A najveće poduzeće na svijetu, Microsoft, na primjer, simbolično rečeno, u svojim kovčezima skriva riznicu od 60 milijarda dolara. Od početka 2004. ta se riznica redovito povećava za milijardu dolara mjesečno...

Eric Le Boucher jednostavno tvrdi: "Multinacionalke sjede na zamašnim gomilama zlata (...) no više ne znaju što činiti s njima[35]."

[34] Vidjeti Jean-Philippe Domecq, *Robespierre, dernier temps,* Pariz, Seuil, 1984.

[35] U *Le Monde,* 6.rujna 2004.

Ljudima i ženama dobre volje nameće se, čini se, rješenje zdravog razuma: zašto se ne bi smanjile prodajne cijene proizvoda? To bi, kao i neki drugi, bio način da kozmokrati vrate ili nadoknade dio svojih nagomilanih zarada. Oni bi mogli također povećati plaće i nagrade ili otvarati nova radna mjesta. A zašto uz to ne bi uveli i socijalna ulaganja, osobito u zemljama južne hemisfere?

Kozmokrati se, međutim, groze svake ideje o voluntarističkoj intervenciji u slobodnu igru na tržištu. I daleko od toga da se suoče s preraspodjelom, makar i ograničenom, svojih obilnih zarada, oni nastavljaju ukidati po stotinjak tisuća radnih mjesta, smanjivati plaće, ograničavati socijalne troškove i izvoditi spajanja i preuzimanja na grbači najamnih radnika.

Globalizirani kapitalizam dosegao je stadij što ga ni Jacques Roux, ni Saint-Just, ni Babeuf nisu ni mogli pretpostaviti: onaj brzog i neprekidnog rasta, bez povećanja zaposlenosti i kupovne moći potrošača.

Godine 2003. broj dolarskih milijunaša, u svim promatranim zemljama, popeo se na 7,7 milijuna ljudi. U odnosu na 2002., ta brojka pokazuje povećanje od 8 posto. Drugim riječima: u razdoblju od godinu dana pojavilo je 500.000 novih dolarskih milijunaša.

Američka poslovna banka Merrill Lynch, pridružena savjetodavnom uredu Capgemini, svake godine prebrojava i popisuje broj "bogatih", odnosno osoba koje posjeduju više od milijun dolara čistoga bogatstva. Iz toga proizlazi: ako bogati obitavaju ponajprije u Sjevernoj Americi i Europi, njihov broj, ipak ubrzano raste i u Kini i Indiji. U ovoj potonjoj, njihov je broj u godinu dana (od 2002. do 2003.) porastao za 12 posto, a u Kini čak za 22 posto[36].

A u Africi? U većini zemalja toga kontinenta, to se već zna, akumulacija kapitala je slaba, prikupljanje poreza gotovo ne po-

[36] Merrill Lynch i Capgemini, *World Wealth Report*, New York, 2004.

stoji, a javna su ulaganja slaba. Ipak, u godinu dana (od 2002. do 2003.), broj dolarskih milijunaša u ovoj ili onoj od 52 afričke države povećao se za 15 posto. Danas ih je više od 100.000. Tako bogati Afrikanci danas, ukupno, imaju privatnu imovinu koja je dosegla 600 milijarda dolara, prema 500 milijarda 2002.

U znatnoj većini zemalja toga kontinenta haraju glad i epidemije, djeca su bez škola dostojnih toga imena. Stalna i masovna nezaposlenost uništava obitelji. Očito je, naime, da vrlo bogati Afrikanci ne ulažu, osim rijetkih iznimaka, u gospodarstvo zemalja iz kojih potječu. Oni ulažu svoj novac ondje gdje se može postići najveći dobitak. Bogati Marokanac, Beninac ili Zimbabveanac špekulirat će na Burzi u New Yorku ili na nekoj ženevskoj nekretnini te će kraljevski ismijati potrebu socijalnih ulaganja za svoje sunarodnjake.

Među gramzljivcima afričkih gospodarstava nalazi se većina visokih dužnosnika, ministara i čak predsjednika. Naime, spektakularno povećanje broja afričkih milijunaša (računajući u dolarima), na listi Merrill Lynch/Capgemini, uvjerljivo se objašnjava korupcijom.

U Ženevi imam prijatelja, bivšega privatnog bankara, koji je postao upravitelj osobnih bogatstava. Pogotovu mnogo radi s Marokom. Među njegovim dugogodišnjim klijentima nalazi se osoba koja mu - već više od 20 godina - svake godine donosi oko milijun dolara čistoga novca iz jednoga ulaganja na Zapadu. Moj je prijatelj ogorčen tim stanjem stvari, ali i dalje nastavlja raditi taj svoj posao. On je otac obitelji i posve mi je razumno rekao: "Ako prekinem posao s tim klijentom, on zbog toga neće prestati pljačkati svoju zemlju... samo će promijeniti upravitelja."

Nagomilana privatna obiteljska imovina 7,7 milijuna dolarskih milijunaša dosegla je 2003. godine 28.800 milijarda dolara. Kakva razlika u usporedbi s privatnim bogatstvima trgovaca i burzovnih špekulanata što ih je Jacques Roux obznanio na koncu 18.

stoljeća! Za nešto malo više od dvjesto godina nejednakost uvjeta povećala se do astronomskih razmjera. No, kao i u vrijeme "Bijesnih", nagomilavanje imovine bogatih ubija djecu siromašnih. Za njih sloboda i sreća uglavnom ostaju prazne priče.

Od Manile do Karachija, od Nouakchotta do São Paula i Quita, u svim metropolama i velegradovima južne hemisfere, ulicama lutaju stotine tisuća djece bez obitelji i stalnoga boravišta. Pokušavaju preživjeti onako kako mogu: potkradajući mesnice i trgovine, prodajući svoja tijela ili kradući za račun policajaca. Neka su od te djece "avioni", kako ih nazivaju u *favelama* Rio de Janeira: prenositelji kokaina za račun lokalnoga šefa mafije.

Njihov život ne vrijedi ni lipe. Neke trgovačke udruge plaćaju bezobzirnim policajcima da ih ubiju. A kriminalni klanovi tjeraju djevojčice u prostituciju. Ponekad ih muče policajci sadisti, iz čistoga zadovoljstva. Vrlo malo tih "napuštenih maloljetnica" doživi punoljetnost.

Malen, nježan, snažnoga pogleda iza naočala s finim okvirom, Helio Bocaïuvo, još od početka 1990-ih godina, nacionalni je heroj u Brazilu. Taj tužitelj federalne države Rio de Janeiro uspio je dovesti do povoljnoga kraja proces nazvan "pokolj u Candelariji". Naime, vojni su policajci zaklali i ustrijelili trinaestoro djece s ulice koja su spavala pod portalom katedrale La Candelaria, u središtu Rio de Janeira. Četiri od tih žrtava bile su mlađe od šest godina, a pet su bile djevojčice.

Jedan se dječačić uspio izvući i pobjeći. Bocaïuvo ga je uspio zaštititi sklonivši ga u Europi (u Zürichu) kako bi ga sačuvao u životu da svjedoči na procesu.

To je bio dotad neviđen slučaj: proces se održao i doveden je do kraja. Petorica policajaca, od kojih je jedan kapetan, osuđeni su na dugogodišnje kazne zatvora.

Drugo čudo: unatoč mnogim prijetnjama i dva pokušaja ubojstva, neustrašivi je tužitelj još živ.

Ponovno sam ga sreo, u ožujku 2002., u Domu udruga u Žene-

vi, prigodom sastanka vijeća Svjetske organizacije protiv mučenja (čiji je jedan od stupova). Bocaïuvo mi je rekao: "Prošle je godine ubijeno više od 4000 djece s ulica. Većinu su njih ubili policajci (...) Te su brojke priopćili suci za malodobne (...), ali broj žrtava zapravo je barem dvaput veći."

Gospodarska nerazvijenost djeluje na ljudska bića kao zatvor. Ona ih, naime, zatvara u život bez nade.

Taj je zatvor trajan, bijeg iz njega je gotovo nemoguć, patnja je beskonačna. Vrlo su rijetki oni koji uspijevaju prepiliti rešetke. U predgrađima Fortaleze, Dhake, Tegucigalpe ili Karachija, maštanje o boljem životu dobiva oblik neostvariva sna. Ljudsko je dostojanstvo obična tlapnja. Sadašnja je bol, zapravo vječita bol. Ona očito ne dopušta nikakvu nadu.

Za ta bića, stvarnost društva nerazvijene proizvodnje, koje bez ikakve mogućnosti obrane podnosi odluke kozmokrata, može se sažeti u nekoliko činjenica: pomanjkanje škola (i društvene pokretljivosti), bolnica, medicinske skrbi (i zdravlja), redovite prehrane, plaćenoga posla, sigurnosti, osobne samostalnosti.

"*It's hell to be poor*" ("Bijeda je pakao"), kaže Charles Dickens[37].

[37] Charles Dickens, *Les Aventures d'Oliver Twist*, Pariz, Gallimard, 1973.

3. POGLAVLJE

Strukturalno nasilje

U imperiju srama, kojim vlada organizirana oskudica, rat više nije sporedna, on je stalna pojava. On više nije patološka već normalna stvarnost. On više nije posljedica nestanka razuma. On je razlog postojanja samoga imperija.

Ja tu novu praksu nazivam strukturalnim nasiljem.

Dugo se u ljudskoj povijesti nasilje tretiralo kao patološka pojava, točnije: kao žestoko i ponovno rušenje davno ustrojenih i moralnih normi koje tvore civilizirano društvo. Max Horkheimer analizirao je tu patologiju. On je naziva "Pomrčinom razuma" ("*Die Verfinsterung der Vernunft*"),[38] što je naslov jednoga od njegovih najpoznatijih ogleda.

No, povijest obiluje primjerima krajnjeg nasilja. Evo jednoga od njih. Sto četrdeset godina prije nove ere, rimski vojskovođa Scipion Emiliano, zvan Scipion Afrički, razbija otpor i posljednjih boraca Kartage. Njegovoj pobjedi prethodio je surovi rat bez milosti, što se vodio doslovce na ulicama toga grada tvrđave na sjeveru Afrike, u današnjem Tunisu. Rimski je osvajač ušao u taj grad od 700.000 stanovnika i odlučio je posve ga razoriti.

[38] Napisano u egzilu, u Sjedinjenim Državama, gdje je i objavljeno, prvo izdanje knjige pojavilo se 1947. pod naslovom *The Eclipse of Reason.* Nakon povratka u Frankfurt autor je preradio svoj tekst i on je objavljen pod naslovom *Die Verfinsterung der Vernunft.* Francusko izdanje njemačke verzije objavio je Payot u Parizu, 1974.

Pritom su pobjegle stotine tisuća građana. A deseci tisuća su pobijeni, zaklani.

Scipion je nedugo zatim preorao mjesto gdje je nekoć stajala Kartaga. Po brazdama je prosuo sol.

Uništenje Kartage ilustrira ono što Horkheimer shvaća kao pomrčinu razuma (rimskoga, u ovome slučaju). Naime, svojim povratkom u Rim, Scipion Afrički opet će postati subjekt *ius gentium,* pravnoga sustava koji strukturira imperij i njegove odnose s drugim narodima.

Danas je, međutim, primjena krajnjega nasilja postala čak kulturni čin. To nasilje vlada na majstorski način, neprekidno. Ono je, naime, takoreći uobičajeni način izražavanja - ideološkog, vojnog, gospodarskog, političkog - kapitalističkih feudalnosti. Ugrađeno je, zapravo, u svjetski poredak.

Daleko od toga da je posljedica samo prolaznoga pomračenja, ono proizvodi vlastitu kozmogoniju i vlastitu teoriju zakonitosti. Ono uvodi originalni oblik planetarnoga kolektivnoga super ega ("nad-ja"). Ono je u srži organizacije međunarodnoga društva. Ono je strukturalno.

U odnosu na utemeljiteljske vrijednosti Lumières (Svjetlosti, filozofski pokret u Europi s kraja 17. i u 18. stoljeću, *nap. prev.),* ono svjedoči o očitome nazadovanju - i to, vjerojatno, nepovratnom.

Ono se jasno vidi na mršavim tijelima kongoanskih seljaka, u preplašenim očima bengalskih žena u potrazi za malo hrane za svoje obitelji, kao i u ponižavanju prosjaka koji lutaju po trgu Candelaria, u Rio de Janeiru, kad im policajci dijele pljuske.

Jean-Paul Sartre sjajno je opisao skrivene mehanizme strukturalnoga nasilja koje se razvija u svijetu organizirane oskudice:

"U uzajamnosti preinačenoj oskudicom, onaj nam se drugi čini kao protu-čovjek utoliko što se taj isti čovjek pričinjava kao radikalno Drugi. A to znači da je on za nas nositelj prijetnje smrću. Ili, ako se hoće: mi uglavnom shvaćamo njegove namjere - to

su one naše; njegova sredstva - mi imamo ista takva; dijalektički sklopovi njegovih djela; mi ih, međutim, shvaćamo kao da su to obilježja neke druge vrste, našega demonskog dvojnika[39]."

Raskid uzajamnosti izaziva katastrofe.

I još Sartre: "U stvarnosti, nasilje nije nužno djelo ili čin [...]. U mnogim procesima ono ne postoji kao čin [...]. Ono nije ni potez Prirode ili skrivena sposobnost djelovanja [...]. Ono je stalna nečovječnost ljudskih ponašanja kao ugrađena neobičnost, ukratko, to znači da svatko vidi u svakome Drugoga i načelo Zla [...]. Također nije li nužno - kako bi ekonomija oskudice bila jednaka nasilju - da bude pokolja i uhićenja, kao vidljive uporabe sile [...]. Pritom je dovoljno da budu uspostavljeni odnosi proizvodnje i da se provode u ozračju straha, uzajamne sumnje, i to od pojedinaca koji su uvijek spremni vjerovati kako je onaj Drugi protu-čovjek, koji pripada tuđoj vrsti; drugim riječima rečeno, onaj se Drugi, ma kakav bio, Drugima uvijek može prikazati kao onaj koji je počeo' [...]. To znači da je ta neobičnost, kao negacija čovjeka od čovjeka, načelo dijalektičke razumljivosti[40]."

Strukturalno nasilje nije apstraktni pojam. Ono se iskazuje u sustavu koncesija nad raspoloživim izvorima na Planetu.

Ralph Bunch, pomoćnik glavnoga tajnika UN-a od 1959. do 1971. i dobitnik Nobelove nagrade za mir 1950., napisao je: "Da bi dobio neki smisao za mnoge koji su dosad poznavali samo patnju i u vrijeme mira, kao i u vrijeme rata, mir se mora pretvoriti u kruh ili rižu, u stabilnu postojbinu, u zdravlje i obrazovanje, kao i u ljudsko dostojanstvo i slobodu"[41].

Na golemome bijelome zidu, što se nadnosi nad galerijom za posjetitelje, na ulazu u dvoranu Vijeća sigurnosti, na prvome katu UN-ova nebodera u New Yorku visi ploča. Naopako okrenuta

[39] Jean-Paul Sartre, *Critique de la raison dialectique,* Pariz, Gallimard, 1960, svezak 1, stranica 208 i dalje.

[40] Isto, stranice 221 i 222.

[41] Tekst ugraviran u tlo Ujedinjenih naroda u New Yorku.

piramida pokazuje, u svojim dvjema gornjim i širim trećinama, svjetske jednogodišnje vojne troškove, a u svojoj donjoj i užoj trećini, godišnji trošak za glavne socijalne i razvojne programe UN-a. Ta je ploča postavljena 1. siječnja 2000. U međuvremenu, brojke su se promijenile, ali je svjetska proračunska struktura ostala ista.

U biti, vrlo smo daleko od Bunchovih težnji.

Troškovi naoružanja svih država u svijetu godine 2004. premašili su 1000 milijarda dolara. Od tih troškova čak 47 posto otpada na Sjedinjene Američke Države.

Da bi financirao ratno oružje, svijet je 2003. godine potrošio 18 posto novca više nego dvije godine prije[42]. Taj rast, kao i onaj prethodne godine, ponajprije valja staviti na račun pet stalnih članica Vijeća sigurnosti, a posebice Sjedinjenih Država (SAD). Prema Štokholmskom međunarodnom institutu za istraživanje mira (Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI), takvo bi se kretanje trebalo nastaviti barem do 2009.

Sadašnji "svjetski rat protiv terorizma", što se vodi pod vodstvom SAD-a, pruža gotovo savršenu sliku strukturalnoga nasilja koje živi u poretku kozmokrata.

Divovsko računalo namijenjeno za bilježenje troškova rata u Iraku, koji svakoga dana rastu, postavila je na Times Squareu, na Manhattanu, tvrtka Project Billboard. Smješteno na raskrižju 47. ulice i Broadwaya, računalo je uključeno u srijedu 25. kolovoza 2004., kada je na svojemu monitoru pokazivalo da je potrošena svota od 134,5 milijarda dolara. Brojka raste, prosječno, za 177 milijuna po danu, odnosno 7,4 milijuna po satu, odnosno 122.820 dolara po minuti. Samo rat u Iraku košta Sjedinjene Američke Države 4,8 milijarda dolara mjesečno (obračunsko razdoblje od rujna 2003. do rujna 2004.).

[42] Izvještaj koji je 9. lipnja 2004. objavio Stockholmski međunarodni institut za istraživanje mira (SIPRI)

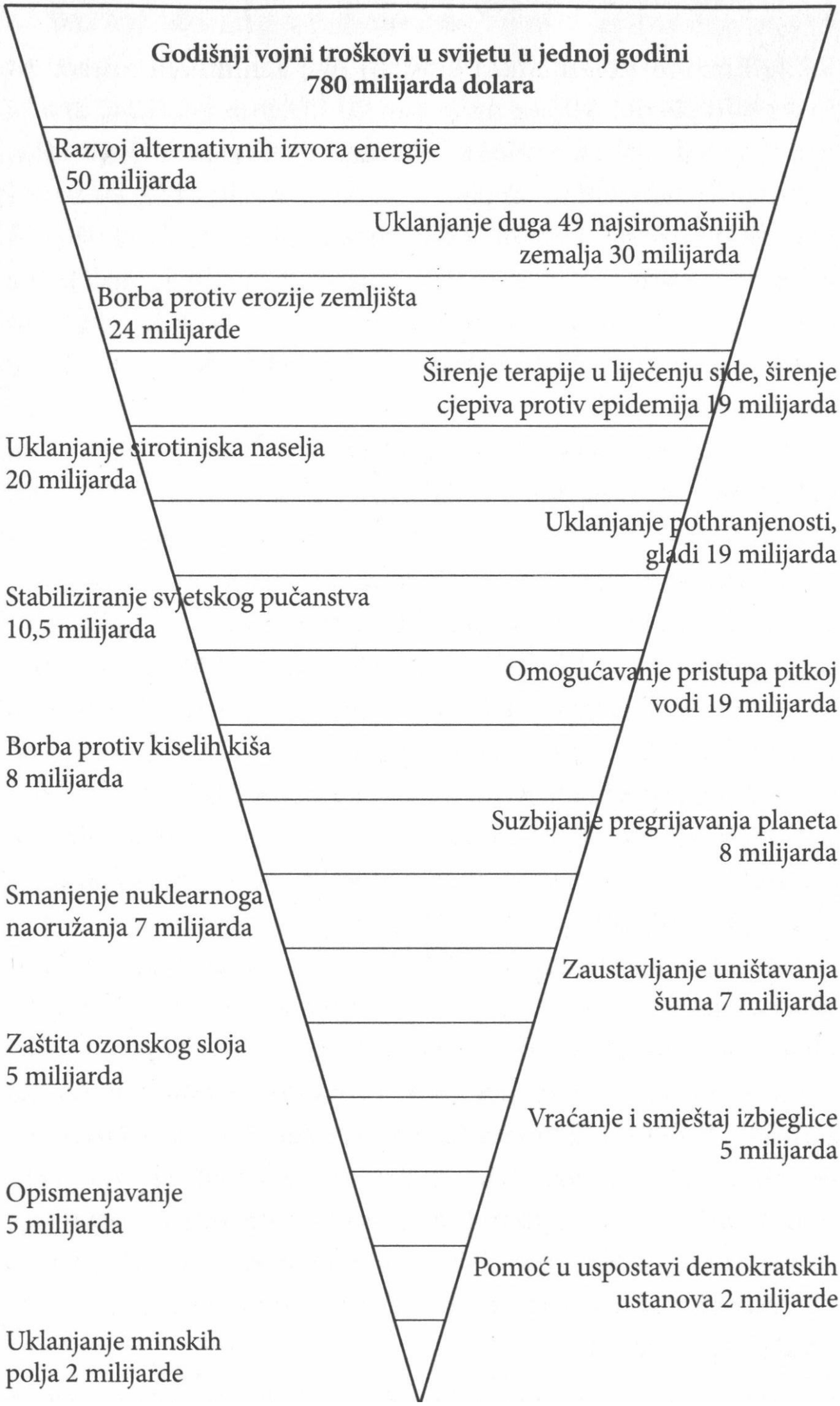
Godišnji vojni troškovi u svijetu u jednoj godini
780 milijarda dolara
Razvoj alternativnih izvora energije
50 milijarda
Uklanjanje duga 49 najsiromašnijih
zemalja 30 milijarda
Borba protiv erozije zemljišta
24 milijarde
Širenje terapije u liječenju side, širenje
cjepiva protiv epidemija 19 milijarda
Uklanjanje sirotinjska naselja
20 milijarda
Uklanjanje pothranjenosti,
gladi 19 milijarda
Stabiliziranje svjetskog pučanstva
10,5 milijarda
Omogućavanje pristupa pitkoj
vodi 19 milijarda
Borba protiv kiselih kiša
8 milijarda
Suzbijanje pregrijavanja planeta
8 milijarda
Smanjenje nuklearnoga
naoružanja 7 milijarda
Zaustavljanje uništavanja
šuma 7 milijarda
Zaštita ozonskog sloja
5 milijarda
Vraćanje i smještaj izbjeglice
5 milijarda
Opismenjavanje
5 milijarda
Pomoć u uspostavi demokratskih
ustanova 2 milijarde
Uklanjanje minskih
polja 2 milijarde

Još je Erazmo Roterdamski lansirao ovu zanimljivu misao: rat ima svoju cijenu. Mir se može kupiti. Drugim riječima, ako bi mu se, javno i točno, nametnula cijena, rat bi nestao s lica zemlje. U svojoj *Tužaljki mira,* on piše: "[...] ne računam ovdje svote novaca koje teku od ruku do ruku opskrbljivača vojski oružjem i njihovih zaposlenika, kao i među rukama generala. Radeći točne račune svih tih troškova, ako vi ni u desetom pokušaju ne pristajete kupiti mir, ja ću, prepušten sudbini, patiti zbog toga što me tjeraju odasvud[43]."

Protiv zločina što su ih počinili George W. Bush, Ariel Sharon i Vladimir Putin (u Iraku, u Palestini i u Čečeniji) podižu se fanatične šačice krvavih terorista. Državnome se terorizmu suprotstavlja samo terorizam malih skupina. I ako njegove vođe najčešće potječu iz imućnih klasa Saudijske Arabije, Egipta i drugih država, njegovi se "vojnici" uglavnom regrutiraju među najbjednijim stanovnicima iz *shanty townsa* u Karačiju, iz sirotinjskih naselja u Casablanci ili iz opustošenih zaselaka na planinama Hindukuša. Apsurdnost vojnih troškova bode oči: bijeda je, simbolično rečeno, plodna zemlja na kojoj klija terorizam malih skupina, a poniženje, bijeda i neizvjesnost sutrašnjice velikodušno podupiru akciju kamikaza.

Jedan dio novaca uloženih u "svjetski rat protiv terorizma", uostalom, bio bi posve dostatan za iskorjenjivanje i najgorih nevolja i bijeda koje muče gotovo otpisano stanovništvo planeta. U svojemu godišnjem izvješću za 2004., Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) tako procjenjuje da bi godišnji utrošak od 80 milijarda dolara u razdoblju od deset godina mogao omogućiti svim ljudskim bićima pristup osnovnom obrazovanju, osnovnoj zdravstvenoj skrbi, odgovarajućoj nužnoj prehrani, pitkoj vodi i zdravstvenoj infrastrukturi, a ženama pristup ginekološkim i porodiljskim uslugama...

[43] Erasmus von Rotterdam, *Ausgewählte Werke* [1517], München, Hollborn, 1934.

No, "svjetski rat protiv terorizma" čini slijepima one koji ga vode.

Taj rat nema jasno identificirane neprijatelje. On također nema ni predvidljiv kraj. To je tisućljetni rat.

Malo prije nego što ga je, 30. siječnja 1948., ubio Naturam Godse, Mahatma Gandhi bio se zadnji put obratio neizmjerno velikoj masi ljudi. Žestoki sukobi i pokolji između hindusa i muslimana u Calcutti su upravo koštali života više od 5000 osoba.

Svjetina je zahtijevala osvetu.

Tada joj je Gandhi odgovorio: "Želite li se osvetiti? Oko za oko? [...] Postupite tako i uskoro će cijelo čovječanstvo biti slijepo [...]."

Kozmokrati i njihovi pomoćnici u Bijeloj kući, u Pentagonu i u CIA-i, ukratko, svi odgovorni za "svjetski rat protiv terorizma", razvijaju ontološku koncepciju zla. Oni sami utvrđuju, posve slobodno i otvoreno, koga sve smatraju teroristima. U njihovoj definiciji nema ni jednoga objektivnog elementa. Terorist je onaj kojega vladari (američki, izraelski, ruski itd.) obilježavaju i nazivaju takvim. Oni provode preventivni rat.

Čujmo Donalda Rumsfelda, američkoga ministra obrane (donedavnog, *nap. prev.)*: "Moje je mišljenje da smo mi u ratu, zapravo u svjetskome ratu protiv terora, a oni koji se time ne slažu većinom su teroristi[44]."

Umjesto načela Povelje UN-a, kolektivne sigurnosti, ljudskih prava i međunarodnoga prava, kozmokrati više vole svoju osobnost, što znači da daju prednost vlastitim interesima.

Čudesno licemjerstvo! Pretvarajući se da ratuju (bombardiraju, ubijaju i itd.) zato da bi, navodno, uspostavili pravdu i mir u svijetu, slijede samo osobni, privatni interes. Svi, naime, znaju da, kao prvi i bitni motivi, iza američkih tzv. preventivnih ratova

[44] Donald Rumsfeld, izjava Associated Pressu, 1. srpnja 2003.

stoje ili se skrivaju financijski interesi transkontinentalnih kapitalističkih trgovačkih društava.

Vratimo se američkom napadu na Irak, pokrenutome u ožujku 2003.

Podzemlje Mezopotamije sadrži druge po veličini poznate naftne zalihe u svijetu: one iznose oko 112 milijarda barela. A jedan barel je 159 litara. Između Kirkuka i Basre, iračke zalihe dosežu 18.000 milijarda litara nafte. Pritom naftni stručnjaci vjeruju kako se ondje nalaze još neotkrivene goleme zalihe.

Prije 2003. Irak je iskorištavao 1821 naftni izvor. A računajući ukupno, nekih 800 izvora što se iskorištavaju na ozemlju SAD-a daju otprilike isto toliko nafte koliko samo jedan irački izvor.

No od prostranosti naftnih polja još je važnije geološko stanje iračke nafte. Na sjeveru kao i na jugu zemlje, nafta je prilično blizu površini. To znači da je dovoljno bušiti zemlju do dubine od samo nekoliko metara da bi izbilo crno zlato. I dok proizvodna cijena jednog barela sirove nafte stoji 10 dolara u Teksasu, a 15 dolara u Sjevernome moru, ona u Iraku jedva doseže jedan dolar...

Transkontinentalne tvrtke Halliburton, Kellogg and Root, Chevron i Texaco odigrale su, dakako, odlučujuću ulogu u pripremi američkoga *hold-up* (oružane pljačke, *op. prev.)* na iračkim naftnim poljima. Potpredsjednik Dick Cheney, on osobno, bio je predsjednik Halliburtona, sadašnja ministrica vanjskih poslova, Condoleezza Rice, vodila je Chevron, isto kao i ministar obrane, Donald Runsfeld. A predsjednik George W. Bush svoje znatno osobno bogatstvo duguje teksaškim naftašima.

New York Times od 29. listopada 2004. upoznao nas je s podatkom kako se u prvome polugodištu te godine čista dobit sedam najvećih američkih naftnih tvrtki povećala u prosjeku za 43 posto.

Drugi primjer. Transkontinentalne tvrtke za proizvodnju i prodaju ratnog oružja, isto kao i posebni kreditni fondovi za financiranje vojne elektronike (kao što je Carlyle Group), vješto se, dan za danom, koriste masovnim rastom vojnoga proračuna,

što se pravda "terorističkom prijetnjom". Istodobno, znatan broj velikih televizijskih mreža u SAD-u, koje svakodnevno gledaju, kako se procjenjuje, deseci milijuna ljudi pripada uglavnom proizvođačima oružja. NBC, na primjer, u vlasništvu je diva General Electric, jednoga od najvećih svjetskih proizvođača na području vojne elektronike...

Tko se u tim uvjetima uopće može čuditi tome što, odlučno skačući od male, obične, do državne laži, "svjetski rat protiv terorizma" vrlo lako uspijeva u manipulaciji strahom, odbacivanju drugoga, ksenofobiji i rasizmu?

Richard Labévière piše: "Ta je manipulacija tipična za totalitarne režime [...]. Beskonačni rat protiv terorizma ne vodi samo vojne operacije (na svim kontinentima), on tome dijelu svijeta znatno približava i politiku koja je, zapravo, čisti i obični apartheid[45]."

No, što rade kozmokrati kako bi zajednicu država i narodâ svijeta natjerali da prihvati njihovu strategiju? U temeljima je njihove akcije jednadžba, koja se neumorno i beskonačno ponavlja: "potraga za mirom" = "rat protiv terorizma". A cijeli svijet želi mir, stoga se, dakle, cijeli svijet priklanja zahtjevima što ih postavljaju kozmokrati.

Ideološki izvori toga totalitarnoga nasilja brojni su i različiti. Veliki rabin iz Ženeve, Marc Raphaël Guedj, pratitelj pastora Alberta de Puryja, nabraja neke od njih: "Apsolutizirati neki govor kako bi se zarobile savjesti, proglasiti neku zemlju svetom, stalno nametati isključivost spasenja, predstavljati se superiornim bićima, smatrati se zakonitim nasljednikom baštine drugih ljudi, iz različitih tekstova izvlačiti dijelove koji propovijedaju sveti rat, te još mesijanizirati ljudske pothvate, sve su to potencijalni izvori nasilja[46]."

U XIII. stoljeću, prije svake od svojih organiziranih akcija gra-

[45] Richard Labévière, *Les Coulisses de la terreur,* Pariz, Grasset, 2003., stranica 232.

[46] Usporedi Actes du séminaire de la fondation Racines et Sources, Ženeva 2004.

beža i pljačke, vođenih protiv jadnih i bijednih seljačkih obitelji u Poljskoj i Litvi, teutonski su se vitezovi molili dugo, snažno i, pogotovo, javno. Pritom su podsjećali - ponovimo riječi rabina Guedja - na "isključivost spasenja".

"[...] Božja vojska u Božjoj kući, u Božjem kraljevstvu [...]. Mi smo odgojeni za takvu misiju [borbu protiv islamističkoga terora] [...]. [Muslimani] nas mrze zato što smo kršćanska nacija [...]. Neprijatelj je tip koji se zove Sotona [...]. Moj je Bog veći od njihovoga [...]. Ja znam da je moj Bog pravi Bog, a njihov je kumir."

Tko to kaže?

No dobro, autor tih besmrtnih riječi jedan je od najprestižnijih aktivnih generala američkih oružanih snaga. To je jedna od elitnih vojnih osoba, služio je u specijalnim postrojbama Delta u Somaliji. U lipnju 2003., predsjednik George W. Bush imenovao ga je pomoćnikom ministra obrane, odgovornim za vojno obrazovanje. Njegovo je ime: general William "Jerry" Boykin[47].

I kako se ne zgranuti nad onim slikama objavljenim u dnevnome listu *International Herald Tribune,* koje pokazuju predsjednika Georgea W. Busha i njegove glavne pomagače kako sklopljenih ruku, zatvorenih očiju, nalakćeni na prostrani stoluod mahagonija u *Cabinet Roomu,* prizivaju Božji blagoslov za uspješno bombardiranje prenaseljenih gradova i naselja u Mezopotamiji i Afganistanu[48]?

[47] William G. Boykin, u *The Los Angeles Times,* 16. listopada 2003.

[48] Između ožujka 2003. i rujna 2004. američke su snage ubile oko 100.000 Iračana, većinom žena i djece. Usporedi dr. Lee Roberts i njegovi istraživači iz John Hopkins Bloomberg School of Public Health, "Mortality before and after 2003 invasion in Irak cluster sample survy", u *The Lancet,* svezak 364.

4. POGLAVLJE

Agonija prava

Kako protumačiti da tzv. preventivni rat bez kraja, stalna agresivnost, samovolja, strukturalno nasilje novih silnika i samodržaca vladaju bez zapreka? Danas se srušila većina granica međunarodnog prava. Čak je i sama organizacija Ujedinjenih naroda (UN) beživotna.

Prema lijepoj formuli Maximiliena Robespierrea, pravo je stvoreno zato da organizira "suživot sloboda". Nesposobno da ispuni tu ulogu, međunarodno je pravo danas u agoniji. Zašto je došlo do toga rušenja?

Međunarodnom pravu glavna je svrha uljuditi i pripitomiti samovoljno nasilje moćnika. Ono izražava normativnu volju naroda. Povelja Ujedinjenih naroda počinje ovim riječima: "Mi, ljudi ujedinjenih naroda...").

No, kako se zna, Ujedinjeni narodi zapravo su organizacija država. Kao, uostalom, i sve druge velike međunarodne organizacije, rođene na njihovim rubovima. A posebice Svjetska trgovinska organizacija, Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond itd. Ukratko, međunarodno pravo angažira najprije, a dosad gotovo isključivo, države. Od čega je, zapravo, ono stvoreno?

Riječ je ponajprije o ljudskim pravima. Proglasila ih je Opća

deklaracija Ujedinjenih naroda (UN) od 10. prosinca 1948. To znači da tu deklaraciju mora prihvatiti svaka nova država, koja želi pristupiti UN-u. Ljudska su prava, dakle, teorijski obvezna. Međutim, u biti, ona to u stvarnosti nisu, jer, u svjetskim razmjerima, ne postoji sud za ljudska prava[49]. Doduše, Komisija za ljudska prava, sastavljena od 53 države koje je izabrala Opća skupština (za mandat od tri godine, bdije nad poštovanjem tih prava. No, u slučaju povrede, njezino je jedino oružje: izglasavanje rezolucije s osudom toga čina.

Drugo ograničenje: napisana u tradiciji Američke deklaracije iz Philadelphije 1776. i one francuske iz 1789., Opća deklaracija UN-a (kao i njezino tumačenje što su ga dali njezini glavni autori, Eleonore Roosevelt i René Cassin) bavi se uglavnom građanskim i političkim pravima (sloboda tiska, udruživanja, izražavanja, vjerska sloboda itd.). Doduše, u svojemu članku 25., Deklaracija također spominje i nužnost ostvarivanja stanovitoga broja ekonomskih i socijalnih prava (zaštita materinstva, pravo na ishranu, sigurnost u slučaju nezaposlenosti, udovištva, starosti, invalidnosti, pravo na stan, na medicinsku skrb i njegu, zaštita djetinjstva itd.). Međutim, hladni rat, započeo nakon državnoga udara u Pragu 1948., zaledio je međunarodnu raspravu o ljudskim pravima i postavio zapreku priznanju čak i ekonomskih i socijalnih prava.

Sve do raspada Sovjetskog Saveza, u kolovozu 1991., svaki je treći čovjek u svijetu živio pod komunističkim režimom. A komunistički režimi nisu prihvaćali, zapravo su odbijali, pluralističku demokraciju, opće pravo glasa i primjenu javnih sloboda koje ih čine. Oni su provodili sustav jedne partije kao predvodnice i izraza narodne volje. Komunistički su režimi davali apsolutnu prednost socijalnome napretku svojih građana. Upravo su zato poticali ostvarenje ekonomskih, socijalnih i kulturnih ljudskih prava, u odnosu na građanska i politička prava.

Komisija, zadužena da izradi Opću deklaraciju, prvi se put sa-

[49] Postoji, doduše, Europski sud za ljudska prava, no njegova je nadležnost regionalna.

stala u proljeće 1947. Ulazeći u tu igru, veleposlanik Velike Britanije oštro je rekao: "Mi želimo slobodne ljude, a ne dobro nahranjene robove!"

Veleposlanik Sovjetskog Saveza, inače Ukrajinac, odgovorio mu je: "Čak i slobodni ljudi mogu umrijeti od gladi."

Još od samoga početka hladnoga rata, rasprava gluhih, koja se povremeno pretvarala u razmjenu psovki i uvreda, dakle, suprotstavila je dvije polovice svijeta. Zapad je optuživao komunistički svijet da odbija građanska i politička prava kako bi spriječio uvođenje sloboda te uspon demokracije. A komunističke vlade, sa svoje strane, zamjerale su Zapadnjacima da provode samo prividnu demokraciju odnosno poredak koji ima samo demokratski vanjski izgled te da zanemaruju borbu za socijalnu pravdu.

Boutros Boutros-Ghali, glavni tajnik UN-a od 1992. do 1995., zamislio je konferenciju u Beču. Naime, dvije godine nakon raspada Sovjetskog Saveza, u austrijskoj je metropoli sazvao prvu svjetsku konferenciju o ljudskim pravima. Zahvaljujući njegovoj suptilnosti, energiji, dobro obaviještenoj upornosti, postignuta je pomirba između dvaju suprotstavljenih pogleda na ljudska prava. Tako je Bečka deklaracija (1993.) uspostavila ravnotežu između građanskih i političkih prava, s jedne, te socijalnih, ekonomskih i kulturnih prava, s druge strane.

"Glasački listić ne hrani gladnoga", napisao je u svoje vrijeme Bertolt Brecht.

Bez ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, građanska i politička prava ostaju u velikoj mjeri nedjelatna. Međutim, nikakav trajniji socijalni napredak nije moguć bez pojedinačne, osobne slobode, bez demokracije.

Sva se ljudska prava, odsad pa nadalje, smatraju univerzalnima, nedjeljivima i međuovisnima. Među njima nema nikakve hijerarhije.

Općoj deklaraciji iz 1948. vremenom se pridružilo šest velikih sporazuma (protiv mučenja; protiv diskriminacije žena; protiv

rasizma; za prava djece; za ekonomska, socijalna i kulturna prava; za građanska i politička prava). Većina ih je država ratificirala.

Nekim od tih sporazuma naknadno su dodani protokoli koji ljudskim bićima, koja se osjećaju povrijeđenima i oštećenima, omogućuju da se izravno obrate povjerenstvu zaduženome za pravilnu primjenu određenog sporazuma. Takav je slučaj, na primjer, sa sporazumom protiv mučenja: mučeni pojedinac ili njegova obitelj mogu pred povjerenstvom zahtijevati odštetu.

Prošlih je desetljeća različit broj država potpisao mnoštvo drugih sporazuma: protiv proizvodnje i izvoza protupješačkih mina, protiv zagađivanja atmosfere i okoliša, protiv bioloških i kemijskih oružja, za zaštitu podneblja, voda i biološke raznovrsnosti, itd.

Međunarodni kazneni sud, sa svoje strane, proganja i sudi odgovorne za ratne zločine, za genocid i za zločine protiv čovječanstva[50].

Makar i neizravno, Vijeće sigurnosti i Opća skupština UN-a stalno se bave međunarodnim pravom. Ni Povelja niti bilo tko drugi nije ih ovlastio da to rade. Međutim, oni to ipak rade i njihove rezolucije utemeljuju običajno pravo. Primjer: tzv. pravo na miješanje rođeno je iz jedne rezolucije Vijeća sigurnosti. Kada, na primjer, neka vlada ozbiljno krši i narušava prava svojeg naroda (ili neke manjine koja je sastavni dio toga naroda), tada međunarodna zajednica ima pravo intervencije, čak i obvezu zaštite. Irački Kurdi duguju svoj opstanak jednoj takvoj rezoluciji[51].

Od 1945. do danas Opća skupština UN-a na taj je način izglasala više od 700 važnih rezolucija, a Vijeće sigurnosti njih više od 130.

Uz međunarodno pravo u užem smislu, postoji i vrlo prostran arsenal odredaba nazvan ljudskim pravima. Njegove temelje čine

[50] Ratnim zločinom naziva se svaka teška povreda neke ili više odredaba četiriju sporazuma iz Ženeve (i njihovih dvaju dodatnih protokola) iz 1949.; a zločini protiv čovječanstva definirani su prilično iscrpno u statutu Međunarodnog kaznenog suda, potpisanom u Rimu 1998.

[51] Rezolucija Vijeća sigurnosti iz 1991. zabranila je vlastima u Bagdadu nadlijetanje i svaku vojnu intervenciju sjeverno od 36. paralele.

četiri sporazuma, tzv. Ženevske konvencije iz 1949., te dva dodatna protokola (o postupcima prema ratnim zarobljenicima, o pravima civila u vrijeme rata, o obavezama okupatorskih snaga, o dužnostima zaraćenih u nedržavnim sukobima itd.).

Ukratko rečeno, s točke gledišta tekstova i pogotovu pravne znanosti i sudbene prakse, međunarodno pravo u užem smislu riječi i humanitarno međunarodno pravo razvijaju se stalno i brzo. No, zašto se onda suočavamo s rušenjem i gotovo uništenjem normativne odnosno pravne sposobnosti međunarodnoga prava?

Ponajprije, dakako, njime se mjere udvostručeni učinci globalizirane ekonomije podvrgnute diktaturi kozmokrata, koji su na čelu glavnih svjetskih privatnih transkontinentalnih tvrtki. Da bi u što kraćem vremenu iskoristili i povećali svoj kapital u najvećoj mogućoj mjeri, novim feudalcima nisu potrebni ni države niti UN. Posve su im dovoljni Svjetska trgovinska organizacija, Europska unija i Međunarodni monetarni fond: kozmokrati su ih pretvorili u poslušne provoditelje svojih strategija. Dakle, kao što već rekoh, glavni su subjekti međunarodnoga prava države, te iste države čije se suverene moći, u okviru globalizirane ekonomije, tope poput snijega na suncu. Posljedica je toga radikalni gubitak normativne djelotvornosti statutarnog ili običajnog međunarodnog prava.

Postoji još jedan razlog agonije međunarodnoga prava pa onda i UN-a. Njega je, međutim, znatno teže uočiti.

U njedrima američkog državnog aparata, glavnog oružanog potpornja kozmokrata svih nacionalnosti, dogodila se pretvorba.

Godine 1957., Henry Kissinger, 56. državni tajnik Sjedinjenih Država, objavio je svoju doktorsku disertaciju pod naslovom: *A world restored: Metternich, Castlereagh and the problems of peace 1812-1822*[52]. U njoj on razvija i obrađuje imperijalističku teoriju koju je primjenjivao od 1969. do 1975., dok je bio član Nacionalnoga vijeća sigurnosti, i od 1973. do 1977. kao državni tajnik. Njegova je središnja teza bila: višestrana diplomacija stvara samo

[52] Boston, izdanje Houghton Mifflin.

kaos. Strogo poštovanje prava na samoopredjeljenje naroda i suvereniteta država ne dopušta da se jamči mir. U razdoblju krize, samo neka svjetska sila ima materijalne mogućnosti i sposobnost da intervenira posvuda i brzo. Samo je ona sposobna nametnuti mir.

Henry Kissinger sigurno je jedan od najciničnijih najamnika imperija srama. Ipak, na konferenciji u Centru za strateške studije Instituta za visoke međunarodne studije, što je održana 1999. u prizemlju hotela President-Wilson, u Ženevi, on je na vrlo uvjerljiv način raščlanio krvavi sukob u Bosni. Slušajući ga, osjetio sam kako u meni raste sumnja. Što ako je u pravu?

Ukupno 21 mjesec, Srbi su bombardirali Sarajevo i držali ga opkoljenim: 11.000 mrtvih, deseci tisuća ranjenih, praktički svi civili. Među njima bilo je i mnoštvo djece. Pritom se pokazala potpuna nemoć Ujedinjenih naroda i europskih država da urazume Miloševićeve ubojice. I tako je bilo sve do dana kada je američka imperijalna sila odlučila bombardirati srpske topnike smještene oko, simbolično rečeno, jarka u kojemu je bilo Sarajevo, nametnuti sastanak u Daytonu, ukratko, silom smiriti Balkan.

Upravo se tada i ondje moglo vidjeti da Kissingerova teorija nije posve apsurdna... jer je neučinkovitost višestrane diplomacije bola oči. Tijekom desetljeća 1993-2003., svijetom su harala 43 rata tzv. niskoga intenziteta (s manje od 10.000 mrtvih godišnje).. UN nije spriječio nijedan. Bilo kako bilo, Kissingerova imperijalna teorija postala je u SAD-u dominantnom ideologijom.

U Kissingerovu očitovanju jedna je hipoteza sama po sebi razumljiva: moralna snaga, volja za mirom, sposobnost društvene organizacije imperija viši su od svih drugih utjecaja. No, upravo je ta hipoteza sustavno osuđivana na neuspjeh i u opreci s djelovanjem američkoga političko-vojnoga aparata.

Theo Van Bowen, posebni izvjestitelj Komisije za ljudska prava o mučenju, uzeo je riječ u srijedu 27. listopada 2004. na Općoj skupštini UN-a u New Yorku. U potpunoj tišini, u dvorani zahvaćenoj

užasom, on je pomnjivo nabrojao metode mučenja što ih okupatorska sila u Iraku i Afganistanu primjenjuje protiv ratnih zarobljenika ili čak samo običnih sumnjivaca: sprječavanje spavanja u dugome razdoblju; zatvaranje u kaveza u kojima zatvorenik ne može ni stajati uspravno, ni normalno sjesti niti se protegnuti; prebacivanje zatvorenika u tajne zatvore ili u zemlje gdje se prema njima primjenjuju najgroznije metode sakaćenja; silovanja i seksualna ponižavanja, pseći ugrizi, itd.

Dana 18. rujna 2004., američki je predsjednik potpisao tajni predsjednički nalog koji odobrava stvaranje posebnih postrojbi s pravom djelovanja zaobilazeći sve nacionalne ili međunarodne zakone. Koja je zadaća tih postrojba? Uhititi, ispitivati, zatim i likvidirati "teroriste", svugdje po svijetu. U svojoj knjizi *Chain of Command: From September 11 to Abu Ghuraib,* bivši ugledni reporter *New York Timesa*, Seymour Hersh, potanko iznosi primjere akcija tih postrojba[53].

Još čudnije: američki predsjednik sad može slobodno odlučivati koji će od zatvorenika, što su ga uhitile američke vlasti, uživati zaštitu Ženevskih konvencija, njihovih dodatnih protokola i općih načela ljudskoga prava, a koji će biti "legalno" predani samovolji njihovih tamničara.

A 7. lipnja 2004., *Wall Street Journal* objavio je glavne elemente memoranduma od sto stranica, što su ga sastavili pravnici Pentagona. Taj je tekst ukazivao na to da svi vladini zaposlenici (vojnici, mornari, zrakoplovci, tajni agenti, čuvari zatvora, itd.), koji djeluju pod vlašću predsjednika i u službi nacionalne sigurnosti, uživaju potpuni pravni imunitet. Neće biti gonjeni niti kažnjeni čak i ako ponize, povrijede, siluju, muče, iznakaze ili čak ubiju zatvorenike.[54]

Konvencija UN-a protiv mučenja ili Ženevske konvencije koje

[53] Seymour M. Hersh, *Chain of command: From September 11 to Abu Ghuraib,* New York, HarperCollins, 2004.

[54] Memorandum je inicirao pravni savjetnik predsjednika, Alberto Gonzales. Od 20. siječnja 2005. Alberto Gonzales je ministar pravde.

su ratificirale Sjedinjene Države? Tajni agenti, čuvari zatvora, policajci i vojnici u službi predsjednika SAD-a mogu ih ignorirati bez ikakva rizika.

Obrazloženje pravnika Pentagona jest sljedeće: svi zakoni i konvencije Ujedinjenih naroda protiv mučenja postaju ništetni "zbog ustavne ovlasti, inherentne predsjedništvu, da djeluje u cilju zaštite američkoga naroda" *("the inherent constitutional authority to manage a military campaign to protect the American people").*

I još dalje: "Zabrana mučenja skinuta je zbog ispitivanja što se provode pod izravnim utjecajem glavnoga zapovjednika."

Ratni zločini što ih danas čine američki vladini službenici u koncentracijskim logorima afganistanske pustinje i u mučilištima Abu Ghuraiba u Bagdadu na sramotan način poništavaju težnju, uključenu u svaku imperijalističku teoriju, da imperijalna vlast bude proglašena moralnom, kada se već ti zločini osuđuju. Štićena i ohrabrivana od te iste imperijalne vlasti, vlada Ariela Sharona na najgori način tlači četiri milijuna ljudskih bića u Palestini. A režim Vladimira Putina, drugi veliki saveznik kozmokrata, ubija na desetke tisuća Čečena. Naime, nakon 1995., ruski su okupatori ubili 180.000 civila, što je 17 posto svih stanovnika Čečenije.

No, kako se ponašaju novi feudalni silnici i političko-vojni aparat koji im služi da bi paralizirali djelovanje Ujedinjenih naroda?

Vlada u Washingtonu financira 26 posto redovitoga proračuna za djelovanje UN-a, bitni dio posebnoga proračuna za operacije održavanja mira (72.000 "plavih kaciga", aktivnih u 18 država) i veliki dio proračuna 22 specijalne organizacije. A kada je riječ o Svjetskome prehrambenom programu, koji je 2004. nahranio 91 milijun ljudi, Washington u njemu sudjeluje sa 60 posto, uglavnom dijeleći prehrambene proizvode iz američkih viškova.

Već više od četiri godine (od rujna 2000.) odrađujem svoj mandat posebnoga izvjestitelja Ujedinjenih naroda o pravu na hranu. Taj me status ne čini ovisnim službenikom. Naprotiv, on

mi jamči imunitet i apsolutnu neovisnost u djelovanju.

Promatram kadrovski sustav. Utvrđujem kako, praktički, ni jedan službenik ili dužnosnik iznad stupnja P-5, ma gdje bio u prostranome i složenome sustavu UN-a i bez obzira na naciju iz koje potječe, ne dobiva ni najmanje promaknuće bez izričitoga jamstva Bijele kuće.

Ovdje otvaram jednu zagradu: vlade zemalja Europske unije, a osobito ona francuska, praktički se ne bave, ili se bave vrlo nespretno, radom, obvezama i promaknućima svojih zemljaka i saveznika u okviru sustava UN-a. To je tako, pa iako Francuska često igra, osobito u Vijeću sigurnosti i Općoj skupštini, ofanzivnu i neovisnu ulogu, njezin je utjecaj u okviru aparata praktički ništavan.

U suterenu Bijele kuće, nasuprot tome, u jednome je uredu okupljena posebna ekipa, sastavljena od visokih dužnosnika i diplomata. Ona je zadužena pratiti karijeru te učinke i ponašanja svakoga od glavnih vođa UN i njegovih specijaliziranih organizacija[55]. Tko ne hoda ravno, ima malo izgleda da u tome sustavu preživi. Prije ili poslije, bit će uklonjen ukazom ili će, simbolično rečeno, upasti u jamu koju je namjestila gore spomenuta ćelija Bijele kuće.

Uzmimo jedan primjer. Kosovo je danas međunarodni protektorat[56]. Nakon što su 2001. odobrili primjenu sile (posredstvom NATO-a) protiv srpskih okupatora, Ujedinjeni narodi danas ondje primjenjuju jednu vrstu privremenog suvereniteta. Međutim, vojne snage koje su ondje stacionirane, civilna uprava i proračunski izvori Kosova potječu iz Europske unije.

Visokog predstavnika međunarodne zajednice u Prištini, koji

[55] Ujedinjeni narodi poznaju tri grupe službenika. U najdonjoj je kategoriji, *Općem servisu*, sve tehničko osoblje (tajnici, vozači, čuvari, stručnjaci za održavanje itd.). Kategorija *Profesionalci* ili "kadar"(ekonomisti, pravnici, znanstvenici itd.) podijeljena je na pet razreda, od P-1 do P-5. Sedamnaest pomoćnika glavnoga tajnika, podtajnici, direktori razreda I i razreda II, kao i sam glavni tajnik, čine treću kategoriju. Nad njima, prije svih, bdije Bijela kuća...

[56] Za shvaćanje korijena rata na Kosovu, vidi Wolfgang Petritch, *Kosovo Kosova,* Klagenfurt, Wiesner, 2004.

istodobno zapovijeda međunarodnim vojnim snagama i civilnom administracijom, imenovalo je Vijeće ministara Europske unije. Njegov je izbor formalno potvrdio glavni tajnik UN-a Kofi Annan.

Godine 2003., Nijemac Michael Steiner, bivši diplomatski savjetnik kancelara Schrödera, stigao je do kraja svojega mandata visokoga predstavnika. Europska unija odlučila je da ga naslijedi Pierre Schori.

Schori je bio najintimniji prijatelj i pouzdanik Olofa Palmea. Ministar suradnje i useljeništva, europski zastupnik, napokon i švedski veleposlanik u UN-u u New Yorku, on je istodobno i jedan od najvještijih i najpoštovanijih diplomata u Europi.

To izaziva bijes suterenske ćelije Bijele kuće!

Valja reći da je u svojoj mladosti Pierre Schori demonstrirao - zajedno s Olofom Palmeom i s gotovo svim švedskim socijalističkim vođama - protiv američke agresije u Vijetnamu. Ćelija ga je obilježila "antiamerikanizmom" pa je Bijela kuća zahtijevala hitno povlačenje njegove kandidature. Pritom je Kofi Annan četiri puta u kratkome vremenu primio Colina Powella...

Prijetnja je bila jasna i izričita: ako glavni tajnik potvrdi europski izbor, SAD će prekinuti svaki kontakt s visokim predstavništvom u Prištini.

Kako se često događa, Kofi Annan morao je popustiti ucjeni. On je, naime, odbio potvrditi imenovanje Shorija.

Na prijedlog ćelije, Bijela kuća bez milosti kažnjava svaku kritiku rata što se vodi protiv "terorizma", onoga što ja nazivam strukturalnim nasiljem ili protiv bilo kakve povrede međunarodnoga prava.

Upravo su zato, svedeni samo na svoje tzv. čisto tehničke aktivnosti - borbu protiv epidemija, raspodjelu hrane, pomoć u školovanju siromašne djece, itd. - Ujedinjeni narodi danas strahovito oslabljeni.

U lipnju 2005. oni će proslaviti svoju 60. obljetnicu. Međutim, može se dogoditi da je neće dugo nadživjeti.

5. POGLAVLJE

Barbarstvo i njegovo zrcalo

Carstvu kozmokrata i njihovih pomoćnika danas se suprotstavlja terorizam Islamskoga džihada, Al-Qaide, alžirskih Oružanih islamističkih skupina (GIA), egipatske Game al Islamiye, Salafističkog propovjednog pokreta i drugih organizacija istoga tipa. Ti su pokreti danas jedini stvarno djelotvorni protivnici - ponajprije na vojnome planu - strukturalnog nasilja što ga provode kozmokrati i najamnici američkih oružanih snaga.

Régis Debray ovako sažima to stanje: "Riječ je o izboru između očajnoga carstva i nepodnošljivoga Srednjeg vijeka[57]."

Tu je nužna preciznost: služim se pojmom "islamistički" zato što je on ušao u današnje jezike i u arapskome svijetu i na Zapadu. Pritom je nepotrebno reći kako su fanatični pokolji djece, žena, ljudi, kao i teokratska opsesija te protužidovski i protukršćanski rasizam zapravo posve protivni muslimanskoj vjeri ili naučavanju Kurana.

Još od pamtivijeka narodi se bune.

U prvome stoljeću naše ere, jedan je trački pastir, kojega su zarobili Rimljani i pretvorili ga u gladijatora, uspio pobjeći iz vojarne-zatvora u Capui u Kampaniji, zajedno sa 70 svojih drugova. Spartak - a o njemu je riječ - tada je robove u Rimskome carstvu

[57] Régis Debray, "Les États unis d'Occident, tout va bien...", *Marianne,* Pariz, 14. lipnja 2004.

pozvao na pobunu. Na čelu više desetaka tisuća pobunjenika potukao je redom više rimskih armija. Spalio je mnoge *latifundije,* oslobodio je robove koje je zatekao na svojemu putu i pokušao je dospjeti do Sicilije. Međutim, godine 71., njegov se pobjedonosni pohod razbio u sudaru s rimskim legijama koje je vodio Licinije Kras blizu utvrđenoga gradića Silar, u Lukaniji, na krajnjem jugu Italije. Uhićeni, Spartak i tisuće njegovih boraca bili su razapeti duž cijele Via Appia.

A u jednoj jedinoj noći, u rujnu 1831., zidovi Varšave bili su pokriveni plakatima, sve do ispod prozora kuće feldmaršala Paskeviča, ruskoga krvnika u Poljskoj. Latiničnim i ćiriličnim slovima bilo je napisano: "Za našu i za vašu slobodu". No, malo je vojnika ruske okupatorske vojske razumjelo tu poruku. Ustanak je bio ugušen u krvi. (Trebalo je dočekati 1989. godinu i mirnu pobjedu Solidarnosti pa da se rusko kolonijalno nasilje napokon okani Poljske).

Nešto bliže nama, od alžirskog FLN-a do Fronte Farabundo Marti u Salavadoru i do južnoafričkoga ANC-a, od kamerunskoga UPC-a do Sandinističke fronte u Nikaragvi, impresivan je popis oslobodilačkih oružanih pokreta. Mnoge među njima suzbili su njihovi neprijatelji. Drugi su bili pobjednički, ali su se njihovi pripadnici vremenom, kada su jednom došli na vlast, survali u ponor korupcije ili birokracije. Treći su se - poput eritrejskog EPLF-a (*Eritrean People's Liberation Front* - Narodna fronta za oslobođenje Eritreje) - suočili sa stravičnim skretanjima bonapartističkog tipa. Ipak, svi su oni na vrlo jasan ili znatno diskretniji način bili nosioci nade.

Svi pokreti koje sam upravo nabrojio, a na prvome mjestu revolucionari iz 1789. u Francuskoj, osjećali su se kao da imaju jedinstvenu sveopću misiju. Svi su, naime, bili uvjereni kako se ne bore samo za oslobođenje svoje zemlje i svojega naroda već za sreću i dostojanstvo svih ljudi. To znači da su se vrijednosti, koje su nadahnjivale njihovo žrtvovanje, ticale cijeloga čovječanstva.

Čujmo ponovno Robespierrea: "Francuzi, besmrtna vas slava očekuje! No, morat ćete je kupiti velikim trudom. Ne preostaje nam

više ništa nego da biramo između najmrskijeg robovanja i savršene slobode (...) Uz našu je sudbinu vezana ona svih naroda. Francuski narod mora podnijeti tegobe svijeta i istodobno se obraniti od nasilnika koji ga muče (...) Neka se svi probude, neka se svi naoružaju! Neka se neprijatelji slobode vrate u svijet mraka! Neka se zvono, koje je zvonilo na uzbunu u Parizu, čuje posvuda[58]!"

U kolovozu 1942., Missak Manouchian naslijedio je Borisa Holbana na čelu skupine slobodnih strijelaca iz MOI-ja (*Mouvement des ouvriers immigrés* - Pokret useljenih radnika). Nacistički su okupatori nalijepili po Parizu crveni plakat s likovima nekih članova te skupine i njihovim imenima. Kako su svi oni bili stranoga porijekla, najviše armenskoga ili poljskoga, nacisti su time pokušavali prevariti stanovnike kako je oružani otpor teroru djelo samo stranaca.

U studenome, neki je izdajnik, koji se uspio uvući među te useljenike, predao tu skupinu Gestapou. Manouchian i više od šezdeset njegovih drugova, muškaraca i žena bili su uhićeni. Lica njih 23 bila su na famoznome plakatu.

Nijemci su sve njih stravično mučili, a zatim su ih strijeljali na brdu Valérien, 21. veljače 1943.

U noći prije svojega smaknuća, Manouchian je napisao svojoj supruzi: "Ja ni najmanje ne mrzim njemački narod."

A prije bitke kod Matanzasa, koja ga je stajala života, José Marti zabilježio je u svojoj bilježnici: "*Patria es humanidad*" ("Domovina je čovječanstvo[59]").

Augusto César Sandino vodio je prvi narodni rat za nacionalno oslobođenje Nikaragve. U siječnju 1934., posljednji je američki marinac napustio glavni grad Managuu. Na večer 22. veljače 1934., izlazeći iz vladine palače, Sandino se uputio prema katedrali, a pratio ga je Pedro Altamirano. Somozini su ih ubojice

[58] Govor u Klubu jakobinaca, održan 9. kolovoza 1792. Vidjeti Jean-Philippe Domecq, *Robespierre, derniers temps,* op. cit.

[59] L'Institut cubain du livre (Kubanski institut za knjigu, op. prev) u Havani objedinio je bilježnice Josea Martija u 19 svezaka. IV tom objavljen je 1980.

pričekali na raskršću Vitoria. Smrtno ranjen, Sandino se srušio. Altamirano se nagnuo nad njim. Tada je Sandino promrmljao: "Htjeli smo svijetu donijeti svjetlo[60]."

Sjećam se jednoga dalekog dana ožujka 1972. Nalazio sam se u Santiagu de Chile. Bilo je to vrijeme ofanzive vijetnamskih revolucionara na 17. paraleli. Silazeći jednoga jutra u predvorje hotela "Crillon", gotovo sam se sudario s golemim plakatom što su ga hotelski zaposlenici, očito, izradili tijekom noći. Velikim crvenim slovima napisali su: "Ima li ljepšega dokaza snage ljudskoga duha od ove ofanzive?" Iako ubijani, "napalmizirani", bombardirani, iako su njihova sela izgorjela, njihove bolnice razorene, a njihova djeca obogaljena i unakažena, njihova zemlja napadnuta najsnažnijom vojskom svijeta, vijetnamski su borci, ipak, našli hrabrosti da prijeđu u napad. Val šoka što ga je izazvala ta njihova akcija prešao je mnoga mora. Pogodio je savjest više desetaka tisuća radnika na zapadnoj obali Pacifika. Potaknuo je, zapravo, njihovu nadu i obnovio snagu nakon prolazne malodušnosti što ih je bila obuzela nakon prve sabotaže čileanskih kamiondžija (u siječnju 1972.) protiv demokratski izabrane vlade Salvadora Allendea.

A mogu li islamistički pokreti potaknuti narode da maštaju i sanjaju ili barem da sanjare? Očito ne mogu.

Što oni mogu ponuditi? Šariju, odrezane ruke lopova, kamenovanje žena osumnjičenih za preljub i brakolomstvo, svođenje žena na status ispodljudskih bića, odbijanje demokracije, najgore intelektualno, socijalno i duhovno nazadovanje.

Već više od 30 godina mučenički narod Palestine pati pod iznimno okrutnom i ciničnom vojnom okupacijom. Tko su danas najdjelotvorniji palestinski borci protiv Sharonova kolonijalnog režima koji se temelji na državnome terorizmu? To su ratnici Hamasa i Islamskoga džihada, a riječ je o ljudima (čak i ženama) koji bi, ako na kraju i pobijede, viševjersko i višeetničko palestinsko društvo odveli u najgori fundamentalizam.

Od početka prve ruske agresije, 1995. godine, kao što sam već

[60] *La Pensée vivante de Sandino: lettres, textes et correspondances* predstavio je Jean Ziegler, uvod je napisao Sergio Ramirez, Pariz, Éditions La Brèche, 1981.

rekao, ubojice Vladimira Putina poubijali su 17 posto stanovnika Čečenije. Ruski su vojnici, naime, posve nekažnjeno, činili najgroznije zločine: mučenje zatvorenika sve do njihove smrti; nasilna uhićenja i noćna pogubljenja; organizirali su jednostavni "nestanak" mladih ljudi; temeljito pljačkali obitelji koje su željele dobiti unakažena tijela svoje mrtve djece.

Tko su najdjelotvorniji protivnici Putinovih agenata? No dobro, to su vahabiti (jordanski, saudijski, turski, čečenski) Šamila Basajeva, zapovjednika pokreta *Boiviki,* borci koji borave na južnim planinama.

Vahabiti kao osloboditelji? Kada bi se slučajno utvrdili u Groznome, čečenski bi narod bio pod jarmom užasne teokracije.

A što reći o sjećanju što su ga u kolektivnome magrepskom i afričkom pamćenju ostavili Nabil Sahraoui, više poznat kao Mustafa Abu Ibrahim, Amara Saif, nazvan "Abderezak el Para", i Abdelaziz Abbi, zvan "Okada el Para", trojica pokojnih šefova Salafističkoga propovjednog pokreta? Prvi, rođen 1966. u Konstantinu, bio je obrazovani teolog, opsjednut informatikom, a druga dvojica krvoločni grubijani, dezerteri iz alžirske vojske. Imena te trojice zauvijek su povezana s ubojstvima, mučenjima i pljačkama što se pripisuju ovčarima i seljacima s dviju strana Sahare.

Abdelaziz Al-Moukrin bio je šef Al-Qaide na Arapskome poluotoku. Čudnom slučajnošću, ubijen je istoga dana kada i Nabil Sahraoui, 18. lipnja 2004. Al-Moukrin je umro u otmjenoj četvrti Ryada, a Sahraoui u šumi u Kabiliji.

Hoće li Al-Moukrin ostati u pamćenju kao arapski Che Guevara ili Patrice Lumumba? Sigurno neće! Njegova su jedina ostavština kasete pune nejasnih fanatičnih vjerskih propovijedi i još više mržnje, te sva ona raznesena tijela, ostala na saudijskim pločnicima nakon eksplozija miniranih kamiona i bomba domaće izrade, punjenih čavlima.

Islamski terorizam pothranjuje strukturalno nasilje i stalni rat koji su u temeljima imperija srama. On jača logiku organizirane oskudice. Na neki je način ozakonjuje.

A imperij, sa svoje strane, koristi islamistički teror na čudesno vješt način. Trgovci oružjem, kao i ideolozi preventivnoga rata, izvlače iz toga sigurnu dobit.

"Džihadiste" i borce za svjetsku socijalnu pravdu očito razdvajaju svjetlosne godine. San džihada zapravo je san o razaranju i uništenju, o osveti, ludosti i smrti. A san sinova i kćeri Jacquesa Rouxa (ili Saint-Justa, Babeufa) jest utopija o slobodi i zajedničkoj sreći.

Bezumno nasilje džihadista zrcalo je barbarstva kozmokrata. Demokratski pokret jedini je u stanju pobijediti tu dvostruku ludost.

Autonomija savjesti najljepše je dostignuće pokreta Lumières. Okupljene i udružene, te su savjesti, u biti, sposobne stvoriti snažan val koji će moći nagrizati, ili točnije pomesti, imperij srama.

A oružja oslobođenja naslijeđena su od američkih i francuskih revolucionara s kraja XVIII. stoljeća: prava i slobode čovjeka i žene, opće pravo glasa, provođenje vlasti preko izabranih predstavnika koji se uvijek mogu opozvati. Ta su oružja posve raspoloživa, na dohvatu ruke. Tkogod zamišlja svijet u terminima povratnosti i solidarnosti, mora ih dohvatiti što prije. "Naprijed prema korijenima", kaže Ernst Bloch[61].

Pritom nas zaokuplja moralni imperativ. Emmanuel Kant definira ga ovako: "Djeluj u svakome trenutku samo po načelu za koje bi - svojom čvrstom voljom - želio da postane univerzalni zakon[62]." Kant je, naime, sanjao o "svijetu posve druge biti" *("Eine Welt von ganz anderer Art[63]").* A taj se svijet može roditi iz pobune udruženih autonomnih savjesti.

Obnoviti odnosno uspostaviti suverenitet naroda i opet otvoriti put prema zajedničkoj sreći danas je najhitniji zadatak.

[61] Ernst Bloch, *Droit naturel et dignité humaine,* Pariz, Payot, 1976.

[62] Emmanuel Kant, *Kritik der Vernunft,* Gesamtausggabe, Preussische Akademie, 1902. svezak II, poglavlje IV (*Critique de la raison pure,* Pariz, Gallimard, "Bibliothèque de la Pléiade", 1980.)

[63] Isto

DRUGI DIO

ORUŽJA MASOVNOG UNIŠTENJA

1. POGLAVLJE

Dug

Narodi siromašnih zemalja ubijaju se radeći da bi financirali razvoj bogatih zemalja. Jug financira Sjever, osobito vladajuće, dominantne klase zemalja Sjevera. A najsnažnije sredstvo dominacije Sjevera nad Jugom danas je isplata duga.

Tokovi kapitala Jug-Sjever znatno premašuju tokove Sjever-Jug. Siromašne zemlje isplaćuju godišnje vladajućim klasama bogatih zemalja znatno više novca nego što ga dobivaju od njih u obliku ulaganja, zajmova za suradnju, humanitarne pomoći ili pomoći "za razvoj".

Godine 2003. javna pomoć za razvoj, koju su industrijske zemlje Sjevera pružile zemljama tzv. Trećeg svijeta, a riječ je o ukupno 122 zemlje, dosegla je 54 milijarde dolara. Međutim, tijekom te iste godine, potonje su zemlje bankarskim kozmokratima Sjevera prebacile čak 436 milijarda dolara na ime isplate odnosno povratka duga. To je također izraz strukturalnog nasilja koje vlada današnjim svjetskim poretkom.

Da bi se narodi pokorili i podjarmili, nisu više potrebni mitraljezi, napalm-bombe, oklopna kola. Njihov posao obavlja dug.

"Obljetnica 2000" jako je društvo kršćana koji potječu iz najrazličitijih europskih zemalja. Prigodom prijelaza u novo tisućljeće, žene i muškarci koji tvore to društvo pokrenuli su javnu kampa-

nju iznimne djelotvornosti, kako bi zapadnjačkoj savjesti posve rasvijetlili zločine što su učinjeni u ime duga.

Za to društvo, okovi što ih vjerovnici (Međunarodni monetarni fond i privatni bankari) nameću gladnim ženama, ljudima i djeci Afrike, Južne Azije, Kariba i Latinske Amerike, odgovaraju zapravo uskraćivanju suvereniteta.

Vrijeme dominacije duga u biti je, bez ikakva prijelaza, nastavak kolonijalnoga doba. Suptilno nasilje duga samo je zamijenilo vidljivu brutalnost vlasti moćnih metropola. Jedan primjer. Na početku 1980-ih godina, MMF je Brazilu nametnuo plan "strukturalnog podešavanja", koji se pokazao iznimno strogim. Vlada je, naime, morala drastično smanjiti svoje troškove. Zato je, među ostalim, prekinula nacionalnu kampanju cijepljenja protiv ospica. Vrlo brzo nakon toga, točnije 1984., Brazilom je zavladala strahovita epidemija ospica. Umrli su tada deseci tisuća necijepljene djece.

Ubio ih je dug.

"Obljetnica 2000" izračunao je da je, zbog duga, godine 2004. svakih pet sekunda umrlo po jedno dijete mlađe od 10 godina.[64]

Dug koristi dvjema kategorijama ljudi: kozmokratima (stranim vjerovnicima) i članovima domorodačkih vladajućih klasa. Razmotrimo ponajprije slučaj vjerovnika.

Oni zemljama dužnicama određuju drakonske uvjete. Za zajmove koje su dobile, vlade Trećega svijeta moraju plaćati, u biti, kamatne stope koje su pet do sedam puta više od onih što obično vrijede na financijskim tržištima. No, kozmokrati nameću i druge uvjete: privatizaciju i prodaju strancima (točnije: upravo vjerovnicima) onih nekoliko rijetkih rentabilnih poduzeća, rudnika, javnih službi (telekomunikacije itd.), pretjerane porezne olakšice transkontinentalnim tvrtkama, obveznu kupnju oružja za opremanje domaće vojske, itd.

[64] O nastanku i strategiji Jubileja 2000 vidjeti Konferenciju brazilskih biskupa (CBB), *A vida acima da divida,* Rio de Janeiro, CBB, 2000.

Međutim, dug znatno koristi i dominantnim klasama u zemljama dužnicama. Upravo zato mnoge vlade u južnoj hemisferi zastupaju uglavnom samo interese uskoga sloja svojeg naroda, klasa koje su nazvane "compradores". Što označava ta riječ? Uglavnom dvije vrste društvenih tvorevina.

Prva vrsta: u vremenima kolonizacije, stranome su gospodaru trebali domorodački pomoćnici. Zato im je davao povlastice, povjeravao neke dužnosti, izazivao u njima (suludi) osjećaj pripadnosti posebnoj klasi. Taj društveni sloj većinom je mirno preživio odlazak kolonizatora i pretvorio se u novu vladajuću klasu postkolonijalne države.

Druga vrsta: većina država južne hemisfere danas je pod gospodarskom dominacijom stranoga financijskog kapitala i privatnih transkontinentalnih udruga. Strane sile zapošljavaju u tim državama lokalne direktore i kadrove koji dalje financiraju lokalne odvjetnike, novinare itd., koji pak plaćaju i drže pod svojim nadzorom (iako vrlo diskretno) najutjecajnije generale i šefove policije. Oni tvore drugu skupinu *campradora.*

Comprador je španjolska riječ koja znači "kupac". "Kompradorska" buržoazija zapravo je "kupljena" od novih feudalaca. Zato ona brani interese potonjih, a ne interese naroda iz kojega je proizišla.

Hosni Mubarak, "rais" (vođa, *nap. prev.)* Egipta, predsjedava vrlo nesavjesnom i korumpiranom režimu. Njegova unutarnja kao i ona regionalna politika, u potpunosti su diktirane dekretima i interesima njegovih američkih tutora. Pervez Mušaraf (Mousharraf) kraljuje nad Pakistanom. Američke ga tajne službe štite i drže na vlasti. On gotovo svakoga dana dobiva naloge izravno iz Washingtona. A što reći o latifundističkim klasama u Hondurasu i Gvatemali, te o upravljačkim klasama u Indoneziji i Bangladešu? Njihovi su interesi usko vezani s onima transkontinetalnih kompanija koje su aktivne u tim zemljama. Oni se izruguju temeljnim, životnim potrebama svojih naroda.

U Sudanu, različiti naftni konzorciji financijski izdržavaju ra-

zličite dijelove vladajuće "kompradorske" klase. Omar Bongo u Gabonu i Sassou N'Guesso u Brazzavilleu sigurno ne bi ostali na vlasti tako dugo bez novca, savjeta i zaštite što im ih pruža ELF, interkontinentalna naftna tvrtka francuskoga podrijetla.

Kulturno otuđenje elita nekih zemalja Trećega svijeta, ipak, jako iznenađuje svojom dubinom.

Sjećam se jedne večeri u raskošnoj vili Kwame Nkrumaha, u četvrti Asokoro, u Abuji. Bio sam gost na večeri koju je priredio glavni direktor jednog od najvažnijih ministarstava Savezne Republike Nigerije. Podrijetlom pripadnik naroda Hausa, čovjek je bio obrazovan, kulturan, simpatičan i rječit. Bio je vrlo blizak predsjedniku Olusegunu Obasanju.

Glavni se direktor žalio - vjerojatno s razlogom - na težinu svojih radnih obveza. Odmah ga je prekinula supruga, također rođena u Kanou: "... Da, istina je, ti previše radiš! No, srećom, mi ćemo vrlo skoro otići u *home leave*." U biti, mislila je: za nekoliko dana bit ćemo "kod nas, doma", u potpunome miru, na odmoru, u našem apartmanu na trgu Montagu Place, u srcu Londona. Gospođa je bila neumorna kada se sjećala pogleda što ga ima sa svojega londonskog balkona na mali trg i drveće na njemu, kao i bogatih programa u kinima Sohoa, uzbuđenja što ga osjeća na konjskim utrkama u Derbyju...

Home leave tipični je kolonijalni izraz, više od jednoga stoljeća vrlo omiljen, u sredinama britanskih funkcionara Colonial Officea. Izraz je danas u uporabi kod nekih vođa u Nigeriji.[65] Marbella, Algesiras, Cannes, rt Saint-Jacques povlaštena su mjesta boravka "kompradorskih" klasa Maroka, jedne od najsiromašnijih i najkorumpiranijih zemalja južne hemisfere. Neke od najluksuznijih četvrti Miamija naseljene su gotovo isključivo obiteljima bogatih poslovnih odvjetnika ili direktora stranih multinacionalnih kompanija, koje potječu iz Kolumbije ili iz Ekvadora. A duž Brickell

[65] Ne radi se o narodu Hausa. Sličnu situaciju doživio sam u jednom luksuznom joruba stanu u Lagosu.

Baya "kompradorske" klase s Kariba imaju restorane, klubove i barove koji pripadaju samo njima.

Trebalo bi čuti neke razgovore gospođa iz velikih gvatemalskih ili salvadorskih obitelji, kada govore o svojim indijanskim slugama ili pastirima koji čuvaju njihovu stoku na obali! Iz svake njihove rečenice izbija neizmjerno dubok prezir prema vlastitome narodu.

"Kompradorske" klase, koje su u svojim zemljama formalno na vlasti, mentalno i ekonomski posve su ovisne o transkontinentalnim tvrtkama i stranim vladama. No, to ih ne sprečava da drže vatrene domoljubne govore, namijenjene isključivo njihovim sunarodnjacima.

Svjetska trgovinska organizacija (WTO) ima sjedište u Ženevi, u Ulici Lausanne br. 157. Iz profesionalnih razloga, moram biti nazočan na nekim njezinim sjednicama. Predstavnik Hondurasa ondje voli govoriti o "svetome pravu" honduraškog naroda na izvozne kvote za honduraške banane. Istina je, međutim, da je praktički cijela proizvodnja banana u Hondurasu u rukama sjevernoameričke kompanije Chiquita (bivši United Fruit) i da veleposlanik najvjerojatnije čita tekst - vrlo nadahnuto, priznajem - što mu ga je pripremio odjel za javne odnose njujorškog glavnog stožer te kompanije...

Honduras je jedna od najsiromašnijih zemalja na svijetu: 77,3 posto njegova pučanstva živi u apsolutnome siromaštvu.[66] Eskadroni smrti u Tegucigalpi, glavnome gradu, i u San Pedro Suli, industrijskome sjedištu, ubili su između veljače 2003. i kolovoza 2004. više od 700 djece skitnica.[67]

U okviru "kompradorskih" klasa, kasta profesionalnih časnika igra općenito važnu ulogu. Honduras pruža još jednu dobru sliku za to. General Gustavo Alvarez, šef glavnoga stožera u 1980-im go-

[66] Ekonomska komisija UN-a za Latinsku Ameriku i Karibe, *Synthèse - panorama économique de l'Amérique latine 2002-2003,* Ciudad de Mexico, 2003.

[67] Dokument francuskog odjela Amnesty International, Pariz, 6. rujna 2004. Usporedi Raphaëlle Bail, "En toute impunité, le Honduras liquide ses parias", u *Le Monde diplomatique,* listopad 2004.

dinama, primitivac i grubijan s brkovima, bio je u tome razdoblju, prema izvorima demokratske oporbe, tajni šef bataljuna 316. Taj se bataljun smatra odgovornim za ubojstvo oko 200 Hondurašana koji su se suprotstavili tome da SAD koristi njihovu zemlju kao "nosač aviona" protiv sandinističke Nikaragve. U to je vrijeme Alvarez bio u uskome kontaktu s Johnom D. Negroponteom - nazvanim "Prokonzul" - američkim veleposlanikom u Tegucigalpi između 1981. i 1985. Godine 1983. Reaganova administracija odlikovala je generala Alvareza Legijom za zasluge zato što je "ohrabrivao demokraciju". A kada je već riječ o Johnu D. Negroponteu, on je u lipnju 2004. imenovan veleposlanikom u Bagdadu.

"Kompradorske" su klase na svojemu položaju već prilično dugo, a njihov je domoljubni govor toliko agresivan da ih mnogi narodi prihvaćaju kao "prirodne vladare". Pritom im je, ipak, teško shvatiti i prihvatiti ulogu koju ti "vladari" igraju u odnosu na svoje kozmokratske gospodare.

Za vladajuće klase u zemljama kojima vladaju, dug ima mnoge prednosti. Trebaju li vlade Meksika, Indonezije, Gvatemale, Demokratske Republike Konga, Bangladeša, na primjer, poduzeti gradnju infrastrukture, brana, putova, lučkih objekata, zračnih luka? Trebaju li otvoriti barem najnužniji broj škola i bolnica? Nude im se dva rješenja. Ili će progresivnom poreznom stopom povećati porezne prihode, ili će ugovoriti zajam s nekim konzorcijem stranih bankara.

Povećati bogatašima poreze? Kakav užas!

Zadužiti se? Ništa lakše!

Velika većina vlada Trećega svijeta, koje su pod potpunom dominacijom "kompradorskih" klasa, gotovo s točnošću metronoma bira drugo rješenje. A strani bankari dotrčavaju na najmanji znak.

No, zaduživanje donosi domorodačkim vladajućim klasama i mnoge druge prednosti. Upravo se ponajprije one koriste ulaganjima u teške infrastrukturne objekte što se financiraju zajmovi-

ma. S tim stranim zajmovima država, zapravo, ponajprije gradi ceste za lakši pristup njihovim *latifundijama,* sređuje luke kako bi se olakšao izvoz pamuka, kave i šećera - ali ulaže i u uspostavu unutarnjih zrakoplovnih linija, te u gradnju vojarni i… zatvora.

Isplata duga (točnije: otplata kamata i rata zajmova), troši najveći dio izvora zadužene zemlje. Nakon toga ne ostaje gotovo ništa za financiranje socijalnih ulaganja: javnih škola, javnih bolnica, socijalnog osiguranja itd.

A kada zaprijeti nesposobnost isplate dugova, remen se još jače stišće. Tada i vjerovnici postaju sve nasrtljiviji. Iz Washingtona dolaze agenti MMF-a. Temeljito proučavaju gospodarsko stanje u zemlji i pišu *letter of intent* (tzv. pismo namjere). Vlada čvrsto pritisnute zemlje mora "slobodno" prihvatiti novo stezanje.

To znači da se moraju uvesti nova proračunska rezanja. Gdje će se pritom rezati?

Nikako, dakako, u proračunu vojske, tajnih službi ili policije. Te su ustanove bitne kao jamstvo sigurnosti stranih ulaganja. Vojska, žbiri i policajci uvijek štite gramzljive kozmokrate i njihove pijune od prijetnji, ma otkud one dolazile. MMF nikada neće dirati u porezni sustav. A neizravni nameti, ponajprije u potrošnji - ne pogađaju li oni u prvome redu siromašne? Međutim, progresivni porez na prihod (ili čak na imetak), kakva hereza! MMF nije ondje da bi pomogao preraspodjeli nacionalnoga dohotka. On je osnovan upravo zato da bi zatvorio slavinu i osigurao redovitu otplatu kamata duga.

Veliki broj zemalja južne hemisfere otrovan je korupcijom. Pritom je bitno da ministri, generali i visoki dužnosnici Maroka, Hondurasa, Bangladeša, Kameruna, na primjer, odmah iz zajmova što ih strane banke uplaćuju njihovim državnim blagajnama prebacuju izvjesne svote novca na svoje osobne račune što ih imaju kod ženevskih privatnih bankara ili u velikim poslovnim bankama Londona ili New Yorka.

Vratimo se famoznom "pismu namjera". Kad zaprijeti nesolventnost, zemlja dužnica prisiljena je (uglavnom od MMF-a) smanjiti troškove predviđene u državnome proračunu. Tko pati zbog toga? Dakako, prije svih tzv. mali ljudi. Brazilski latifundist ili indonezijski general neće stradati zbog zatvaranja škola - njihova se djeca školuju u srednjim školama Francuske, Švicarske ili SAD-a. A što je sa zatvaranjem javnih bolnica? Oni se s time sprdaju: članovi njihovih obitelji liječe se u kantonalnoj bolnici u Ženevi, u američkoj bolnici u Neuillyu, u klinikama Londona ili Miamija.

Težina duga pritišće i opterećuje siromašne, samo njih.

Da bih protumačio vanjski oblik odnosno "lik" duga u zemljama Juga, malo dalje iznosim nekoliko tablica. Posudio sam ih od Komiteta za ukidanje duga Trećega svijeta (CADTM) *(Comité pour l'abolition de la dette du tiers-monde*), nevladine organizacije belgijskoga podrijetla, koju je osnovao i sve je do danas održava na životu Éric Toussaint. Profesor, matematičar, sindikalist, Éric Toussaint proučava razvoj duga zemalja Juga točnošću i strpljivošću benediktinca. Zahvaljujući njemu te mladićima i djevojkama koji mu pomažu, CADTM se danas nameće kao prava protuvlast nasuprot ustanovama proizašlima iz sporazuma u Breton Woodsu i Pariškoga kluba.[68] Toussaint i njegova istraživačka ekipa dokazuju time svoj znatni pedagoški talent[69].

Proučavajući tu dominaciju, otkriva se da bi bilo posve pogrešno vjerovati kako dug guši samo vrlo siromašne zemlje nerazvijenoga gospodarstva i vrlo mršavih prihoda. Vanjskim dugom, većim od 240 milijarda američkih dolara, što je 52 posto njegova nacionalno bruto proizvoda (NBP), Brazil je, na primjer, druga najzaduženija zemlja južne hemisfere. Inače, Brazil je 11. gos-

[68] Osnovan 1956., Pariški klub okuplja predstavnike 19 zemalja najjačih vjerovnica. Sjedište mu je u ministarstvu financija, u Bercyju

[69] Usporedi Éric Toussaint, *La Finance contre les peuples,* Bruxelles, izdanje CADTM, 2004. Vidjeti također tromjesečnik CADTM-a, *Les Autres Voix de la planète,* posebno broj 22 iz prvoga tromjesečja 2004, te poučni dosje *La Dette du tier-monde,* objavljen uz potporu Europske unije, Bruxelles, 2004.

podarska sila na svijetu. Njegovi zrakoplovi, njegovi automobili, njegovi lijekovi na vrhu su svjetskih tehnoloških i znanstvenih postignuća. Mnoga se od njegovih javnih ili privatnih sveučilišta ubrajaju među najbolja na svijetu. Međutim, 44 milijuna od ukupno 176 milijuna Brazilaca, ipak, živi u stanju kronične pothranjenosti. Neishranjenost i glad svake godine ubijaju, izravno ili neizravno, desetke tisuća brazilske djece.

Vanjski dug Trećega svijeta i zemalja bivšega sovjetskog bloka godine 2003.		
	Ukupni iznos duga u milijardama dolara	**Kamate i obvezne rate u 2003., u milijardama dolara**
Latinska Amerika	790	134
Subsaharska Afrika	210	13
Srednji istok i sjeverna Afrika	320	42
Južna Azija	170	14
Istočna Azija	510	78
Bivši sovjetski blok	400	62
Ukupno	2400	343

Izvor: CADTM

Tko su vjerovnici toga duga?

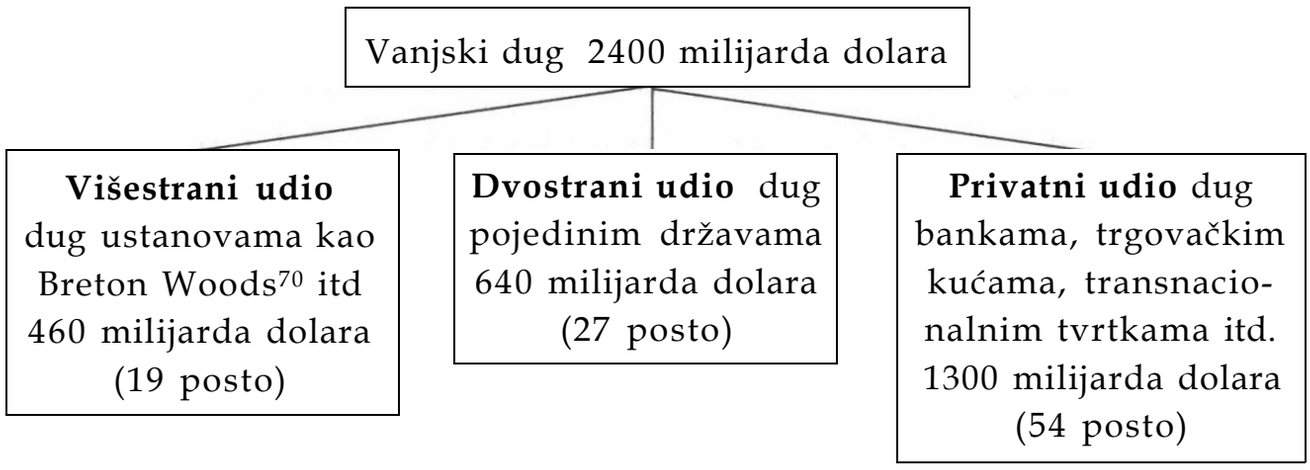

[70] Institucije Breton Woodsa čine u prvom redu Svjetska banka i MMF. Breton Woods je mjesto u New Hampshireu (SAD) gdje su 1944. osnovane te institucije

Iako golema većina tih zemalja vrlo savjesno plaća nametnute isplatne rate, njihovi vanjski dugovi ne prestaju rasti.

Razmotrimo brojke dvaju posljednjih desetljeća:

Godine	Ukupni iznos duga u milijardama dolara	Godišnja otplata (kamate i rate duga)
1980.	580	90
1990.	1420	160
1996.	2130	270
1997.	2190	300
1998.	2400	300
1999.	2430	360
2000.	2360	380
2001.	2330	380
2002/2003.	2400	395

Izvor: CADTM

Kako protumačiti tu pojavu? Uzroci su brojni. Prvo: zemlje dužnice najčešće su proizvođači sirovina, poglavito ratarskih. One moraju uvoziti glavne industrijske proizvode (strojeve, teretnjake, lijekove, cement itd.) koji su im nužni. No, na svjetskome tržištu, cijene industrijskih proizvoda porasle su tijekom posljednjih 20 godina više nego šesterostruko.[71] A cijene ratarskih proizvoda (pamuka, šećera iz trske, arašida, kakaoa, itd.), naprotiv, nisu prestale padati. Neke cijene, poput onih kave ili šećera iz trske, padale su strmoglavo. Upravo zato, da bi redovito financirale otplatu kamata svojih dugova i tako, dakle, izbjegle stečaj i pogibeljno stanje u kojemu bi se našle uvozeći sve nužne i bitne industrijske proizvode, zemlje dužnice moraju dogovarati nove zajmove.

Drugi razlog. Pustoš ostavlja i pljačkanje javnih blagajni zemalja Trećega svijeta (i mnogih bivših sovjetskih država), puzajuća korupcija, organizirano nepošteno obavljanje vlastitih obveza i

[71] U stalnim dolarima

poslova, uz potpunu suradnju i pomoć nekih privatnih švicarskih, američkih, francuskih banaka. Privatno bogatstvo pokojnoga predsjednika i diktatora Zaira, danas Demokratske Republike Kongo, maršala Josepha Desirea Mobutua, danas doseže oko osam milijarda dolara. Taj se plijen skriva u nekim zapadnim bankama. Godine 2004., vanjski je dug Demokratske Republike Kongo, sa svoje strane, iznosio 13 milijarda dolara...

Haiti je najsiromašnija zemlja Latinske Amerike i treća među najsiromašnijima u svijetu.[72] Za vrijeme svoje vladavine, koja je trajala više od 24 godine, klan Duvalier iz javnih je blagajna ukrao i prebacio na privatne račune u zapadnim bankama čak 920 milijuna dolara. Vanjski dug Haitija danas gotovo doseže tu svotu.

Treći razlog. Transkontinentalne tvrtke iz agrosektora, međunarodne banke, kao i transkontinentalne uslužne, industrijske i trgovinske tvrtke nadziru danas široke sektore gospodarstava zemalja južne hemisfere. Znatna većina njih ostvaruje astronomske dobiti. Najveći dio toga novca svake se godine prebacuje u sjedišta tih kompanija u Europi, Sjevernoj Americi ili u Japanu. Samo se mali dio tih prihoda opet ulaže, u lokalnoj valuti, na mjestu zarade.

Sporazumi što ih transkontinentalne tvrtke sklapaju s prihvatnom zemljom, najčešće predviđaju "retransfer" dobiti u devizama. Primjer: jedna strana kompanija smještena u Peruu zarađuje u solima (novčana jedinica Perua, *op. prev),* ali odbija, dakako, u svoje središte prebaciti te sole. Njezin će ravnatelj ići nagovarati središnju banku u Limi. A na koncu će mu ona dati na raspolaganje dolare koji se slobodno mogu prebacivati.

Četvrti razlog. Većina transkontinentalnih kompanija koje djeluju u Trećem svijetu koristi patente koje drži holding toga društva. Tako, na primjer, Perulac i Chiprodal, Nestléove tvrtke u Peruu i Čileu, ovise o Nestléovu holdingu, koji je upisan u listi trgovačkih društava u gradiću Cham, u kantonu Zug, u Švicarskoj.

[72] Ako se kao kriterij klasifikacije uzme dohodak po glavi stanovnika

Korištenje tih patenata naplaćuje se onim što se naziva tantijemi. Kao i sve zarade tih društava ti se tantijemi prebacuju u Europu, u Japan, u Sjevernu Ameriku ili prema poreznim rajevima na Karibima, i to ne u lokalnoj valuti nego u devizama.

Na koncu, i zadnji razlog: države (poduzeća itd.) Trećega svijeta ostaju za svjetsko tržište kapitala dužnici visokoga rizika. Posve logično, velike zapadne banke nameću dužnicima s Juga neusporedivo više kamatne stope nego onima sa Sjevera. Te prekomjerno visoke kamate očito pridonose krvarenju kapitala od kojega pate zemlje Juga.

Kao što ljudsko tijelo gubi svoju krv kao posljedicu agresije i teškoga ranjavanja, tako i zemlje južne hemisfere osjećaju da je srž njihova bića uništena bezobzirnom pljačkom vjerovnika i njihovih pomagača, klase compradora. Evo jednoga primjera što ga smatram osobito slikovitim.

U 1970-im godinama, ukupni vanjski dug država Latinske Amerike bio je oko 60 milijarda dolara. A 1980., on je već iznosio 240 milijarda. Deset godina poslije, ta se svota više nego udvostručila: dosegla je 483 milijarde dolara. Godine 2001., vanjski dug Latinske Amerike oscilirao je oko rekordnih 750 milijarda dolara.[73] Korijen toga duga leži u tome što se vjerovnicima prebacuje prosječno 24 milijarde dolara godišnje, i to već 30 godina. Ukratko rečeno, tijekom tri desetljeća, taj je kontinent za isplatu duga svake godine morao žrtvovati između 30 i 35 posto dohotka što ga ostvaruje izvozom svojih dobara i usluga. Tako je 2001., na primjer, svaki stanovnik Latinske Amerike (uključujući starce i malu djecu) dugovao vjerovnicima sa Sjevera još, u prosjeku, 2550 dolara.[74]

[73] O korijenima i o rastu vanjskoga duga različitih južnoameričkih zemalja usporedi Marcos Arruda, *External Debt,* prijevod Peter Lenny, London, Pluto Press i Transnational Institute, 2000.

[74] Maurice Lemoine, «Etat national et développement», izlaganje na Međunarodnom susretu socijalista u Rio de Janeiru od 2. do 4. kolovoza 2001. Maurice Lemoine je pomoćnik glavnog urednika mjesečnika *Le Monde diplomatique.*

U načelu, dobivanje nekoga zajma trebalo bi zemlji koja ga traži omogućiti da ulaže i, dakle, financira razvoj svojih vlastitih infrastruktura i općenito svojih proizvodnih snaga. Zahvaljujući tome razvoju, ona bi trebala isplaćivati svoj dug. Međutim, na tom putu ta se logika posve izopačuje. Danas, naime, zemlje Trećega svijeta plaćaju sve više kamate, zato samo djelomično isplaćuju svoj dug... te sve više osiromašuju.

Vanjski dug djeluje kao rak koji se ne liječi. On neprekidno raste. Neumoljivo. Taj rak sprečava narode Trećega svijeta da kadtad izađu iz bijede. Naprotiv, vodi ih u agoniju.

Što će se dogoditi ako neka zemlja odbije vratiti dug, odnosno isplaćivati kamate bankarima Sjevera ili MMF-u?

Ne postoji tzv. postupak stečaja (što znači prestanak isplaćivanja, itd.) za države koje ne mogu plaćati dugove. O tome je slučaju međunarodno pravo posve nijemo. Međutim, u praksi, insolventna se zemlja tretira upravo kao neko privatno poduzeće ili čak kao pojedinac kojega muči potpuna ili djelomična nesolventnost.

Uzmimo jedan primjer. Prije gotovo dva desetljeća, peruanska vlada na čelu s Alanom Garcijom, smatrajući kako joj katastrofalna financijska situacija u zemlji više ne omogućava da u cjelini isplaćuje obveze vanjskog duga, ugovorenog s ustanovama Breton Woodsa i sa stranim privatnim bankarima, odlučila je plaćati samo do 30 posto njihove ukupne vrijednosti. Koje su bile posljedice te odluke?

Prvo su, na zahtjev njemačkih vjerovničkih banaka, njemačke vlasti zaplijenile brod s peruanskom zastavom, nakrcan ribljim brašnom, odmah nakon što je pristao u luci Hamburga. U to je vrijeme Republika Peru imala vrlo kvalitetnu međunarodnu zrakoplovnu flotu. No, prvi peruanski zrakoplovi koji su se spustili u New Yorku, u Madridu, u Londonu u danima nakon jednostrane najave smanjenja otplate peruanskoga duga i kamata bili su također zaplijenjeni na zahtjev vjerovnika.

Ukratko: kako se ne može zatvoriti u potpunu nezavisnost, - te time prihvatiti odricanje od svake vrste međunarodne razmjene - danas nijedna zadužena zemlja Trećega svijeta ne može prihvatiti put u namjernu insolventnost.

U većini od 122 države južne hemisfere postoji veliki nerazmjer između proračunskih troškova namijenjenih socijalnim službama i onih kojima se isplaćuju dugovi. Evo nekoliko primjera:

Dio proračuna namijenjen temeljnim socijalnim službama i otplati dugova[75]		
Zemlja	Socijalne službe	Otplata duga
Kamerun	4,0%	36,0%
Obala Bjelokosti	11,4%	35,0%
Kenija	12,6%	40,0%
Zambija	6,7%	40,0%
Niger	20,4%	33,0%
Tanzanija	15,0%	46,0%
Nikaragva	9,2%	14,1%

Pomanjkanje socijalnih službi (i zapošljavanja) znači za obitelji bijedu i poniženje. Moru zbog neizvjesne sutrašnjice ponekad ublažuju novčani prilozi iseljenih sinova, kćeri ili jednoga od roditelja. No, taj je izvor posve nedostatan za rješenje toga problema. Danas je u svijetu jedan od 35 radnika ili radnica iseljenik- „gastarbajter". Godine 1970. ti su iseljenici prebacivali kući dvije milijarde dolara. A 1993. svota se popela na čak 93 milijarde dolara.[76] No, i to je posve nedostatno da bi se riješio problem.

Pogoršanje stanja socijalnih infrastruktura osobito je nepodnošljivo kada se razmatra sudbina desetaka milijuna djece trajno

[75] Analiza pokriva razdoblje od 1992. do 1997. Izvor: CADTM

[76] Svjetska organizacija za migracije (Ženeva), koja daje te brojke, razmatra samo službene transfere (ostvarene putem bankarskih sustava, Western Uniona itd.).Ako se uzmu u obzir neformalne transakcije (plaćanje iz ruke u ruku itd.) svota se udvostručuje. Vidjeti također Brunson McKinley, "Make the best of the money that migrants send home", u *International Herald Tribune*, 12. kolovoza 2004.

isključenih iz škole. U 191 državi, članici Ujedinjenih naroda, 113 milijuna djece mlađe od 15 godina nema pristupa školi. A 62 posto među njima su djevojčice.

Europljani vole svoje odmore provoditi, recimo, u Marakešu, Agadiru, Tangeru ili Fesu. A u toj Kraljevini Maroku 42 posto odraslih ne zna ni čitati ni pisati. Čak 32 posto djece između 6 i 15 godina isključeno je iz bilo kojega oblika školovanja.

UNICEF je objavio ovaj račun[77]: ako bi se omogućio pristup školi svoj djeci od 6 do 15 godina u cijelome svijetu, stajalo bi to, računajući sve države kojih se to tiče, oko dodatnih sedam milijarda dolara godišnje, i to u razdoblju od deset godina. Ta je ukupna svota (70 milijardi) manja od one koju stanovnici SAD-a troše godišnje za kupnju kozmetičkih proizvoda. Ili još: godišnja svota od 7 miljarda je manja od svote koju u godini dana troše Europljani (stanovnici 15 država članica Europske unije prije 1. svibnja 2004.) na sladoled.

Republika i kanton Ženeva, divno je maleno područje koje se prostire na dvjema obalama jezera, što ga vodom opskrbljuju rijeka Rhône i, nešto dalje, ledenjaci Alpa. Osnovan 1536., ovaj kanton danas ima oko 400.000 stanovnika, koji potječu iz 184 različitih nacionalnosti. Njegov teritorij velik je (ili malen) 247 četvornih kilometara. Ja ondje živim i ondje sam često imao ugodne susrete. Nedavno sam, međutim, iskreno rečeno, imao jedan vrlo uznemirujući susret.

Bio je petak 7. svibnja 2004., potkraj popodneva. U prizemlju vile Moynier direktor ureda za vezu između UN-a i UNESCO-a, Georges Malempré, slavio je svoj odlazak u mirovinu. Cvijeće, pozdravni govori, ljudska toplina...

Iza visokih staklenih prozorskih vrata, sjevernjak diže crne valove na Ženevskom jezeru. Malempré je jako simpatičan i hrabar čovjek: čitavih 40 godina on se potpuno bio posvetio razvoju i

[77] UNICEF, *La Situation des enfants dans le monde*, New York, 2003.

promaknuću školovanja djece u najsiromašnijim zemljama. Gomila prijatelja došla je gotovo sa svih strana svijeta da bi ukazala počast Georgesu, njegovoj supruzi i njegovim kćerima. Bivši glavni direktor UNESCO-a, Federico Mayor, živahniji nego ikada, održao je govor pun nježnosti. Belgijski veleposlanik Michel Adam i njegova žena bili su također nazočni.

Malo postrance od okupljene gomile, opazio sam elegantnog gospodina, mladog, kojega kao da je sve to zabavljalo. On, očito, ne poznaje običaje i navike ženevskih plemena. Pristupio sam mu.

Čovjek je Francuz, u četrdesetim godinama. Stigao je iz Washingtona prije nekoliko dana. Sa svojim načinom govora, odijevanja, kretanja u društvu, ima sva svojstva velikoga tehnokrata. Njegova obveza i dužnost: zastupanje i tumačenje interesa MMF-a u međunarodnim organizacijama u Ženevi.

Odmah me je obavijestio: "U biti, zanima me samo WTO.[78]" A borba protiv epidemija koju vodi WHO[79]? Protiv gladi WFP[80]? Borba ILO-a[81] i njegova direktora, Juana Sommavije, da bi se nametnuli pristojni radni uvjeti? IOMI[82] koji se bori za dobrobit iseljenika? Visoko povjerenstvo za ljudska prava koje se bori protiv mučenja? Sudbina izbjeglica koje brani Visoko povjerenstvo za izbjeglice?

Ne pokazuje velik zanimanje za to, očito je. Prije svega ostalog, za elegantnog plaćenika najvažniji su privatizacija javnih dobara, liberalizacija tržišta, slobodni protok kapitala i roba te patenti što potječu od transkontinentalnih tvrtki u okviru WTO-a.

Inteligentan, stručan i briljantan u analizama, C. je, uz pomoć čašice ženevskoga bijelog vina, malo pomalo izgubio svoju vašingtonsku suzdržanost. Čuo je priče o meni, a možda je čak preletio neku od mojih knjiga. Otkrili smo zajedničkoga prijatelja

[78] Svjetska trgovinska organizacija

[79] Svjetska zdravstvena organizacija

[80] Svjetski program za hranu

[81] Međunarodna organizacija rada

[82] Međunarodna organizacija za migracije

u betonskome bunkeru na broju 18181 H Street, Northwest, u Washingtonu.

Iznenada je zastao i pogledao me bez simpatije. Digao je ruke prema stropu, njegove smeđe oči izražavaju prigovor. Rekao mi je otprilike: "Vidite... ovo što činite nije dobro... Svi ovi mladi ljudi, ove mlade djevojke koje vas slušaju, svi su puni oduševljenja, zanosa. Oni bi željeli moći promijeniti svijet... Ja ih razumijem... Međutim, to je pogibeljno... osobito kad padaju u ruke ljudi koji ne znaju ništa o svjetskome gospodarstvu i njegovim silama... Oni vam vjeruju... A što će poslije?"

Odgovorio sam mu s nekoliko ljubaznih primjedbi.

Tada se okrenuo prema otvorenim staklenim prozorskim vratima i jezeru. Na slabome večernjem svjetlu i pod mirisom mokroga lišća, dodao je: "Zakoni tržišta postojani su, nepromjenjivi. Ništa... Ničemu ne služi sanjati."

Čovjek je bio posve iskren i dobronamjeran. Ja sam, međutim, bio užasnut njegovim uvjerenjem. A osobito slijepom i gluhom moći koju koristi, kao dio određene ekipe, dakako, nad životom stotina milijuna ljudi, djece i žena u Aziji, Africi i Južnoj Americi.

MMF ne upravlja samo dugom, i to uz pomoć pisama namjera, planova o strukturalnoj prilagodbi, refinanciranja, te financijskih moratorija i restrukturiranja. On je i jamac zarada stranih špekulanata. Kako to rade, kako postupaju?

Uzmimo primjer Tajlanda. U srpnju 1997., strani su špekulanti napali nacionalnu valutu, baht, s nadom da će na toj slabašnoj valuti postići brzu i zamašnu zaradu. Na to je Središnja banka u Bankgkoku posudila iz svojih rezervi stotine milijuna dolara i s njima na bankarskome tržištu kupovala bahte. Pokušala je spasiti svoju valutu.

Uzaludan trud. Nakon tri tjedna borbe, iscrpljena, Središnja banka bacila je koplje u trnje i pozvala MMF u pomoć. A potonji je vladi nametnuo nove zajmove. Tim novim zajmovima Bankgkok je ponajprije morao isplatiti privatne špekulante. Tako ni-

jedan od stranih špekulanata ("morskih pasa" nekretnina ili igrača na burzi) nije u Tajlandu izgubio ni jedan cent.

MMF je, istodobno, prisilio vladu da zatvori stotine bolnica i škola, da smanji svoje javne troškove, da obustavi popravak i obnovu putova te da poništi zajmove što su ih javne banke dodijelile tajlandskim poduzetnicima.

Koji je rezultat toga? U razdoblju od dva mjeseca, stotine tisuća Tajlandana i useljenih radnika izgubile su posao. Zatvorene su tisuće tvornica i pogona.

Noć pada na park Mon-Repos. Zadnji labudovi dostojanstveno se vraćaju na obalu. Moj je plaćenik nepokolebljiv: "Vratite se danas u Tajland... gospodarstvo cvate!"

A patnje, a muke što ih već devet godina podnose stotine tisuća ljudskih bića?

C. ne odgovara. Umjesto njega, ja ipak mogu jasno izreći odgovor što ga on, bez sumnje, ima na jeziku: "Ljudska muka ne može se kvantificirati, ona nije predmet makroekonomske analize. Kako je nemjerljiva, ona za MMF ne postoji."

Prolazim pješice preko parka, uronjenoga u duboku noć, sve do ceste za Lausanneu, uvjeren da će bitka biti duga, protiv neprijatelja koji je jači nego ikada. Stotinama milijuna ljudskih bića najavljena su dugotrajna poniženja - ali i otpori.

I neka mi nitko ne kaže da je poništenje duga nemoguće, jer bi, navodno, ono cijeli svjetski bankarski sustav dovelo u smrtnu opasnost! Svaki put kada neka zemlja, uništena svojim dugom, pada (makar na kratko vrijeme) u rupu insolventnosti (kao Argentina 2002.), *Wall Street Journal* i *Financial Times* najavljuju nam apokalipsu... ako se dovede u pitanje sustav koji je izazvao katastrofu. Mogu li se ta javna očitovanja pripisati psihološkoj nepostojanosti novinara?

Očito ne. Oni se samo pokoravaju vještoj strategiji. Europski televizijski gledatelji, ma koliko sami bili pasivni, svakoga se dana

suočavaju s učincima pustošenja što ih nameće dug. Oni su ogorčeni, uznemireni. Postavljaju pitanja. A kada je riječ o ljudima, ženama i djeci Trećega svijeta, svi oni pate, cijelim svojim bićem, od učinaka sustava. Treba, dakle, "ozakoniti" dug. Kako to postići? Učiniti ga "neizbježnim"... Odatle argument najamnika kapitala, ponavljan *ad nauseam*: "Tko god takne u dug, gura svjetsko gospodarstvo u smrtnu opasnost."

Raščlanimo malo tu tobožnju neizbježnost. Današnji se neoliberalni gramzivci susreću s problemom s kojim se nisu morali suočavati njihovi prethodnici u XIX. i u prvoj polovici XX. stoljeća. Od vremena pobjedničke kolonijalne vlasti, zapravo, rasistički argument bio je posve dovoljan: "Crnci su lijenčine, oni razumiju samo silu... Arapi su zaostali, nesposobni sami i za sebe organizirati moderno gospodarstvo... A što reći o Indijancima s Anda ili iz gvatemalske šume? Divljaci koji imaju dobre izglede tek kada se mi bavimo njihovom kavom." Međutim, danas se stanje promijenilo. Kibernetski prostor ujedinjuje svijet. Telekomunikacije su se proširile po cijelome svijetu. One djeluju u realnome vremenu! Internet u jednom trenutku omogućuje pristup milijardama informacija u svijetu. Osim toga, unatoč svim svojim lošim stranama, televizija stalno prikazuje slike svijeta. A masovni turizam navodi stotine milijuna bijelaca (i Japanaca) na seobu, dakako privremenu, prema najegzotičnijim krajevima na svijetu. Oni se ondje suočavaju s bijedom, poniženjem, glađu. U tim novim uvjetima, rasizam više nije djelatan. On, naime, nejednaku raspodjelu bogatstava i kapitala na Zemlji više ne uspijeva nametnuti narodima Sjevera kao normalnu i zakonitu.

Trebalo bi, dakle, pronaći nešto drugo. I upravo su zato gramzivci promaknuli teoriju o "prirodnim zakonima" koji navodno vladaju tokovima kapitala. Međutim, ta tobožnja teorija, koja zaključuje kako je nemoguće posumnjati u sustav zaduživanja zemalja Trećega svijeta, ne može izdržati ozbiljnu raščlambu. Pogledajmo to pobliže.

Uplate što su ih posljednjih deset godina ostvarile 122 zemlje Trećega svijeta na ime otplate svojih dugova državama i bankama zemalja Sjevera, porasle su na manje od dva posto ukupnoga nacionalnog dohotka zemalja vjerovnika.

U razdoblju od 2000. do 2002. žestoka burzovna kriza uzdrmala je gotovo sve financijske ustanove, rušeći naslijeđene vrijednosti za više stotina milijarda dolara. U te dvije godine većina vrijednosnih papira upisanih na burzi izgubila je do 65 posto svoje vrijednosti. A za dionice visoke tehnologije, što kotiraju na Nasdaqu, gubitak vrijednosti dosezao je i 80 posto. Na kraju, vrijednosti srušene na burzi u tom razdoblju bile su 70 puta veće od ukupne vrijednosti vanjskoga duga 122 zemlje Trećega svijeta.

Ipak, unatoč ogromnom rastopljenom kapitalu, burzovna kriza 2000. do 2002. nije izazvala rušenje svjetskoga bankarskog sustava: u prilično kratkom vremenskome razdoblju financijske su se ustanove oporavile i vratile u prvotno stanje. Pritom, dakako, daleko od toga da u svoj hipotetski pad povuče cijela gospodarstava, zaposlenost i uštede bogatih naroda Sjevera, svjetski je bankarski sustav savršeno probavljao tu krizu. Nijedna zemlja Sjevera nije se našla ni u kakvim teškoćama, a da o svjetskom gospodarstvu u cjelini i ne govorimo.

Zašto onda ne pristupiti poništenju duga?

Ako bezuvjetno, jednostrano i potpuno ukinuće vanjskoga duga siromašnih zemalja ne bi razorilo - a to je posve sigurno - nijedno zapadno gospodarstvo i ako ne bi izazvalo propast vjerovničkih banaka, ipak ne treba isključiti mogućnost da bi ova ili ona javna ili privatna ustanova, u Europi ili Americi, na primjer, mogla pretrpjeti neke štete. One bi, međutim, ostale posve ograničene i, dakle, savršeno prihvatljive za sustav u cjelini.

U svom tekstu "Bitni pogledi na izbor naših izaslanika za Nacionalnu skupštinu", objavljenom 1. listopada 1789., Jean-Paul Marat piše: "Što znači nekoliko kuća što ih je narod opljačkao u jednome danu, prema prevarama i pronevjerama koje je cijela na-

cija trpjela 15 stoljeća pod trima lozama naših kraljeva? Što znače nekoliko uništenih pojedinaca prema milijardu ljudi kojima su kožu derali poreznici, krvopije, javni rasipnici? [...] Pustimo sve predrasude i pogledajmo."[83]

Da, ponovimo: čisto i jednostavno poništenje ukupnoga vanjskog duga naroda Trećega svijeta ne bi imalo, praktički, nikakva utjecaja na gospodarstva industrijskih država i na blagostanje njihovih žitelja. Bogati bi ostali vrlo bogati, ali bi siromašni ipak postali malo manje siromašni.

To je pitanje, očito, vruće: zašto u tim uvjetima novi kapitalistički feudalni sustavi i njihovi sluge iz ustanova Breton Woodsa zahtijevaju uporno i tvrdo da i najmanja para najmanjega duga bude plaćena točno u trenutku nametnuta roka? Njihova pobuda nema ničega zajedničkoga s bilo kakvom bankarskom racionalnošću, već ponajprije s logikom sustava dominacije i eksploatacije što ih oni nameću narodima svijeta.

Isplaćivanje duga vidljiva je gesta prisege vjernosti.

Rob klekne na zemlju svaki put kad dobije MMF-ovo pismo namjere ili program strukturalnoga prilagođavanja. Rob koji stoji uspravno, međutim, već je opasan rob, čak i kada mu teški i zahrđali okovi sputavaju zglobove, vrat i, dakako, dušu. Uzmimo primjer Bolivije.

Kako zapravo pregovarati o isključivoj koristi stranih gospodara, o skandaloznim rudarskim ugovorima, o ustupanju amazonskog zemljišta, o prodaji oružja, o privatizaciji javnih profitabilnih poduzeća po smiješnim cijenama ili o poreznim povlasticama, ako Bolivija ima najmanju financijsku autonomiju, najmanju ekonomsku suverenost, najmanje političko dostojanstvo?

U Venezueli, na Kubi, u još nekoliko zemalja, a sutra, možda, u Argentini i Brazilu, gospodari svjetskoga financijskog ka-

[83] Jean-Paul Marat, *Textes choisis,* uvod napisao Lucien Scheler, Pariz, Éditions de Minuit, 1945., stranice 97 i 98; "Observations essentielles" objavljene su u *L'Ami du peuple* od 1. listopada 1789.

pitala sudaraju se s otporima. Međutim, svugdje drugdje imaju slobodno polje djelovanja. Valja pokušati, dakle, pomoću ekonomske blokade, srušiti kubansku vladu, sabotažom nacionalne naftne kompanije PDSVA destabilizirati vlast predsjednika Huga Chaveza Friasa u Caracasu, ozloglasiti i oklevetati predsjednika Kirchnera u Argentini i stegnuti slavinu u Brazilu. Ukratko: valja zadržati posve na dnu one koji jesu posve na dnu. Kozmokrati se time služe. Od toga, naime, ovisi preživljavanje sustava i astronomske zarade koje ostvaruju.

A da bi olabavili omču duga, narodi Trećega svijeta raspolažu s tri strateške mogućnosti.

1. Vođe socijalnih pokreta podčinjenih naroda mogu stvarati saveze sa snažnim pokretima solidarnosti sjeverne hemisfere, pogotovu s udrugom Obljetnica 2000., čija je energična akcija, osobito u Engleskoj i Njemačkoj, prisilila neke vjerovničke skupine, čak i MMF, na nekoliko ustupaka, makar i najmanjih. Tako je rođen i Nacrt strategije redukcije duga. O čemu je riječ?

Prije više od 30 godina Ujedinjeni narodi razvili su ideju o *least developed countries* (najmanje razvijene zemlje, engleska kratica LDCs, *prim. prev.).* Stanovnici tih zemalja imaju najniži dohodak. Inače, te zemlje određuje skup složenih kriterija. Prema njima, toj kategoriji pripada danas 49 zemalja (umjesto 27 koliko ih je bilo 1972., što je znak vremena). One imaju ukupno 650 milijuna stanovnika što je malo više od 10 posto ukupnoga stanovništva globusa. Svih tih 49 zemalja raspolaže s manje od 1 posto svjetskoga dohotka. Od tih zemalja, 35 ih je u Africi, devet u Aziji, pet na Pacifiku i na Karibima.

Neke zemlje izlaze iz te kategorije LDCs, a neke druge ulaze u nju. Primjer: zahvaljujući politici većega ulaganja i poljoprivrednih reforma, Bocvana je upravo napustila tu skupinu. A Senegal je upravo ušao u nju.

Kampanja Obljetnice 2000. temelji se na činjenici da ukupni

vanjski dug tih 49 zemalja iznosi čak 124 posto njihovog nacionalnog bruto proizvoda (NBP).[84] Te zemlje troše, dakle, znatno više novaca za isplatu svojih dugova nego za održavanje socijalnih služba: znatna većina njih usmjerava više od 20 posto svojih godišnjih proračunskih troškova na servisiranje duga.[85] Osim toga, od 1990., rast NBP-a svake od zemalja iz skupine LDC u prosjeku je manji od 1 posto, za razliku od stope demografskoga rasta od 2,7 posto, što očito sprečava svaku unutarnju akumulaciju kapitala, pogotovu svaku socijalnu politiku. Kao pijani brodovi, te se zemlje udaljavaju u mraku i tonu u oceanu bijede.

Odgovarajući toj kampanji, Nacrt strategije redukcije duga poziva LDCs dužnike, koji žele MMF-u podnijeti zahtjev za smanjenje svojih dugova, da se pridruže i predlože jedan ili više planova za ulaganje time ušteđenoga novca u vlastitoj zemlji. Taj sustav, međutim, djeluje na vrlo nezadovoljavajući način. S jedne strane, on izaziva osjećaj poniženja u zemljama kojih se tiče, jer MMF postaje izravni gospodar planova nacionalnog razvoja. S druge strane, MMF nikada ne odobrava neki projekt preustroja koji ne bi bio u skladu s njegovom zamisli o nužnosti "otvaranja tržišta" ili s neizbježnosti "istine o cijenama". Ako, na primjer, zemlja molitelj iskaže namjeru da dio "oslobođenog" novca iskoristi za financiranje prehrambenih namirnica tzv. prve potrebe - da, ih dakle, učini pristupačnijima onima najsiromašnijima - MMF će to sigurno odbiti.

A ako se, naprotiv, zemlja molitelj zauzima za gradnju nove autoceste između zračne luke i glavnoga grada, MMF će to bez ikakve sumnje prihvatiti i odmah kao *redukciju duga* dodijeliti svotu koja odgovara cijeni gradnje autoceste.

Ukratko, još mnogo toga treba učiniti da bi se ozbiljno napredovalo na tome putu.

[84] Kampanja Jubileja 2000 (vidjeti osobito internetsku stranicu: http://www.jubile2000uk.org).

[85] Svjetska banka, *Rapport 2000 sur le developpement dans le monde. Combattre la pauvreté,* Pariz, Éditions de la Banque mondiale, rujan 2000.

2. Revizija duga (audit)

Vlada neke prezadužene zemlje uvijek može pribjeći preispitivanju svakoga računa, transakcije, ulaganja, kako su to činile i njezine prethodnice u korištenju stranih zajmova. Taj su djelotvoran, ali složen način zamislili i pokrenuli brazilski ekonomisti.

Prva je revizija stranoga duga primijenjena godine 1932. u brazilskom parlamentu. Vlada je odbila isplatiti stranim bankama sve svote koje su smatrane "ilegalnima". A takvima su se, zapravo, smatrali svi dugovi nastali na temelju krivotvorenih dokumenata ili previsokih računa, iz korupcije ili iz bilo kakvoga oblika prijevare. Dug temeljen na lihvarskim kamatama također se smatrao ništavnim i bezvrijednim.

Ta je operacija bila vrlo korisna za Brazil. No, vratit ću se na to.

3. Stvaranje "kartela dužnika".

Dug u sebi uvijek uključuje i odnos snaga. Bogataš nameće svoju volju siromahu. Neplaćanje kamata i bilo kojih dijelova duga odmah se kažnjava prema međunarodnome pravnom poretku, koji je, u cjelini, u službi vjerovnika. Stvaranje homogene fronte zemalja dužnika mijenja, međutim, taj odnos snaga. Kao i kada je riječ o sindikalnim temama, kolektivni pregovori povećavaju pregovarački manevarski prostor slabijega.

Oslanjajući se na umješnost brojnih ekonomista i bankarskih stručnjaka, osobito europskih, odgojenih i obrazovanih na socijalističkim idejama, izvršno vijeće Socijalističke internacionale stavilo je u pogon mehanizme kolektivnoga pregovaranja o smanjenju duga. Vratit ću se i na to.

Tijekom zime 2003.-2004., Claus Peymann i Jutta Ferbers postavili su na scenu u berlinskom Kazalištu Brecht na Schiffsbauerdammu suvremenu i potresnu verziju drame *Sveta Ivana klaonička.* Meike Droste u toj je predstavi odigrala zadivljujuću Svetu Ivanu. Bio sam nazočan na premijeri.

Nakon što je Ivana pred pobjedničkim gospodarima klaonica u Chicagu i leševima ubijenih štrajkaša izgovorila svoj završni govor, u kazališnoj dvorani odjeknula je prava grmljavina pljeska.

Ivana kaže:

Gore i dolje dva su jezika,
Dvije mjere, dvije težine.
Ljudi imaju isto lice
Ali se više ne prepoznaju

Oni koji su dolje
Zadržavaju se dolje
A oni koji su, gore
Ostaju gore.

Ekonomska nerazvijenost zatvara svoje žrtve u život bez nade, jer njihov je zatvor trajan. One se osjećaju doživotno osuđenima. Bijeg se čini nemogućim: barikade bijede zaustavljaju sve izglede za bolji život njih samih i, što je još bolnije, njihove djece.

Oni koje Svjetska banka sramežljivo naziva "beskrajno siromašnima" žive s manje od jednoga dolara na dan, većina njih s još mnogo manje. Njih je danas više od 1,8 milijarda. Njihov se broj posljednjih gotovo deset godina povećao za 100 milijuna.[86] Da bi ih se oslobodilo toga njihova zatvora, nužno je hitno i bezuvjetno ukidanje ukupnoga vanjskoga duga njihovih zemalja.

Evo što se zove "mrski dug".

Ruanda je mala seljačka republika koja uzgaja čaj, kavu, šećernu trsku i banane, ima 26.000 četvornih kilometara zelenkastih brežuljaka i dubokih dolina. Leži u području Velikih Jezera, u središnjoj Africi, i neovisna je republika od 1960. Naseljava je oko osam milijuna ljudi koji uglavnom pripadaju dvama narodi-

[86] Između 1990. i 1998. njihov se broj povećao sa 1,7 na 1,8 milijardi. Vidjeti Svjetsku banku, *Global Economic Prospects and the Developing Countries,* Washington, **2000.**

ma - Hutu i Tutsi[87]. Ruanda graniči s DR Kongom na zapadu, s Tanzanijom na jugu i istoku, s Ugandom na sjeveru.

Od travnja do lipnja 1994., na brežuljcima Ruande vojnici regularnih trupa i pripadnici milicije interhamwe[88] sustavno su ubijali djecu, žene i muškarce naroda Tutsi, ali i tisuće Hutua koji su se suprotstavljali vladajućemu režimu. Neumorno krstareći gradovima i selima zemlje, pozivajući se na pažljivo sastavljene popise, pod utjecajem mržnje koju je poticao tzv. Radio Tisuću Brežuljaka, ubojice su djelovali noću i danju, najradije velikim noževima.

Ubojstvima su najčešće prethodila mučenja. Žrtve se najčešće bolo hladnom žestinom, zdušno. Pritom su žene i mlade djevojke gotovo sustavno silovane prije nego što su ubijene.

A one obitelji iz naroda Tutsi koje su bježale i tražile spas u samostanima, vjerskim školama i crkvama, najčešće bi potkazali i izručili Hutu svećenici i redovnice.

Noćima i danima, tijekom tri mjeseca, rijekama Kagera i Nyabarongo plivale su odsječene glave i udovi pogubljenih. Svjesnim genocidom trebalo je iskorijeniti sva ljudska bića koja su pripadala manjinskome narodu Tutsi.

U to su vrijeme Ujedinjeni narodi držali u Ruandi kontingent Plavih kaciga s više od 1300 vojnika, sastavljen poglavito od Bangladešana, Ganaca, Senegalaca i Belgijanaca. Bio je pod zapovjedništvom kanadskoga generala Romea Dallairea i utvrđen u vojnim logorima širom države, zaštićenima bodljikavom žicom.

U vrijeme pokolja, deseci tisuća Tutsija zazivali su pomoć Plavih kaciga, tražeći od njih da im omoguće smještaj u sigurnim logorima. Međutim, časnici UN-a uporno su to odbijali. A takve naredbe dolazile su iz New Yorka, iz Vijeća sigurnosti, posredstvom tadašnjega glavnog podtajnika za održavanje mira, Kofija Annana.

[87] Treća etnička skupina, Batve, ljudi koji žive u šumama, vrlo je malobrojna.

[88] Na jeziku banyarwanda, *interhamwe* znači "oni koji ubijaju zajedno"

A kada je genocid već počeo, rezolucija Vijeća sigurnosti br. 912 od 21. travnja 1994. smanjila je broj UN-ovih vojnika u Ruandi na polovicu.

Iako su, nasuprot bandama ubojica opskrbljenim kopljima, štapovima s čavlima i noževima, vojnici UN-a bili naoružani do zuba, pasivno su promatrali pokolje, zadovoljavajući se time da samo brižljivo bilježe sve te događaje i način na koji su ljudi, žene i djeca Tutsi slani u smrt, te da te bilješke proslijede u New York. Ukratko, oni su se pokorili zločinačkim naredbama.[89]

U samo stotinu dana masakrirano je tako između osamsto tisuća i milijun žena, dojenčadi, djece, mladića, djevojaka i muškaraca Tutsija (ali i Hutua, na jugu). I to pred mirnim i ravnodušnim očima Plavih kaciga Ujedinjenih naroda.

Od 1990. do 1994., glavni dobavljači oružja i zajmova Ruandi bili su Francuska, Egipat, Južna Afrika, Belgija i Narodna Republika Kina. Za isporuke egipatskog oružja jamčila je banka Crédit Lyonnais. Izravna financijska pomoć dolazila je ponajviše iz Francuske. A od 1993. do 1994., NR Kina isporučila je režimu u Kigaliju 500.000 različitih noževa. Škrinje pune noževa, plaćene francuskim zajmovima, stizale su kamionima iz Kampale i luke Mombassa i kada je genocid već bio počeo...

Ubojice, izvršitelji genocida, konačno su potučeni nakon jačanja i napredovanje vojske Ruandske domoljubne fronte, koju su stvorili mladi Tutsiji iz dijaspore u Ugandi. Kigali je osvojen u srpnju 1994. Francuska je, međutim, preko Gome i Nord-Kivua, nastavila isporučivati oružje zadnjim ostacima genocidnih jedinica, izbjeglih na istočnoj obali jezera Kivu.

Francuska Françoisa Mitterranda odigrala je u Ruandi osobito nečasnu ulogu. Francuski su časnici podržavali genocidnike i njihove političke vođe, a kad je došao dan poraza, pomogli su im pri bijegu. Čudi držanje Françoisa Mitterranda. Ugledni analitičari

[89] Neke grižnje savjesti pripadnika Plavih kaciga izašle su na svjetlo dana prekasno: usporedi Romeo Dallaire, *J'ai serré la main du diable,* Toronto, Random House, 2003.

to tumače ovako. Hutu-diktatura predsjednika Habyarimane bila je izrazito frankofonski režim; Ruandska nacionalna fronta, koja se borila protiv njega, bila je znatnom većinom sastavljena od sinova i kćeri izbjeglica Tutsija, rođenih u Ugandi, dakle anglofonska. Upravo je u ime obrane frankofonije François Mitterrand pružio bezrezervnu potporu genocidnim ubojicama.[90] Uz ostalo, francuskoga predsjednika spajale su i prijateljske veze s obitelji pokojnoga ruandskoga Hutu-diktatora, Juvenala Habyarimane, čija je smrt u zrakoplovnoj nesreći dolila ulje u vatru.

Nova je vlada naslijedila vanjski dug od nešto malo više od milijarde dolara. Dolazeći na vlast u posve opustošenoj zemlji i držeći kako nemaju nikakve moralne obveze isplatiti zajmove koji su služili za kupnju različitih noževa kojima su se klale njihove majke, braća i djeca, novi su vladari zahtijevali od vjerovnika da obustave, odnosno čak i ponište, isplatu dugova. Međutim, vođen Međunarodnim monetarnim fondom i Svjetskom bankom, kartel vjerovnika konačno je odbio sve moguće nagodbe, prijeteći blokadom čak i zajmova za suradnju te financijskom izolacijom Ruande u svijetu.[91]

Tako su ruandski seljaci, siromašni kao Job, kao i oni rijetki koji su izbjegli genocid, danas već iscrpljeni naporom da redovito, mjesec za mjesecom, stranim silama vraćaju novac koji je poslužio za pokolje.

Izraz "mrski dug" skovao je Éric Toussaint. Zatim ga je prihvatila i koristila većina nevladinih organizacija i socijalni pokreti koji se bore za svjetsku socijalnu pravdu. Međutim - o kakva li iznenađenja! - u proljeće 2004. taj je izraz, na svoj račun i po prvi put uopće, prihvatila i jedna vjerovnička sila, i to ne ona

[90] Vidjeti Colette Braeckman, "Rwanda, retour sur un génocide", u *Le Monde diplomatique,* Pariz, ožujak 2004. Patrick de Saint-Exupéry, *L'Inavouable. La France au Rwanda,* Pariz, Les Arènes, 2004.

[91] Informacije o pregovorima koji su u toku između vlade u Kigaliju i njezinih vjerovnika dugujem Valentini Rugwabiza, veleposlanici Ruande u Ujedinjenim narodima u Ženevi od studenoga 2002.

neznatna. Na konferenciji za tisak u Bagdadu, zastupnik koalicijskih snaga, Paul Bremer, govorio je o vanjskom dugu što ga je nagomilao režim Saddama Husseina kao o "mrskome dugu". Tim se izrazom na prvome mjestu obratio Francuskoj i Ruskoj Federaciji, dvama glavnim vjerovnicima iračkoga duga. Bremer je toga dana zahtijevao čak poništenje toga duga, jer je on, kako je protumačio, ugovoren sa zločinačkim režimom. On se, očito, žurio vratiti novi američki protektorat na kolosijek ekonomskog profita...

Vrlo su žive rasprave u okviru Pariškoga kluba, među 19 zemalja vjerovnica.[92] Godine 1980., iračka je vlada imala devizne zalihe od 36 milijarda dolara. Međutim, desetogodišnji rat vođen protiv Irana pretvorio je Irak u zemlju dužnika. Njegov dug danas doseže čak 120 milijarda dolara, od kojih se 60 milijarda duguje zemljama regije, a ostatak zemljama koje čine Pariški klub. Pritom čistome dugu valja dodati još 350 milijarda dolara što ih zahtijevaju Saudijska Arabija i Kuvajt kao odštetu za invaziju 1990.

To je mračna hipokrizija kozmokrata i njihovih političkih sluga: oni odbijaju poništiti dug "nerentabilnih" pučanstava, ali proglašavaju "mrskima" (dakle, nenaplativima) zajmove koji opterećuju bogate zemlje koje ih nadziru više ili manje izravno.

Po mome mišljenju, "mrskim dugovima" valja smatrati sve vanjske dugove zemalja Trećega svijeta koji izazivaju gospodarsku nerazvijenost, svođenje pučanstva na robove i uništavanje ljudskih bića glađu.

[92] Za genezu i sastav Pariškog kluba vidi stranicu 74.

2. POGLAVLJE

Glad

Smrt milijuna ljudskih bića zbog pothranjenosti i gladi prava je sramota početka trećega tisućljeća. To je apsurd i ljaga koju nijedan razlog ne može opravdati, nijedna politika ozakoniti. Radi se o zločinu protiv čovječanstva koji se beskonačno ponavlja.

Danas, kao što već rekoh, svakih pet sekundi jedno dijete mlađe od deset godina umire od gladi ili od neke bolesti koja je posljedica loše ishranjenosti. Tako je glad samo 2004. ubila više ljudskih bića nego svi ratovi zajedno što su se vodili tijekom te iste godine.

Gdje smo danas u borbi protiv gladi? Posve je jasno da je gubimo. Godine 2001. jedno je dijete mlađe od 10 godina umiralo od gladi svakih sedam sekundi.[93] Te iste godine bilo je 826 milijuna osoba koje su zbog posljedica teške i kronične pothranjenosti postale invalidima. Danas je takvih invalida 841 milijun[94]. Između 1995. i 2004. broj žrtava kronične pothranjenosti povećao se za 28 milijuna osoba.

Glad je izravna posljedica duga, u mjeri u kojoj lišava siromašne zemlje njihove sposobnosti da ulažu u fondove neophodne za razvoj ratarskih i socijalnih infrastruktura te transporta i usluga.

[93] FAO, *State of Food Insecurity in the World, 2001. i 2004,* Rim 2001. i 2004.

[94] Isto

Glad izaziva tešku patnju tijela, slabljenje motivacije i umnih sposobnosti, isključenje iz aktivnoga života, društvenu marginalizaciju, neizvjesnu sutrašnjicu, gubitak gospodarske autonomije. Ona otvara put prema smrti.

Pothranjenost se definira manjkom unosa energije što je sadrži hrana koju konzumira čovjek. Ona se izražava u kalorijama, što je jedinica mjere za količinu energije koju sagorijeva ljudsko tijelo[95].

Parametri su različiti, ovisno o dobi. Dojenčetu treba 300 kalorija dnevno. Dijete između jedne i dvije godine zahtijeva 1000 kalorija na dan, a sa pet godina potrebno mu je 1600 kalorija. Da bi svakodnevno obnavljali svoju životnu snagu, odraslima je nužno 2000 do 2700 kalorija, ovisno o podneblju područja u kojemu žive i o vrsti posla što ga obavljaju.

U svijetu, bez obzira na uzrok, svake godine umire oko 62 milijuna ljudi, što je jedan promil čovječanstva. Godine 2003. od gladi ili od bolesti koje su posljedica nedostatka svih potrebnih sastojaka u hrani umrlo je 36 milijuna ljudi.

Glad je, dakle, glavni uzrok smrti na našemu planetu. A tu glad proizvodi ljudska ruka. Tko god umire od gladi zapravo je ubijen. A ubojica u tome slučaju nosi ime "dug".

FAO[96] razlikuje "konjunkturnu" i "strukturalnu" glad. "Konjunkturna" glad posljedica je žestokoga pada gospodarstva neke zemlje ili nekog njegov dijela. A kada je riječ o "strukturalnoj" gladi, ona je izazvana nerazvijenošću zemlje.

Evo jednoga primjera konjunkturne gladi. U srpnju 2004. Bangladeš je preplavio osobito snažan monsun. Pod vodom je bilo više od 70 posto te zemlje koja ima ukupno 116.000 četvornih kilometara. Od 146 milijuna stanovnika te zemlje, njih tri milijuna otad je u opasnosti da umru od gladi. Bangladeš je, u biti, veliko ušće u obliku delte, sastavljeno od mnoštva rijeka koje se

[95] Za metode evaluacije usporedi Jean-Pierre Girard, *L'Alimentation*, Ženeva, Goerg 1991.

[96] Organizacija Ujedinjenih naroda za hranu i poljoprivredu

ulijevaju u Bengalski zaljev. Sve te rijeke dolaze iz gorskih kosa Himalaja (Butan, Ladak, Nepal). Kada zapuše monsun, njihov je rast žestok, nepredvidjiv. Njihovi snažni i visoki valovi čupaju drveća i ruše kuće, uništavaju brane, pokrivaju zelenom muljevitom vodom stotine tisuća hektara obradive zemlje i pustoše obalne dijelove gradova.

A u normalno vrijeme, ako se to može reći, zbog manjka vitamina A u Bangladešu svake godine oslijepi oko 30.000 djece mlade od deset godina. WHO procjenjuje da će se, kao posljedica tih poplava, do kraja 2004. brojka najmanje upeterostručiti.

Strukturalna glad, kao i konjunkturna glad, izravna su posljedica duga. Kada se radi o strukturalnoj gladi, to je posve očito. Odnosi uzročnosti između konjunkturne gladi i duga, međutim, zahtijevaju tumačenje.

Vratimo se gladi u Bangladešu 2004. Dva glavna hidrografska bazena kriva za poplave u srpnju jesu slivovi rijeka Bramaputre i Gangesa. Dogodilo se da sam, na zahtjev Ujedinjenih naroda, godine 2002. bio u posebnoj misiji u Bangladešu. Trebalo je detaljno utvrditi sredstva kojima bi se izbjegla ponavljanja katastrofa te vrste. U prostranome uredu ministra vodoprivrede u Dhaki proveo sam sate i sate u proučavanju grafikona, statističkih podataka, projekata. Iz tog mi je proučavanja postalo jasno kako bi suvremena tehnologija mogla bez većih problema pripitomiti sve rijeke Bangladeša. S tehnološke strane, monsunskim poplavama moglo bi se savršeno zagospodariti[97]. No kako je Bangladeš jedna od najzaduženijih zemalja južne Azije, ozbiljno manjka novca kojim bi se rijeke obuzdale i sredio njihov tok.

Evo jednoga primjera onoga što FAO naziva strukturalnom glađu.

Kad sam kasno navečer 4. veljače 2003. izlazio iz ureda predsjednika Republike Brazila, u Planaltu u Brasiliji, jedan mi je pla-

[97] Dio tih mjera opisao sam u svojem izvješću predstavljenom na 60. zasjedanju Komisije UN-a za ljudska prava.
Vidjeti "Bangladesh", www.unhchr.ch/www.righttofood.org

vokosi i veseli gorostas zapriječio put. Njegova je životna radost zarazna. I, kao prijatelji iz davnih vremena, bacili smo se jedan drugome u zagrljaj.

Inteligentan i vitalan, João Stédilé unuk je tirolskih seljaka doseljenih u Santa Catarinu. Od devet nacionalnih vođa Pokreta seoskih radnika bez zemlje (MST)[98], on je danas najutjecajniji. Njegove su javne prepirke s predsjednikom Lulom i s ministrom poljoprivrede postale legendarne.

"Što radiš sutra ujutro? - pitao me.

- Hvatam avion za Rio, a zatim za Ženevu.

- Ne dolazi u obzir! - kaže Tirolac. - Sutra ćeš ići u *lixo*[99]. Ako ne odeš, nećeš nikada ništa shvatiti o ovoj vladi ni o onome što se ovdje zbiva... Trebaš otići u zoru ... bez tvojeg službenog vozila i bez tvojih pratilaca iz UN-a… taksijem i posve sam."

Prespavao sam zoru. Probudio sam se tek kada je sunce već bilo visoko na nebu, brzo sam progutao kavu i uskočio u taksi. U Braziliji je jutarnji promet pakleniji nego u Parizu. S pokrivenoga i sivoga neba spuštala se vrućina. A kako je hotel Atlantica, u kojemu sam boravio, smješten u zapadnoj četvrti, trebalo mi je više od dva sata da bih stigao do gradskoga smetlišta, koje se nalazi na istočnom rubu glavnoga grada.

U Braziliji živi više od dva milijuna muškaraca, žena i djece. Neprekinuti lanac kamiona dovozi čitava 24 sata njihovo smeće na to smetlište. Na prostoru većem od tri četvorna kilometra uzdižu se prema nebu prave piramide nesnosno smrdljivoga smeća. Pristup tome smetlištu strogo je propisan. Metalna ograda pod stalnim je nadzorom vojnih policajaca. Stražari u tamno plavim odorama naoružani su automatskim puškama i dugim štapovima od crne gume.

Favela, u kojoj službeno obitava oko 20.000 obitelji, prostire se između zadnjih nebodera i te ograde. Iza nje je ocean kartonskih

[98] MST: Movimento dos trabalhadores rurais sem terra.

[99] Lixo znači javno odlagalište

koliba, drvenih baraka i kućica pokrivenih valovitim limom... U njima životare bjegunci od gladi, žrtve *latifundija* i agroindustrijskih trustova koji monopoliziraju zemlju u Goiazu i s nje protjeruju napoličare, poljoprivredne nadničare i njihove obitelji.

Od onih koji žive u *faveli,* oko 600 muškaraca i mladih ljudi svakoga dana dobiva kartu za pristup smetlištu. Prema kojim kriterijima? Ne uspijevam to saznati. Međutim, poznajući običaje vojne policije, naslućujem da u podjeli tih karata korupcija igra važnu ulogu.

Bezbrojna djeca velikih crnih očiju, vesela premda očito pothranjena, trče uličicama sirotinjskoga naselja, između otvorenih kanalizacijskih jaraka, gladnih pasa i kartonskih koliba. Okružuju taksi. Smijući se, plješću rukama. Probijam taj krug i usmjeravam se prema stražarskoj postaji. Kapetan me čeka na pragu. Smiješi mi se. Stédilé mu je sinoć telefonirao.

- Čekali smo vas ranije, rekao je.

U rukama majki, dojenčadi su oči, usta i nos pokriveni ljubičastim muhama koje se neprekidno vrte. Sve je puno izmetina. Rojevi muha neprekidno lete od hrpa izmeta i očiju dojenčadi i natrag.

U Brazilu, vojna policija obavlja zadatke što ih u Francuskoj obavlja žandarmerija. Ona je, zapravo, ovisna o guverneru svake države-članice federacije. Kapetan, star oko 30 godina, ponosno pokazuje svoje lice finih crta i ugljenasto crnih očiju mulata. Okretan je i stručan. Međutim, loše skriva svoj prezir prema "ušljivcima" koji se stalno povlače oko stražarske postaje i hine kao da nešto rade na blatnome terenu s one strane ograde.

Njegov je govor uljudan, savršeno prilagođen pitanjima posjetitelja. No, moj ga posjet muči.

"Vi, u Europi, vi ste bogati! Vi spaljujete sve!... No dobro, mi ne postupamo tako... mi smo siromašna zemlja... Smetlište daje posla nekima od ovih siromašnih jadnika... Mi ne spaljujemo ništa... kad-tad sve može poslužiti. Iznenadit će vas što sve naši

faveladosi mogu učiniti s komadom drveta, s komadićem aluminija!... Karton se prodaje trgovcima na veliko... aluminijske kutije i pivske boce stisnu se i prodaju... čaše se također prodaju... Vješt *lixeiro* može zaraditi do pet reala dnevno[100]... Ostacima hrane, povrćem, voćem i s otpacima životinja, oni hrane svoje svinje... *Lixo* održava ovu četvrt u životu." Pritom je širokim pokretom ruke obuhvatio cijeli prostor koji razdvaja smetlište i daleke bijele nebodere.

Vojna policija nikada ne ulazi u golem prostor s brdima smeća. "Mi smo ovdje zato da bismo ujutro podijelili karte, da bismo nadzirali ulaz u smetlište, pogotovu da bismo spriječili da uđu djeca. To za njih nije zdravo."

Kapetan mi predstavlja bezubog dobričinu, krupnog i snažnog, starog oko 60 godina, sa smeđim kratkim kaputom i hlačama, uprljanim mašću. Čovjek se oslanja na štaku. On je, naime, jednonog. Slamnati šešir neodređene boje pokriva mu glavu. Ten mu je olovno blijed. Kapi znoja cure mu niz čelo. Djeluje loše. Pogled mu odaje mlitavost, zapravo slabost. Drži se i ponaša kao ulizica. Odmah mi postaje antipatičan.

"Evo, ovo vam je *fetior*...[101] Gospodin je, inače, odgovoran za *lixeiros.* On svakome čovjeku pokazuje gdje može raditi... Za to je potreban autoritet, znate! Česti su meteži..."

Čovjek sa slamnatim šeširom poziva dvojicu *pistoleirosa,* dvojicu crnaca koji mu, očito, služe kao tjelesna straža. Zajedno, krećemo putom koji vodi u planine. Naš hod, jako usporen zbog tužnog jednonogog koji teško napreduje oslonjen na štaku, trajat će otprilike dvadeset minuta, pod usijanim suncem.

Truli smrad prekida mi dah.

Cure mi litre znoja.

Zbog gotovo neprekidnoga dolaska i odlaska teretnjaka, put, koji je, ipak, širok i obrubljen dvama jarcima za odvod vode, na-

[100] Prema tečaju iz veljače 2003. to bi bilo 1,5 eura.

[101] U doba ropstva i do 1888. *feitor* je bio nadglednik robova na poljima šećerne trske. Danas termin odgovara poslovođi.

likuje planinskome potoku. Prepun je dubokih rupa. Teretnjaci zastajkuju zbog pretovarenosti.

Oboružani dugim štapovima koji na kraju imaju željezne kuke, stari i mladi pužu po hrpama smeća. Oni najstariji na nogama nose gumene crne čizme. Glave im pokrivaju crvene kape sa štitnikom, što su ih dijelili prodavači Coca-Cole na ulazu u smetlište. Štakori debeli kao mačke trče među golim nogama adolescenata. Mnogi od tih mladih nalikuju kosturima i više nemaju zuba. Na nogama nose gumene sandale i često se ozljeđuju. Golim rukama razdvajaju pomiješane otpatke i slažu ih na točno određenim mjestima. Neki brat, otac ili bratić pomiče naprijed teretna kola koja vuče magarac. To su plitka kola na dva kotača s istrošenim gumama.

Teretna kola voze različitu robu. Neka se gotovo ruše pod teretom kartona i papira. Druga su pretovarena velikim metalnim predmetima. Mnoga prevoze boce i komadiće čaša. Trgovački posrednici čekaju kod izlaza, na ničijoj zemlji, s one strane ograde.

Najveći broj tih kola prevozi hranu. Riječ je o sivim plastičnim kantama, u kojima "putuje" neka vrsta smrdljive kaše. U tim se kantama miješaju brašno, riža, povrće kojemu je, uglavnom, istekao rok trajanja, komadi mesa, riblje glave, kosti, a ponekad i poneka lešina zeca ili miša. Iz većine tih kanti diže se nepodnošljiv smrad.

Gusti rojevi ljubičastih muha pokrivaju svaka od tih teretnih kola. Njihov neprekidni ples izaziva muklo zujanje. Mnoge muhe slijeću i na već zaražene oči adolescenata ili na oguljene noge staraca.

Pitam *feitora* kome je namijenjen sadržaj tih kola.

"To je za svinje", odgovorio mi je posve neuvjerljivo. Pružio sam mu novčanicu od deset reala.

"Ja nisam turist. Ja sam posebni izvjestitelj Ujedinjenih naroda za pravo na ishranu... Želim znati što se to ovdje zbiva", rekao sam mu, smiješno svečanim glasom.

Feitor se otvoreno ruga mojoj misiji. Međutim, ipak je prilično osjetljiv prema novčanici što sam mu je dao. "Naša djeca gladuju, razumijete li", kaže mi kao da se ispričava. Taj mlohavi, kržljavi čovjek, u pratnji dvojice *pistoleirosa* kao tjelesne straže, napokon će mi postati gotovo simpatičan.

Nemilosrdna i kronična pothranjenost postupno uništava ljudsko tijelo. Ona ga slabi i lišava životne snage. Zatim ga obara i najmanja bolest. Pritom je osjećaj nedostatka hrane stalan.

Međutim, najstrašnije patnje, izazvane pothranjenošću, jesu tjeskoba i poniženost. Gladan čovjek vodi stalnu i beznadnu bitku za svoje dostojanstvo. Da, glad izaziva sram. Otac ne uspijeva nahraniti svoju obitelj. Majka ostaje praznih ruku pred gladnim djetetom koje plače.

Noć za noći, dan za danom, glad smanjuje snagu otpora odrasloga mladog čovjeka. On će doživjeti dan kada više neće moći lutati ulicama, pretraživati kante za smeće, prosjačiti ili posvetiti se onim malim prigodnim ili slučajnim poslovima koji mu omogućuju da kupi barem pola kilograma manioke, kilogram riže, čime bi hranio i uzdržavao - dakako, uvijek osrednje - svoju obitelj. Tjeskoba ga nagriza. Hoda u dronjcima, s izlizanim sandalama, grozničava pogleda. U pogledima ostalih prolaznika vidi kako ga odbacuju. Najčešće su njegovi najbliži, kao i on sâm, svedeni na to da jedu otpatke iz kanti za smeće u restoranima ili u bogataškim kućama.

Maria do Carmo Soares de Freitas, sociologinja, i njezini suradnici s Federalnoga sveučilišta u Bahiji (država u Brazilu) proveli su dugotrajnu anketu u četvrti Pela Porco grada Salvadora s ciljem da utvrde kako sami izgladnjeli doživljavaju svoje stanje. S *Alagadosima,* Pela Porco jedan je od najsiromašnijih *bairosa*[102] sjeverne metropole, stare prijestolnice luzitanskog potkraljevstva Brazila. Ondje pustoše korupcija i policijska samovolja, nasilje

[102] *Bairo* znači četvrt

oružanih banda, endemična nezaposlenost, potpuno pomanjkanje školske, socijalne i zdravstvene infrastrukture, nesigurna obitavališta. Ondje živi oko 9000 obitelji. *Os textos dos famintos* naslov je knjige, koja još nije objavljena, a u kojoj je cijela ekipa prihvatila govor gladnih[103].

Da bi otjerali vraga u obliku srama, žrtve kronične pothranjenosti služe se izrazima kao što je ovaj: "*A fome vem de fora do corpo*" ("Glad dolazi izvan tijela"). Glad je agresor, životinja koja me napada. Ne mogu ništa učiniti. Ja nisam odgovoran za svoje stanje. Ne trebam se sramiti dronjaka koje nosim, suza moje djece, mojega vlastitoga tijela koje je postalo nemoćno i nejako, nemogućnosti da prehranim svoju obitelj.

Oni koji su svedeni na to da se hrane otpacima iz kanti za smeće u središtu grada ili u luksuznim hotelima uz plaže s bijelim pijeskom Itapoa, kažu: "*Preciso tirar a vergonha de catar no lixo, porque pior é roubar*" ("Moram pobijediti sram zbog prekopavanje po otpacima, jer krasti bilo bi još gore").

Mnogi upitani muškarci i žene glad nazivaju "*a coisa*" ("stvar"). "*A coisa bater na porta*" ("Stvar lupa na moja vrata"). Izbaciti glad izvan svojega tijela, smatrati se žrtvom agresije, osjećati se ranjenim od vrlo snažnoga protivnika - toliko je obrana nužnih protiv srama.

Neki kažu i ovo: "*Sentem-se perseguidos, ou pela policia ou pela fame*" ("Osjećam se progonjenim, bilo od policije, bilo od gladi"), ili još: "*A fome e sempre um sofrimento que fere o corpo*" ("Glad je uvijek bol koja ranjava tijelo"). Zvijer me napada, što mogu učiniti? Ništa ili ne baš neku veliku stvar. "*Porque ela é mais de que eu*" ("Zato što je ona jača od mene").

Riječi "*perseguidos pela fome*" ("mučen glađu") čuju se u gotovo u svim odgovorima.

Neke od upitanih osoba, poglavito među djevojkama i mla-

[103] Dostupno kao fotokopija na Institutu javnoga zdravlja Federalnog sveučilišta Bahije.

dićima, bune se protiv te zvijeri. One žele odgovoriti na napad, oduprijeti se. "*A persõa tem ser forte, tem que fazer qualquer negocio; não ter vergonha, não ter medo; pèdir a um e a outro, bulir no lixo, tem uns que até rouba, assalta, bole nas croisas dos outros; não pode ficar esperando as coisas cair do ceu; tem que ter muita fé pra ficar com força, se levantar e andar, andar...*" ("Treba biti jak, treba odgovoriti, učiniti nešto; ne treba se sramiti niti se strašiti; treba zatražiti pomoć odnekud; treba kopati po smeću. Neki idu čak do toga da kradu, da napadaju druge, da uzimaju tuđe. Ne treba čekati da stvari padnu s neba. Treba imati mnogo vjere kako se čovjek ne bi prepustio gubitku snage, treba se dići, ići naprijed, ići naprijed...")

Serija osobito umjesnih pitanja što su ih postavili Maria do Carmo i ostali anketari odnosi se na "*la fome nocturna*" ("noćnu glad"). Gotovo sve anketirane osobe, svake dobi i oba spola, imaju noćna priviđenja, kompenzacijske snove u kojima im se javljaju stolovi pokriveni čistim stolnjacima, prepuni voća, mesa i kolača. Te halucinacije ublažuju fizičku oskudicu, tešku tjeskobu i bol.

Jedna anketirana mlada žena odgovara: "*No tempo da noite, quando as crianças choram ou a violencia assusta ainda mais, são produzidas insoñia e visões*" ("Noću, kada djeca plaču i kada bijesni nasilje [policijsko i ono naoružanih banda], dolaze nesanica i priviđenja").

Suočen s društvom koje ga isključuje i lišava ga hrane, gladan se čovjek veže uz svoje fantazije. One mu vraćaju njegovo makar nestvarno dostojanstvo slobodne osobe.

Dvije milijarde osoba pate od onoga što Ujedinjeni narodi nazivaju *hidden hunger,* nevidljiva glad ili, drukčije rečeno, loša ishranjenost. Ona se definira kao nedostatak nužnih sastojaka u hrani (oligominerala, vitamina). Upravo ti nedostaci izazivaju bolesti koje su često smrtonosne.

Calampasi iz Lime, *favelasi* iz São Paula ili odvratna sirotinjska

naselja *smoky mountains* u Manili mjesta su zaraza. U *smoky mountains,* gdje živi pola milijuna osoba, zrak je pun truloga smrada. Štakori grizu lica novorođenčadi. U tim barakama i kolibama od lima, žene, djeca i muškarci pune svoje želuce otpacima hrane pokupljenima na planinama smeća. Unesene kalorije, dakle, ponekad mogu biti dostatne. No sastav te hrane izaziva opasne posljedice.

Neko dijete, koje se nalazi u stanju kronične loše ishranjenosti, može takvom hranom tažiti svoju glad pa ipak umirati od bolesti izazvane manjkom oligominerala.

U 122 zemlje Trećega svijeta, gdje živi, ponovno podsjećam na to, gotovo 80 posto pučanstva planeta Zemlje, veliki manjak oligominerala izaziva prave hekatombe[104].

Među najčešćim i najraširenijim bolestima, izazvanima tim manjkovima, ponajprije je kwashiorkor ("crveni dječak", maligna neishranjenost, *prim prev.),* osobito u crnoj Africi, zatim anemija, rahitis, sljepoća. Adolescenti koji su žrtve kwashiorkor imaju nadut trbuh, kosu koja postaje riđa, žuti ten. Gube zube. Oni koji su stalno lišeni nužne količine vitamina A postaju slijepi. Rahitis, pak, sprečava normalan razvoj kostiju djece.

A kada je riječ o anemiji, ona napada krvni sustav i žrtvu lišava energije i moći koncentracije.

Uzmimo novi primjer. Prema izvješću Svjetske banke od ožujka 2003., čak 15,1 posto palestinske djece mlađe od deset godina, koja žive u Cisjordaniji (tzv. Zapadnoj obali, *prim, prev.)* i u Pojasu Gaze, ozbiljno je i kronično loše hranjeno.

Razaranje palestinskih ratarskih područja te blokada svih gradova i svih sela u Palestini, što je provodi izraelska okupatorska vojska, srušili su od početka druge Intifade, od rujna 2000., palestinski nacionalni bruto proizvod za više od 42 posto.

[104] UNICEF i Svjetska banka, *Vitamin and Mineral Deficiency. A Global Assessment Report*, New York, Ženeva, 2004.

U školama UNRWA, u Khan Younesu, Rafahu i Beit Hanunu, često se događa da učenici i učenice padaju od izgladnjelosti, gube svijest zbog anemije.[105]

A kao posljedica dječje loše hranjenosti, tisuće palestinske dojenčadi pogađaju neizlječiva moždana oštećenja.

Raščlanimo s malo više pojedinosti štete izazvane manjkom oligominerala.[106]

Nedostatak željeza najčešći je uzrok nevidljive gladi. Željezo je, naime, prijeko potrebno u stvaranju krvi. Njegovo pomanjkanje izaziva anemiju (slabokrvnost) koja se osobito odražava velikim manjkom hemoglobina. Činjenica je: 1,3 milijarde osoba širom svijeta pati od anemije. Među njima, oko 800 milijuna pogođeno je vrstom anemije koja potječe upravo od pomanjkanja željeza. A anemija snažno remeti rad obrambenog sustava.

Postoje, dakako, i dobroćudnije vrste anemije No, i one u različitim razmjerima smanjuju radnu i reprodukcijsku sposobnost onih koji pate od njih. Anemijom koja je posljedica pomanjkanja željeza, pogođeno je u zemljama Juga na ovaj ili onaj način oko 50 posto žena i 20 posto muškaraca.

U ishrani djece od šest do 24 mjeseca željezo je bitno. Njegov nedostatak ugrožava normalno stvaranje i razvoj moždanih neurona. U 49 najsiromašnijih zemalja, to je slučaj sa 30 posto novorođenčadi. Ona će patiti od mentalnih manjkavosti cijeli svoj život.

Zbog ozbiljnoga nedostatka željeza, svake godine umire za vrijeme trudnoće oko 600.000 žena. Oko 20 posto svih majki koje umiru pri porođaju žrtve su posljedica pomanjkanja željeza.

Drugi je bitni sastavni dio „mikrohrane" vitamin A. Među

[105] UNRWA (United Nations Relief and Work Agency), organizacija Ujedinjenih naroda koja od 1948. osigurava pomoć (u prvom redu školsku i zdravstvenu) za četiri milijuna palestinskih izbjeglica koji žive u pet zemalja Srednjeg istoka.

[106] UNICEF i Svjetska banka, zajednički izvještaj, *Vitamin and Mineral Deficiency. A Global Assessment Report,* op.cit.

siromašnim klasama koje žive na južnoj hemisferi pomanjkanje vitamina A glavni je uzrok sljepoće. Točnije: svake četiri minute jedna osoba gubi vid zbog nedostatka vitamina A. Istodobno, oko 40 milijuna djece mlađe od pet godina pati od nedostatka vitamina A, a svake godine vid gubi njih 13 milijuna.

WHO je ustanovio kategoriju „rizične populacije", populaciju koja pati od nekih bolesti (kao što su, na primjer, infekcije gastrointestinalnih organa ili dišnih putova) koje su, makar i neizravno, posljedice pomanjkanja vitamina A. Tu populaciju činilo je 2004. godine oko 800 milijuna ljudi[107].

I jod je prijeko potreban za ravnotežu ljudskoga tijela. A žena, muškaraca i djece, koji pate od pomanjkanja joda, ima po svijetu više od milijarde. Oni najviše žive na seoskim područjima planeta, a jodiranje kuhinjske soli najčešće poduzimaju, najmanje već jedno desetljeće, ponajprije vlasti u gradskim sredinama. U tijelu majke (a onda i fetusa) nedostatak joda izaziva teška oštećenja. Godine 2003. s neizlječivim mentalnim oštećenjima rođeno je gotovo 18 milijuna djece.

Što reći o vitaminu B? Tkogod ga iz svoje svakodnevne hrane ne crpi u dovoljnim količinama, bit će žrtva opake bolesti beriberi, biča koji polako razara živčani sustav.

A dugotrajni manjak vitamina C izaziva skorbut.

Folna kiselina bitna je za žene rodilje i njihovu novorođenčad. UN procjenjuje da se svake godine rodi 200.000 djece osuđene na trajnu invalidnost zbog manjka te "mikrohrane". Manjak folne kiseline odgovoran je u zemljama Trećeg svijeta i za jednu od deset smrti od kardiovaskularnih bolesti.

U većini slučajeva, loša ishranjenost uzrokovana je mješavinom različitih pomanjkanja oligominerala i/ili avitaminoza. Dijete rođeno u kućerku *sertãoa* u Pernambucu, na rubu nekog velikoga feudalnog posjeda, od oca koji je *boia frio* i majke nadničarke, ima sve izglede da pati od nedostatka joda, željeza

[107] Isto

i različitih vrsta vitamina. Zapravo, više od polovice osoba koje pate od pomanjkanja mikrosastojaka hrane, žrtve su istodobnog nedostatka više takvih tvari.

Smrt stotina tisuća pothranjenih majki za vrijeme porođaja, rađanje milijuna djece s mentalnim oštećenjima, gubitak radne sposobnosti desetaka milijuna muškaraca, teško opterećuju ta društva. To više što će te žene i ti muškarci, pogođeni avitaminozom još od djetinjstva, prenijeti tu "lošu krv" i svojim izravnim potomcima, koji se, inače, već rađaju pogođeni anemijom i mnogim drugim prokletstvima kao i posljedicama loše ishranjenosti.

Loša ishranjenost mogla bi se, međutim, ukloniti s površine Zemlje brzo, bez velikih tehničkih problema i pretjeranih novčanih troškova. Bilo bi dovoljno da se na hranu, na živežne namirnice što se koriste u Trećemu svijetu, primijene isti propisi kao na Zapadu. U Ženevi, na temelju važećih zakona, sol koju kupujem obogaćena je jodom. Anemija, kao posljedica manjka željeza, na Zapadu je praktički nestala. Sva zakonodavstva što se u industrijskim zemljama odnose na hranu, sadrže vrlo stroge propise o obveznom sadržaju oligominerala. Takvi propisi ne postoje, osim iznimno ponegdje, u zemljama južne hemisfere.

Da, osloboditi milijarde ljudskih bića patnje zbog nevidljive gladi ne bi zahtijevalo nikakvu veliku teškoću. Osim ako nije riječ o financijskom problemu. I to zato što je kupovna moć većine žrtava jednaka ništici. A njihove vlade često nemaju mogućnosti - ali, općenito rečeno, ni volje - da oligomineralima, željezom, jodom itd., obogate hranu proizvedenu u svojoj zemlji ili uvezenu iz inozemstva. Međunarodnim organizacijama manjkaju sredstva kojima bi pokrenule programe za iskorjenjivanje loše ishranjenosti u svjetskim razmjerima[108].

[108] Od godine 2003. u Ženevi djeluje jedna zaklada švicarskog prava, Global Alliance for Improved Nutrition (GAIN), kojoj je cilj dodavanjem mikrohrane ojačati hranu stanovništva zemalja Trećega svijeta. Njezina je internetska adresa: www.gainhealth.org

Pothranjenost i loša ishranjenost igraju odlučujuću ulogu u procvatu zaraznih bolesti koje se, prema WHO-u, ne razvijaju izravno iz kategorije *hunger-related diseases* (bolesti koje prate glad).

Tijelo izmučeno glađu ne može, naime, pružiti otpor zarazama, jer su mu obrambene snage manjkave. Zato i najmanji napad najmanjega virusa izaziva smrt.

Tako je, na primjer, stravičan razvoj tuberkuloze u Aziji i Africi najvećim dijelom izravna posljedica širenja pothranjenosti i loše ishranjenosti.

Ista se stvar može tvrditi i za strahovito širenje side u crnoj Africi. Danas u cijelome svijetu od te vrlo opake bolesti boluje 36 milijuna ljudskih bića, od kojih čak 24 milijuna žive upravo u crnoj Africi. Afrički muškarci, žene i djeca zaraženi virusom side u znatnoj su većini lišeni nužne tzv. triterapije. Manjka im, naime, novca.[109] Istina je, doduše, da je sida rezultat zaraze HlV-om, a ne manjka kalorija ili nedostatka vitamina. Ona napada i pogađa i dobro ishranjene ljude, jednako kao i one izgladnjele. Ipak je, međutim, istina da kronična pothranjenost pogoduje širenju te pandemije. A upravo u crnoj Africi pothranjena su i zaražena tijela bez imuniteta.

U povratku s putovanja po južnoj Africi, Peter Piot, ravnatelj UNAIDS-a, specijalizirane organizacije Ujedinjenih naroda za svjetsku borbu protiv side[110], piše: "Bio sam u Malaviju i sreo sam skupinu žena zaraženih HlV-om. Kao što činim uvijek kada sam suočen s ljudima pogođenim sidom ili s drugim društvenim skupinama, pitao sam ih što im kao pomoć najviše treba. Njihov je odgovor bio jasan i jedinstven: hrana. Nisu tra-

[109] U Lesotu je polovicu radne snage u poljoprivredi uništila sida. U Zambiji i Zimbabveu svake godine umiru od side tisuće proizvođača kukuruza. U Ugandi sida ubija godišnje desetine tisuća seljaka i njihovih žena. Država i preživjele obitelji slamaju se pak pod financijskim i socijalnim teretom što ga stvaraju stotine tisuća djece siročadi.

[110] Njezino je sjedište u Ženevi

žile njegu, lijekove protiv svoje bolesti, oslobađanje od stigme. Tražile su hranu")[111].

Evo kratkoga opisa života Virginije Marambe, mlade žene koja živi u mjestu Muzarabani, u provinciji Mashonaland, u Zimbabveu. Njezin suprug, Andrew, umro je 2003., upravo od posljedica side, ne ostavljajući, očito, nikakvo nasljeđe (bio je ratarski radnik). Virginia Maramba ima dvoje malodobne djece. Ona pokušava naći posao, makar i nestalan, kao nadničarka na nekoj od velikih farmi koje pripadaju bijelcima.

Kako ne nalazi posao, ona skuplja korijenje, različite trave u šumama uz rubove velikih imanja i od svega toga radi juhu za djecu. Njezini su susjedi također siromašni kao ona.

Stalna pothranjenost, koja muči tijelo i dušu Virginije i njezine djece, nije posljedica nekog njezinog nemara. Mlada žena radi, i to teško. Potkraj 2003., uspjela si je osigurati komadić zemlje. Na njemu uzgaja kukuruz i grah, mrkvu, manioku i slatki krumpir. Međutim, kiše su neredovite i nesigurne. Virginia nema novca da bi kupila hranu za svoje blago, uglavnom perad. Godine 2004. ona će pobrati samo 20 kilograma kukuruza, što je jedva dovoljno da bi tek mjesec dana prehranila svoju obitelj[112]. Virginia je gladna, njezino se pothranjeno tijelo ne može oduprijeti zarazi. Ona će ubrzo krenuti na put prema smrti.

U međunarodnim raspravama o gladi, sveprisutna je riječ "sudbina." Godine 1974., tri godine nakon stjecanja svoje neovisnosti, Bangladeš je doživio jednu od najgorih katastrofa u svojoj povijesti: poplave rijeka Gangesa i Brahmaputre izazvale su glad koja je odnijela četiri milijuna života. Henry Kissinger tada je uveo pojam *basket case,* što hoće reći: neke su zemlje toliko beznadno

[111] Peter Piot, u *The First Line of Defense. Why Food and Nutrition Matter in the Fight Against HIV/AIDS,* u izdanju Svjetskog programa za hranu (WFP), Rim 2004.

[112] Za priču o Virginiji Marambo vidjeti *The First Line of Defense, .„op. cit.*

zaustavljene na dnu "košare", zapravo ponora, da u njih ne može ući nikakva nada. Klimatski, topografski uvjeti, koji su njihova obilježja, čine glad velikoga dijela njihova pučanstva zauvijek neizbježnom i sprečavaju svaki ekonomski razvoj. Njihovi su stanovnici osuđeni živjeti život međunarodnih prosjaka i pun tjeskobe[113]. Oni su osuđeni zauvijek.

Je li prihvatljivo Kissingerovo mračno proročanstvo? Postoje li stvarno zemlje koje su zauvijek blokirane "na dnu košare"? Promotrimo taj pojam "sudbine".

Svake godine WFP objavljuje svoj *World Hunger Map* (zemljovidna karta o gladi na Zemlji, koja bi trebala biti izvješena u svim školama u Europi). Različite boje koje obilježavaju različite zemlje označavaju postotak ljudi koji su stalno i teško pothranjeni. Tamno smeđa boja označava prosječnu stopu pothranjenosti veću od 35 posto pučanstva. Ta boja pokriva prostrana područja Afrike i Azije, kao i neke zemlje na Karibima. Nakon 2001., jedna od tri zemlje koje se stalno nalaze na čelu tog groznog popisa jest Mongolija.

Mongolija je, inače, krasna zemlja, sastavljena od stepa, pustinja, planina i tundra, smještena u srcu Azije. Pokriva 1,5 milijun četvornih kilometara i naseljava je samo 2,4 milijuna ljudi, većinom Mongoli, ali ima i Kozaka i Burata. Više od 50 posto stanovnika su nomadi.

Ljeto ondje traje samo dva i pol mjeseca, od polovice lipnja do početka rujna. Nakon toga dolaze jesen i zima. Već od konca listopada, temperature padaju na minus 20 stupnjeva Celzijevih. U prosincu one padaju čak na minus 50 stupnjeva. A tijekom 250 dana u godini, mongolsko je nebo blijedo plavo i prozirno. Sunce hladno bliješti.

Graničeći se sa Sibirom, Kinom i Kazahstanom, ta je zemlja toliko lijepa da oduzima dah. Na sjeveru je tajga. Na zapadu, vrhovi Altaja. Na dubokome jugu, prevladavaju dine, pješčani na-

[113] Christopher Hitchens, *The Trial of Henry Kissinger,* London, Verso, 2001., str. 50

nosi i stjenovite visoravni, brisani snažnim vjetrovima iz pustinje Gobi. U središtu i na istoku, kao beskonačni valovi, pružaju se brežuljci i obronci pokriveni gustom travom.

Jedna jedina asfaltirana cesta, duga 600 kilometara, povezuje Ulan Bator, glavni grad, sa Selengom, gradom koji se nalazi na granici sa Sibirom. Željeznička pruga presijeca zemlju od juga do sjevera: to je jedan krak famozna Transsibirske željeznice, koji spaja Peking sa Sankt Peterburgom.

Na raskršćima putova prepunih rupa, koji presijecaju stepe, uzdižu se hrpe kamenja nad kojima se vije nebeski plava zastava, što je boja šamanskih vjernika - ali i tibetanskoga budizma. Na temelju prastaroga šamanskog običaja, strani se putnik poziva da tri puta obiđe mali brežuljak i da na nj baci tri kamena pokupljena iz najbliže okolice.

Ljeti stepom stalno puše lagani svjež lahor. Od listopada nebom haraju snažni vjetrovi. Od studenoga do ožujka zemljom huče snježni vihori, često zatrpavajući ljude i životinje.

Ljeti, prava eksplozija života. Uglavnom se slave vjenčanja. U svim *aïmagima*[114] priređuju se konjske utrke i natjecanja u hrvanju, streljaštvu, akrobacijama. Nalikujući dugosložnim potihim i melodičnim jadikovkama, tada se zrakom razliježu mongolske pjesme.

Mongoli su obdareni vrlo starim i živim kolektivnim pamćenjem. Posvuda su simboli njihove prošlosti. Dakle, od konca XII. do početka XV. stoljeća, oni su vladali najprostranijim carstvom što ga je čovječanstvo ikada upoznalo. Ono se prostiralo od Mađarske do današnje Indonezije i obuhvaćalo je, praktički, cijeli azijski kontinent (osim Japana)[115]. Utemeljitelj toga carstva bio je Džingis-kan, koji je umro 1227. Njegovo ime znači "sveopći car".

[114] *Aïmag* danas označava "provinciju". Originalno, termin je obilježavao "klan", "područje jednoga klana". Republika Mongolija ima danas 21 *aïmag.* Svaki je podijeljen u *sume. Aïmag* Dundgobi ima, na primjer, 17 *sumova* (distrikta)

[115] Godine 1225. u Japanu se nije uspjela iskrcati ni mongolska vojska od 140.000 konjanika koje su prevozili korejski brodovi.

Njegov unuk, Kublaj-kan, napustio je prijestolnicu Karakorum i osnovao Peking.

Živeći u svojemu *geru* - što je neka vrsta okrugloga šatora, zaštićenoga od hladnoće i vjetrova nepropusnim pustenim pokrivačima napravljenima od ovčjega runa - Mongoli raspolažu stočnim fondom većim od 30 milijuna grla, što ga čine: koze (koje daju vrijednu kašmirsku vunu što se izvozi u Kinu), ovce (svih pasmina), krave (izgladnjele), dvogrbe deve (što ih zovu "brodovi Gobija") i pogotovu rasni konji, brzi, zdepasti i plećati, velike ljepote i iznimno brza galopa.

Kobilje mlijeko, konjsko meso i votka destilirana iz žitarica uvezenih iz Rusije, to je najdraža hrana i piće Mongola.

Ma koliko može izgledati privlačno zbog bogate tisućljetne tradicije, gostoljubivosti i uzajamne pomoći što ih uporno njeguje, nomadsko je društvo krajnje ranjivo. Godine 1999. i 2002., zime znatno oštrije nego inače, praćene katastrofalnim sušama i invazijama skakavaca, ubile su gotovo 10 milijuna životinja[116].

Na listi WFP-a Mongolija je upisana sa srednjom stopom kronične i teške pothranjenosti od 43 posto. Pritom se danas 70 posto živežnih namirnica uvozi iz Kine, Južne Koreje i Rusije.

Oko 40 posto stanovnika živi ispod praga krajnjega siromaštva. Taj je sloj prisiljen živjeti s manje od 22.000 tugrika mjesečno (jedan američki dolar vrijedi 1100 tugrika[117]). Pritom, prema vladinim procjenama, životni minimum nužan za preživljavanje u Ulan Batoru iznosi čak 30.000 tugrika mjesečno.

U glavnome gradu živi više od polovice pučanstva, a 30 posto njih živi tu manje od pet godina. Oni su zapravo pobjegli od prirodnih katastrofa i od gladi u stepama.

Smrtnost djece jedna je od najviših na svijetu: od 1000 rođene, godine 2003. umrlo je 58 djece.

A siromašnima se stanje ne prestaje pogoršavati.

[116] Osobito hladnu zimu koju slijedi sušno ljeto Mongoli nazivaju *dzud*

[117] Tečaj iz kolovoza 2004.

Bavljenje poljoprivredom krajnje je teško, jer su ljeta prekratka da bi se sve moglo na vrijeme zasaditi i zatim pobrati ljetina. Navodnjavanje je nemoguće na tri četvrtine površina, i to zbog velike nestašice vode. Zbog toga Mongolija praktički uvozi svu hranu, osim mesa i mlijeka. Pritom cijene kineskih i ruskih uvoznih proizvoda neprekidno rastu. Tijekom mog boravka u toj zemlji, u kolovozu 2004., cijene živežnih namirnica - žita, krumpira, itd. - uvezenih iz Rusije porasle su prosječno za 22 posto...

Od 1921. do 1991., Mongolija je živjela pod strogom sovjetskom palicom koja joj je dijelila packe. Formalno neovisna, ali u biti satelit SSSR-a, ta je zemlja podnosila pravo mučenje: koncentracijske logore, svemoćni KGB, neprekidne napade na tradicionalno društvo i običaje. Tako su, na primjer, Staljinovi žbiri u tijeku kampanje zvane "protiv ateizma" godine 1936. ubili čak 30.000 budističkih lama i monaha.

Međutim, u svojoj nutrini, mongolsko se društvo tome uporno odupiralo. Plemena su ostala praktički nedirnuta. Solidarnost je temelj njihova opstanka: u stepama, zimi, kada temperatura pada čak na minus 50 stupnjeva, ili tijekom vrlo sušnih ljeta, kada silno manjka vode, nitko ne bi mogao preživjeti ako ne bi bilo međusobnog pomaganja žitelja *gera* u stepama ili u oronulim četvrtima glavnoga grada.

Ta je solidarnost sveprisutna. Njome mongolsko društvo diše.

Dvokatna kuća, nasuprot koje stojim, ima oronule žute zidove. Nalazi se na rubu neograđenog i neobrađenog zemljišta, zapravo na ničijoj zemlji, u dalekome južnom predgrađu Ulan Batora, u podnožju prvih brežuljaka bez drveća, gdje prolazi put prema Dundgobiju. Malo stubište vodi do željeznih vrata.

Molim da mi se prevede mongolski natpis koji krasi dio vanjskoga zida: "Gradski centar za utvrđivanje adresa djece".

Na susret dogovoren na moju molbu dolazi čvrst i zbijen čovjek od pedesetak godina, građanskoga držanja, iznenađen i

uznemiren. To je pukovnik Bayarbiyamba, ravnatelj toga centra. Prate ga žena srednjih godina, odjevena u bijelu trenirku, liječnica Enkhmaa, i mladi policijski inspektor u plavoj odori. Sunce je već visoko na nebu. Vjetar lagano njiše grane jedinoga stabla pred kućom.

Letno je jutro je, ali je već vrućina, više od 30 stupnjeva.

Policijski pukovnik, ravnatelj centra za zbrinjavanje napuštene djece? Na trenutak oklijevam popeti se malim stubištem. Međutim, željezna su vrata otvorena... Čujem cvrkutanje djece.

U svakoj drugoj zemlji na svijetu pogled na policajca u nakinđurenoj, plavoj odori natjerao bi me da petama dam vjetra. Odmah bih pomislio kako je riječ o maškarama organiziranima za strane posjetitelje. U Mongoliji je, međutim, sve drukčije. Državna policija otkriva dječake i djevojčice u dubokim tunelima za grijanje, prisiljava ih da iziđu na površinu, pobire ih pod vežama ili kolnim ulazima i dovodi ih ovamo... I policija je odgojena za solidarnost koja ujedinjuje sve Mongole. To je ta državna policija koja pruža utočište, tuševe, zahode, najpotrebniju odjeću te hranu i skrb toj djeci iz tunela koja bi, bez nje, bila većinom osuđena na polako umiranje. Ta policija zatim nastoji identificirati roditelje ili pronaći bilo kojega člana obitelji kako bi djetetu osigurala nadzor i skrb. No, te su potrage obično uzaludne.

Sva djeca, njih 132, dječaci i djevojčice svih uzrasta, koja su smještena ovdje, upravo ručaju iz metalnih posuda. Obrok je obilan, sastavljen od kuhane janjetine i krumpira.

Čak 80 posto djece koja stižu ovamo ozlijeđeno je ili bolesno. Većina su od njih "djeca iz tunela". U trenutku dolaska gotovo su svi ozbiljno pothranjeni; zdravstveni problemi kojima su najčešće pogođeni jesu bolesti kože i želuca.

Ulan Bator sagrađen je prije pedeset godina, prema uzorima iz sovjetske arhitekture iz toga vremena. Golema tvornica na pogon ugljenom, što ga obilato sadrži okolna tundra, proizvodi električnu struju i toplinu za cijeli grad. Da bi se osiguralo kolektivno gri-

janje, cijevi prolaze gotovo beskonačnim tunelima prokopanima ispod ulica: na taj su način vrelom vodom opskrbljeni radijatori u stanovima.

A upravo u te tunele skrivaju se svake godine već od kraja rujna najsiromašniji među siromašnima i, osobito, napuštena djeca. Ona izlaze na vidjelo u svibnju i ponovno nestaju u rujnu. Gradska ih policija traži i, kad ih pronađe, vodi ih u jedan od tih centara.

Spustio sam se metalnim ljestvama u jedan od tih tunela. Bio je prepun izmeta i svakakvoga smeća. Vidio sam i prave kolonije štakora. Smrad je bio nesnosan.

Većina te djece žrtve su obiteljskog nasilja. Godine 2004. u gradu je bilo nezaposleno 47 posto aktivnoga stanovništva. U tim uvjetima, votka sije pustoš. Očaj također. Djeca su žrtve ozljeda, seksualnog nasilja i prisile. I zato bježe, noću, da bi se sakrila u tunelima. Danju prekopavaju po kantama za smeće i kutijama za otpatke.

Koliko ih ima u Ulan Batoru?

"Oko četiri tisuće", odgovara mi pukovnik Bayarbyamba.

"Najmanje deset tisuća", drži Prasanne da Silva, amerikanizirani mladi Indijanac koji vodi akcije World Visiona u Mongoliji. World Vision je američka nevladina organizacija (NVO) prezbiterijanskoga porijekla, koja ima godišnji proračun veći od milijardu dolara, što ga s 59 posto financiraju pojedinačni donatori. World Vision pomaže nekima od 39 prihvatnih centara glavnoga grada za djecu s ulice.

Pozvan sam na doručak s djecom. Kraj mene, djevojčica od oko deset godina hrani maloga mršavoga dječaka od 18 mjeseci. On lakomo guta male komade janjetine što mu ih je djevojčica sitno narezala. Čini se vrlo zadovoljnim.

Dulgun je mladić od 14 godina. Zbog velike vrućine, on nosi samo kratke hlače. Na leđima su mu tragovi udaraca. S obje strane kralješnice ima velike crvene modrice.

Drugom, mlađem dječaku gotovo je cijelo lice pokriveno krastama.

Neka nas djeca gledaju sa simpatijom. Druga pokazuju strah. Ipak, sva ta djeca dolaze nam, malo pomalo, pružiti ruku.

Djevojčica od 12 godina, po imenu Zaya, koja nosi pidžamu na cvjetiće, bila je toliko pothranjena da je skrenula umom. Ispušta kratke nerazumljive krikove. Njezin pogled otkriva bol i ludilo. A da bi se nekamo premjestila, mora je nositi jedna mala prijateljica.

Nakon obroka, djeca se polako dižu i stvaraju krug. Zatim se hvataju za ruke i pjevaju: "Hvala kuharu!" Scena kao da izravno dolazi iz neke Brechtove drame. Zatim slijede druge pjesme. Zayu, koja ne može stajati na nogama, nježno stavljaju u sredinu kruga.

Molim da mi dopuste da malo dulje razgovaram s djecom. Prevodit će mi Bat Choimpong, šef socijalnih službi glavnoga grada.

Dječje su priče svakidašnje, to su uobičajeni opisi propasti i bijede, ponižavanja djece, kao svuda po svijetu.

Sondor je dijete od sedam godina, velikih i blagih smeđih očiju. Ožiljci mu prugasto šaraju podlaktice i obraze. Sklanjajući se od nekadašnjih batina, u centru je već dva mjeseca. Volio bi, kaže, pokušati se po danu uključiti u neku školu. Prema onome što kaže, oba su njegova roditelja u zatvoru.

Tuguldur kaže da ima 15 godina. Već tri godine luta ulicama, točnije, tunelima. Njegovi su roditelji morali prodati svoj *ger* jer nisu mogli isplatiti veliki dug. Oni praktički također žive u tunelima i na ulici. Tuguldur ni ne zna gdje su.

Biamba je krhak dječak bijele, gotovo prozirne kože, 12 mu je godina. Dolazi iz *aïmaga* Umgobi, na jugu. Siroče je. Kada mu je bilo šest godina njegovi su roditelji umrli. Prihvatila ga je baka u Ulan Batoru. No, kratko nakon toga i ona je umrla. I tada je Biamba otišao u tunele. U njima je živio pet godina, do prošloga

svibnja. Kada sam odlazio, dječačić se objesio za moj kratki kaput, vjerojatno očekujući nekakav izraz obiteljske nježnosti koju nikada nije osjetio.

Lijepa, tužna, u izblijedjeloj nebeski plavoj haljini i s bijelim sandalama na nogama, Šinorov je djevojka od 15 godina. Uništena očajem i votkom, njezina ju je majka napustila. A njezin ju je nezaposleni otac pokušao zlostavljati. Ona se tada priključila djeci u tunelima.

U utorak 17. kolovoza 2004. sjeo sam nasuprot general-majora Pureva Dashe, direktora vladine Agencije za borbu protiv katastrofa, u visokoj sivoj kući u Ulici partizana br. 6 u Ulan Batoru[118]. General-major ponosno ističe svoja sovjetska i mongolska odličja, pričvršćena na tamno zelenoj odori. Ima naočale s čeličnim okvirima, crnu kosu ošišanu u obliku četke. To je čovjek srednje visine, prepun energije i nabijen nasmiješenom i podrugljivom ironijom, toliko svojstvenom Mongolima.

On je istodobno i doktor znanosti. Njegov pomoćnik, Uijin Odkhuu, također je general-major i ima akademsko obrazovanje. Male je visine, poštovan od svojega šefa i vrlo znatiželjan u susretu s posjetiteljima koji dolaze izdaleka.

Na moju molbu Dash nabraja sve nedaće s kojima se mora boriti.

Njegova su prva noćna mora vatre u stepama koje tijekom ljetnih mjeseci pustoše stotine tisuća hektara, ali i vatre u šumama. Tajgom, tom sjevernjačkom šumom koja se preko Sibira pruža do Sjevernoga pola, pokriveno je 8,3 posto Mongolije. Tajga je najveća neprekinuta šumska cjelina na svijetu. A vatre u stepi i u šumama u znatnoj su mjeri potaknute velikom sušom koja se nakon kraja 1990-ih godina sve više pogoršava. Potkraj 1980-ih godina kiše su donosile godišnje prosječno 200 milimetara vode, no nakon velikih suša 1999. i pogotovu 2003. kiše su znatno rjeđe. A

[118] Službeno ime: National Disaster Management Agency.

Dash pritom nema na raspolaganju ni helikoptere niti kanadere da bi se borio protiv vatre, evakuirao obitelji i spasio stoku.

Njegova su druga mora epidemije koje napadaju koze, konje, janjad, deve - ali i ljude. No, najveći je neprijatelj životinja slinavka. Ona je 2002. i 2003. uzela stotine tisuća grla. A veterinarske su usluge manjkave: nema cjepiva, antiparazitskih lijekova, vitamina. Jedino je rješenje ubiti i spaliti zaražene životinje - i tako izazvati konačnu propast nomadskih obitelji.

Kada je riječ o epidemijama koje napadaju ljude, general-majora muči sablast kuge. Buhe koje prenose bolest najradije borave u dlaci svizaca. A uz antilope i divlje magarce, svisci su divljač koju Mongoli osobito vole. Oni daju salo, a njihova je dlaka tražena na tržištu.

Boriti se protiv kuge prilično je teško. General-major mora se zadovoljiti time da putem radija više puta poziva lovce: "Ostavite ubijenu životinju da odstoji. Na njezinu ohlađenome tijelu buhe ugibaju same."

Druga briga: poput Damoklova mača iznad Mongolije visi epidemija SARS-a (Severe acute respiratory Syndrom, *prim. prev.),* došla iz Kine. A ovdje, neku pomoć nudi samo doktor Robert Hagan, profinjeni i energični Danac koji zastupa Svjetsku zdravstvenu organizaciju (WHO) u Mongoliji. Zahvaljujući njemu, Mongolija je odnedavna uključena u sustav strogoga nadzora nad epidemijom, što ga je na cijelome azijskom kontinentu pokrenula agencija UN-a.

Snježne oluje počinju u listopadu, kao što smo već rekli, a ponekad već i potkraj rujna. One gutaju obitelji i životinje. General-major smatra da bi hitno trebalo uzeti zajmove kako bi se sagradila zimska skloništa za stoku. Nju bi inače tijekom osam zimskih mjeseci trebalo hraniti sijenom. No pri invaziji skakavaca 2003. uništene su stotine tisuća hektara livada. A zatim su životinjice proždrle ljetnu travu sa stepa pa uzgajivači stoke nisu mogli prikupiti zalihe sijena.

Da bi se stada spasila, trebalo bi sada kamionima dopremiti tisuće tona sijena iz Sibira...

Godine 2003. švicarska Direkcija tehničke suradnje za razvoj, zajedno s ruskom Agencijom za pomoć, organizirala je kolonu kamiona koji su, prešavši više od 3000 kilometara, dovezli hranu i sijeno u nekoliko desetaka tisuća *gera,* opkoljenih snijegom. Međutim, za 2004. nedostajalo je novca.

Pitam: "Što ćete učiniti?"

General-major diže oči prema nebu. "Nadati se... nadati se da će zima biti blaga i milostiva."

U Mongoliji je zima blaga kad temperatura ne pada ispod minus 30 stupnjeva Celzija.

General-majorova Agencija sprema zalihe uvezenih žitarica kako bi preduhitrila glad. Međutim, ona ne može praviti zalihe vode. Nedostaje i uređaja i zajmova. Tako, dakle, suša iscrpljuje sve rezerve vode.

Nekoliko dana nakon posjeta general-majoru Purevu Dashu našao sam se daleko na jugu, u području Gobija. Grad Mandalgobi osnovan je 1942. Grozan betonski blok sovjetskoga stila zaklanja urede guvernera, koji se zove Janchovdoporjin Adiya. Taj krupni čovjek vesele ćudi vlada *aïmagom* Dundgobi, regijom od 76.000 četvornih kilometara, gdje skitnički, poput pravih nomada, živi oko 51.000 ljudi.

No, u tome *aïmagu,* neupotrebljivo je 90 posto tradicionalnih bunara, dubokih najmanje 50 metara. Trebalo bi iskopati znatno dublje bunare, ali nedostaje strojeva za bušenje i električnih crpki. Ljeti se ljudi vraćaju barama i rijekama. No, pritom je sve više umrlih od proljeva, osobito među malom djecom.

Je li Mongolija *basket case,* prema kriterijima Henryja Kissingera? Može li tajanstvena "sudbina" objasniti stradanja mongolske djece?

Očito ne. Ta stradanja imaju svoje ime: dug.

On se, naime, 2004. popeo na 1,8 milijarda dolara. Ta brojka gotovo je jednaka nacionalnom bruto proizvodu, što znači vrijednosti svega proizvedenoga u Mongoliji tijekom jedne godine.

Mongolija je prikliještena. Sve što je ugrožava, sve velike nevolje koje doživljava mogle bi biti izbjegnute uz pomoć odgovarajuće tehnologije. Ta tehnologija postoji na tržištima Zapada. No, ona stoji mnogo novca.

A praktički sav novac kojim Mongolija raspolaže troši se za otplatu duga.

TREĆI DIO

ETIOPIJA: ISCRPLJENOST I SOLIDARNOST

1. POGLAVLJE

Alem Tsehaye

Na visoravni Tigre stalno puše vjetar. Nebo je prozračno. Ujutro, nekoliko bijelih oblaka lagano putuje prema zapadu, u smjeru šuma u Sudanu. Toplo je. Sunčevo je svjetlo zasljepljujuće blještavo, premda je njegov kolut nekako siv. Na kraju smo suhe sezone, posljednjih dana veljače u ovoj godini, 2004.

Tigre se prostire na visini između 2000 i 2500 metara. Riječ je o prašnjavoj zemlji koja se pruža u nedogled, a koju već tisućljećima obrađuju žene i muškarci finih crta lica, tamnih smeđih očiju, vitkih tijela, tamne kože. Ljudi su mršavi, otvrdnuli od posla.

Sredinom IV. stoljeća naše ere, redovnici koji su došli iz Aleksandrije polako su se penjali rijekom Nil i dospijevali do izvora njegova ogranka, Modroga Nila u Etiopiji. Točnije: postupno su svladavali prvi riječni slap, zatim drugi, i tako dalje do jezera Tana, iz kojega izvire ta najveća afrička rijeka. Na šumskim obroncima Gondara, u zemlji Amhara, na visoravnima Tigrea, oni su propovijedali Evanđelje. Gotovo u istome razdoblju došli su i drugi propovjednici koji su govorili južnoarapskim jezicima i palestinskim aramejskim jezikom. To su, zapravo, bili obraćeni Židovi, tzv. konvertiti, trgovci i pomorci, kojima je domovina na zapadnim obalama Crvenoga mora. Danas, u nekim kršćanskim zajednicama, pogotovu u samostanima koji pripadaju Etiopskoj

pravoslavnoj crkvi u regiji Addigrat, može se čuti kako se govori starosirijskim jezikom, kao što se također može biti svjedokom običaja naslijeđenih od starodrevnih židovskih zajednica.

Nakon pada vojne diktature maršala Haile Mariam Mengistua, kojega su podržavali njegovi ruski pomagači, i, u svibnju 1991., ulaska u Addis Abebu pobjedničkih gerilaca TPLF-a[119], Etiopija je federacija sastavljena od devet regionalnih država. Svaka od njih ima vlastitu vladu i parlament, kao i svoj proračun, svoje regionalne zakone i, osobito, svoju birokraciju.

Uz nekoliko iznimaka, granice tih regionalnih država poklapaju se s onima iz vremena pradjedovskih civilizacija, kao što se još koriste i jezici i kulture što su se tisućljećima širili po zemljama Abesinije. Teritorij današnje Etiopije veći je od milijun četvornih kilometara, a nastanjuje ga nastanjuje više od 71 milijun ljudi.

A Tigre je najsjevernija regionalna država. Na njezinu istoku, visoravni se okomito spuštaju u neku vrstu divovskoga jarka, što ga stručnjaci zovu Veliki afrički rasjed. On se, poput dugog ožiljka, proteže praktički duž cijele istočne Afrike, zapravo od južnih obala Crvenoga mora sve do jezera Nyassa, u dalekome Malaviju.

Depresija Danakil, koja se pruža duž cijeloga sjevera Etiopije (i koju neki nazivaju Danakilskom pustinjom), blizu granice s Eritrejom, jedna je od najpustijih, najjadnijih krajeva svijeta. Smještena je na 100 metara ispod razine mora. Okamenjena stabla, rudnici soli, kamenje raspuklo od vrućine, nekoliko suhih vlati trave, nomadski logori tu i tamo, zasljepljujuća svjetlost danju, tjeskobni mrak noću nekoliko bunara, vrlo malo oaza, nebo bijelo od zagrijanosti svih dvanaest mjeseci. Gotovo nikad nema kiše dostojne toga imena.

Tim Mjesečevim krajolikom krstare Afari, nomadski narod goniča deva i trgovaca solju na veliko.

Od dana našega dolaska, na velikoj cesti koja po visoravnima na sjeveru Etiopije povezuje Mekele s Adigratom, sreli smo i mi-

[119] TPLF: *Tigrean People's Liberation Front* (Narodna fronta oslobođenja Tigrea).

moišli se s dvije karavane sa soli. Svaku od njih čini između 30 i 50 jednogrbih deva, od kojih je svaka natovarena sa stotinjak kilograma soli iz mineraliziranih jezera Danakila, a složena je u tamno sive ploče. Deve idu svojim gegavim hodom, jedna iza druge, prelazeći tisuće kilometara, do tržnica Addis Abebe - a ponekad još i dalje prema jugu, čak do nizina Kaffe.

Mladi Afari, s pomno tetoviranom kožom, nasmiješenih očiju i suhih tijela, zviždeći trče duž karavane. Oboružani velikim štapom, nastoje odgurnuti deve prema rubu ceste. Uzaludni trud! Krasne životinje, pretovarene, ravnodušne i ponosite, posve ignoriraju Afare. I naše se vozilo, prilagođeno za sve terene, mora sklanjati uz rub ceste. Karavana deva, svojim tisućljetnim ritmom, presijeca nam put.

Tigre je, u biti, suha, opora, stjenovita visoravan. Međutim, na svojemu se krajnjem zapadu blago spušta prema poljima banana i kukuruza, šumama i suptropskim vrtovima. Ondje Tigre graniči sa Sudanom. Na tome je prostoru zemlja raskošno plodna. Tu u izobilju rastu rajčice, luk i sirak. Svugdje su naokolo voćke, osobito stabla naranči. A mangova stabla daju plodove izvanredne kvalitete.

Regionalna vlada Mekelea nastoji nagovoriti i poticati seljake i njihove obitelji da se s prenaseljenih visoravni presele u nizine sa suptropskom vegetacijom. I ništa nije razumnije od toga! U tijeku dvije godine, javne će vlasti pomoći useljeniku da raskrči šumu, da posadi biljke i sagradi kuću. Istodobno će njegova obitelj i dalje uživati - kao u prošlosti - na svojoj zemlji, na svojemu izvornome posjedu. Ako se nakon dvije godine pokus u nizinama pokaže uspješnim, čovjek će s visoravni preseliti i svoju obitelj. Ako premještanje ne uspije, seljak izvidnik vratit će se kući. Pustolovina će biti završena.

Ali, narod Tigrea kao da prati nekakvo pradjedovsko prokletstvo. Na zapadnim i suptropskim područjima bijesne epidemije. Usprkos svim profilaktičnim naporima, što ih ulažu javne vlasti,

radnike desetkuju malarija, bilharzija i žuta groznica. A osobito je opasan parazit tripanosom. Prenosi ga muha ce-ce. Uvlači se u mozak i izaziva smrt.

Ipak, želja Tigreanaca za životom toliko je snažna da, usprkos svim tim nevoljama, sve više obitelji napušta kamene kuće i seli se prema zapadu.

Na krševitoj visoravni središnjeg Tigrea postoje mnoge pećinske crkve, isklesane u stijenama. Samo u distriktu Gueralta ima ih, na primjer, 120. Posjetili smo onu nazvanu Abreha i Atsebha, koju popularno zovu i Debra Negast ("Crkva kraljeva"). Nosi svoje ime po dvojici braće koji su, obojica, kraljevali kozmopolitskom državom Aksoum, naprednom i snažnom, na početku IV. stoljeća.

Taj je krajolik čudesne ljepote. U podnožju strme hridi od crvenoga pješčenjaka jedno selo cijelo u kamenu drijema u sjeni golemih sikomora. Šiljci najbliže planine bizarnih oblika zatvaraju obzorje. A divovsko se stubište od crvenoga granita, sa stubama izglodanim od vjetra, penje k utvrđenim ulaznim vratima i tunelu koji vodi u unutrašnjost hridine. Visoki svod pokriva i štiti tri oltara, posvećena arhanđelima Gabrielu i Mihailu te Svetoj Djevici. Taj svod nose stupovi prilično zagorjeli od voštanica i svijeća, isklesani izravno u stijeni.

Alem Tsehaye Adane, ratna udovica u 50-im godinama[120], živi nekoliko stotina metara od utvrđenih ulaznih vrata. Njezin suprug, Simon Neguesse, mladi borac Narodne fronte za oslobođenje Tigrea, izgorio je u nekome rovu na zapadu zemlje, neodređenoga dana potkraj 1980-ih godina, kao žrtva napalma bačenoga iz jednog sovjetskoga bombardera.

Ona je mršava i drži se posve uspravno. Nosi haljinu od sivoga pamuka, sandale i pojas od šarene tkanine. Tamno plave tetovirane šare u tankim crtama pokrivaju njezino čelo, rubove očiju, nadlanice Ona je sigurna u sebe, rado se smije, puna je života. Primila nas je u drugom dvorištu svoje kamene kuće. Obližnja li-

[120] U Etiopiji je očekivana životna dob za žene 42 godine.

tica, desno od monumentalnoga stubišta, štiti od vjetra, koji puše gotovo neprekidno, i od pijeska što ga on stalno nosi, nekoliko stabala punih banana, bunar i kokošinjac.

Zašto u drugome dvorištu? Zato što upravo to dvorište čuva ponos Aleme Tsehaye: zahode!

Odmah nakon što smo rano ujutro zrakoplovom "fokker" kompanije Ethiopian Airlines stigli iz Addis Abebe u Mekele, Abadi Zemu Gebru, potpredsjednik regionalne vlade Tigrea, i Teklewoini Asefa, izvršni ravnatelj REST-a *(Relief Society of Tigray* - Udruga za pomoć Tigreu), ukrcali su nas u terenske automobile. Vozeći se vrlo neravnim stazama, krenuli smo prema istoku, prema crvenim hridima Gueralte.

Ja sam u misiji UN-a. Stoga je posve legitimno da mi regionalna vlada i REST žele ponajprije omogućiti susrete s primjernim građanima. I tako sam dospio do Aleme Tsehaye Adane.

REST je osnovan na samome početku oružanoga ustanka, 1978. godine, i to zato da bi se zauzeo za pomoć ratnim invalidima, kao i za opskrbu oslobođenih sela hranom. Ta se organizacija trebala baviti i prijevozom teških ranjenika u Kassalu (u Sudanu) ili čak do Port-Sudana, na obali Crvenoga mora, gdje su, zahvaljujući prilozima solidarnosti prispjelima iz Europe, švedski, norveški, francuski, talijanski i švicarski liječnici 24 sata neprekidno operirali djevojke i mladiće, mlade borce s fronte, tijela punih rana od šrapnela, izrešetanih eksplozivnim mecima, opečenih napalmom. Kirurzi su operirali i žene i djecu iz sela zapaljenih bombarderima "antonov". REST je danas glavna udruga od javnoga interesa za međusobnu pomoć u Tigreu. Upravo je ona financirala ugradnju zahoda na ograđenome posjedu Aleme Tsehaye.

Tu su Abadi Zemu Gebru i Teklevoini Asefa su sjedili ondje: od čuda. S više od 60 godina, oni su, naime, začuđujuće vitki i okretni. Obojica su posve ćelavi i ubrajaju se među rijetke preživjele osnivače Fronte. Oni su upoznali prašume Sudana, preživjeli su dugo razdoblje tzv. okupljanja snaga, zatim beskonačne pohode

preko planina, napokon i stravične ulične borbe u gradovima na visoravni.

Abadi Zemu Gebru nosi debele naočale za kratkovidnost. Ćelavu lubanju okružuje mu vijenac bijele kose. Desni rukav njegova kratkog kaputa prazan je i leprša na lahoru. Ima već više od 20 godina kako mu je komad ruske granate rastrgao rame. Prijetila mu je gangrena. Međutim, uz pomoć još jednoga druga, njegov prijatelj Teklevoini brzo je sterilizirao nož nad vatrom od drveta. Nakon toga odsjekao mu je komadiće mesa i kože, ostatke mišića i tetiva, presjekao kosti te amputirao ruku u visini ramena. I to sve bez ikakve anestezije.

Tigreanci čine samo 7 posto ukupnoga pučanstva Etiopije. Međutim, upravo su oni 1991. srušili tiranina. Oni i danas dominiraju gotovo u svim strukturama vlasti. Kako to oni rade?

Marksističkoga podrijetla, postavši u međuvremenu (zbog čiste političke oportunosti) saveznikom Amerikanaca, TPLF je odlučio investirati u institucije. Tako da danas u svakoj od vlada devet regionalnih država, koje tvore Federalnu Republiku Etiopiju, Tigreanci aktivno surađuju bilo kao ministri, bilo kao, što je češće, tajni savjetnici. Na federalnoj razini, TPLF od 1991. - a tako će sigurno biti i za dulje razdoblje u budućnosti - u svojim rukama drži ključne položaje: premijera, vicepremijera zaduženoga za gospodarski razvoj, ministra vanjskih poslova, kao i zapovjednika najvažnijih jedinica oružanih snaga te šefova sigurnosnih službi.

Abadi Zemu Gebru ugodan je pratilac na putovanju, živahan, jednostavan i skroman, vičan šalama, čak i na svoj račun. Uvjereni marksist, ali i duboko zadojen tisućljetnom kulturom jednakosti i antihijerarhičnosti što vlada na tim visoravnima, ne koristi se jezikom šume. "Meles? Jeste li ga sreli?... Još niste? I ne trebate ga! Mi smo ovdje svi Melesi, ja sam također Meles[121]." I prasne u smijeh...

[121] Meles Zenauoui je nekadašnjji glavni tajnik TPLF-a i aktualni premijer

Dvorište uskoro preplavljuje mnoštvo nasmijane djece, znatiželjnih momaka i djevojaka ispitivačkih i ozbiljnih pogleda. Jedan vrlo mali dječak odjeven u kratku majicu, gole zadnjice, ponosno se njiše u rukama Aleme Tsehaye. Ta udovica ima šestoro djece, između 18 i 25 godina, i troje unučadi, među kojima je i veseli dječak kojega drži u rukama. Imena sve djece (od onoga najmlađega do najstarijega) svjedoče o snažnome utjecaju što ga na tu obitelj imaju svećenici crkve Debra Negasta, koja takoreći visi nad tim selom: Gebremariam, Amanuel, Shenun Negesse, Yoseph, Tsiduk, Zasbia, Kushed.

Očito je, zahodi nikada nisu korišteni. Sastoje se od maloga prostora sa septičkom jamom, ograđenoga betonom i pokrivenoga krovom s probušenim rupama. Kao dostojanstveni spomenik, oni svjedoče o tome da je ta obitelj potpuno prihvatila strategije razvoja koje je donio REST.

Pod vjetrom, koji neprekidno puše, Alem Tsehaye rado odgovara na naša pitanja. Sada shvaćam zašto su nas ta dvojica bivših boraca, koji su postali članovi centralnoga komiteta Fronte i rukovoditelji regionalne države, ponajprije doveli u to dvorište, pod visokim sikomorama. Ova se godina, 2004., cijeni kao godina "dobrih žetvi". A to znači da će u Tigreu, od ukupno 3,5 milijuna stanovnika te regionalne države, samo njih milijun ovisiti o međunarodnoj pomoći u hrani, koja dolazi preko luke Djibouti. Alem Tsehaye hrani svoj svijet. Među 82 obitelji u selu, od kojih je 12 pod odgovornošću samih žena, njezina je sigurno najnaprednija.. .ako se uopće smije izgovoriti ta riječ koja je na vjetrovitim visoravnima Tigrea prilično neprilična.

Mjereno mjerilom katastrofa, koje već stoljećima ugrožavaju Etiopiju, 2004. se, dakle, cijeni kao "dobra" godina. U cijeloj zemlji samo 7,2 milijuna osoba duguje svoje preživljavanje pomoći u hrani.

Međutim, kao što se zna, Etiopija je u zoni monsuna. A oni

su sve neredovitiji. Razdoblja gladi se približavaju: ona napadaju ritmom koji je sve brži.

Godine 1973. na visoravnima su od gladi i žeđi umrli milijuni ljudskih bića. Godine 1984. broj žrtava još je dosezao stotine tisuća. Otada su se, istina je, poboljšali mehanizmi upozorenja na opasnosti. U Ulici Lausanne, u Ženevi, jedna organizacija, malo poznata, ali s velikom odgovornošću, predviđa orkane, suše, oluje: to je Svjetska meteorološka organizacija. Njezini područni ogranci pripadaju UN-u. Zahvaljujući njoj, reagiranje na terenu danas je znatno djelotvornije, znatno brže nego 1973. ili 1984.

No, bilo što ili kako bilo, u veljači 2004. promatrač je u Etiopiji suočen s apsurdnim stanjem. U 18 proizvodnih zona u zemlji prevladava žitarica. Međutim, stotine tisuća tona poglavito tefa (vrsta žitarice), kukuruza i žita istrunu, zbog nedostatka transportnih sredstava i cestovne infrastrukture. Uz to, potpuno je poremećena struktura cijena, u velikoj mjeri određena trgovcima špekulantima. Troškovi proizvodnje tone kukuruza dosežu, na primjer, u prosjeku, čak 70 dolara. A u trenutku kad obilazim tu regiju, seljaci dobivaju, u prosjeku, 23 dolara za tonu. Svjetski program za hranu (WFP), sa svoje strane, financira do visine od 140 dolara, u prosjeku, prijevoz jedne tone kukuruza od luke u Djiboutiju do mjesta njegove raspodjele.

Da bi se nahranilo 7,2 milijuna izgladnjelih, lišenih hrane tijekom godinu dana, bilo bi nužno osigurati 900.000 tona žitarica.

WFP je 15. ožujka 2004. objavio hitan međunarodni poziv državama de deblokiraju 100 milijuna dolara kako bi se u Etiopiji kupilo čak 300.000 tona sirka, žita i kukuruza.

Taj je poziv ostao praktički bez odjeka[122]. A to znači da su de-

[122] Sjedinjene Države daleko najviše doprinose WFP-u: čak 60 posto svih žitarica podijeljenih 2004. u Etiopiji, potjecalo je iz američkih viškova. Oni se uglavnom sastoje od genetski modificiranih proizvoda. No, Sjedinjene Države ne dopuštaju da se financira kupovanje na licu mjesta. I to zato što su seljaci love, Kanzasa, Indiane također birači! A njihovi poljoprivredni trustovi koji prodaju njihovo žito, imaju u Washingtonu snažne lobije. Za njih, svaka je glad blagoslov: zahvaljujući federalnim subvencijama, vlada kupuje višak proizvoda po cijeni zlata i šalje ga u Etiopiju.

seci tisuća tona etiopskoga sirka, kukuruza, žita nastavili i dalje trunuti na suncu, nekoliko stotina kilometara od sela u kojima su ljudi skapavali od gladi.

Od sjevera do juga, od istoka do zapada prostrane Etiopije, malarija, tuberkuloza, trbušni tifus i žuta groznica redovito izazivaju stravična pustošenja.

"Agenti razvoja", koji su u ovome slučaju lokalni službenici regionalnih vlada, dijele tablete protiv malarije u nedovoljnim količinama. Tuberkuloza je, pak, izravna posljedica pothranjenosti. A širenje trbušnog tifusa tumači se, najblaže rečeno, zagađenjem rijeka i zaraženim barama iz kojih žed gase životinje i ljudi koji nemaju bunara s pitkom vodom.

Praktički, svaki od ograđenih posjeda u selu pogodila je malarija. Osim kod Aleme. Blistavih očiju, ona mi je rekla: "Nikoga nisam izgubila... ni jedno jedino dijete." U njezinim se rukama unučić i dalje bučno njiše.

U veljači počinje korizma. Ona prethodi pravoslavnom Uskrsu. Taj raskošni blagdan dominira u cijelome životnom ciklusu kršćana u Etiopiji. Naime, pravoslavni kršćani čine polovicu pučanstva, a druga su polovica muslimani. U tijeku karizme seljaci poste. A to je u zemlji kronične pothranjenosti pravi paradoks. Ipak, u malim krčmama većih sela u kojima se zaustavljamo, redovito se nude dva menija - onaj uobičajeni (sastavljen od savijače od tefa s umakom i mesom, s piletinom ili jajima) i onaj drugi, ispisan debljim slovima, kako bi se upozorilo na moralnu obvezu zbog korizme, koji se naziva Meni za post. Taj meni za post isključuje svaki životinjski proizvod. Praktički, svi gosti Tigreanci, koje smo sreli na rogožini tih krčmi, izabrali su onaj drugi meni.

Etiopija živi po lunrnom kalendaru. Godine 2004., korizma je trajala 55 dana, od 16. veljače do 14. travnja.

A tijekom korizme na tronošcima, na raskrižjima putova i staza postavljene su metalne kutije obojene živim bojama - žutom,

zelenom, crvenom. Postavljene da ganu kršćane, zastrašivane nesigurnim spasom njihovih duša, te kutije prikupljaju priloge za korizmu.

Koliko je bira Alem stavila u neku od njih[123]? Ona odbija odgovoriti na to pitanje. No, iz njezina sam glasnog smijeha shvatio da ona neće nasjesti na varku popova.

Dana 26. veljače 2004.: na ulazu Sveučilišta u Addis Abebi svi su dugo bili pretraživani. Razlog je "teroristička prijetnja". Kupujem *Ethiopian Herald.* Zapanjila me vijest na prvoj stranici. Računajući od toga dana, WFP će za 30 posto smanjiti dnevne obroke što se dijele u izbjegličkim logorima na etiopskom tlu. U njima čami 126.000 izbjeglica podrijetlom iz Sudana, Eritreje, Somalije. Novi dnevni obrok iznosit će 1500 kalorija po osobi. Riječ je o obroku koji je s ove strane granice o kojoj UN govori kao o granici gladi[124].

Samo se po sebi razumije da će se nove norme koje su nametnute u logorima primijeniti na ukupnu prehrambenu pomoć UN-a Etiopiji.

Kako protumačiti to surovo smanjenje? WFP je, u veljači 2004., uputio novi poziv donatorima: od nužna 142 milijuna dolara, stiglo je samo 37 milijuna. Odgovor glavnih zapadnih zemalja glasi: moramo dati prednost politici jačanja sigurnosti naspram terorizma.

Opsesija sigurnosti, kao posljedica "rata protiv terorizma", odvraća većinu država članica UN-a od borbe protiv bijede. Fondovi tako presahnjuju. Zbog manjka financijskih sredstava, UN više ne uspijeva potiskivati glad u Etiopiji.

[123] Bir je etiopski novac

[124] WHO smatra prehrambenim minimumom za odrasloga čovjeka 1500 kalorija dnevno.

2. POGLAVLJE

Zelena glad

Gotovo svaka od devet regionalnih država Etiopije etnički je homogena: to znači da svaku od njih nastanjuje samo jedan narod (zanemarimo pritom nekoliko neznatnih manjina). Samo je jedna od njih iznimka: to je SNNPR (Southern Nations, Nationalities and Peoples Region). Ona, naime, okuplja čak 45 narodnih skupina i plemena, od kojih je pet najvećih gotovo podjednako utjecajno.

Ta se država nalazi na krajnjem jugu etiopske federacije, na plodnoj zemlji, gdje vlada suptropsko podneblje, blizu granica s Kenijom i Sudanom. Obuhvaća više od 100.000 četvornih kilometara i u njoj živi gotovo 14 milijuna stanovnika. Njezin je glavni grad Awasa, trgovište od lima prošarano s nekoliko betonskih kuća. A na obližnjem jezeru, opkoljenome poljima pamuka bijelih cvjetova, zrcali se nova džamija, obojena zeleno, dar vahabita iz Saudijske Arabije...

Zrak je težak. Prijeti nevrijeme. Zrak ispunjava miris pečenog kukuruza. Duž cijeloga puta žene pokušavaju prodati vreće drvenog ugljena.

Poligamija je na jugu opća pojava.

U srcu regionalne države SNNPR, osobito oko Awase i njezina jezera, prostire se zemlja Sidamosa. Taj narod uzgajivača kave

broji ukupno oko 3,5 milijuna pripadnika. A ta je zemlja čudesno plodna.

Bjorn Ljungqvist tvrdoglavi je luteran. Srednjega stasa, zbijen, vragolastih očiju, šaljiv, bujne kestenjaste kose, jasna pogleda, pun energije. Jedan je od onih Skandinavaca koji su svoj život posvetili borbi protiv stradavanja djece. Njegova supruga, Tanzanijka, liječnica, poklonila mu je troje djece. Već 30 godina Ljungqvist praktički nije napustio Afriku. Danas je on nacionalni koordinator UNICEF-a za Etiopiju.

Sa 53 godine, koliko danas ima, nakupio je golemo iskustvo. No, posve je uzaludno pokušati pokrenuti s njim političku raspravu. Baš ga briga! Prigodom jednoga od mojih riskantnih putovanja u jednome od dva zrakoplova tipa "fokker" Ethiopian Airlinesa, usred snažnoga nevremena, pitao sam ga: "Kako vidiš današnji svijet? Kamo ide Etiopija? Odakle potječe tvoje opredjeljenje?" Zrakoplov se neugodno tresao i moram priznati da sam umirao od straha. Međutim, Bjorn je bio miran kao stijena. Pritom je otvoreno pokazivao kako ne razumije ništa od mojih pitanja i pogotovu strah što sam ga pokazivao toga trenutka. "Moja motivacija? Moji su me roditelji, još u najranijoj mladosti naučili onome što je pravedno i što je nedopustivo.(...) Valja poštovati ljude." Odgovor mi se učinio vrlo općenitim, ali nisam dalje inzistirao. Odmah nakon toga, Bjorn me pogledao ravno u oči: "You have to help these kids... don't you?" ("Treba pomoći ovoj dječici... zar ne?")

Očito, druže Bjorn!

Upravo je Bjorn Ljungqvist, u lipnju 2003., osnovao centar za prehranu Yirga Alem, u distriktu Dale, u regionalnoj državi Sidamo. Pojavio sam se pred željeznim ulaznim vratima toga doma jednoga ranoga jutra u veljači 2004. Prethodne godine zatvoreno je više desetaka takvih centara.

U prašini, žene i muškarci sjede na svojim savijenim nogama, što je tradicionalni položaj naroda na jugu. Nesnosno je sparno. Psi trče među njima. Svaka žena i svaki muškarac drži u ruka-

ma malo stvorenje na rubu života. Muhe opsjedaju velike, širom otvorene umorne oči te djece što su kost i koža. Odrasli tjeraju te muhe sporim pokretima ruku.

Ruke i noge te djece nalikuju žigicama. Izgledaju grozničavo. Neka od njih pokrivena su dronjcima. Iz te hrpe prnja povremeno se začuje poneki hropac.

Bagremi i eukaliptusi bacaju sjenu na pregrijani trg. Liječnik Endal Negessau glavni je i odgovorni šef toga doma. Eteferahu Alemayehul, njegova glavna bolničarka, lijepa crnoputa žena, povremeno otvara vrata na željeznoj ogradi. Poziva neku novu obitelj da uđe. U tri velika šatora na raspolaganju su poljski kreveti i velike hasure.

Marta Shallama, 30-godišnjakinja, ima troje vrlo neishranjene i jedno zdravo dijete. Svi su zgrčeni oko jednoga kreveta u prvome šatoru. Njihova su imena: Belynesh Kayemo, Kafita Kayemo, Mamush i Mengeshe.

Osim onom zdravom djetetu, njima se dvaput na dan dijeli velika šalica "terapeutskoga mlijeka". To su piće stvorili i izradili Bjorn i njegovi kolege. Ono sadrži proteine, lipide, vitamine (A, D, E, C, B1, B2), ali i mješavinu mineralnih soli.

Riječ je, u stvari, o prahu od bezmasnog mlijeka. Ta se vrsta hrane, koja se priređuje za krajnje hitne slučajeve, prenosi u aluminijskim vrećicama. Znanstveno joj ime glasi "terapeutsko mlijeko F-1000 B-O-Nutriset". Pomiješana s vrelom vodom, ona se daje na usta. S dvije litre vode dobivaju se 2,4 litre toga "terapeutskoga mlijeka". Sadržaj vrećice mora se popiti najkasnije tri sata nakon njezina otvaranja.

Vratiti u život djecu koja su na pragu smrti od gladi prilično je složena operacija: nužan je, naime, stalni medicinski nadzor. Djeca često dolaze u taj centar s gnojnim čirevima na usnama, s teškim bolestima respiratornog trakta ili u dubokoj komi. U tim slučajevima ona ne mogu piti mlijeko. Zato im se najprije iglom ubrizga neki okrepljujući vitaminski pripravak.

Kad se jednom vrate u život, kada jednom napuste taj centar, ta će djeca neko vrijeme morati nastaviti primati tu ljekovitu hranu. No, što zatim?

UNICEF preporuča, svugdje i uvijek, dojenje. No u tropskim nizinama Sidama prsa većine žena koje pate od gladi suha su kao kamen. I same stalno i teško pothranjene, one su nesposobne proizvoditi mlijeko, nužno za ishranu svojih beba.

S namjerom da pomognu bolničarima i bolničarkama te sanitarnim posrednicima i osobito liječnicima bosih nogu (najčešće kubanskoga podrijetla) da održe na životu djecu izašlu iz doma za prehranu, Bjorn Ljungqvist i njegovi kolege napisali su i objavili zanimljiv priručnik. Naslov mu je: *The Management of Severe, Acute Malnutrition, a Manual for Ethiopia.* Na 160 stranica taj priručnik nudi mnoštvo crteža i gotovo beskonačno mnogo praktičnih savjeta o tome kako stvarati zalihe onih vrećica s mliječnim prahom, kako nadzirati težinu beba, osigurati kućnu higijenu, boriti se protiv glavnih bolesti što ih izaziva pothranjenost, protiv dehidracije izazvane proljevom, hipoglikemije itd. Taj je priručnik preveden na sve glavne lokalne jezike. Međutim, njegovo širenje koči veliki problem: vrlo malo majki zna čitati!

Obitelji ostaju u domu prosječno osam dana. No, djeca pogođena teškim bolestima (tuberkuloza itd.), borave tu očito mnogo dulje.

Tri šatora odgovaraju trima fazama liječenja. Djeca i odrasli prelaze iz prvoga u drugi i treći, dobivaju nužnu skrb što im, na kraju ciklusa, omogućava da napuste ta mjesta s oporavljenim organizmom i metabolizmom. Terapeutska ishrana, koju su razvili Ljungqvist i njegovi suradnici, čini prava čuda: u Yirga Alemu, na primjer, od lipnja 2003. primljene su stotine djece i odraslih. Samo 10 posto njih nije moglo biti spašeno.

U šatoru broj tri borave pacijenti koji su vrlo blizu odlasku iz centra. A kada napuste dom, dobit će vrećice s terapeutskim mliječnim prahom što bi im trebalo omogućiti da se zdravi su-

oče s tjednima što dolaze. Pritom će im dežurna bolničarka dati zadnje savjete.

Etaferahu, bolničarka toploga smiješka, bori se protiv endemične nevolje: majke prečesto dolaze u dom s istom djecom koja su ponovno ozbiljno pothranjena. Bolničarka ih tada pita: "Zašto djeci niste redovito davali mlijeko kao što smo vam rekli?" Posramljena, žena odgovara: "Dala sam vrećicu svojemu mužu." Ona dobro zna da će je bolničarka zbog toga grditi. Upravo zato, s uzdahom, dodaje: "Bog će mi dati još djece...ali imam samo jednoga muža."

Bjorn je pronašao pravi izraz da bi opisao apsurdno stanje u kojemu sada žive Marta Shallama, njezina djeca i tisuće drugih seljačkih obitelji u Sidamou. Svi su oni, kaže, žrtve "zelene gladi".

Svuda oko šatora centra za ishranu Yirga Alem priroda je raskošna. Crveni i plavi cvjetovi bugenvilije blistaju kroz gusto vatreno-crveno granje. Lišće bagremova također je sjajno zeleno. Nigdje ni traga suši. Zemlja je crvena i masna, plodna. Divlja trava raste do visine čovjeka. Staze su obrubljene cvjetnim grmljem, stablima naranči i banana. Nekoliko stotina metara od Yirga Alema jedna rijeka valja tamnosmeđu vodu. Njezina je snaga tolika da od obala čupa komade zemlje, ponegdje i cijele stijene. Okolne tržnice, sve do onih u Ziwyju i Hosanni, pa i znatno dalje prema sjeveru, pune su plodova jama, sirka, graha, leće, smokava..

Prve noći nakon našega dolaska na šatore je palo nekoliko gustih kapi kiše.

Odakle onda u Sidamu tolika glad, pothranjenost do onemoćalosti te smrt?

Odgovor ima samo nekoliko riječi: krivo je katastrofalno i grubo rušenje svjetskih cijena kave.

Regija zvana Kaffa, susjedna onoj u kojoj je Sidamo, koja se nalazi na suptropskim područjima tzv. Jugozapada, kolijevka je kave. Uostalom, upravo je regija Kaffa dala svoje ime tom smeđem zrnju (osim u Etiopiji, gdje se "kava" zove *buna).*

Od davnina, kava igra u društvenome životu abesinskih naroda glavnu ulogu: "svečanost kave" njeguje se u gotovo svim domovima. Ona je ponajprije obred dočeka gostiju, gostoprimstva. Ona zatim igra ulogu egzorcizma, tjeranja zlih duhova: "svečanost kave" štiti kuću od zle kobi.

Gospodarica kuće drobi to zrnje, zatim ga prži u maloj metalnoj posudi. Ta je posuda srebrna u imućnijim kućama, a željezna kod siromašnih. Postavljena je na nogare iznad razgorenoga žara. S ugljenom je pomiješan tamjan. Tako se prostorijom širi ugodan miris...

Kava se onda ulijeva u posudu od pečene gline. Zatim se pusti da provri tri puta. Napokon se služi u malim šalicama, od kojih se prva nudi stranome gostu.

Obred se odvija u tišini, svečano, a svi se potezi izvode diskretnom elegancijom. Uzvanik mora popiti tri šalice, jednu za drugom. To zahtijeva tradicija. Ako se ona naruši, prokletstvo će pasti i na gosta i njegovu obitelj, ali i na kuću domaćina.

Kava je glavni izvozni proizvod Etiopljana. Uz životinjske kože i nešto agruma, ona je jedino dobro koje Etiopiji omogućava da vjeruje kako može pribaviti nešto deviza. Upravo je zato ondje rado zovu "smeđe zlato". Međutim, od 2000. godine, na svjetskim je tržištima stanje s kavom katastrofalno: proizvođačke cijene doslovno su se sunovratile. U ožujku 2004., na primjer, te su cijene bile niže nego ikad u zadnjih sto godina.

A kako se dobro zna da je u Etiopiji više od 95 posto kave proizvod malih seljaka, koji rade sa svojim obiteljima, posljedice su predvidive.

Oxfam[125] je izračunao kako je u tri godine (od 2000. do 2003.) proizvođačka cijena jednoga kilograma kave u zrnu pala s tri dolara na 86 centa[126]. Ministar financija u Addis Abebi smatra kako

[125] Oxford Committee for Famine Relief.

[126] Radi se o "farm gate prices", o cijenama što ih trgovci plaćaju na vratima farme

je nakon toga kraha ta zemlja izgubila u izvozu 830 milijuna dolara[127]. I upravo je 2004. znatna većina seljaka, tradicionalno vezanih uz proizvodnju kave, odbila obaviti berbu, i to zato što prodaja više nije pokrivala (bila je čak daleko od toga) ni troškove proizvodnje.

Nekoliko brojki: godine 1990., skupina zemalja proizvođača kave izvezla je zrnja za ukupno 11 milijardi dolara. Iste godine, potrošači u cijelome svijetu na kavu su potrošili oko 30 milijardi dolara. A 2004., prihodi proizvođača od izvoza kave pali su na 5,5 milijardi dolara. No, na koncu toga lanca, potrošači su za svoju kavu potrošili 70 milijardi dolara[128]...

Danas je širom svijeta više od 25 milijuna proizvođača kave. Većina njih mali su ili srednji proizvođači koji rade na malim obiteljskim posjedima od jednoga do pet hektara. Golema većina, točnije 70 posto svjetske proizvodnje, kave potječe sa zemljišta manjih od deset hektara. Godine 2003. svi su ti seljaci, ukupno, proizveli oko 119 milijuna vreća kave (a jedna vreća sadrži 60 kilograma zrnja).

Svjetsko tržište kave oduvijek je obilježeno tim velikim promjenama cijene pri kupnji od lokalnih proizvođača. Srećom, iznimno su rijetke katastrofe kao ova što je proizvođači kave proživljavaju u današnje vrijeme. Tijekom desetljeća, od 1980. do 1990., srednja je cijena kave, prema podacima *International Coffee Organization* (ICO), bila oko 1,2 dolara za funtu zrnja kave kupljenu od lokalnih proizvođača. Danas je ta cijena pala na manje od 50 centi.

Pritom 94 posto kave napušta zemlje proizvođače u obliku "zelenog zrnja", zrnja koje još nije prženo pa će se operacija prženja

[127] Svotu je izrekao ministar poljoprivrede za vrijeme moje misije u Etiopiji, u ožujku 2003. Usporedi *Country-Mission Report Ethiopia,* www.unhchr.ch / www.righttofood.org

[128] Brojke ovdje citirane potječu iz nekoga od triju sljedećih izvora: G. de Boeck, *Café commerce. La bourse ou la vie,* Wavre, Belgija, Magasin du Monde-Oxfam, prosinca 2002; *Une tasse de café au goût d'injustice,* Oxfam international, rujan 2002; Stefano Ponte, *The Late Revolution? Winners and Losers in the Restructuring of Global Coffee Marketing Chain,* CDR Working Paper, lipanj 2001., Center for Development Research, Kopenhagen.

obaviti izvan zemlje proizvođača. Svjetskim tržištem, naime, dominira šačica transkontinentalnih tvrtki, što ih Noam Chomsky naziva "divovskim besmrtnicima". One zapravo odlučuju o životu i o smrti desetaka milijuna seljačkih obitelji u više od 70 zemalja, od Brazila do Vijetnama, od Hondurasa do Etiopije. Prvi je među tim "divovskim besmrtnicima" poljoprivredno-prehrambeni trust Nestlé[129].

Broj gospodara svjetskog tržišta kave ne prestaje se smanjivati. Nemilosrdan rat izaziva među njima bijes, oni najmoćniji praktički gutaju one najmanje. Godine 2004. pet najsnažnijih gospodara zovu se: Nestlé, Sara Lee, Procter and Gamble, Tchibo i Kraft (vlasništvo Philipa Morrisa). Svi zajedno, prošle su godine kupili više od 44 posto svjetske proizvodnje sirove kave svih vrsta. Uza sve ostalo, ti gospodari gotovo posve dominiraju nad prženjem, mljevenjem i prodajom kave.

U europskim supermarketima potrošač je suočen s ponudom vrlo različitih marki topive, mljevene ili kave u zrnu. Međutim, glavne i najpoznatije među njima pripadaju, zapravo, jednoj od onih pet transkontinentalnih kompanija. Maxwell i Jacobs pripadaju Kraftu; Nescafé i Nespresso su Nestléovi; Procter and Gamble posjeduju marku Folgers; Sara Lee vlasnica je Douwe Egbertsa. Div Tchibo prodaje marke Tchibo i Eduscho.

I dok glad, pothranjenost, amebe i tuberkuloza haraju među djecom Marte Shallam, različiti poslovi i čista zarada gospodara kave doživljavaju pravu eksploziju. Tako se zarada Sare Lee godine 2000. povećala za 17 posto (te su godine proizvođačke cijene kave počele jako padati). Zarada Nestléa, na primjer, povećala se za 26 posto. Godina 2000. bila je za Tchiboa najunosnija godina u cijeloj njegovoj povijesti: njegova se čista zarada povećale za 47 posto.

Tijekom više od 30 godina, tržište je kave nadziralo i sređivalo društvo nazvano *International Coffee Agreement* (ICA). Zahva-

[129] Usporedi stranice 237-244.

ljujući njemu, glavne države proizvođači i divovi agroindustrije vjerovali su da će seljacima, proizvođačima kave, biti osigurane relativno stabilne cijene. No, osim manevara špekulanata, ponajprije u Chicagu, glavni krivci stalnih kolebanja cijena bile su i klimatske nesigurnosti (obilne žetve na nekome kontinentu jedne, a katastrofalne iduće godine), pustoši što su ih izazivale neke bolesti grmlja, kao i mnoštvo drugih razloga. Jedino je rješenje: umjetno reguliranje cijena. No, kako to postići?

ICA je zemljama proizvođačima nametnula stroge izvozne kvote. Nadahnuće za to dala joj je metoda koju je primjenjivala Organizacija zemalja izvoznica nafte (OPEC). Te su izvozne kvote jamčile vrlo ograničene promjene cijena, između 1,20 i 1,40 dolara za funtu sirove kave.

Transkontinentalne kompanije kave su, međutim, godine 1989. likvidirale ICA-u. Zašto, iz kojih razloga? Oxfam pruža odgovor.

Kavu proizvode seljaci koji su većinom siromašni, ali žive u zemljama znatne geostrateške važnosti. Dok je trajala bipolarnost na svijetu, ili, točnije, dok su se na sučeljavala dva proturječna ekonomska i politička sustava, trebalo je po svaku cijenu spriječiti da milijuni obitelji uzgajivača kave podlegnu iskušenju da glasuju za komuniste ili da im čak i pristupe. Kozmokrati su, zapravo, proživljavali kao pravi košmar stalnu prijetnju da bi mogli doživjeti kako se Brazil, Kolumbija, Salvador ili Ruanda pridružuju sovjetskom bloku. Stoga je umjetna stabilizacija kupovne cijene kod proizvođača, pomoću složenih mehanizama ICA-e, trebala ukloniti tu prijetnju. Međutim, godine 1989. zapadne su se granice sovjetskoga carstva srušile. Uskoro se počeo raspadati i sam Sovjetski Savez. U tim uvjetima, ICA više nije bila ni od kakve koristi. Upravo otada svjetskim tržištem kave vlada pravo najjačega. A to znači vlasti pet najmoćnijih transkontinentalnih kompanija.

Awasa je glavni grad Sidama. U tome su gradu godine 2000. seljaci prodavali svoje vreće od 60 kilograma zrna kave, zvane arabica, po cijeni od 670 bira. No, 2004. ta je cijena pala na 150 bira.

U toj je regiji 2,8 milijuna obitelji živjelo isključivo od kave. I tako se Sidamo razvijao sve do 2000.: ni ubojita suša 1973. niti ona 1984. nisu ga pogodile. Međutim, danas zarade od kave ne pokrivaju, ni približno, troškove proizvodnje. Brati rukom jedno po jedno zrno kave - koja sazrijeva u ritmu što ga nameće priroda - zahtijeva znatnu spretnost, energiju i prilično znanje. No, taj posao danas više nije odgovarajuće plaćen.

Ne zarađujući više ništa, seljačke obitelji više nisu u mogućnosti na lokalnome tržištu kupovati čak ni hranu, koja je nužna da bi preživjeli, kao ni ulje za kuhanje i pečenje, lijekove, sol, odjeću itd.

Posljedice na školovanje djece također su katastrofalne, kada se zna da slanje djeteta u školu samo jedno polugodište stoji obitelj 20 bira: ni udžbenici, niti školska odora nisu besplatni. Upravo se zato škole danas sve više prazne.

Uz ostalo, sve više seljaka prodaje svoje kuće i odlazi u gradove. Međutim, oni ni ondje ne nalaze redovit posao koji bi bio dostojno plaćen. Stoga glavni izvori zarade tih razorenih seljačkih obitelji uskoro postaju prostitucija i prosjačenje. Mnoge te obitelji na koncu će uništiti bijeda.

Hans Joehr direktor je odjela "Poljoprivreda" u tvrtki Nestlé. Bolje nego mnogi drugi, on vidi nevolju pritiska na uzgajivače kave. Izražava i žaljenje zbog toga. No, on to zlo pripisuje "globalnim snagama tržišta".

Odnosi li se to i na špekulacije njegove tvrtke Nestlé (i ostalih sličnih kompanija) s cijenama kava arabica i robusta? Joehr, navodno, nikada nije čuo da se o tome govori. Ne, on inzistira: to su objektivne snage koje, bez ičijeg znanja, potresaju tržišta. Ljudi, pojedinci, nemaju u tome nikakva udjela.

No, Hans Joehr suosjeća s tim žrtvama i želio bi im pomoći. Njegov je prijedlog posve jasan: od 25 milijuna obitelji proizvođača kave, koliko ih ukupno danas ima u svijetu, najmanje 10 milijuna "treba prihvatiti da nestane". Riječ je o tome, tako smo shvatili, da se tržište "ozdravi".

Joehr savjetuje suvišnim ljudima i njihovim ženama "nestanak".

Da, nestanak[130].

[130] Hans Joehr, citiran u Bernard Herold, "Nestlé:Initiative zur Nachhaltigkeit", u *Kaffee fertig? Wie die Kaffeekrise die Kleinbauern in den Ruin treibt,* u izdanju La Déclaration de Berne, ONG, Zürich, 2003.

3. POGLAVLJE

Otpor

U Etiopiji nitko nije vlasnik svoje zemlje. Prema tradiciji, riječ je samo o "uživanju zemlje" o njenom korištenju. Nisu iznimka ni redovnici u svojim utvrdama na vrhovima planina, kao ni laički svećenici, koji su golemom većinom očevi obitelji, nose duge štapove s bakrenim križevima te bijele turbane na glavi. Oni obrađuju svoje komadiće zemlje pod istim neumoljivim suncem, pod istim stalnim vjetrom kao i njihovi župljani.

U nekim područjima, osobito u Vollou i u Tigreu, vlada danas čini bojažljiv korak prema privatizaciji ratarskih površina: organizira "certifikaciju" zemlje, odnosno popisivanje korisnika zemlje, zapisnik pod pritiskom Svjetske banke.

Odbijanje vlade da uvede privatno vlasništvo diktirano je poviješću. Još iz davnih mračnih vremena i sve do svrgavanja zadnjega cara, jednoga jutra u rujnu 1974., Etiopija je živjela pod surovim feudalnim režimom. Većinom amharskog podrijetla, aristokracija je bila, zajedno sa samostanima i vladikama, gotovo isključiv vlasnik obradive zemlje, šuma, vodenih tokova i pašnjaka.

Amharski "rasovi" (prinčevi), vlastelini i svećenici uzimali su[131]

[131] Vidjeti Alan Hobben, *Land Tenures among the Amhara of Ethiopia,* Chicago, University of Chicago Press, 1973; Mesfin Wolde Miriam, *Rural Vulnerability to Famine in Ethiopia,* 1958-1977., Vikas Publishing House, u suradnji s l'Université d'Addis Abeba, 1984.

unaprijed dio žetve seljaka - ovisno o regiji, radilo se i do dvije trećine žita za osobnu upotrebu i trgovinu. Uzimanje toga predujma uništavalo je proizvođače, no oni su time opskrbljivali feudalne klase sredstvima koja su omogućila razvoj čudesne etiopske slikarske, arhitektonske i književne kulture. A u vrijeme carstva, praktički, svi su seljaci bili napoličari.

To sjećanje na ruralni feudalizam i njegove prelevmane, još duboko živi u kolektivnoj svijesti. Revolucija iz 1974., što ju je prilično brzo prisvojila vojna klika koju je vodio pukovnik Haile Mariam Mengistu, pozivajući se na marksizam, nacionalizirala je sve obradivo zemljište. Međutim, Narodna fronta za oslobođenje Tigrea, koja je u svibnju 1991. pobijedila sjeverno od Addis Abebe posljednje vojne postrojbe vjerne Mengistuu, zadržala je kolektivno vlasništvo zemlje.

Belay Ejigu ministar je poljoprivrede. On je krupan čovjek, veseo i gromoglasan. Uz šalicu ritualne kave, već smo više od jednoga sata raspravljali mirno o mnoštvu problema s kojima je suočena poljoprivredna proizvodnja u Etiopiji. Mene prate dvojica suradnika, stručnjaka za poljoprivredna pitanja. U trenutku kad sam načeo pitanje o privatnome vlasništvu nad zemljom, ministar je skočio iz fotelje te udario iznenada po stolu. Viknuo je: "Nikada! Čujete li? Nikada nećemo predati zemlju špekulantima!" Ministrovo se obrazloženje može obraniti: za seljake koji stalno žive na rubu gladi, bilo bi veliko iskušenje prodati parcelu zemlje koju obrađuju recimo, prvom somalskom ili jemenskom trgovcu koji naiđe...

Inače, 82 posto Etiopljana živi u krajnjoj bijedi[132]. A 50 posto djece mlađe od pet godina nenormalno je niske tjelesne težine (*pothranjeno,* prema kriterijima UNICEF-a). Godine 2003. pothranjenost je bila uzrokom 58 posto svih smrti djece do pet godina. Između 1997. i 2000. smrtnost djece povećala se za 25 posto.

[132] To znači s manje od jednoga dolara dnevno (Svjetska banka, *Country Assistance Strategy for Ethiopia*, Washington, 2003.)

Etiopljani konzumiraju najmanje kalorija na cijelome afričkom kontinentu: dnevno prosječno po 1750 na svakoga odraslog. Ozbiljan je i manjak joda, željeza i vitamina A[133].

Također, 69 posto svih Etiopljana nema stalnoga pristupa čistoj pitkoj vodi. A u selima takvih je 76 posto. Vidio sam djecu u Sidamu kako bez ikakva zazora piju iz rijeke mutnu ustajalu vodu, u kojoj su se valjali bikovi ili mokrile svinje. Na visoravnima u središtu i na sjeveru zemlje milijuni žena i djevojaka gotovo svakodnevno prohodaju po deset ili više kilometara da bi stigle do nekoga potoka ili bunara kako bi donijele kući teška vedra napunjena vodom[134].

Dva milijuna Etiopljana zaraženo je virusom side, što je, u odnosu na broj stanovnika, jedna od najviših stopa u svijetu, iza Indije i Južne Afrike.

A očekivana dužina života, računajući i žene i muškarce, je 45,7 godina. Samo 2,9 posto pučanstva doživljava 65 godina.

Nepismeno je čak 40,3 posto svih Etiopljana starijih od 15 godina. A samo 12 posto stanovnika ima pristup medicinskoj skrbi.

Žene i djevojke, često zanosne ljepote, silno pate od okrutne seksualne i društvene diskriminacije. Praktički se u svim etničkim skupinama djevojke udaju dok još nisu ni spolno zrele. Prvi se seksualni odnos često poklapa s pojavom prve menstruacije. Tako vrlo mlade djevojke postaju majke već u 12., 14. ili 15. godini. A kada napune 25 godina, donijele su na svijet već osmero do desetero djece...

Etiopska je žena trostruko iskorištavana: u kući, na polju i seksualno. Djevojka od 15 godina, na primjer, prisilno udana, nikada, dakako, neće steći potpuno školsko obrazovanje. Nikada neće doživjeti pravo djevojaštvo (adolescenciju) koje bi joj dopustilo da slobodno sklapa prijateljstva, da otkriva svijet, da razvi-

[133] FAO/WFP, *Corps and Food Supply Assessment Ethiopia,* Rim, 2004.

[134] Feinstein International Famine Center, *Risk and Vulnerability in Ethiopia,* New York, 2003.

je samosvojnu ličnost. Iz očeve kuće u kojoj, zajedno s majkom i sestrama, obavlja najteže domaćinske poslove, ona će izravno prijeći na prisilni rad što joj ga nameće suprug.

U istočnim dijelovima zemlje, u kojima su plemena porijeklom iz Somalije, UNICEF je proveo anketu: pojas nevinosti nametnut je ovdje u 70 posto djevojaka. Drugdje dominira obrezivanje.

Najveću i najstariju bolnicu za žene i djecu koji pate od fistula, vrste gnojnih čireva, osnovala je, prije više od 30 godina, jedna žena, etiopska liječnica, kojoj su pomagale britanske žene u Addis Abebi. Ta je bolnica danas uzor za cijeli "crni kontinent", u kojemu se žene, koje pate od te bolesti, broje na milijune.

Fistula je ponižavajuće i vrlo bolno zlo: kako je vagina trudne djevojke u dobi od 12 do 14 godina vrlo uska, porođaj izaziva poderotinu između rektuma i vagine. I tada više ne mogu biti pod nadzorom ni izbacivanje stolice niti mokrenje.

Užasne posljedice diskriminacije žena u Etiopiji, sramotne za svaku kulturu, očite su i na ulicama velikih gradova: prema UNICEF-u, samo je u glavnome gradu 60.000 napuštene djece. Ta organizacija procjenjuje da po cijeloj zemlji luta više od 300.000 maloljetnih. Njihova su sudbina prosjačenje, sida, bezbrojna zlostavljanja, prerana smrt.

Sa svih strana bijednici dolaze u glavni grad. Addis Abeba je pravi dvor čuda, fascinantno zrcalo cijele zemlje. Neumorno, danju i noću, povorke bijednika silaze do podnožja ugasloga vulkana. Kamioni tu istovaruju cijele obitelji u dronjcima, stigle iz daljine. Nitko ni približno ne zna broj stanovnika glavnoga grada. Gradonačelnik je u ožujku 2004. spominjao "vjerojatni" broj od pet milijuna.

Godine 1892. car Menelik II. ustoličio se u podnožju ugasloga vulkana, u selu Addis Abeba. Dotad su se carski dvori (ali i kraljevski dvori različitih etničkih skupina koje su se ujedinile u carstvo) stalno selili. Među mnogim političkim, vojnim i gospodarskim uzrocima toga stalnoga seljenja jedan je bio osobito jak:

budući da je svaki dvor bio sastavljen od tisuća dostojanstvenika, njihovih roditelja i rođaka, vojnika i pisara, vrlo brzo je nestajalo drva za grijanje i kuhanje. Zato se trebalo seliti.

Zahvaljujući svojim stranim savjetnicima, Menelik je u Australiji otkrio vrstu drveta koje je raslo izvanredno brzo: eukaliptus. Odmah je uvezao njegovo sjeme. Tako je bio riješen problem brzoga pošumljavanja, brze obnove drva nužnoga za gradnju i kuhanje hrane. Addis Abeba je postala stalni glavni grad.

Danas je Addis Abeba zadnje utočište umirućih. Podnožje kratera pokriva more zahrđalog lima kao dugotrajno nasljeđe sirotinjskih naselja. Po neobrađenoj i neograđenoj zemlji, između limenih kućeraka i vesele i bučne djece lutaju stada izgladnjelih zebua.

Više se ni ne broje prosjaci koji ne dobivaju nikakvu socijalnu pomoć. Pločnike glavnoga grada nastanjuju mršave žene, koje nose gotovo dehidriranu djecu, muškarci u dronjcima, iznakaženih lica. Pri crvenom svjetlu nasrću na strana vozila. Ta šarena i gunđajuća svjetina ispunjava i prostrana dvorišta, gusto pošumljena eukaliptusima, što okružuju tri velike katedrale, te stubišta i avenije koje vode k njima.

Ni gradska uprava niti središnja vlada nemaju sredstava da učine bilo što. Samo milostinja prolaznika ublažava na trenutak agoniju prosjaka.

Zbog njegova položaja, u samom središtu etiopskoga glavnoga grada izbijaju izvori tople vode. Voda iz njih odvodi se cijevima do javnoga kupališnog kompleksa. Uz iznimke trgovaca *mercatoa* (prostrane tržnice na brežuljku, koja je zadržala svoje talijansko ime), viših časnika, državnih službenika i stranih diplomata, stanovnici Addis Abebe hodaju odjeveni vrlo bijedno, u veoma istrošenim sandalama ili posve bosi. Mnogi su u dronjcima. Pothranjeni, često invalidni ili slijepi, starci se vuku ulicama oslanjajući se na štap. Prolaz javnog autobusa pravo je čudo: klimavo vozilo odmah zauzima gomila koja ga često čeka satima, na kiši.

Na grebenima planina visokih i više od 3000 metara, što okružuju stari krater, rastu eukaliptusi. Za vrijeme kišne sezone, ovo područje visoravni zvane Centar neviđene je ljepote: teški se oblaci vuku iznad okolnih brda, nasuprot blistavome sjaju raznovrsnoga cvijeća i masne zemlje boje hrđe, iz koje se diže lagana izmaglica. Zrak je ispunjen najrazličitijim mirisima. A u trenutku kada počne snažno grmjeti i munje paraju nebo, najavljujući novi pljusak, prolaznici i prosjaci naglo bježe, smijući se, prema skrovištima, nazvanima "sretni zakloni", bezbrojnim krčmama/bordelima na rubovima ulica.

Oko 19 sati dan se povlači. Polako se spušta suton. U parku katedrale Svetoga Đorđa odjekuje crkveno zvono. Masa prosjaka pokreće se, valja se, kao kad mirnu vodu pokrene iznenadni vjetar. Prosjaci, praćeni djecom, naglo se dižu, kreću preko monumentalnog stubišta prema vratima katedrale. Zatim tiho kližu, duž stupova, ispod visokoga svoda. Iz tisuća grla diže se mrmor, molitva. Etiopljani, ma koliko bili siromašni i poniženi, bića su velikoga dostojanstva, zapanjujuće skromnosti i obzirnosti. Kada molitva završi - a ona traje po dva ili tri sata, ovisno o povodu - pred glavnim oltarom postavlja se red svećenika.

To su stari dostojanstvenici, njegovane brade, u dugim mantijama od crne svile i cipelama sa zlatnim vezenim ukrasima. Među njima, vide se i mladi đakoni napeta pogleda. Zvono ponovno zvoni: svećenici podižu dvostruki koptski križ do visine očiju. Nakon toga, dostojanstvenom gestom, svećenici pružaju desnu ruku naprijed, s križem okrenutim prema puku. Ne izgovaraju nijednu riječ. Njihovi se pogledi gube negdje iznad svjetine, u polutami katedrale. Nekoliko svijeća daje tek nesigurno svjetlo. Svjetina prolazi pokraj njih. Svatko, jedan za drugim, ljubi križ. Zatim, došavši do zadnjega svećenika, svatko polaže u srebrni pladanj najveći dio od onih nekoliko novčića, isprošenih tijekom dana.

Noć je ovladala katedralom. Troše se posljednje svijeće. Umornim koracima odlaze posljednji prosjaci, oni najstariji. Dolaze

čuvari i lupaju po mramornim pločicama štapovima okovanim čavlićima, kako bi ubrzali odlazak tih koji zaostaju. Nakon toga, uz suhi štropot, teška vrata hrama zatvaraju se, zasun se spušta za noć. Vani opet počinje kiša. Starci, siročad, cijele obitelji spremaju se za spavanje. U blatu, magli, na hladnoći. Skupine ušljive djece, u prnjama, lijepe se uza zid crkvene ograde i zatim polako tonu u san. Neka od njih te će noći umrijeti;

Suša i ostale klimatske katastrofe, erozija obradivog zemljišta, njegova iscrpljenost - prirodne su pojave. No glad to nije. Zašto je ipak ima? Etiopska poljoprivreda spada među najmanje produktivne na svijetu. Putovao sam tjednima putovima sjevera i juga. Tijekom sedam sati vožnje između Addis Abebe i Awasa nisam vidio ni jedan jedini traktor. Suvremene tehnologije gotovo uopće nema na visoravnima, ali ni u ravnicama. Plug je često još na drvenom držaču. Vučeni dvama očito umornim volovima, što ih seljaci iznajmljuju jedni drugima, ti plugovi moraju po pet ili šest puta proći kao kamen tvrdom zemljom, kako bi je prekopali i osposobili da prihvati sjeme.

Gnojivo je rijetko. Trebalo bi ga, naime, kupiti od države, po cijenama na svjetskome tržištu. Vrlo malo seljaka ima taj novac. Zemljište se zato iscrpljuje u kratkom vremenu. Svaka nova suša uništava sve tanji sloj zemlje crnice...

Jean-Claude Esmieu, energični šef misije Europske unije (EU) u Addis Abebi, tumači mi: od obitelji koje su preživjele užasnu glad 1984., najveći broj nije se ni do danas vratio na razinu (socijalnu, gospodarsku) i svoje proizvodne mogućnosti iz vremena prije te katastrofe.

Osim nekoliko vojnih putova u Tigreu i asfaltne ceste Addis Abeba-Awasa, cestovne infrastrukture gotovo i nema. U prosjeku, sela su od najbližih kolnih putova udaljena gotovo 10 kilometara. U mnogim regijama pravi je podvig stići do najbliže tržnice.

Etiopija je vodovodni spremnik istočne Afrike. Osim vrlo poznatoga Plavog Nila, ondje ima svoje izvore još 12 važnih rijeka.

Godine 2003., Belay Ejigu i njegovi genijalni poljoprivredni inženjeri bili su čak obećali da će navodniti 4000 hektara zemlje. Uspjeli su navodniti tek četvrtinu, 1000 hektara. Zašto? Zbog manjka novca. No zato, istina je, seljaci s nepovjerenjem gledaju na te planove o navodnjavanju, o gradnji retencija i kanala. Oni privlače muhe ce-ce. "Kanali nam donose smrt", rekao mi je jedan seljak u Addigratu.

Ukratko, etiopska poljoprivreda osigurava život privremeno i nesigurno. Prema brojkama što mi ih je dao Jean-Claude Esmieu, koji već 30 godina odlučno i sposobno rukovodi izaslanstvom EU-a u Africi, godine 2004. gotovo 50 posto etiopskih seljačkih gospodarstava nije bilo sposobno za preživljavanje.

No, usprkos tome spletu nesretnih okolnosti, etiopsko je društvo uspravno. Odlučnost, volja za preživljavanjem te dostojanstvo, što ih iskazuju i mnoge seljanke i seljaci koje sam susreo, duboko su me se dojmili. Koja je tajna te izdržljivosti?

To je gusta mreža udruga koja navodnjava društvo. Postoje tisuće njih, različitih: udruge susjedstva, koje okupljaju svoje članove oko famoznog obreda kave; udruge međusobne gospodarske pomoći, okupljene oko različitih obrta; vjerske udruge posvećene nekome posebnome svecu (kršćanskome ili muslimanskome); udruga lovaca koji više naginju tajnom društvu nego građanskom zakoniku; udruga seljaka koji zajedno obavljaju određene poslove; društva javne koristi koja osiguravaju dobar rad javnih službi (skupljanje i odvoz smeća) u nekome *kebeleu* (gradskoj četvrti), itd.

Pritom su posebno važne tri vrste udruga. Njih se susreće gotovo svugdje: *idir, ikub* i *deba.*

Idir je pogrebna udruga. U društvenome životu i u kolektivnoj svijesti smrt zauzima središnje mjesto. Ona je snažno ritualizirana. Pogrebi su veliki trenutak u društvenome životu onih koji žive. Obitelj koja gubi nekog svog, obavezna je pozvati na obred bdijenja, što će trajati sedam dana, svu bližu i daljnju rodbinu, susjede,

pokojnikove kolege s posla. Isti će se svečani obred, s istim uzvanicima, ponoviti nakon 40 dana, a zatim i godinu dana poslije.

Ožalošćenoj obitelji ta masovna nazočnost znači utjehu i olakšanje. Ljudi su suzdržani i zaokupljeni mislima. Okružuju preživjelu rodbinu i govore joj tihim glasom. Za vrijeme sedam dana i sedam noći prostoriju ispunjava stalno i prigušeno mrmljanje. Pogreb je, međutim, skup. Istina je, doduše, da su kršćanske grobnice vrlo jednostavne. Muslimanski grobovi također. No, zato obiteljske proračune teško opterećuju beskonačni obroci koje treba ponuditi tješiteljima. Idir, zapravo, igra ulogu štedionice za slučaj smrti. Muškarci i žene, naime, ulažu u nj za cijelo vrijeme svog aktivnog života, još od mladosti, kako bi u trenutku smrti nekoga bliskoga mogli dobiti novac potreban za pogrebne troškove.

Godine 2003., nakon što su kiše pale gotovo normalno, gospodarski je život obnovljen. A početkom ožujka 2004. bio sam svjedokom dviju pogrebnih svečanosti u regiji Gueralta. Obje su okupile po više tisuća osoba, a opraštalo se od pokojnika odavno mrtvih i pokopanih: s jednim nakon 10 godina, s drugim čak nakon 12 godina. Zašto se toliko kasnilo? Zato što su prethodne godine bile obilježene teškom nestašicom pa uplate nisu dosegle potrebnu razinu. Blagajne idira bile su prazne pa se obredi oproštaja nisu mogli održati.

Ikub je vrsta udruge koja igra ulogu banke. Kako u seoskim područjima i nema pravih bankarskih ustanova (kao ni banaka za razvoj, ni ratarskih kredita, niti ijedne ustanove u službi seljaka), u selima i u *kebelima* pustoše lihvari.

Ikub je, zapravo, mreža mikrozajmova. Ondje se posuđuje skromna svota novaca kako bi se moglo kupiti dvije ili tri kokoši, magarac, sjeme, opeke za kuću... Europski i američki stručnjaci PNUD-a zadivljeni su: dužnici redovito plaćaju dugove, usprkos bijedi i svim drugim nevoljama. Dužnici najčešće isplaćuju kamate i glavnicu duga točno određenoga dana i sata.

Andreas Eshente, filozof po profesiji, proveo je polovicu svog

života u progonstvu u SAD-u. Vrlo živahan, ni najmanje ne škrtari u kritikama prema vladi. Danas je on rektor sveučilišta u Addis Abebi. Osim ovoga u glavnome gradu, čiji su rektorat i pravni fakultet smješteni u staroj palači Haila Selasija, Etiopija ima još sedam regionalnih sveučilišta. Ukupni broj studenata doseže 60.000. Samo su 16 posto njih djevojke. A samo sveučilište u Addis Abebi okuplja 12.000 studenata.

Andreas Eshente uspostavio je domišljat sustav. Studenti sami financiraju svoje studije (uključujući i troškove prehrane i stanovanja), pomoću zajma što ga daje sveučilište. Svi uživatelji toga zajma obvezuju se da će u prvih sedam godina svog profesionalnog života, vratiti najmanje 42 posto troškova studiranja. Taj sustav djeluje savršeno. Gotovo i nema kašnjenja u plaćanju. I to zato što je vjernost danoj riječi jedno od najizrazitijih obilježja etiopske civilizacije. Upravo zato Etiopljanke i Etiopljani brižljivo plaćaju svoje dugove.

Ikub, kao i idir, postoje još iz davnih vremena. I sve dosad nijedna karika te mreže mikrozajmova još nije propala (barem prema onome što znaju stručnjaci UNDP-a koji su mi pričali o njoj).

Deba je udruga koja najviše nalikuje nekome sindikatu ili cehovskoj organizaciji. Uzgajivači kave, radnici prerađivači kože, ili neki treći, zajedno brane svoje staleške interese protiv državnih službenika, špekulanata i trgovaca.

Sve te udruge, ma koliki bio broj njihovih članova ili ma kakvi bili društveni ciljevi kojima teže, vode skupštine u kojima svi "šefovi obitelji" uživaju ista prava. Ako je neka skupina jako raširena - kao što je to, na primjer, s društvom za javne koristi u *kebeli* Addis Abebe, Dire Dawe, Harara ili nekog drugog važnog grada - onda se povremeno sastaju izaslanici skupštine koji donose odluke, potvrđuju račune i planiraju buduće aktivnosti. Tajnu trajnosti i djelotvornosti, kako psiholoških tako i socijalnih, svih tih mreža i skupina međusobne pomoći čine temeljna demokracija i stroga društvena solidarnost.

Iako su djelovanjem trgovačke logike mamljene na zlo, svugdje u Trećemu svijetu velike kulture predaka pružaju ljudima dragocjenu zalihu osjećaja. Kolektivno pamćenje, raširene strukture srodstva, osebujne kozmogonije, višestruke obveze solidarnosti među bićima učvršćuju koherentnost i samosvijest društava na Jugu. To dokazuje etiopski slučaj. Ipak, usprkos svojoj izvanrednoj vitalnosti, svojemu otporu, svojoj hrabrosti, etiopski je narod danas na rubu svojih snaga.

Dužnička omča je na putu da ga polako uguši.

Godine 2004. isplata duga stajala je etiopsku državu 149 milijuna dolara: to je više nego godišnji troškovi u godinu dana za svu zdravstvenu skrb na nacionalnoj, provincijskoj ili općinskoj razini. To znači da je 12 posto nacionalnog bruto proizvoda utrošeno za isplatu samo kamata duga. Istodobno, samo je 6 posto nacionalnog proizvoda uloženo u tov stoke, u navodnjavanje, u poljoprivrednu mehanizaciju ili komercijalizaciju ratarskih proizvoda.

A kada će biti barem malo sreće za etiopski narod? U svakome slučaju, neće je biti još toliko dugo koliko će trajati dug.

ČETVRTI DIO

BRAZIL: PUTOVI OSLOBOĐENJA

1. POGLAVLJE

Lula

U Brazilu je upravo u tijeku demokratska, antikapitalistička i mirna revolucija. O njezinu ishodu ovisi ne samo sudbina jednoga naroda od 180 milijuna duša već i sudbina jednoga cijeloga kontinenta. Šire, ta će revolucija odrediti i budućnost svjetskoga demokratskog, narodnog i antikapitalističkog pokreta.

Kao i većina nacija Latinske Amerike, Brazil pati od pljačke što je provode privatne transkontinentalne tvrtke. Njegov vanjski dug, koji je veći od 235 milijardi dolara, čini 52 posto nacionalnog bruto proizvoda. Više od polovice nacionalnoga bogatstva zemlje (industrija, trgovina, rudnici, obradiva zemlja, putovi, brane) pripada gospodarima sa Sjevera.

U Europi je ta revolucija gotovo nepoznata. I njezin je ishod neizvjestan.

Valja se sjetiti središnje scene drame Bertolta Brechta *Život Galilejev*. Događa se 22. lipnja 1633. u Rimu: toga se dana Galilej suočava sa sudom Inkvizicije i s kardinalom Bellarminom. U to vrijeme, u palači ambasadora Firentinske Republike, Andrea Sarti, učenik i sljedbenik, Federzoni, radnik, i Virginia, kći, raspravljaju o događajima. Prepuni su divljenja prema Galileju, njihovu heroju koji, vjeruju, mijenja tijek povijesti, donoseći svijetu jarko svjetlo znanosti. Uskoro se na pragu pojavljuje Galilej. Umoran

je, napola slijep. Oduševljenju nazočnih on suprotstavlja ovu parolu: "Nesretna je zemlja kojoj su potrebni heroji.[135]"

Brecht, očito, ima pravo. Nema sumnje da između pojedinaca i cijeloga naroda, između nekih subjektivnih želja i kolektivne svijesti vlada neka tajanstvena dijalektika. U spletu nekih okolnosti ta dijalektika može utjecati na tijek događaja.

Bez Luiza Inácija Lule da Silve, bez njegovog intimnog puta, njegove obiteljske povijesti, njegove osobne patnje i, napokon, njegove upornosti - sadašnji brazilski revolucionarni proces ne bi dobio smjer kojim se kreće danas. I upravo zato ovo poglavlje istražuje prije svega Lulin glas i sudbinu[136].

Ovih mjeseci južnoga ljeta, na visoravnima Goiása izbijaju rijetke oluje. Nebo se naglo pokriva gustim tamnim oblacima. Nekoliko trenutaka poslije, crni se nebeski svod otvara. Opći potop. Crvena zemlja putova i vrtova pretvara se uskoro u gusto blato u koje upadaju noge prolaznika. Međutim, grmljavina i munje traju kratko. Ubrzo se pozlaćeno popodnevno svjetlo vraća na bakreni krov katedrale. Ono obasjava lokvice i barice ispred Planalta, predsjedničke palače, te čini da zabliješte crne luksuzne limuzine koje klize avenijama.

Crveno se sunce spušta iza betonskih i staklenih silueta. U Brasiliji ljeti noć pada već u 19 sati. U prostranom uredu predsjednika Republike, gdje se crvene pruge probijaju kroz lamele zastora, razgovor traje već više od dva sata. Luiz Inácio Lula da Silva govori o svom djetinjstvu i mladosti, koji su bili obilježeni oskudicom i glađu.

Plećat, blistavih očiju, često ironičan, s pozornošću upire pogled u posjetitelje. Njegovo izbrazdano lice pokriveno je sivom bradom. Njegov je glas topao. Svojom obogaljenom lijevom ru-

[135] Originalni tekst: "*Nein, unglücklich das Land, das Helden nötig hat*" u Bertolt Brecht, *Das Leben des Galilei,* Frankfurt na Majni, Suhrkamp Verlag, 1978, stranica 532 (Gesammelte Stücke)

[136] Ovdje se oslanjam uglavnom na vlastite zabilješke, koje nisu napravljene za vrijeme razgovora s Lulom, ali većinom su nastale istoga dana.

kom - nedostaje mu jedan prst - širokim pokretima podcrtava ovu ili onu od riječi koje je upravo izgovorio i koje mu se čine osobito važnima. Njegov je karakter sastavljen ponajprije od odlučnosti i nježnosti. Vrlo simpatičan čovjek.

U Brazilu 2 posto vlasnika posjeduje 43 posto obradive zemlje. Veliki je dio te zemlje na ugaru ili se koristi na nepravilan način: prema podacima Nacionalnoga instituta za kolonizaciju i agrarnu reformu (INCRA), oko 90 milijuna hektara oranica uopće se ne obrađuje. Arhaična *latifundija,* naslijeđena još iz kolonijalnih vremena, koegzistira s modernom ratarskom obradom zemlje (i uzgojem stoke), koja raspolaže znatnim kapitalom i učinkovitom mehanizacijom. Znatnim brojem tih, vrlo velikih, posjeda upravljaju i rukovode privatne transkontinentalne tvrtke, najčešće američkoga, japanskoga ili europskoga podrijetla.

Međutim, istovremeno dok je Brazil danas jedan od najvažnijih izvoznika žitarica (npr. soje, itd.) u svijetu, deseci milijuna njegovih stanovnika ozbiljno su i stalno pothranjeni.

Lula je rođen 1945. u gradiću Caetesu, u distriktu Garanhus, u federalnoj državi Pernambuco. Kao i milijuni drugih obitelji koje naseljuju suhu zemlju Nordestea (Sjeveroistoka), njegovi su roditelji živjeli u stalnoj ekonomskoj nesigurnosti, obrađujući komadić zemlje, stanujući u kolibi i iznajmljujući svoju radnu snagu latifundistima iz svojeg mjesta, obično prigodom žetve šećerne trske.

Aristide Inácio da Silva i njegova žena Euridice Ferreira de Melo, zvana dona Lindu, imali su osmero djece. Lula je bio posljednji.

Jučer kao i danas, u Pernambucu, 27 obitelji nadzire 25 milijuna hektara crvene zemlje. Znatna većina tih obitelji potječe izravno od starih robovlasničkih i feudalnih klanova koji su svoja prava vlasništva i titule vlasnika nad tim posjedima dobili iz ruku portugalskih kraljeva u XVI. i XVII. stoljeću. Država ima ukupno 80 milijuna hektara obradive zemlje. A za oranice na kojima se

uzgaja šećerna trska, kao i za *enghenose* (mlinove za šećer), veliki vlasnici, latifundisti, monopoliziraju najplodnija zemljišta.

Zeleni ocean šećerne trske počinje na manje od 50 kilometara od Recifea. Crvena, masna i plodna zemlja, na kojoj raste trska, narodno je prokletstvo. Ona poput željeznoga obruča okružuje sela i gradiće u unutrašnjosti. A uzgoj šećerne trske onemogućava uzgoj drugih prehrambenih proizvoda. Stoga se u Pernambucu uvozi više od 85 posto svakodnevnih prehrambenih namirnica. Smrtnost djece među najvišima je u svijetu (bliska onoj u Haitiju)[137]. Stotine tisuća djece invalidi su već od najranije dobi. A manjak proteina sprečava i normalni razvoj moždanih stanica.

Istodobno, latifundisti žive raskošno u svojim palačama u Recifeu, ljeti u njihovim *fazendasima* iz snova, kako se nazivaju stanovi s pogledom na more od Ipaneme do Rio de Janeira , ili pak u Aveniji Foch u Parizu.

U Brazilu je na popisu 4,8 milijuna zemljoradnika "bezemljaša". Mnogi od njih stalno na cesti, ti ljudi iznajmljuju svoju radnu snagu kao radnici migranti, često i nemaju stalno boravište. Drugi obitavaju u selima, ruralnim gradićima, gdje žive na rubovima velikih posjeda, u kolibama. U tom slučaju, imaju pristup barem nekim socijalnim službama.

Središnji i sjeveroistočni dio Brazila posebno su bliski i prisni sa simboličnim likom zvanim *boia frio.* Ujutro svakoga dana u tjednu radnici bezemljaši masovno dolaze na prašnjavi trg nekoga od bližih gradića. *Feitoresi,* poslovođe latifundista, dolaze izabrati među njima one koje će, na jedan dan ili jedan tjedan, zaposliti na točno određenome poslu na nekome od posjeda u toj regiji. Prije nego što već u praskozorje napusti svoj kućerak da bi se uputio na trg gdje se obavlja to novačenje, žena takvog *boia frio* priprema mu obrok tamnog graha, riže i nekoliko krumpira. Ako ga *feitor* unajmi, onda taj, obično jednodnevni, nadničar mora

[137] Danas je smrtnost djece gotovo jednaka onoj 1945., godine Lulina rođenja: godine 2003. na tisuću novorođenih, 127 djece umrlo je prije svojega petog rođendana.

raditi kao "vol" (*boia*). A bude li odbijen, provest će cijeli svoj dan čekajući, čekajući na trgu, u sjeni sekvoje, čekajući i dalje... U oba će slučaja jesti "hladno" *(frio).*

Lulin otac bio je *boia frio.*

Luli je bilo tek pet godina kada je njegov otac, posve svladan očajem, napustio obitelj. Pobjegao je u Santos, grad s velikom lukom na Atlantiku, u državi São Paulo. Neki njegov susjed, koji je imao tranzistor, obavijestio ga je da lučke vlasti traže nosače koji bi vreće s kavom tovarili na brodove te da obećavaju kako će za taj posao plaća biti redovita.

Latifundija je proždrljiva životinja. Godine 1952. Lula je bio zdepasti dječačić od sedam godina, kovrčave crne kose sjetna pogleda. *Pistoleirosi* (revolveraši, *prim prev.)* jednog velikoga posjednika prisilili su donu Lindu da im proda kolibicu i svoj komadić zemlje zasađen maniokom i nekoliko malih stabala banana. Koja je bila cijena? Sto reala, što je u to vrijeme bilo jednako današnjim 50 eura. Nakon toga, dona Lindu učinila je ono što su prije nje, tijekom proteklih dvaju stoljeća učinile stotine tisuća majki obitelji *nordestinas:* sa svojom je djecom krenula prema jugu, u potrazi za suprugom.

Pau de ara nazivaju se ljudi u dronjcima koji putuju bez novca, kojima je sve bogatstvo čuturica s vodom i nekoliko pogača manioke i koji putuju tako da se objese za platformu kamiona što odlaze prema jugu.

Od unutrašnjosti Pernambuca do obale São Paula putovanje traje 13 dana. *Pau de ara,* u prijevodu, znači "papigina pandža". Kao prave papige, putnici se zakvače za vreće s čistim šećerom ih za debla tropskog drveta što ih prevozi vozilo... Kao s cijenom prijevoza, vozači kamiona zadovoljavaju se uglavnom s jednom ili s nekoliko boca *cachaça* ili nešto reala. A za vrijeme noćnih zaustavljanja i stajanja, kao i vozači, putnici *pau de ara* spavaju na zemlji blizu kamiona, omotani pokrivačima.

Stigavši u predgrađe Santosa, Lula i José Ferreira da Silva, nje-

gov najstariji brat, krenuli su u potragu za ocem. Lutali su sirotinjskim naseljima i dokovima te se raspitivali kod lučkih radnika. Na koncu su otkrili očevo prebivalište: dočekala ih je mlada žena s dvoje male djece. Aristide Inácio da Silva okrenuo je novu stranicu života i osnovao novu obitelj. Stoga je odlučno odbio svaki kontakt s Lulom, donom Linduom i s drugim članovima svoje bivše obitelji.

U životopisu što ga je posvetio njemu, Frei Betto piše: "Lula otad više nikad i nikome nije govorio o toj svojoj rani[138]."

Godine 1956. dona Lindu i njezina djeca smjestili su se u dvije mračne sobama iza jednoga bara, u prljavoj četvrti São Paula. Pijanci i stanari koriste se istim jedinim zahodima.

Lula priča: "Bio sam sretno dijete. Moja me majka jako voljela. Bila mi je sve. Kako nas je uspjela sve prehraniti i osigurati nam da preživimo? Ne znam![139]"

Dona Lindu tada je danju i noću radila kao švelja.

Samo dva sjećanja svjedoče o društvenome poniženju kojemu je bio podvrgnut mladi Lula. Prvo: "U kući nismo imali stolaca koje bismo posjetiteljima ponudili da sjednu." Drugo: "Kada mi je bilo 14 godina, jedan prijatelj ponudio mi je prvu kartu za kino. No nisu mi dopustili da uđem. Nisam bio odjeven dovoljno dobro.[140]"

Bijeda je sveprisutna. Iscrpljene kroničnom pothranjenošću, dvije su njegove sestre umrle čak od beznačajnih upala.

S navršenih 12 godina, Lula je u jednoj bojadisaonici zaradio svoju prvu plaću. Morao je prati i glačati odjeću, obaviti isporuku. Kasnije je radio kao potrčko u nekom uredu u središtu grada. Kad je imao 14 godina, dogodilo se čudo. Zahvaljujući svom starijem bratu, Joséu Franciscu, pomoćnom radniku u tvornici u São Bernardu do Campu, industrijskom gradiću u državi São

[138] Frei Betto, *Lula, um operario na presidencia,* São Paulo, Casa Amarela, 2003.

[139] Isto

[140] Isto

Paulo, Lula se domogao radnog mjesta šegrta u metalurškoj tvornici. Radio je od 7 sati ujutro do 19 sati navečer. Svakoga dana, osim nedjelje.

Godine 1964., kada mu je bilo 19 godina, postao je tokar u jednoj od tvornica industrijskoga kompleksa Industria Villares u gradiću São Bernardo do Campo. Jednoga dana, kada je zamjenjivao kolegu na stroju za rezanje aluminijskih limova, stroj se pokvario: Luli je u njemu ostao mali prst lijeve ruke.

Bilo je to vrijeme vojne diktature[141]. A ona je bila potpuno u službi velikih stranih multinacionalnih kompanija i lokalnih financijskih i latifundističkih oligarhija. Generali su surovo odbijali sve zahtjeve za reviziju plaća. Bijeda širokih slojeva naroda produbljivala se.

Redali su se divlji štrajkovi. Nisu imali čvrsta politička vodstva, jer je, zapravo, sve sindikalne i demokratske organizacije uništila tajna policija. A Lula je sudjelovao u akcijama mirnog otpora i u štrajkovima.

U to su se vrijeme jasno iskazale njegove iznimne organizacijske sposobnosti. Njegova visoka inteligencija i izvanredna životna snaga nametnule su ga kao prirodnog vođu metalurških radnika, ponajprije u Industriji Villares, a zatim i u svim tvornicama u gradiću São Bernardo do Campo. Prožet dubokim osjećajem pravednosti, Lula se stalno držao prve crte borbe.

Na to su poslodavci odgovorili zatvaranjem pogona. Ubrzo lišen svakog prihoda, Lula je živio u strašnoj bijedi. U tom se razdoblju zbio drugi događaj, o kojemu je Lula uvijek odbijao govoriti. Tu je dramu spomenuo u nekoliko riječi pred Freijom Bettom samo jednom i nikada više.

Lula je tada, naime, imao mladu suprugu. Ona je bila u drugome stanju, u osmom mjesecu, nosila je njihovo prvo dijete. No, uhvatila je neku infekciju. Temperatura je opasno rasla. Buncala je cijelu noć, bila je u strašnim mukama. U ranu zoru, uz pomoć

[141] Trajala je od 1964. do 1985.

druga iz tajnoga sindikata, Lula je odveo suprugu u javnu bolnicu São Bernarda do Campo. Dežurni je liječnik zahtijevao novčani polog. Ni Lula ni njegov kolega nisu imali novca. Liječnik je odbio primiti tešku bolesnicu. Žena i dijete koje je nosila ubrzo su umrli u bolničkom hodniku.

U to je vrijeme nadbiskup São Paula, kardinal Paulo Evaristo Arns, javno i uspješno štitio svećenike, radnike i sindikaliste. Arns je osnovao pokret koji je imao odlučni utjecaj na Lulu i njegove suradnike: Pastoral Operaria. Ta se organizacija bavila opismenjavanjem te stručnim, intelektualnim i duhovnim obrazovanjem radnika, ponajprije onih *pau de ara,* useljenika iz Nordestea, koji su pobjegli u velegradsko područje São Paula.

A popodne 13. ožujka 1979., na stadionu Vila Euclides u gradiću São Bernardo do Campo, ujedinilo se u štrajku više od 80.000 metalurških radnika. Prema propisima u vrijeme diktature, taj je štrajk bio ilegalan. Štrajkaši su pomno slušali svoje vođe, među kojima je bio i mladi 24-godišnji bradonja, Luiz Inácio Lula da Silva. Svi su očekivali da će se svakoga trena pojaviti udarne postrojbe federalne policije te da će tako biti svjedoci uhićenja njihovih vođa.

Tada se jedan slab i krhak čovjek, u bijeloj svećeničkoj halji, posve ćelave glave, približio kamionu čija je platforma služila kao govornica. Don Claudio Hummes, biskup São Bernarda, blagim je glasom rekao (a njegove su se riječi ponavljale od reda do reda, u cijeloj skupini, sve do kraja velikoga stadiona): "Crkva podržava štrajk, jer ga smatra pravednim i miroljubivim. Ona se nada da ćete svi vi ostati ujedinjeni oko vaših slobodno izabranih vođa... Nisam ovdje da bih vam rekao što radnici trebaju odlučiti, već zato da bih podržao vrijednosti Evanđelja koje branite... Svojom nazočnošću ovdje želim i da se izbjegne da vaše obitelji pate od negativnih posljedica ovoga štrajka[142]."

[142] Frei Betto, *Lula...,* op. cit. stranica 48.

Time je diktaturi, koja je uporno naglašavala kako podržava katoličke vrijednosti, onemogućio da kriminalizira taj štrajk.

A u siječnju 1980., prigodom tajnoga sastanka organizacije Pastoral Operaria, jedan se iznimni čovjek pojavio na Lulinu putu: Cario Alberto Libano Christo. U vjeri: Frei Betto. Rođen u Belo Horizonteu 1944., Frei Betto, dominikanski svećenik, jedan je od glavnih teologa oslobođenja Latinske Amerike. Krhkoga stasa, noseći debele naočale, vragolastih očiju, obdaren je jetkim humorom i željeznom voljom. Frei Betto iste je generacije kao Lula. Ta su dva čovjeka postali prijatelji od svojeg prvog susreta.

Frei Betto je tada upravo bio izišao iz zatvora. Za narodni pokret iz kojeg potječe i Lula, on je živa legenda. A da bi se to shvatilo, nužno je podsjetiti se burne povijesti Brazila u zadnjoj četvrtini XX. stoljeća.

U Rio de Janeiru, u vrijeme vojne diktature, krvnici tajnih službi zrakoplovstva djelovali su u hangarima zračne baze Santos-Dumont, u središtu grada. Oni pak iz mornaričkih službi mučili su svoje žrtve u suterenu glavnog štaba Mornarice, u prostranoj bijeloj osmerokatnoj novogradnji, nekoliko stotina metara od trga Praça Quince i od dvorana, u kojima se izvodila nastava na Sveučilištu Candido Mendes.

Svake su noći vojni komandosi, opskrbljeni popisima imena sumnjivih osoba, kružili odjeveni u civilnoj odjeći po četvrtima Flamengo, Botafogo, Copacabana te po naizgled beskonačnim bijednim predgrađima tzv. *Zona norte,* ondje gdje su kućice podignute na stupovima, u *favelama* i radničkim četvrtima.

Otpor diktaturi bio je aktivan sve od ušća Amazone do urugvajske granice. Većina oporbenih studenata, svećenika, profesora i sindikalaca - muškaraca i žena - borila se u okviru dviju različitih organizacija. To su bile: Akcija nacionalnog oslobođenja, koju je vodio Carlos Marighella[143], divni mulat neukrotive hrabrosti, i

[143] Cristiane Nova i Jorge Nóvoa, *Carlos Marighella, o homen por trás do mito,* São Paolo, Izdanja Državnog sveučilišta São Paula (UNESP), 1999.

Var-Palmarès (Vanguardia Revolucionaria-Palmarès)[144]. Obje su organizacije vodile gradsku gerilu, osobito na Jugu, uronjene u ljudske oceane megapolisa São Paulo, Belo Horizonte, Porto Alegre i Rio de Janeiro. Njihovi su gubici bili golemi.

Već 1969., tajna se policija u São Paulu uspjela uvući u ćeliju Akcije nacionalnog oslobođenja. Tada je jedan mladić, član te ćelije, izložen silnom mučenju, otkrio mjesto i vrijeme sastanka što ga je sazvao Marighella. Tako je 4. studenoga navečer, u jednoj periferijskoj četvrti, 80 agenata DOPS-a (Odjela za politički i društveni poredak, tajne službe federalne policije), sa strojnicama u rukama, postavilo zasjedu. Carlos Marighella i dvojica njegovih pomoćnika ubijeni su na pločniku.

U mrežu potpore Marighellinim borbenim skupinama u središnjoj "velegradskoj" zoni São Paula bila su uključena četvorica dominikanskih svećenika: Tito, Lorendo, Yvo i Betto. Dan nakon Marighelline smrti, kuću dominikanskih očeva, smještenoj u četvrti Perdice, u São Paulu, zaposjeli su agenti DOPS-a. Četvorica su svećenika bila uhićena, užasno mučena i osuđena na dugogodišnji zatvor.

Tito je doživio osobito bolnu sudbinu. Ubrzo nakon uhićenja dominikanaca, u Rio de Janeiru borci gerile oteli su veleposlanika Švicarske. Pregovarali su i dogovorili njegovo oslobođenje pod uvjetom da država oslobodi stanovit broj političkih uhićenika, među kojima i Tita. Tako su Tito i ostali zatvorenici s liste odmah otpremljeni na Kubu. Odande se Tito pridružio Kući dominikanaca u Parizu. Ondje je mogao uživati miran život, ali on nikako nije mogao zaboraviti slike strahote što ih je doživio u zatvoru Tiradentes u São Paulu. Mučili su ga teški snovi. Napustio je Pariz i otišao u Lyon. No, opsjednut tim sjećanjima, ubio se[145].

[144] Palmarès je ime jednoga slavnoga *quilomba,* uglednog na sjeveru Brazila, zapravo republike pobunjenih robova koja se, u XVIII. stoljeću, čitavih 70 godina odupirala portugalskoj kolonijalnoj vojsci.

[145] Dvije knjige svjedoče o toj sudbini: *Les pierres crieront,* napisana od dominikanaca na temelju bilježaka što ih je ostavio Tito; Frei Betto, *Les frères de Tito,* Pariz, Éditions du Cerb, 1984.

Istodobno, Frei Betto danas čvrsto sjedi u palači Planalto, u Brasiliji, u uredu odmah preko puta onoga šefa države.

Paradoks. Predsjednik države, koja pokriva više od polovice južnoameričkog kontinenta i ima gospodarstvo po snazi 11. na svijetu, ne priznaje nijedan svoj politički uzor!

Na moje pitanje, Lula je prasnuo u smijeh: "Moje političko porijeklo? No dobro, ne sjećam se ničega. Volim se moliti. Volim čitati ono što piše Sveti Franjo Asiški... Prije jela u zraku nacrtam znak križa. Znate, nekada sam često bio gladan... Prvoga svibnja nikada ne propuštam misu Do Trabalhador u crkvi Matriz u São Bernardu do Campu... Volim vidjeti kako svećenik podiže kalež i hostiju iznad glava zastupnika u parlamentu te čuti njegove riječi: '... ovo vino i ovaj kruh plodovi su muke i rada ljudi'... A što se tiče političkih teorija, treba pitati Marca Aurelija!"

Lula mi pogledom pokazuje svog savjetnika za međunarodne poslove, koji sjedi u fotelji preko puta nas. Okrutno dodaje: "Naši sjajni intelektualci poznaju sve te teorije beskonačno bolje nego ja!" Marksist visokoga leta, bivši profesor na Sveučilištu Paris-Vincennes, Marco Aurelio drži se mudro i suzdržano u pričuvi...

Zašto je osnovana Partija radnika (PT) na samome početku 80-ih godina? Lula ima ovaj neobičan odgovor: "Zato što tijekom cijele naše povijesti radnici nikada nisu glasovali za radnike... U duši seljaka i radnika, strahovite su predrasude kočile svaku zajedničku autonomnu akciju." U knjizi objavljenoj 2002. Lula tumači: "*os preconceitos de classe embutidos nos corações e mentes dos proprios trabalhadores, induzido a não acreditar en sua capacidade de se assumir como sujeito historico.*" (".... klasne predrasude, u zasjedi u srcima i dušama samih radnika, nametnule su nam ozbiljnu sumnju u našu sposobnost da se ponašamo kao subjekti povijesti.")[146]

[146] Usporedi "O perigo occulto das vanguardas intelectuais" (Skrivena opasnost koja se širi od avangardnih intelektualaca) u Candido Mendes, *Lula,a opçao mais que o voto,* Rio de Janeiro, Garamond, 2002., stranica 211 i dalje.

Radnici iz podčinjenih klasa čine više od 80 posto brazilskoga stanovništva. Međutim, tijekom stoljeća, oni su u sebi ukorijenili predrasude koje su im, na njihov račun, nametnule vladajuće klase: oni su, naime, iskreno povjerovali da su nesposobni vladati sami sobom.

To je razdoblje danas završeno: 27. listopada 2002. Luiz Inácio Lula da Silva izabran je za predsjednika Federativne Republike Brazila s više od 52 milijuna glasova. A to je apsolutno najveći broj glasova što ih je ikada dobio neki brazilski predsjednik[147].

PT nije stranka nego fronta. Tvore ga društveni pokreti, skupine intelektualaca, sindikati, temeljne organizacije svih vrsta i rodova - skupine žena, regionalne udruge, čak vjerski pokreti, itd. Nad čvrstim demokratskim razvojem unutarnjega dijaloga bdije važan strateg: to je bivši zapovjednik gerile José Dirceu... Godine 2004. José Dirceu je okolnim putem postao *Ministro da Casa Civil,* što u brazilskome sustavu odgovara položaju predsjednika vlade u Francuskoj. Tog legendarnog gerilskog vođu bila je uhitila politička policija, a zatim je bio razmijenjen za veleposlanika SAD-a u Brazilu, kojega su bili oteli gerilci. Na Kubi je bio podvrgnut estetskoj operaciji. Opskrbljen novim identitetom i novim izgledom, vratio se u Brazil i ponovno preuzeo vodstvo oružane borbe u unutrašnjosti federalne države São Paulo...

U PT-u se prepoznaju svi glavni pokreti, proizašli iz civilnoga društva, a rođeni iz otpora diktaturi i lažnim neoliberalnim režimima koji su je slijedili: CUT (Jedinstvena centrala radnika), MST (Pokret seljaka bez zemlje), ANAMPOS (Nacionalna veza narodnih pokreta), kao i mnogi drugi pokreti koji, zajedno, okupljaju na desetke milijuna pristaša. Samo CUT, na primjer, uključuje više od 20 milijuna radnika i zaposlenika.

Lula slijedi realizam *Nordestina:* "Mi smo u vladi, a ne na vlasti",

[147] To je i najveći broj glasova što ih je dobio neki demokratski izabrani predsjednik nakon Ronalda Reagana, koji je za svoj drugi mandat dobio još više glasova. No SAD imaju i više stanovnika, od Brazila

rekao mi je. "Da bi se temeljito promijenile društvene strukture neke zemlje, nisu dovoljni ni predsjednik niti parlament. Nužan je narod." Iz toga proizlazi: pobjeda nad unutarnjom oligarhijom i stranim krvopijama ovisi o mobilizaciji i odlučnosti društvenih, narodnih i demokratskih pokreta.

A evo kako je Luiz Inácio Lula da Silva izbjegao smrt.

U petak 18. travnja 1980., u noći, otišao je u bolnicu Assuncia de São Bernardo do Campo, u društvu s Airtonom Soaresom, da bi posjetio dvojicu drugova ranjenih tijekom napada policije na stalni ured sindikata.

Lula je znao da je pod stalnim policijskim nadzorom i očekivao je da će danas-sutra biti uhićen. Otprativši ga do njegova prebivališta, rano ujutro u 2.30 sati, Airton mu je predložio da se sakrije u prtljažniku svojeg starog Alfa Romea i da ga on odveze do tajnoga skrovišta u jednome gradu u unutrašnjosti federalne države São Paulo.

Lula je to odbio i vratio se svojemu domu. U maloj dvoetažnoj kući, u kojoj je stanovao sa svojom drugom suprugom Marisom i s njihovim dvjema malodobnim kćerima, te su noći spavali na podu salona i Frei Betto i sindikalac Geraldo Sigueira.

Frei Betto priča: "Čuo sam buku tipičnu za policijska vozila koja su naglo zakočila pred kućom (...). Policijski agenti uzviknuli su Lulino ime. Trkom sam se stubama popeo na kat i pokucao na vrata spavaće sobe: 'Lula, ljudi su tu!' A vani su policajci vikali: 'Senhor Luiz Inácio! Senhor Luiz Inácio! Lei de Segurança Nacional!'"

"Teško se probudivši iz sna, Lula je otvorio vrata svoje sobe i rekao mi da se ne brinem i ne bavim tim vikanjem agenata. Dona Marisa, naprotiv, inzistirala je da se on digne i odjene. Sišao sam. Kroz prozor u prizemlju vidio sam šestero ljudi u civilu naoružanih strojnicama. Uporno su stajali ispred ulaznih vrata. Ponovno sam se popeo na kat i rekao Luli: 'Siđi i zahtijevaj od tih ljudi da ti pokažu svoje policijske iskaznice?'

"Lula je sišao i otvorio vrata. Policajci su mu pokazali svoje iskaznice. Lula se oprostio sa suprugom i prijateljima. Izlazeći, rekao je: '*Olhem, cabeça fria*... Slušajte, čuvajte hladnu glavu, brinite o mojoj obitelji. Sada je najvažnije ići do kraja u ovoj borbi'. Zatim je izašao[148]."

Tijekom te noći u cijelome industrijskom pojasu São Paula uhićene su stotine sindikalaca, muškaraca i žena. Agenti su pritom, međutim, počinili krupnu pogrešku: nisu uhitili ni Betta ni Geralda. Nisu prekinuli ni telefon u Lulinoj kući. Tako su, odmah nakon što su policijska vozila nestala ispred kuće, dvojica prijatelja uzbunili kardinala Arnsa i biskupa Hummesa, koji su smjesta obavijestili strani tisak. Amnesty International proglasio je Lulu zatvorenikom mjeseca. I već u svibnju, diktatura je morala popustiti: Lula je bio oslobođen[149].

Prvo što je učinio kad se vratio kući bilo je da je otvorio dva kaveza s pticama zatočenima u salonu. S velikim zadovoljstvom promatrao je kanarince kako izlijeću kroz prozore[150].

A navečer 4. veljače 2003., sjedeći preko puta predsjednika u njegovu prostranom kabinetu palače Planalto, u crvenim foteljama, podsjetio sam ga na te događaje. "Oni su me došli tražiti noću", pričao mi je predsjednik Lula. "Oni", to su bili ljudi policijskog povjerenika Romea Tume, jednoga od najopasnijih agenata vojne diktature. "Kakvo sam olakšanje osjetio", dodao je smiješeći se. Nisam razumio: mučenje, najgora poniženja, zar nije to bila zla kob političkih zatvorenika? "Da, da, osjetio sam olakšanje", inzistira Lula, "nisam naime mislio da ću biti uhićen, bio sam uvjeren da će me ubiti, kao mnoge naše drugove, eskadroni smrti."

[148] Frei Betto, *Lula* ..., op. cit., stranica 61 i dalje

[149] Godine 1980. vojni ga je sud osudio na tri i pol godine zatvora zbog "subverzije", no tu kaznu nije nikad izdržavao, zahvaljujući mobilizaciji naroda.

[150] Frei Betto, *Lula...,* op. cit. stranica 64.

2. POGLAVLJE

Programa Fome zero

U trenutku ulaska Lule u predsjedničku palaču Planalto, 1. siječnja 2003., društvena i gospodarska situacija brazilskoga naroda bila je katastrofalna: samo je 53 milijuna osoba (od ukupno više od 184 milijuna stanovnika Brazila) živjelo iznad životnog minimuma. Pritom je 80 milijuna bilo posve nesposobno osigurati sebi svakoga dana najmanje 1900 kalorija hrane, što je minimalna količina prema kriterijima Svjetske zdravstvene organizacije (WHO). A 119 milijuna ljudi živjelo je s dohotkom manjim od 100 dolara mjesečno.

Uz Južnu Afriku, Brazil je danas još uvijek zemlja s najvećom nejednakošću na svijetu[151].

U sirotinjskim se naseljima tiskaju žrtve seoskog masovnog iseljavanja sa sela, što je plod pogubne strukture vlasništva nad zemljom. Ta se naselja uvlače u gradske međuprostore i okružuju velegradove.[152] Glad pustoši među njihovim stanovnicima. U malim gradovima i u selima, gdje živi 42 posto pučanstva, sljepoća zbog manjka vitamina A, slabokrvnost, smrtonosni proljevi kao posljedica otrovane vode, odnose svake godine stotine tisuća žrtava - osobito među djecom.

[151] UNDP, *Rapport sur le développement*, New York, 2003.

[152] Candido Mendes, *Lula...* ,op. cit. poglavlje "*Os irmaos siameseso latifundio improdutivo e a especulaçao financeira*", stranica 209 i dalje

Oko 12 milijuna ljudi, što je oko 6,5 posto svih stanovnika Brazila živi u skrovištima od lima ili kartona. A 40 posto Brazilaca živi bez tekuće vode, bez odgovarajućih nakapnica za kišnicu[153].

Brazil je jedan od najvećih izvoznika poljoprivrednih proizvoda na svijetu. Međutim, taj je izvoz gotovo u cijelosti pod nadzorom agroindustrijskih tvrtki, većinom u rukama stranog kapitala. U teoriji, zemlja je sama sebi dovoljna s prehrambene točke gledišta, ali u stvarnosti milijuni ljudi, djece i žena pate od kronične pothranjenosti i od bolesti uzrokovanih glađu.

Koliko je zaista takvih? Savezna vlada govori o 22 milijuna ozbiljno (i stalno) pothranjenih osoba. Međutim, neovisno ispitivanje koje su 2002. proveli istraživači što ih je angažirao PT, utvrdilo je da ima ukupno 44 milijuna gladnih Brazilaca. A dom Mauro Morelli, biskup u Caxiasu, u državi Rio de Janeiro, i predsjednik Vijeća za sigurnost prehrane, procjenjuje broj žrtava stalne i ozbiljne pothranjenosti na 53 milijuna. Tu su brojku kao službenu prihvatile udruga *Pastoral de la Criança* i Nacionalna konferencija svećenika.

Uz pothranjenost, i loša struktura ishrane pogađa radnike migrante i njihove obitelji, pretjerano eksploatirane napoličare, obitelji svih malih vlasnika te masovni, šareni i anonimni narod iz *favela* velegradova Centra i Juga. Prema UNICEF-u (2003.), 10,5 posto brazilske djece mlađe od 10 godina ima za svoju dob premalu visinu. Kaže se da pate od "*stunted growth*". Manjak vitamina A, željeza, joda, ima stravične posljedice: djeca u školi često iznenada padaju od iznemoglosti te se najčešće ne mogu dovoljno koncentrirati toliko dugo koliko je to potrebno. U tim uvjetima, njihova je sposobnost učenja bliska ništici. A kada je riječ o odraslima, mladićima, oni su često preslabi da bi radili na zemlji ili da bi redovito i stalno obavljali neki plaćen posao, pa makar i skroman.

[153] Usporedi izvješće *Brésil 2004* Miloona Kotharija, posebnog izvjestitelja Ujedinjenih naroda o pravu na stanovanje, Ženeva, ONUG, (Office des Nations unies a Gèneve.) 2004.

Iza središnjega željezničkog kolodvora u Rio de Janeiru - kao i u drugim gradovima Juga i Centra - odnedavna postoji narodni restoran *Bethino,* po imenu Herberta de Souze, nazvanoga Bethino, pokretača prve nacionalne kampanje protiv gladi, godine 1982. Taj restoran financira država i vodi ga jedno privatno poduzeće.

Zgrada ima dva kata, a na svakom od njih je dvorana živih boja s udobnim pokućstvom. Doček što ga gostima priređuju konobarice, sve odjevene u plavo, pun je simpatije i topao. Nekoliko evangeličkih propovjednika vuče se po ulaznoj prostoriji, blizu blagajni. Odjeveni u bijele košulje, oni upućuju blage osmijehe ljudima koji čekaju u redu... i koji ih, kako se čini, posve ignoriraju.

Za jedan real na dan (50 američkih centi), jedna osoba ondje može dobiti izdašan obrok u tri zdjelice. Restoran je otvoren pet dana u tjednu. Svaki gost može doći jedanput dnevno. A svoj obrok mora pojesti na licu mjesta.

U dugim redovima što se na pločniku stvaraju već u ranu zoru, zapazio sam i žene srednje dobi koje jedva mogu hodati, sive kože i rijetke kose. Neka djeca imaju napuhnute trbuhe, od kwashiorkora ili od glista. Gotovo su svima zubi u vrlo lošem stanju. A nisu rijetki ni ljudi bolesno tamne kože, boginjavi, čija visina ne prelazi metar i pol...

Ako je stanje užasno u brojnim *favelama* Rija, ono nije ništa bolje u Recifeu. Socijalne službe u prefekturi (gradskoj upravi) Recifea imaju na popisu oko 10.000 *menores carentes,* djece koju su napustile njihove obitelji i koja pokušavaju preživjeti na ulici. Gradska uprava ponekad im dijeli odjeću i, tri puta tjedno, obrok juhe. Od 2003. gradonačelnik je službenik kojega je postavio PT, inače bivši nastavnik, sposoban, ogorčen, topao, ali bez znatnih ovlasti.

S prozora njegova ureda vidi se rijeka Capiri koja polagano teče prema moru. *Favele* se protežu uz nju. "Polovica našega pučanstva živi u krajnjoj nesigurnosti, bez stalnoga posla, bez dovoljno

hrane, bez pristojnog stana... Obitelji često razaraju nezaposlenost i glad... Mnogo je pretučene, seksualno zlostavljane djece. Ona bježe od kuće. Lutaju ulicama, a noćima najčešće spavaju blizu crkava. Ovdje, u Recifeu, ima ih najmanje 50.000, dječaka i djevojčica. Najmlađi nemaju ni tri godine. A oni najstariji rade, ali ponekad, nikada stalno", rekao mi je gradonačelnik.

Deseci milijuna Brazilaca nemaju stalnog i sigurnog posla. Dan za danom, noć za noć, pokušavaju preživjeti obavljajući tzv. *biscate,* male slučajne poslove: prodaju led na plažama u danima jakoga sunca, prikupljaju i preprodaju prazne konzerve od piva koje nalaze odbačene po parkovima i na gradskim pločnicima, skupljaju stari papir, čuvaju automobile pred luksuznim restoranima, prodaju na cesti cigarete na komad i, ono najpogibeljnije, obavljaju sitne usluge gospodarima kokaina i heroina.

Međutim, čak i oni koji imaju redovitu i relativno sigurnu plaću često pate od gladi. Brazilske vladajuće klase, naime, uživaju u umjetnosti pretjeranog izrabljivanja radnika. A potonji praktički podnose svaku vrstu poniženja. Pokorno. Ukupno ih ima na milijune. I na mjesto jednog pobunjenika, njih deset pripravno je zauzeti njegovo mjesto.

Energična gradonačelnica São Paula, Marta Suplicy[154], procjenjuje da u *faveli* živi četiri milijuna stanovnika toga velegrada. A to je oko 25 posto cijelog gradskog pučanstva. Policija vrlo rijetko ulazi u te četvrti. Javne su ustanove ondje nazočne vrlo rijetko. Higijena je u njima često grozna. Vidio sam obitelji sa 12 članova koje žive u jednoj jedinoj prostoriji. Tu mješavinu često prate seksualno zlostavljanje djece, bračno nasilje i mnoge bolesti.

Istodobno, više od 80 posto obitelji koje žive u seoskim sredinama nemaju normalan i dostatan pristup vodi za piće koja bi odgovarala kriterijima WHO-a. U gradskim sredinama u istom je položaju 10 posto obitelji.

[154] Na tom položaju od 2000. do 2004.

Međutim, pothranjenost i loša ishranjenost pogađaju brazilski narod vrlo različito od regije do regije. Najsiromašnije su federalne države Maranhão i Bahia. U njima je 2003., 17,9 posto djece mlađe od 10 godina postalo invalidima zbog kronične pothranjenosti. U državama Juga je bolje: ondje je 5,1 posto njih u takvom stanju.

A krajnja bijeda i glad imaju i svoju boju.

Naime, tijekom posljednjega popisa stanovništva 45 posto Brazilaca izjasnilo se kao "Afro-Brazilci" ili kao "Crnci". A ti crnci dvaput su brojniji od bijelaca u kategoriji "krajnje siromašnih" (prihod po odraslome manji je od jednoga dolara dnevno).

Među nepismenima, broj crnaca dva i pol puta nadmašuje broj bijelaca. Statistika plaća otkriva strahovitu rasnu diskriminaciju: godine 2003. crnci su imali redovitu plaću koja je u prosjeku iznosila tek 42 posto prosječnoga dohotka bijelaca.

Druga diskriminacija pogađa žene, a posebice crne žene. Plaće žena bez obzira na boju kože općenito su 37 posto niže (brojke iz 2003.) od plaća muškaraca. No prosječne plaće crnih žena ne prelaze 60 posto prosječne plaće svih žena.

Latifundistička struktura današnjega Brazila izravno je nasljeđe luzitanskog podkraljevstva i robovskoga režima koji je prevladavao tijekom 350 godina. Portugalski kralj imao je običaj svojim *fidalgosima,* udvoricama, generalima i biskupima darovati *capitaneriase.*

Naime, tijekom cijeloga XVI. i dobrim dijelom XVII. stoljeća, samo su se obale potkontinenta ucrtavale na zemljopisnim kartama. Iza njih prostirala se *terra incognita.* Kralj je odanima dijelio određeni dio obala. Vjernom je podaniku mogla pripasti pak sva zemlja u unutrašnjosti koju je mogao osvojiti, zapravo zaposjesti i pokoriti. Upravo su ti dijelovi osvojene zemlje nazvani *capitanerias,* što u slobodnome prijevodu znači "kapetanije".

U knjizi *Geopolitika gladi,* Josué de Castro piše: "Polovica Bra-

zilaca ne spava zato što pati od gladi. Druga polovica također ne spava, jer strahuje od onih koji pate od gladi[155]."

Strategija koju je Lula upravo počeo primjenjivati s ciljem da konačno pobijedi sramotnu bijedu naroda i znatno smanji aroganciju bogatih i moćnih, nazvana je *Programa Fome zero.* Ona je jezgra cjelokupne politike koju vodi PT. Ona je bit i antikapitalističke, narodne i demokratske revolucije koja je upravo u tijeku u Brazilu.

Riječ *fome* ("glad") u ovom se slučaju koristi u svojemu najširem smislu. Riječ je o tome da se utaže sve gladi koje žive u čovjeku - ponajprije, dakako, glad za hranom, ali također i glad za znanjem, zdravljem, radom, obiteljskim životom, slobodom, dostojanstvom. Namijenjena da jednu za drugom razbije strukture tlačenja, strategija nazvana *Programa Fome zero* treba stvoriti materijalne uvjete za oslobođenje tijela i duše čovjeka. Tek će slobodan čovjek slobodno odlučiti kako će koristiti svoju slobodu. U središtu toga programa je individualna (i kolektivna) odgovornost. Žrtva postaje aktivni sudionik. Siromašan je čovjek kovač svojega vlastitoga oslobođenja.

Program sadrži 41 neposrednu mjeru. U njegovo je ostvarenje uključeno 20 ministarstava. Te mjere proizlaze iz triju različitih kategorija:

- strukturalne politike za borbu protiv gladi;
- specifične politike za borbu protiv gladi;
- lokalne politike za borbu protiv gladi.

Strukturalnim je politikama cilj da znatno smanje prehrambenu ranjivost najsiromašnijih obitelji omogućujući im da do odgovarajuće hrane dođu vlastitim sredstvima. Te strukturalne politike podrazumijevaju porast najmanjih nadnica; povećanje ponude slobodnih radnih mjesta i smanjenje sezonskog rada; uspostavu agencija za dodjelu solidarnih mini-zajmova; jačanje agrarne reforme; univerzalizaciju socijalne skrbi; proširenje *bolsa*

[155] Josué de Castro, *Géopolitique de la faim,* prijevod na francuski, Pariz, Seuil, 1952.

escola i *renda minima* za siromašne obitelji; potporu obiteljskoj poljoprivredi.

Specifičnim je politikama cilj da najugroženijim osobama zajamče brzi pristup hrani. Te se mjere, naime, moraju provesti što brže kako bi se pomoglo onima koji nemaju nikakvih mogućnosti da sebi pribave odgovarajuću hranu. Te specifične politike podrazumijevaju još ujednačavanje općih prehrambenih karata (*cartao de alimentaçao*) i prehrambenih kupona (*Programa cupon de alimentaçao*); raspodjelu košara za kućanice (*cestas basicas emergenciais*); stvaranje zaliha hrane; nadzor sigurnosti i kakvoće hrane; reformu Programa za prehranu radnika (PAT - *Programa de alimentaçao du trabalhador*); borbu protiv pothranjenosti majki i djece; širenje načela odgoja za pravilnu prehranu; poboljšanje kvalitete školskih obroka (*merenda escolar).*

Lokalnim je politikama cilj da program *Fome zero* prilagode različitim načinima života u selima, u malim gradovima i u velegradovima. Te politike uključuju potporu obiteljskome ratarstvu, pogotovu proizvodnji usmjerenoj obiteljskoj prehrambenoj samodostatnosti u selima; organizaciju mjesnih tržnica i poboljšanje razmjene između proizvođača i potrošača unutar iste regije, osobito u malim gradovima; osnivanje narodnih restorana, skladišta hrane te decentralizaciju mjesta za razmjenu prehrambenih proizvoda u metropolama.

Taj se program počeo provoditi u veljači 2003. u Piauíu, sjeveroistočnoj federalnoj državi, koja graniči s Maranhãom, Bahiom, Parom i Pernambucom. Međutim, na početku drugoga polugodišta 2004., samo se 140.000 obitelji koristilo jednom ili s više mjera iz *Programa Fome zero.* Zasad je to, dakle, neuspjeh. Zašto?

Da bi postao stvarnost, *Programa Fome zero* hitno treba stotine milijuna dolara javnih ulaganja. No, u Brasiliji blagajne su prazne. Kamate i otplata velikoga duga praktički gutaju sav raspoloživi novac.

3. POGLAVLJE

Duh Salvadora Allendea

Danas u Brazilu nije, kao u Ruandi, riječ o isplati troškova za mačete koje su uvezli tzv. genocidnici, već o astronomskim dugovima što su ih Eximbanka, Međunarodni monetarni fond (MMF) te europske, japanske i sjevernoameričke privatne banke nametnule vojnim diktatorima i nesavjesnim predsjednicima. A to je zato što su brazilski diktatori, zapravo, ne samo ukinuli javne slobode i mučili demokrate, već su zemlju lišili njezinih bogatstava i financirali faraonske projekte, podvrgavajući se tako samo novčanim interesima svojih sjevernoameričkih tutora. A kada je riječ o predsjednicima, koji su slijedili jedan drugoga nakon diktature, oni su (većina njih) bili skloni korupciji[156] i privatizirali većinu unosnih javnih poduzeća u korist špekulantskog stranog kapitala.

To je, dakle, danas grozan dug što ga predsjednik Lula, uvjeren je, mora danas isplatiti.

Marcos Arruda brazilski je pandan Érica Toussainta. Već desetljećima on posvećuje svoju čudesnu energiju, istančanu erudiciju i istraživačku inteligenciju borbi protiv omči što ih stvara dug[157].

[156] Jedna iznimka: Fernando Henrique Cardoso odlučno se borio protiv korupcije.

[157] Vidjeti,među ostalim, njegovu analizu krize 1999. u *Eternal Debt. Brazil and the International Financial Crisis,* London, Pluto Press, 2000.

Nakon što je proveo godine progonstva u Ženevi (pošto je i obiteljski vezan uz Švicarsku, za kanton Ticino), Marcos Arruda nije samo žestoki kritičar politike zaduživanja njegove zemlje već jednako i europskih i američkih bankarskih stratega, odgovornih za bijeg privatnog kapitala iz Brazila.

Godine 2002. - zadnje godine predsjedanja Fernanda Henriquea Cardosa - kamate vanjskog duga iznosile su 9,5 posto nacionalnoga bruto proizvoda. Ta je svota bila pet puta veća od ukupne svote što su je brazilska federalna država i sve države članice te federacije uložile u školstvo i zdravstvo[158].

I za godinu 1999. Arruda je iznio brojke. U proračunu federalne države servisiranje duga težilo je pet puta više nego trošak za javno zdravstvo, devet puta više nego za nacionalno obrazovanje i čak 69 puta više nego za Nacionalni institut za naseljavanje i agrarnu reformu INCRA[159].

Danas je vanjski dug (javni i privatni zajedno) dosegao više od 235 milijardi dolara. On je na drugome mjestu svih vanjskih dugova zemalja Trećega svijeta. Jednak je prihodima koje je Brazil izvukao od izvoza u posljednje četiri godine. Time će i *Programa Fome zero* ostati mrtvo slovo na papiru, tako dugo dok sadašnja brazilska vlada ne uspije nametnuti moratorij - ako treba i unilateralni - na isplatu duga.

Kako se došlo do svega toga?

U trenutku državnoga udara (u travnju 1964.) vanjski dug Brazila iznosio je 2,5 milijardi dolara. Na kraju vladavine generala, 21 godinu kasnije, on je dosegao više od 100 milijardi dolara. Zašto?

Za vrijeme 21-godišnje vladavine vojnih režima između 1964. i 1985. dominirale su dvije strategije: ona "nacionalne sigurnosti" i ona "cjelovitoga razvoja". Uspostavljen je širok sustav nadzora, represije, lova na demokrate. A to je zahtijevalo zamašna ulaganja. No, ništa nije bilo previše skupo da bi se uspostavila i učvr-

[158] Marcos Arruda, neobjavljena studija, Rio de Janeiro, 2004.

[159] INCRA je zadužena za korištenje novih terena i agrarnu reformu

stila "nacionalna sigurnost". Eximbanka[160], velike privatne banke, a kasnije i MMF, financirali su, posudivši milijarde dolara, nužna sredstva za njezino održanje i razvoj.

Znatno povećanje, ponovno naoružavanje, reorganizacija i modernizacija mornarice, zrakoplovnih snaga i suhozemne vojske vladajuće diktature progutali su još nekoliko desetaka milijardi dolara sjevernoameričkih javnih i privatnih zajmova, uvijek uz dopuštenje Eximbanke, privatnih banaka ili MMF-a.

Strategija "cjelovitoga razvoja" sa svoje je strane, gradnjom cestovnih mreža i gradova za useljenike, nastojala "otvoriti" manje naseljena područja Brazila. Prva žrtva: amazonska šuma, najveće tropsko šumsko područje svijeta. Cijeli amazonski bazen obuhvaća gotovo šest milijuna četvornih kilometara.

Tijekom 21 godine, koliko je trajala vojna diktatura, uništeno je i spaljeno više od milijun četvornih kilometara šuma. Čak 90 posto tako iskrčenoga zemljišta predano je transkontinentalnim agroindustrijskim tvrtkama i uzgojivačima stoke. Na spaljenim površinama, sjevernoamerički agroindustrijski trustovi i transkontinentalne stočarske kompanije osnovali su goleme plantaže soje, pšenice i drugih žitarica, te pašnjake za brojna stada goveda.

Pritom su, kao polurobovska radna snaga, stotine tisuća *boia frio* i seoskih radnika bezemljaša premještene s neplodnih federalnih država Sjevera i Sjeveroistoka prema agroindustrijskim kompleksima Amazonije, Pare, Acre i Rondônije.

Sve te gradnje cesta i novih gradova, sva ta krčenja prašume, ta progonstva i premještanja radnika i njihovih obitelji, sve nove infrastrukturne građevine, kao i sve hidroelektrane i divovske brane, podignute na rijekama financirane su, razumije se, stranim zajmovima. Pritom je dug još rastao zbog krajnje povoljnih uvjeta što ih je država morala odobravati transkontinentalnim kompanijama za prijenos zarađenih deviza, za koncesije, za porezne privilegije, itd.

[160] Javna banka Sjedinjenih Država, posvećena financiranju izvoza.

Potkraj 1979. Sjedinjene su Države naglo povećale svoje kamatne stope. Brazil je utonuo u krizu. Da bi mogao financirati isplatu kamata i glavnicu duga, vojni režim ugovorio je nove zajmove u inozemstvu, uglavnom kod sjevernoameričkih privatnih banaka - najviše i ponajprije kod Citibank.

No, time ništa nije postignuto. Između 1979. i 1985., generali su, u ime isplate duga, utrošili 21 milijardu dolara više od svote koju su dobili kao nove zajmove.

Civilni predsjednik koji nije bio izabran, ali ga je imenovao parlament, kojim je dominirala ARENA (politička stranka koju su osnovali vojnici), naslijedio je 1985. posljednjega generala-diktatora, bivšega šefa tajnih službi Figueireda. José Sarney naredio je da se privremeno obustavi isplata godišnjih kamata duga.

Poslije su predsjednici koji su se redali ponovno uključili pakleni stroj: posuditi da bi se vratilo, i to u uvjetima sve pogubnijima za Brazil.

Pritom je vraćenih 27 milijardi dolara potjecalo iz Javnoga trezora u Brasiliji.

Za vrijeme svog drugog mandata predsjednik Fernando Henrique Cardoso vodio je politiku vrlo visokih kamatnih stopa. Njegov je cilj bio posve razumljiv i legitiman: trebalo je privući što više kapitala. Međutim, te su stope bile najviše na svijetu: u stanovitim trenucima, one su dosezale vrtoglave visine. Ta je politika imala pogubne posljedice za domaće gospodarstvo.

Nijedan srednji industrijalac, obrtnik ili trgovac, stanovnik Brazila, nije mogao sebi priuštiti bankarski zajam kako bi razvio svoju tvrtku i otvorio nova radna mjesta. Svi oni čije su tvrtke (ili nekretnine, itd.) već bile opterećene zajmovima, morali su smanjiti svoju djelatnost, srediti svoje tvrtke i otpustiti zaposlene i radnike.

A politika visokih kamatnih stopa imala je i drugu opaku posljedicu: ona je pogodovala financijskim špekulacijama. Nacionalni i strani špekulanti na svjetskome su tržištu ugovarali osob-

ne zajmove s kamatnim stopama od 10 ili 12 posto, a zatim su kupovali vrijednosne papire brazilskoga javnog duga, naplaćujući astronomske stope. Čak i uz obvezu posuđivača da dogovori stanovito osiguranje za slučaj da postane nesposoban za isplatu duga, posao je bio "zlatan".

Danas brazilski vanjski dug ima kao protivnu stranu te slabunjave dječake koji imaju gliste u trbuhu i koji su isključeni iz školskoga sustava, lišeni obiteljskoga života, očajni i bez budućnosti.

"*Eu tenho cola porque não tenho vida*". ("Imam maz" [to je droga koju šmrcaju djeca da bi zaboravila na glad] "zato što nemam života") To mi je rekla jedna djevojčica s ulica na stubama prema djevojačkom domu u samostanu Carmo, u Recifeu.

Suočen s katastrofalnom situacijom brazilskoga gospodarstva, MMF je početkom 2002. dopustio Brazilu ono što je u isto vrijeme odbio Argentini: posudbu nazvanu *bail out* ("izlaz iz krize"). To je bio divovski zajam, najviši što ga je ikada u svojoj povijesti MMF odobrio nekoj zemlji. Iznosio je, naime, ukupno 30 milijardi dolara. MMF je imao dva razloga što je tako postupio.

Suočeni s brzim i dramatičnim pogoršanjem gospodarske situacije u Brazilu, bankari Wall Streeta strahovali su za sudbinu svojih zajmova. Nisu li se kozmokrati time našli pred opasnošću da izgube veliki dio svojih ulaganja u agrobiznis, industriju, u različite službe i na lokalno financijsko tržište? Zato su izvršili pritisak na MMF.

Sjećam se jednoga popodneva okupanoga suncem i prepunoga cvrkuta ptica poredanih na hrastovima u parku vile Barton u Ženevi. U velikoj dvorani za sastanke, iznad bar-caféa Sveučilišnoga instituta za međunarodne studije, završavao je visokostručni seminar. Anna Krueger, pomoćnica glavnoga direktora MMF-a, upravo je iznijela svoje ideje o budućem ponašanju MMF-a prema tz*v. failed states,* državama koje ne plaćaju dugove. U dvorani, njezino je izlaganje pratila gomila studentica i studenata, profeso-

ra, analitičara financijskih društava, lokalnih privatnih bankara, direktora Nacionalne banke i visokih dužnosnika UN-a.

Anna Krueger zdepasta je žena, prosječne elegancije, ali govora koji okrepljuje, visoko obrazovana, izravna. Ona nije otvoreno antipatična. Bivša profesorica na Sveučilištu Stanford, glavna ekonomistica Svjetske banke za vrijeme predsjedanja Ronalda Reagana, ona danas u MMF-u vedri i oblači. Njezina je neupućenost u svakodnevni život ljudi neizmjerno duboka. Ali je njezina vještina vladanja međunarodnim financijskim mehanizmima impresivna.

Uz Jeane Kirkpatrick, drugu preživjelu iz Reagan ove ere, i uz Condoleezzu Rice, Krueger je danas najsnažnija žena desnoga krila Republikanske stranke. George W. Bush redovito se savjetuje s njom.

Nakon završetka izlaganja, gospođa Krueger je poželjela prošetati parkom. U sivom kostimu, s cipelama bez peta, crnim naočalama na očima, obojenom kosom rasutom od vjetra, krupnim se koracima uputila prema jezeru. Pratila ju je mala skupina bankara i ljudi iz UN-a. Ja sam hodao u trećemu redu, ali sam bez muke čuo njihov razgovor.

Očito zbunjen onim što je upravo čuo, jedan ju je ženevski bankar gotovo stidljivo upitao kako je MMF mogao odobriti zajam od 30 milijardi dolara zemlji koja je gotovo u stečaju. Odgovor gđe Krueger odjeknuo je kao pucanj: "*Heavy Wall Street presure*[161]."

Drugi razlog koji je ohrabrio MMF da Brazilu dodijeli taj izvanredni zajam znatno je suptilniji.

Brazil tradicionalno ima snažan javni sektor, koji je općenito unosan. Sve industrijske aktivnosti što potječu iz tzv. strateških sektora - nafta, električna struja, rudnici, telekomunikacije, itd. - u vlasništvu su države: to je nasljeđe korporacijske diktature

[161] "Snažan pritisak bankara Wall Streeta"

Getulija Vargasa, koji je savršeno poštivao vojnu diktaturu. No, posve privržen načelima neoliberalizma, Cardoso je prekinuo s tom politikom, privatizirajući veliki broj državnih tvrtki i udruga - osobito tijekom svojega drugoga mandata.

Pri pokretanju te politike ubrzane privatizacije, u džepovima senatora, zastupnika i ministara (ili drugih posrednika) tajnovito su nestale milijarde dolara. Od 2001. politika privatizacije suočila se najednom s pojačanim narodnim otporom. Kadrovi, zaposlenici i radnici Petrobasa, na primjer, suprotstavili su se štrajkom i s više legalnih akcija tome da njihova poduzeća budu stavljena na licitaciju.

Tada su se gospodari transkontinentalnih kompanija i ostali predatori osjetili jako nezadovoljnima. Nije li prijetilo da im izmaknu izabrani komadi? Cardoso je tada odbio igrati tu igru. Bio je, dakle, pravi trenutak da mu se očita lekcija: "Odbaciš li proces privatizacije, primijenit ćemo i na tebe argentinski postupak[162]."

Zajam *bail out* bio je, dakle, vezan uz obvezu da se nastave privatizacije.

Predsjednički izbori trebali su se održati u listopadu 2002.

Brazil je moderna država, koja raspolaže institutima za pouzdana istraživanja. Tijekom zadnjih mjeseci južne zime 2002. krivulje i brojke, što su ih objavljivali ti instituti, počele su svjedočiti o znatnoj promjeni javnoga mijenja. Neoliberalni kandidat José Serra, bivši ministar zdravstva i predviđeni Cardosin nasljednik, prema istraživanjima, brzo je gubio poene. Istodobno, ubrzano okupljajući oko sebe cijele sektore visoke industrije, financija i većinski dio srednjih klasa, k tome još i narodne slojeve, Luiz Inácio Lula de Silva nije prestajao privlačiti glasače oko svojega imena.

A od kolovoza njegov je uspon postao munjevit.

U Washingtonu su počele zavijati alarmne sirene. Panika je bila i u Zürichu, Londonu, Frankfurtu, Parizu i New Yorku.

[162] Podsjetimo: u isto je vrijeme u istoj situaciji, MMF odbio Argentini svaki novi kredit.

I to s razlogom. Stajalište PT-a i njegova vođe bilo je već 20 godina nepromijenjeno: dug treba ukinuti. Dakako, ako je moguće međunarodnim pregovorima, ali ako je nužno, onda to treba učiniti unilateralnim i voluntarističkim aktom.

Još od svojega prvog objavljivanja 1979., program PT-a sadrži krajnje jasne i neumoljive analize i stajališta o štetama duga i nužnosti da se odbiju plaćanja koja su s njim povezana. Za PT, nikakav izlaz iz bijede nije moguć bez ukidanja duga.

Kao i Salvador Allende, Lula je bio uporan i odlučan kandidat na više predsjedničkih izbora. Godine 1989. izgubio je vrlo tijesno protiv Fernanda Collora de Mella. Četiri godine poslije prvi se put sučelio s Fernandom Henriqueom Cardosom. Doživio je bolan poraz: Cardoso je bio izabran već u prvome krugu. Nakon četiri godine scenarij je donekle izmijenjen: Cardoso se borio za svoj ponovni izbor, za drugi predsjednički mandat, i Lula mu je otežao život. U drugome krugu, Cardoso je ipak pobijedio.

No, izbornu bitku 2002., protiv Joséa Serre, Lula je dobio s najvećom dosad znanom većinom.

Prigodom svake od svojih predsjedničkih kampanja Lula je u središte svojega programa stavio ukidanje duga kao i stvaranje kartela dužnika. Ta je ideja niknula u krilu Socijalističke internacionale (SI). Do svoje smrti, u rujnu 1992., Willy Brandt, predsjednik SI-a od 1976., bio je njezin energični zagovornik. Stvoriti frontu zemalja dužnika činilo mu se, zapravo, apsolutnom nužnošću. I to zato što jedna zadužena zemlja sama - čak i tako snažna kao što je, ipak, Brazil - ne može učiniti ništa ni protiv MMF-a niti protiv udruženih privatnih vjerovnika. Pregovori nužno moraju biti kolektivni. Da bi se razbili okovi, trebalo je ostvariti savez robova. Omča se može olabaviti samo zajedničkom akcijom.

PT službeno je postao članom Socijalističke internacionale tek na kongresu SI-a u São Paulu u listopadu 2003. Međutim, već se dva desetljeća tkaju bliske veze između SI-a i PT-a. I to osobito zahvaljujući neumornome radu dvojice sjajnih i netipičnih

brazilskih rukovodilaca: senatoru PT-a iz São Paula, Eduardu Suplicyju, i trockističkom vođi francusko-argentinskoga podrijetla, Luisu Favreu, savjetniku vodstva te stranke za međunarodnu politiku.

Prigodom jednoga razgovora s Éricom Toussaintom, znatno prije svojega izbora, Lula mu je rekao: "Mislimo da nijedna zemlja Trećega svijeta nije u stanju isplatiti dug. Mislimo također da sve vlade Trećega svijeta koje odluče nastaviti vraćati vanjski dug, vode svjesno svoje narode u ponor. Zapravo, politika razvoja zemalja Trećega svijeta i isplata duga potpuno su nespojivi. Stoga mi podržavamo ideju da valja odmah obustaviti isplatu duga."

Zašto?

Lula odgovara: "Novcem od neisplate duga, možemo osnovati fond za razvoj, namijenjen financiranju istraživanja i razvoja tehnologija, obrazovanja, zdravlja, agrarne reforme, dakle politike napretka za cjelokupni Treći svijet. Taj bi fond bio pod nadzorom same države, posredstvom ustanove koju bi trebalo stvoriti i koja bi obuhvaćala Nacionalni kongres (parlament), sindikalne pokrete, političke stranke. Svi bi oni sastavili komisiju koja bi se bavila upravnim poslovima toga fonda."

Kako se usprotiviti protivniku? Kako pregovarati?

Lula kaže: "Valja stvoriti frontu zemalja dužnica koja će se suprotstaviti zemljama vjerovnicama. Nužno je udružiti zemlje Trećega svijeta da bi konačno svaka vlada shvatila kako su njezini problemi istoznačni onima vlada ostalih zemalja Trećega svijeta. Nijedna zemlja neće moći sama pronaći rješenje za svoje zaduženje... Jednako je tako važno da se rasprava o vanjskome dugu ne vodi između vlade i bankara, već između vlade i vlade. Problem duga valja također pretvoriti u političko pitanje. Pritom ne valja raspravljati samo o problemu duga (kao takvoga), već o nužnosti da se uspostavi novi međunarodni gospodarski poredak. Nije više moguće da nastavimo prodavati sirovine u bescjenje i istodobno kupovati gotove proizvode po cijeni zlata, takoreći."

I još Lula: "Ovaj skup mjera može se oživotvoriti samo političkom akcijom. A politička akcija, to je, u biti, pritisak društvenih pokreta. Valja, dakle, pitanje duga pretvoriti u posao kojega će se dohvatiti narod[163]."

Do kolovoza 2002. Lula nikada nije promijenio svoje stajalište o toj temi.

Omiljeno je oružje gospodara duga ucjena. U tome su oni izvrsni. U srpnju 2002. PT je počeo s pokusom. *Wall Street Journal* počeo je objavljivati članke u rafalima, uzbunjujući međunarodne vjerovnike predviđanjem sigurne pobjede socijalista Lule.

Izgubiti milijarde dolara u jednoj jedinoj izbornoj noći? To je apsolutni užas za sve normalno ustrojene bankare. Zato su tada stručnjaci Breton Woodsa i američki *think tanks* te analitičari velikih kuća tzv. *tradersa* glavnih svjetskih burza, na zidu najbliže budućnosti nacrtali apokalipsu brazilskog "izostanka".

"Izostanak" (*default* na engleskom, *(défaut* na francuskom, *prim, prev.)* stručni je termin koji označava unilateralnu obustavu isplate duga nekoga dužnika. U nacionalnim zakonodavstvima država postoje zakoni koji u stanovitim uvjetima dopuštaju neplaćanje onima koji proglašavaju stečaj. Na međunarodnom planu, međutim, nema nijednoga takvoga ili sličnoga propisa.

Kotrljajuća vatra prijetnji povećavala je snagu kako su tekli dramatični dani kolovoza. Na svim financijskim točkama u svijetu brazilska je valuta real napadnuta te je izgubila znatan dio svoje vrijednosti.

Ucjena je bila kristalno jasna: ako je brazilski narod opsjednut zlokobnom idejom da izabere Lulu, onda će se real posve srušiti i Brazil će biti prognan na sâm rub zajednice naroda. Svi će se strani ulagači povući s njegova tla. Nastupit će najcrnja bijeda.

Srednje su klase podvrgnute posebnom postupku: "stručnjaci"

[163] Luiz Inácio Lula de Silva u Éric Toussaint, *La Finance contre les peuples,* op. cit., stranica 399.

su im tumačili da će upravo one biti prve likvidirane. Rečeno im je kako će se u gospodarstvu koje se ruši, u vrlo kratkome vremenu, pridružiti najbjednijem proletarijatu u *favelama.* Rede Globo, najveća i najutjecajnija nacionalna televizijska mreža, prenosila je, zajedno s drugima, ta apokaliptična predviđanja nadahnuta iz Washingtona. Znatan broj utjecajnih novina i desničarskih radio-postaja ubrzali su mu korake. Ponajprije *O Globo, Gazzeta Mercantil* i *Estado de São Paulo.*

PT i sve narodne snage, čiju je nadu taj pokret utjelovljivao, morali su reagirati.

Potkraj kolovoza vodstvo PT-a uputilo je pismo MMF-u, uvjeravajući ga da će njegov kandidat, bude li izabran, strogo poštovati sve financijske obveze što ih je preuzeo predsjednik Fernando Henrique Cardoso[164].

Lula je pobijedio u drugome krugu predsjedničkih izbora, 27. listopada 2002.

Odmah je objavio kako je sklon neovisnosti Središnje banke i najavio namjeru da na njezino čelo imenuje najreakcionarnijeg bankara u državi, Henriquea de Camposa Meirelessa. A u Brazilu taj je čovjek bio (i još je uvijek) jednodušno omražen.

Među svim privatnim svjetskim bankama koje su, pokoljenjima provodile sustavnu pljačku Brazila, ključnu su ulogu odigrale *Citygroup,* o kojoj ovisi Citibank, najveća banka na svijetu, te Fleet Boston Bank. A pritom je upravo Meireless bio predsjednik Fleet Boston Banke, druge vjerovničke banke (nakon Citibanke) brazilskoga duga. To što ga je Lula imenovao, očito je odgovaralo strateškome razlogu: trebalo je hitno smiriti uznemirenost Wall Streeta.

U Brazilu je ministarstvo gospodarstva i financija ključno ministarstvo vlade. Voditelj toga resora uživa široke nadležnosti i odlučujući utjecaj u skupini svojih kolega. Cardoso je taj položaj bio povjerio ekonomistu međunarodnoga ugleda, bivšem rav-

[164] Pismo je potpuno prešutjelo pitanje obnove privatizacije.

natelju MMF-a, Pedru Malánu. Lula je na taj položaj imenovao trockističkoga liječnika po imenu Antonio Palocci. Pritom je sivom eminencijom toga ministarstva postao Luis Favre, sjajan intelektualac. A položaj ministra za promet i veze, drugi ključni položaj u vladi, došao je također u ruke jednoga od vođa Četvrte internacionale, po imenu Gushiken.

Ako postoji neki izraz koji me uvijek uzbunjivao, onda je to "povjerenje tržišta". Naime, da ga svjetski financijski kapital ne bi napao, bacio na koljena, neki narod treba - svojim gospodarskim ponašanjem - zaraditi "povjerenje tržišta". No, kako se može zaslužiti to "povjerenje"? Vrlo jednostavno, tako da se tijelo, duša i duh podčine diktatu kozmokrata. Upravo pod tim uvjetom i samo pod tim uvjetom, gospodari imperija srama prihvaćaju suradnju sa sirotinjskim narodima.

U Latinskoj Americi, sjena Salvadora Allendea salijeće kolektivne maštarije. Njegov duh luta i po predsjedničkoj palači u Brasiliji.

Naime, nacionalizacijom rudnika bakra (među kojima i najvećega površinskoga rudnika na svijetu, zvanoga Chuquicamata), primjenom većine od 110 prijedloga za društvenu reformu, što ih je promicalo Narodno jedinstvo, kao i uvođenjem poreza transkontinentalnim tvrtkama, Salvador Allende još je potkraj 1970. izazvao srdžbu kozmokrata[165].

U najdubljoj je tajnosti u Washingtonu osnovan Komitet četrdesetorice. Pod predsjedanjem Greena, predsjednika-glavnog direktora u to vrijeme najveće transkontinentalne tvrtke na svijetu, Međunarodne kompanije telefona i telegrafa (ITT), taj je komitet okupljao 40 najvažnijih stranih tvrtki aktivnih u Čileu. Osim rudarskih trustova Anaconda i Kennecott, u njemu su djelovali i mnogi drugi trustovi, u tom trenutku najmoćniji u svijetu.

Od kraja 1970., podržan od Nixona, Kissingera i CIA-e, taj je

[165] Predsjednika Allendea Kongres je postavio u studenome 1970.

komitet organizirao sustavnu gospodarsku i financijsku sabotažu vlade Narodnog jedinstva.

Dana 11. rujna 1973., predsjedničku palaču Moneda, u srcu Santiaga, napali su bombarderi i oklopna vozila čileanskih vojnih snaga, teledirigiranih iz Pentagona. U 14.30 sati, u svojemu predsjedničkom uredu na drugom katu palače, Salvador Allende umro je pogođen metkom u glavu. Nakon toga uspostavljena je krvava diktatura. Nad Čile se spustio mrak diktature.

Salvador Allende i njegovo Narodno jedinstvo nisu uspjeli osvojiti "povjerenje tržišta".

Sporazum potpisan 2002. s MMF-om za vrijeme Cardosova predsjedanja obvezivao je Brazil da ispuni proračunski *superavit* od najmanje 3,75 posto. No, što je to "*superavit*"? Najjednostavnije rečeno, to je višak nad predviđenim troškovima državnoga proračuna.

Taj je *superavit,* očito, jamstvo da će država dužnik moći tijekom određene proračunske godine ispuniti svoje obveze glede plaćanja duga.

A Palocci je već od prve godine svojega ministriranja navijestio da će ne samo poštovati obveze što su ih prihvatili Cardoso i Malan već i da će - svojim slobodnim izborom - *superavit* za 2003. podići na 4,25 posto.

Očito se nije moglo učiniti ništa bolje da bi se ponovno steklo "povjerenje tržišta".

Kamo ide, dakle, mirna i šutljiva revolucija u Brazilu? Odgovor će dati ishod bitke za ukidanje duga. A ta bitka tek dolazi.

Prva etapa koju valja prijeći na tome putu jest provedba neke revizije računa (*audit*). Ideja je jednostavna: parlament zemlje dužnice zahtijeva pravo da ispita podrijetlo svojeg duga, da raščlani njegov sastav i da konačno kaže koji su od zajmova ugovoreni zakonito i transparentno, a koji su plod nabijanja previsokih računa, prevarantskih transakcija, krivotvorenih dokumenata, ukratko - lopovštine. Napuhavanje duga u interesu je, dakle, i ko-

rumpiranih nacionalnih vođa, koji ugovaraju zajmove, i stranih vjerovnika koji sve to prihvaćaju. Korumpirani nacionalni vođa čini to zato što dobiva svoj postotak ugovorenog zajma, a bankar vjerovnik, odnosno kreditor, zato što će dobiti više kamate.

Pogledajmo primjer onoga što se zbivalo pod vojnom diktaturom.

Ljude u zelenim i sivim odorama postavili su na vlast u Brasiliji upravo CIA. i Pentagon. Međutim, dužnosnici Američke blagajne i bankari Wall Streeta imali su vrlo loše mišljenje o intelektualnim kvalitetama generala. Zato su im nametnuli Delfima Netoa.

Oboružan širokim nadležnostima, Delfim Neto postao je najmlađi (a vjerojatno jedan od najmoćnijih) ministar gospodarstva i financija što ih je Brazil ikada imao. Doveo je sa sobom ekipu sposobnih ekonomista, od kojih su gotovo svi obrazovani u SAD. Cinični, ambiciozni i pohlepni, oni su došli srediti brazilsko gospodarstvo.

S nešto malo više od 30 godina u trenutku imenovanja, s debelim naočalama za kratkovidnost koje osvjetljavaju lice bucmasta djeteta, Delfim je bio osoba posve atipična u tmurnome svijetu vojnika. Gojazan i veseljak, volio je tople noći i blijeda jutra vrućih kabarea Copacabane i Leblona. Sjajne inteligencije, on se poput kameleona znao prilagoditi stajalištima različitih diktatora, ali i kozmokrata. Nije iskazivao nikakvu osobnu političku ambiciju, vodio ga je instinkt dobrog igrača. Kao veliki uživatelj, gnušao se vojne ideologije.

Teoriju "nacionalne sigurnosti" držao je čistim "prokletstvom". No, često ju je, ipak, znao svečano prizivati, zapravo uvijek kada je generalima podnosio neki od svojih megaprojekata: transamazonske ceste, povećanje i proširenje brane hidroelektrane Igua^u, eksploataciju rudnika Carajás, divovska lučka postrojenja u Santosu, pokretanje velike povezane mreže telekomunikacija, uspostava platformi i nasipa za *off-shore* istraživanje nafte ispred obale u Guanabari, itd.

Generali su te ugovore uvijek potpisivali s oduševljenjem. A Svjetska banka potvrđivala je "izvedivost" tih projekata te su stoga strani zajmodavci davali predujmove od milijardi dolara nužnih za njihovu provedbu.

U tim financijskim igrama Netova se ekipa vješto služila napuhanim računima.

Mnogi generali, njihovi roditelji ili njihovi saveznici imali su (i imaju još uvijek) tekuće račune u Zürichu, Londonu ili Ženevi. Oni najvještiji bili su (i još su uvijek) na čelu *off-shore* tvrtki registriranih u poreznim rajevima, na Karibima, u Jerseyu ili u Lihtenštajnu.

Tijekom 22 godine strani su zajmodavci izravno na te račune prelijevali astronomske svote novaca, uplaćene zbog napuhanih računa ili tajnih provizija.

Rođen iz dubokog prožimanja triju kultura - europske, afričke i indijanske - Brazil je oduvijek laboratorij ideja i zadivljujućih društvenih pokusa. I upravo on je bio taj koji je prvi uveo institut audita. Godine 1932. prvim se od njih bavio Parlament. Pritom je otkrio mnoštvo nepravilnosti, ogromne posudbe dobivene i dodijeljene na temelju krivotvorenih dokumenata te vještih nepravilnosti učinjenih pri sastavljanju ugovora. Vlada iz tog vremena odbila je uvažiti dio duga jasno obilježen žigom prijevare. Dobila je slučaj: strani su se bankari "dragovoljno" odrekli onih dijelova svojih potraživanja koji su počivali na lažnim temeljima.

A pitanje revizije ponovno se našlo u središtu rasprava u Ustavotvornoj skupštini sredinom 80-ih godina. Rasprava je bila žestoka, ne samo među zastupnicima nego - i pogotovu - u javnosti. Članak 48. Ustava iz 1988., naime, daje Kongresu nadležnost da pokrene reviziju vanjskoga duga.

Ta je revizija jedan od najupornijih zahtjeva PT-a. Godine 2000., José Dirceu, tada vođa stranke u Kongresu, uveo je zakonski dekret br. 645-A. Evo njegova izlaganja o razlozima toga uvođenja: "Različiti dugovi, vanjski, unutarnji, javni i privatni,

čak ako se i razlikuju po svojoj uporabi i po svojemu značenju, zajedno su, za društvo u cjelini, znatno opterećenje obvezama čije su posljedice različite naravi. 1) povećanje vanjske ranjivosti i gospodarske ovisnosti zemlje; 2) rast svota koje treba vratiti u stranim valutama (danas koliko i sutra), što ometa razvoj mladoga naraštaja; [...] 4) gubitak suverenosti i pokoravanje međunarodnim strategijama financijskoga kapitala i hegemonističkoj velesili; 5) žrtvovanje malog čovjeka bez zaštite, koji se nije koristio pogodnostima iz razdoblja kada su se ti dugovi dogovarali i kojega sada pritišće teret isplate duga. [...] Sadašnji nacrt zakona teži uspostavi demokratskog mehanizma redovitog narodnog savjetovanja o onome što valja učiniti u pitanjima koja, bez ikakve sumnje, utječu izravno i neizravno na život našega naroda."

Brazil ima jedno od najsnažnijih i najinventivnijih građanskih društava na svijetu. Tzv. inovatorski društveni pokreti, od MST-a do pokreta za narodno sudjelovanje u donošenju proračuna, od pokreta za emancipaciju Afro-Brazilaca do ženskih pokreta, ne prestaju se širiti i postajati sve utjecajnijima. Uz podršku Jedinstvene centrale radnika (CUT), MST-a, PT-a i temeljnih kršćanskih zajednica, pokret zvan Jubilej-Jug pokrenuo je godine 2000. široko narodno savjetovanje o dugu. U glasanju je sudjelovalo više od šest milijuna građanki i građana. Njih 91 posto izjasnilo se za reviziju.

Tehnički, taj audit ne stvara velike probleme. Međunarodne, ali i brazilske revizorske tvrtke (kao što su, na primjer, Price Waterhouse, Attag, Ernst and Young, itd.), provjeravaju godišnje račune velikih transkontinentalnih kompanija, temeljito pregledavaju stotine tisuća ugovora, ponavljaju milijune računskih operacija, raščlanjuju bezbroj financijskih sklopova.

Dakako, taj posao može stajati skupo. No, u slučaju brazilskoga javnog vanjskog duga, iznos, njegov doprinos bit će značajan.

Do ovoga časa, Lula nije smogao hrabrosti pokrenuti reviziju. A u okviru svih protukapitalističkih pokreta širom svijeta raste

strašna sumnja. Neće li Lula izgubiti vlast nad dvostrukom strategijom?

Superavit od 4,25 posto otjerao je duh Salvadora Allendea iz Planalta.

Kozmokrati ostavljaju Brazil na miru. Barem zasad. No *Programa Fome zero* još se ne pokreće. Tisuće brazilske djece i dalje umire od pothranjenosti, loše ishranjenosti i gladi.

Ima razloga za to. Nedostaje novaca. Bez velikoga smanjenja duga *Programa Fome zero* neće zaživjeti - rekao sam već to.

A Éric Toussaint i Marcos Arruda izrekli su konačnu osudu Paloccijeve strategije i tolerancije na koju ona nailazi kod Lule.

U PT-u raste ljutnja. Izbačeni su senatori, federalni zastupnici zato što su javno napali Paloccijevu politiku.

U utorak 2. ožujka 2004., u hotelu Ambassador u Bernu doživio sam nešto zbunjujuće: protestantska organizacija za međusobnu pomoć *Pain pour le prochain* (Kruh sutrašnji) kao i neke druge nevladine organizacije objavila je svoje programe za međusobnu pomoć u korist zemalja Afrike, Azije i Latinske Amerike.

Među pozvanim govornicima bili smo Frei Betto i ja osobno.

Bio sam presretan što ponovno vidim Freija Betta. Živ, blag i miroljubiv, mesijanski usmjeren, kao uvijek. Nekoliko trenutaka nakon doručka pozvao me je na stranu. Ozbiljna i zabrinuta izgleda, tihim glasom mi je rekao: "Sve ide loše... ljudi više ne razumiju ništa... Ti poznaješ Lulu. On te jako cijeni... Zato mu reci: Palocci mora odustati od toga prokletoga *superavita* i krenuti u reviziju... Mora se suočiti s MMF-om, čak mu se i usprotiviti... Ljudi su gladni... ne mogu više čekati... kraj ove godine zadnja je granica... ljudi su na kraju izdržljivosti."

Malo Je ljudi prema kojima osjećam takvo divljenje i naklonost što bi se mogle usporediti s onima na koje me nadahnjuje Frei Betto. Ni mučenje ni zatvor ni progonstvo nisu uspjeli narušiti njegovu osjećajnost.

No tamo, u Bernu, toga utorka 2. ožujka 2004., bio sam zaprepašten: kako je Frei Betto mogao i pomisliti da bi bilo koja riječ s moje strane mogla išta promijeniti u brazilskoj politici? Čak mi se i sama takva pomisao činila posve apsurdnom. To više što je ured Freija Betta pokraj ureda predsjednika. Njih se dvojica viđaju i razgovaraju gotovo svakoga dana.

O, koliko je dakle bio dubok nemir Freija Betta kad mi je postavio toliko nerealan zahtjev!

No, bitka oko duga tek se treba dogoditi. Da, njezin će ishod odlučiti o sudbini mirne, tihe revolucije koja se sada odvija u Brazilu.

Međutim, ishod je nesiguran. U tome kontekstu, da bi u Brazilu mogla biti dobivena bitka protiv gladi i za ukidanje duga, odlučujuća je međunarodna solidarnost naroda - osobito onih u Europi. Jedan od ciljeva ove knjige jest pridonijeti da se mobilizira ta solidarnost.

PETI DIO

REFEUDALIZACIJA SVIJETA

1. POGLAVLJE

Kapitalističke feudalnosti

Dug i glad, glad i dug čine smrtonosni krug, očito bez izlaza. Tko ga je stvorio? Tko iz njega izvlači astronomske dobiti? Što ga i dalje održava?

Kapitalistički feudalni sustav.

Pohlepnici, špekulanti i prepredeni lopovi, koje su razotkrili još davno Jacques Roux, Jean-Paul Marat i Sant-Just, danas su se vratili. Ubojita ruka monopolista, koju je bio privremeno otklonio Gracchus Babeuf (u Francuskoj revoluciji, *prim. prev.),* iznova tuče i lupa.

Tako mi, zapravo, svjedočimo procesu refeudalizacije svijeta. A ta nova feudalna snaga i vlast je u liku privatnih transkontinentalnih tvrtki.

Podsjetimo: 500 najvećih transkontinentalnih kapitalističkih tvrtki danas nadzire 52 posto bruto proizvoda svijeta, a čak 58 posto tih tvrtki potječe iz SAD-a. Sve zajedno, one zapošljavaju samo 1,8 posto svjetske radne snage. Tih 500 tvrtki nadzire najveća bogatstva 133 najsiromašnije zemlje svijeta[166].

Kao čuvari najrazvijenijih tehnoloških, elektroničkih i znanstvenih znanja, nadzirući glavne laboratorije i svjetske istraživač-

[166] UNCTAD ima na popisu 85.000 multinacionalnih tvrtki; svaka je od njih aktivna u najmanje pet zemalja u isto vrijeme.

ke centre, transkontinentalne kompanije upravljaju cijelim procesom materijalnoga razvoja uvjeta u kojima ljudi žive. Pritom su neprijeporna dobra što ih one donose onima koji sebi mogu priuštiti njihove proizvode i usluge. Međutim, privatni nadzor što ga one primjenjuju nad proizvodnjom i znanstvenim otkrićima, što su, prirodno, namijenjeni zajedničkome dobru, ima užasne posljedice.

I to stoga što je jedini motor tih novih feudalaca zgrtanje privatnih dobiti, najviših mogućih u vrlo kratkome vremenu, neprekidno širenje njihove moći te uklanjanje svih društvenih zapreka koje se suprotstavljaju njihovim rješenjima.

Među bitnim uzrocima stalnoga povećanja vanjskoga duga zemalja južne hemisfere jest to što se sva dobit ili burzovna zarada što ih transkontinentalne kompanije ostvaruju u zemljama koje ih prihvaćaju, prebacuje, u devizama, u središnjice tih kompanija.

Tome se dodaje i sustav tantijema (*royalties*). Uzmimo primjer Nestlé. Kao i većina transkontinentalnih kompanija, Nestlé je organiziran u *profit centers,* relativno neovisnih jednih od drugih. Svih 511 tvornica Nestlé diljem svijeta koriste se patentima koji pripadaju matičnoj kući ili, preciznije, holdingu. Ti patenti moraju biti naplaćeni.

Pogledajmo Brazil. Nestlé ondje ostvaruje kolosalnu dobit. Dio te zarade, zapravo njezin okrajak, ponovno se ulaže u njegovih 25 tvornica i lokalnih tvrtki u toj zemlji. Drugi dio služi za financiranje širenja i osvajanja novoga lokalnog tržišta, na primjer hrane za domaće životinje. Međutim, najveći dio zarađenoga novca odlazi u Vevey, u glavni stožer Nestléa.

To krvarenje financira Brazilska banka. Naime, Nestlé u svoju središnjicu, očito, ne prebacuje reale, taj novac bez stalne razmjenske vrijednosti, već dolare (ili drugu "čvrstu" valutu). To znači, dakle, da devizne pričuve središnje banke države domaćina transkontinentalne tvrtke omogućuju prebacivanje zarada

ostvarenih u lokalnoj moneti ili u čvrstim devizama. Potonje odmah prelaze Atlantik, otežavajući tako upravljanje vanjskim dugom prihvatne države.

Posao teče glatko: relativna važnost Europe u lisnici Nestléa sve je manja. Godine 1994. europske su zarade iznosile 45 posto svih poslova te švicarske kompanije, a 2004. samo 33 posto. Pobjedonosno osvajanje uvijek novih tržišta obavlja se u Aziji, Africi i Latinskoj Americi.

Dakako, posve je jasno da novi prinčevi iz svojih poslova izvlače pozamašne osobne zarade. Joseph Ackermann, gospodar najveće europske banke, Deutsche Bank, zarađuje 11 milijuna eura godišnje. Njegov kolega, koji rukovodi J. P. Morgan Chase Manhattan Bank, ubire tri puta veću svotu. Vladajući princ farmaceutske tvrtke Novartis, Daniel Vasella, dodjeljuje sebi godišnju plaću od 18 milijuna eura. I njegov kolega, Peter Brabeck, iz Nestléa, trpa u džep otprilike isto toliko. A predsjednik United Bank of Switzerland (UBS), najveći manipulator privatnim bogatstvima na svijetu, Marcel Ospel iz Basela, pobire skromnu godišnju plaću od 12 milijuna eura[167].

Kao i njihovi prethodnici feudalci prije 1789., ovi novi prinčevi žive takoreći besplatno: dvorci, mondenske svečanosti, gozbe, putovanja - sve to ide na teret zlatne kreditne kartice koju pokriva tvrtka, bez obzira na to koliko iznosile ukupno potrošene svote. Jedina razlika: svečane konje i kočije zamijenili su privatni zrakoplovi i limuzine...

Jean-Paul Marat u svoje je vrijeme rekao: "Dobar je princ najplemenitije djelo Stvoritelja, najčistije kada se želi ukazati čast ljudskoj prirodi i predstaviti se božanskim. Međutim, za jednoga dobrog princa, koliko je izroda na zemlji![168]"

Da bi se shvatili planetarni razmjeri dominacije, pogledajmo primjer agroprehrambenih trustova. Godine 2004., deset tran-

[167] Uključujući opcije i akcije.

[168] Jean-Paul Marat, «De l'amour de la domination», u *Textes choisis*, op. cit., stranica 1.

skontinentalnih tvrtki, među kojima su Aventis, Monsanto, Pioneer, Syngenta, itd., nadziralo je više od trećine svjetskoga tržišta sjemena. To je tržište 2003. vrijedilo 23 milijarde dolara[169].

Pogledajmo sada tržište pesticida: ono teži oko 28 milijardi dolara godišnje. No, sa 80 posto toga tržišta vlada sedam transkontinentalnih kompanija (među kojima su ponovno Aventis, Monsanto, Pioneer, Syngenta, itd.).

Bangladeš je najgušće naseljena država Azije, sa 146 milijuna stanovnika koji žive na području veličine 110.000 četvornih kilometara. Iz te zemlje čuvam izvanrednu uspomenu: svugdje gdje sam se kretao - noću i danju - u Dhaki, u Chittagongu, duž rijeka Brahmaputre i Gangesa, u selima ili na poljima, svugdje i svakoga trenutka, bio sam okružen gomilom ljudi od kojih su gotovo svi bili ljupki, nasmiješeni, često čak vrlo lijepi. No, pritom valja znati da je Bangladeš treća zemlja na svijetu po siromaštvu, prema *Human Development Indexu UNDP-a.*

Ta se zemlja nalazi u osobito gruboj i surovoj tropskoj i suptropskoj zoni: u razdobljima monsuna, dvaput godišnje, 60 posto zemljišta u toj državi nalazi se pod vodom. Zemlju čini plodnom mulj, koji tisućama kilometara prenose četiri velike rijeke što se spuštaju s Himalaja. No, nametnici svih vrsta, koje se razvijaju u toj stalno vrlo vlažnoj klimi, redovito uništavaju znatan dio žetve kukuruza, žitarica, prosa.

O životu i o smrti milijuna Bengalaca odlučuje, dakle, cijena pesticida. Upravo kapitalistički feudalni sustav, što smo ga spomenuli nešto prije, naime, određuju godišnje čvrste cijene pesticida prodanih Bengalcima. A one to čine na temelju načela najveće dobiti. I to bez ikakva javnog nadzora.

No, ono što je istina za Bangladeš, vrijedi i za Indiju. U listopadu 2004., revija *Frontline* objavila je intervju s indijskim ministrom poljoprivrede Raghuveerom Reddyjem. On je pritom rekao da je u Andri Pradeshu, jednoj od glavnih država članica

[169] John Madeley, *Le Commerce de la faim,* Pariz, Éditions de l'Atelier, 2003.

indijske unije, u razdoblju od 1998. do 2004. samoubojstvo počinilo više od 3000 seljaka, prezaduženih kod lokalnih filijala transkontinentalnih kompanija koje im prodaju sjeme i pesticide.

Pogledajmo sada trgovce žitaricama koji nadziru svjetske tokove prodaje, osiguranje, silose i, očito, Burzu poljoprivrednih sirovina u Chicagu. Tu je također moć odlučivanja i raspolaganja dobrima jako koncentrirana: u svjetskoj trgovini žitaricama dominira 30 tvrtki.

Od 52 države na afričkome kontinentu i na njegovim otocima, samo 15 njih poznaju prehrambenu samodovoljnost. Ostalih 37 mora se obraćati svjetskome tržištu za pomoć kako bi moglo ishraniti svoje pučanstvo. To se događa i u vrijeme "normalnih" žetvi, kada nikakav rat, nikakva suša, nikakav napad skakavaca ili neka druga prirodna nevolja (možda čak izazvana ljudskom rukom) ne haraju zemljom. Manjak hrane u tim državama posljedica je činjenice da njihova žetva objektivno nije dostatna da bi se preživjelo razdoblja kad nestaju zalihe iz prošle žetve, s razdobljem nove berbe. To razdoblje nestašice je različite duljine u različitim zemljama i u različitim godinama berbe.

U Zambiji je kukuruz nacionalno jelo. Zambijci ga jedu ujutro, u podne i navečer. Kao kašu, kao pogaču, kao pečeno zrnje ili kao juhu. A da bi se prehranila tijekom cijele godine, Zambija se često mora obraćati svjetskome tržištu. Međutim, vlada u Lusaki raspolaže sa skromnim financijskim sredstvima. Zato, ako su cijene žitarica, što ih nameću kozmokrati, previsoke, onda vlada jednostavno neće moći uvesti nužan broj vreća kukuruza te će tisuće Zambijaca umrijeti od gladi, kao što se to dogodilo 2001. i 2002.

U *L'Ami du peuple (Prijatelj naroda)* Jean-Paul Marat objavio je 26. srpnja 1790. glasoviti tekst s naslovom "Prava sredstva da bi narod bio sretan i slobodan". Ondje piše: "Prvi udarac što ga prinčevi nanose slobodi nije da drsko pogaze zakone nego da učine

da se oni zaborave... Da bi lancima prikovali narode, oni počinju time što ih uspavljuju[170]."

Svaka od velikih transkontinentalnih kapitalističkih tvrtki ima svoje ministarstvo propagande čiji je službeni naziv „Department of Corporate Communication": njegova je zadaća da oblikuje, širi, brani, tumači, veliča i ozakonjuje viđenje stvari što ga prinčevi žele nametnuti javnome mišljenju.

Još prije više od dva stoljeća Jean-Paul Marat opisuje djelovanja onovremenih šarlatana i gurua publiciteta i odnosa s javnošću: "Mišljenje se temelji na neznanju, a neznanje krajnje podupire despotizam [...] Malo ljudi ima zdrave ideje o stvarima. Većina ih se hvata samo za riječi. Nisu li Rimljani dodijelili Cezaru, pod titulom cara, prava koja su mu odbili dati dok je bio kralj? [...] Prevareni riječima, ljudi se ne zgražaju nad najgadnijim i najbestidnijim stvarima, koje su ukrašene lijepim imenima, već se užasavaju i gnušaju čak i najhvalevrednijih stvari, koje su ozloglašene time što su im dodijeljena grozna imena. Također je uobičajena smicalica kabineta da zavode narode izvrćući smisao riječi[171]."

Kao posebnome izvjestitelju Ujedinjenih naroda o pravu na ishranu, ponekad mi se događa da raspravljam s novim feudalcima moći. Sučeljeni sa slabostima ili čak s katastrofalnim posljedicama nekih odluka, gospodari najčešće pribjegavaju čarobnome dokazu: "nedostatak komunikacije".

Strategije lobiranja, infiltriranja i manipuliranja, usmjerene prema vladama, parlamentima, medijima i javnome mijenju, što ih razvijaju nove feudalne vlasti, izvanredno su vješte i - nažalost! - djelotvorne. One bi izazvale zavist i kod nekadašnjih vojvoda, grofova i markiza koje je još Marat optuživao.

Svaka transkontinentalna kapitalistička kompanija razvija ne samo svoje ministarstvo propagande nego i svoje vlastite špijunske i protušpijunske službe, kao i vlastite ekipe izvršitelja. Te su

[170] Jean-Paul Marat, u *Textes choisis,* op. cit., stranica 6 i dalje.

[171] Isto

tajne službe aktivne na svih šest kontinenata. One se uvlače ne samo u glavne stožere konkurentskih kozmokrata već i u mnoge nacionalne vlade, kao i u većinu velikih međunarodnih organizacija, vladinih i nevladinih.

Jedna od prvih stvari koje sam naučio takoreći sutradan nakon mojega imenovanja u Ujedinjenim narodima bila je velika sumnja u sustave komunikacija što povezuju Visoko povjerenstvo za prava čovjeka, koje je smješteno u Ženevi, sa središnjicom UN-a u New Yorku. Kad valja razmotriti neke stvari i poslove koji zahtijevaju čak i najmanju povjerljivost, ozbiljno se i čvrsto savjetuje da se ne koriste telefoni u Palači Wilson ili elektronska pošta. Preporučuju se pisma pisana rukom koja prenosi dostavljač. Tako sam, recimo, postupio tijekom dva mjeseca 2002., kada sam pripremao odgovor na optužbe što ih je američka misija uputila protiv mene u slučaju genetski modificiranih organizama. No, vratit ću se još na taj slučaj.

Bivši visoki i odgovorni dužnosnik operativnog odjela američke Središnje obavještajne agencije (CIA), Robert Baer, priznaje svoje divljenje prema djelotvornosti i sposobnosti te prema materijalnim sredstvima što ih u svojim akcijama koriste protuobavještajne i obavještajne službe velikih transkontinentalnih kapitalističkih kompanija[172]. Neke od tih kompanija osobito su vješte u uvlačenju u birokracije velikih specijaliziranih organizacija UN-a. Evo jednoga primjera. WHO (Svjetska zdravstvena organizacija) propisuje smjernice, izglasava odluke i sklapa okvirne sporazume koji izravno djeluju na aktivnosti (dakle i na zarade) mnogih kemijskih, biološko-inženjerskih, farmaceutskih, duhanskih i drugih privatnih transkontinentalnih tvrtki. WHO organizira u Trećem svijetu kampanje cijepljenja protiv poliomijelitisa, žute groznice, malarije, hepatitisa, bolesti koje pogađaju stotine milijuna ljudi. A te kampanje znače, zapravo, i divovske financijske uloge.

[172] Robert Baer, *La Chute de la CIA,* Pariz, Gallimard, zbirka "Folio", 2003.

WHO održava na desetke istraživačkih centara i laboratorija širom svijeta. Ulaže i stotine milijuna dolara u svoj program zaštite od side. Na nerazvijenom Jugu, uza sve ostalo, aktivno podupire obrazovanje liječnika i bolničarki. Još i više, WHO razvija i snažnu normativnu aktivnost, odbacujući ili prihvaćajući nove lijekove, boreći se za korištenje generičkih lijekova, ali i radeći na ograničenju intelektualne zaštite (odnosno skraćenju vremena trajanja patenata) kada je riječ o lijekovima važnima za stanovništvo Trećega svijeta. Ukratko, junačka djela WHO-a imaju značajne financijske odraze.

Čelo WHO-a zauzela je 2000. jedna posve iznimna žena: Gro Harlem Brundtland, bivša norveška premijerka koja je i sama liječnica. Vrlo brzo imenovala je istraživačku komisiju, sastavljenu od međunarodnih stručnjaka visoke razine, pod predsjedanjem profesora Thomasa Zeltnera. Toj je komisiji bila obveza da iz aparata WHO-a protjera službenike koje su ubacili tvorničari cigareta. Komisija je napokon provela temeljitu čistku. I tek kada je ta čistka bila okončana, Brundtland je prihvatila otvaranje pregovora s transnacionalnim kompanijama za cigarete o novome okvirnom sporazumu o duhanu.

Evo i drugoga primjera o uvlačenju u WHO. Najviše je tijelo te organizacije Opća skupština zdravlja. Ona se svakoga ljeta sastaje u Ženevi. Međutim, WHO je međudržavna organizacija. To znači da su izaslanstva koja čine Skupštinu formalno izaslanstva država. Stoga je posve logično da neki prinčevi farmaceutike svake godine potroše cijele riznice domišljatosti i znatne svote novaca da bi utjecali na diplomate i dužnosnike koji čine izaslanstva. I gotovo uvijek uspijevaju u tome.

Tako su, dakle, odluke Opće skupštine zdravlja često plod poslušnosti i popuštanja volji novih feudalnih vlasti, a samo uzgredno potreba naroda kojih se tiču.

Godine 2001. skupina skandinavskih država (i država Treće-

ga svijeta) podnijela je prijedlog da, od toga trenutka, svaki član svakoga izaslanstva mora prije početka rasprava o nečemu, objelodaniti svoje eventualne sukobe interesa. Ili jasnije rečeno: svoje odnose ovisnosti što ga vežu iz ovu ili onu farmaceutsku kompaniju. U noći koja je prethodila glasovanju, između različitih hotela na lijevoj obali, gdje su prebivali izaslanici, kolale su ručne torbe pune gotovoga novca. Sutradan ujutro, odmah nakon otvorenja zasjedanja, riječ je zatražilo izaslanstvo Sjedinjenih Država. Amerikancima je podneseni prijedlog značio neprihvatljiv napad na suverenitet država.

Skandinavski prijedlog odbačen je velikom većinom glasova.

Bacimo sada pogled na protuobavještajne službe. Nove su feudalne vlasti, u biti, snažne samozaštitne birokracije. U ratu što se vodi u globaliziranoj kapitalističkoj džungli glavno je oruđe kozmokrata iznenađenje: apsolutna je nužnost spriječiti neprijatelja - što znači njegove špijune - da sazna planove napada što se upravo priređuju. U samim transkontinentalnim kompanijama snažne su unutarnje protušpijunske službe. Gary Rivlin opisuje njihove metode. Zaposlenici tvrtki City-group i Dow Chemicals pod stalnim su sustavnim nadzorom, čak i u njihovim privatnim aktivnostima. A u Microsoftu i Oracleu, dvjema najsnažnijim transkontinentalnim tvrtkama za elektroniku, posve rutinskim mjerama smatraju se telefonsko prisluškivanje i stalni nadzor nad računalnim diskovima.[173]

Pogledajmo sada špijunažu. Ona je u pozadini svih javnih ponuda za kupnju što se podnose Burzi, svih preuzimanja ili svih spajanja koja donose dobit. Osvajanje novih tržišta, učinkovito korumpiranje neke dotad tvrdokorne vlade, podmićivanje stručnjaka neke specijalizirane organizacije UN-a (ili Europske unije) zahtijeva suptilno, strpljivo i znalačko prethodno obavještavanje. Bez svoje špijunske službe, novi feudalni gospodar ostaje slijep. I, dakako, ranjiv.

[173] Gary Rivlin, u *New York Republic,* New York, travanj 2003.

Ma kakve bile strategije infiltracije, špijunaže i protušpijunaže, što ih pokreću novi silnici, pokretač njihovih akcija ostaje isti: postići najveću dobit u najkraćem vremenu, bez obzira na ljudsku cijenu. Čista pohlepa, imperijalizam praznine, "svrha bez svrhe" ("*Der Zwecklose Zweck*"), kako je govorio Emmanuel Kant.

Uzmimo primjer kozmokrata u farmaceutici: oni će pristupiti razvoju ovoga ili onoga lijeka tek kada im njihove marketinške službe identificiraju zainteresiranu klijentelu koja ga može kupiti.

Denis von der Weid, predsjednik Antenne, jedne od najhrabrijih nevladinih organizacija koje se bore za pravo na zdravlje, a čije je sjedište u Ženevi, kaže: "Velika je šteta što malarija ne hara u New Yorku!"

WHO se služi izrazom "*neglected diseases*" (zanemarene bolesti) da bi označio bolesti koje farmaceutski trustovi zanemaruju. A takvih je mnogo i one svake godine ubijaju (ili čine invalidima) desetke milijuna osoba. Za borbu protiv njih nema, međutim, ni jednoga lijeka (osim nekih vrlo starih i malo učinkovitih).

Arborviroza (vrsta žute groznice) virusna je zaraza. Ona godišnje napadne oko 50 milijuna osoba. Silno zarazna, ona prije svega hara po južnoj hemisferi. Njezini su simptomi slični onima malarije, a također je prenose komarci. WHO procjenjuje da su njome barem jednom u životu zaražene oko dvije milijarde ljudi. Njezini prvi simptomi nalikuju onima vrlo jake gripe, s temperaturom koja prelazi 40 °C. Često je smrtonosna, pogotovu kod pothranjene djece i žena.

Ta je epidemija dosad ustanovljena u stotinjak zemalja, osobito u crnoj Africi i u jugoistočnoj Aziji (ali i u Brazilu, gdje je ta nevolja pustošila prije deset godina). Međutim, istraživanja s ciljem da se pokrene borba za suzbijanje te arborviroze, ostala su u začetku. Tko god u Brazilu, u Indoneziji, u Namibiji bude zaražen tim virusom, mora se protiv njega boriti posve sam, uz pomoć vlastitih obrambenih snaga, a najčešće umire, nakon strašnih patnji.

Kozmokrati su zanemarili i istraživanja koja bi dovela do nekoga uistinu učinkovitog lijeka za borbu protiv bolesti spavanja. Ta bolest, naime, silno hara po područjima tropske klime, među neishranjenim pučanstvom, lišenim nužnih zdravstvenih službi.

Da bi se liječile druge virusne i zarazne bolesti, neki su učinkoviti lijekovi dostupni, doduše, ali po cijenama po kojima ih siromasi u zemljama Trećega svijeta ne mogu kupiti. Tako je 2003. od malarije ili tuberkuloze umrlo 14 milijuna ljudi, najčešće djece. A čak je 92 posto njih u nekoj od 122 zemlje za koje se kaže da su u "razvoju".

Suprotnost je zapanjujuća. Farmaceutske tvrtke svake godine poplavljuju sjevernoamerička i europska tržišta novim lijekovima, svaki put sve sofisticiranijima. No, ti lijekovi najčešće se podudaraju u indikacijama na savršeno sačinjenim popisima. Oni se razlikuju samo po boji tableta, po obliku ambalaže i po imenu. Tako bezbroj lijekova obećava da će popraviti i najmanji poremećaj u bijelim i dobro ishranjenim tijelima. Međutim, posjet bilo kojoj ženevskoj ili pariškoj ljekarni nedvosmisleno otkriva besmislenost te situacije. Posljednja, i u ovome trenutku najprofitnija generacija tih lijekova stvorena je kao *life style drugs* (sredstva protiv starenja, protiv pada libida, protiv bora, itd.).

Dajem zadnju objavljenu statistiku WHO-a: između 1975. i 2000., u cijelome svijetu, nadležne su nacionalne vlasti odobrile komercijalizaciju 1393 nova lijeka, od kojih je samo njih 16 namijenjeno borbi protiv ove ili one iz skupine "zanemarenih bolesti". Izvješće WHO-a (Ženeva 2004.) izvlači iz tih podataka jednostavan zaključak. Citiram: "U farmaceutskim slučajevima, regulativna je uloga tržišta neučinkovita da bi mogla odgovoriti potrebama. Stoga će biti neophodne normativne mjere."

No, novim je silnicima to mrsko i stoga se oni tome protive.

Stanje je, međutim, ponekad znatno složenije. I to zato što se u nekim transkontinentalnim tvrtkama Vrag i Dobri Bog upuštaju u podmukle borbe: jedan dio uprave igra ulogu branitelja

uljudnoga ponašanja, a onaj se drugi brutalno bori za postizanje najvećih dobiti. Evo jednoga primjera.

Novartis, čiji je glavni stožer u Baselu, podsjetimo se, druga je najmoćnija farmaceutska kompanija na svijetu[174]. Njegov je vrhovni šef dinamični i brbljavi liječnik pedesetih godina, podrijetlom iz Fribourga i katoličke vjere, ljubitelj lijepih automobila, Daniel Vasella. A taj Vasella ima prijatelja, Klausa Leisingera.

Profesor sociologije razvoja na Sveučilištu u Baselu, Leisinger uživa dokazani znanstveni ugled. On također uživa, i to posve s pravom, puno povjerenje glavnih nevladinih organizacija za solidarnost s narodima Trećega svijeta. A nakon što je pune četiri godine bio jedan od direktora farmaceutskoga diva zvanoga Ciba-Geigy, odgovoran za središnju i istočnu Afriku, Leisinger dobro poznaje iskustvo farmaceutskih trustova.

I upravo je s Klausom Leisingerom godine 1990. Daniel Vasella osnovao zakladu Novartis za održivi razvoj. Leisinger je njezin predsjednik.

Leisinger živi, zapravo, stalno između dva aviona. Skačući iz Manile u Johannesburg, iz Kostarike u Peking, on organizira seminare o održivom razvoju, kao i tzv. *corporate governance,* namijenjene Norvatisovim regionalnim i lokalnim menedžerima[175]. Uspio je također, među kriterije na temelju kojih se donose odluke o promaknuću menedžera, ubaciti i ovaj: "u zemlji svojega djelovanja davati prednost unapređenju održivoga razvoja". Ukratko, svjetsko djelovanje zaklade Novartis dostojno je poštovanja.

Ona je dala svoju potporu dvojici istraživača svjetskoga ugleda, inače umirovljenicima Novartisa: Paulu Herrlingu i Alexu Matteru. Ta su dvojica istraživača 2002. u Singapuru osnovala Novartis Institute for Tropical Deseases (NITD). Danas u laboratorijima

[174] U 2004. čista dobit povećala se na više od šest milijardi dolara, što odgovara rastu od oko 15 posto godišnje. Isto se odnosi i na promet koji je 2004. vrijedio više od 28 milijardi. A više od 40 posto te svote ostvaren je u SAD-u.

[175] Klaus M. Leisinger, *Unternehmensethik, GlobaleVerantwortung und modernes Management, München,* Verglag C. H. Beck, 1997.

toga instituta radi 75 istraživača i 30 studenata. A troškove njegova djelovanja dijele Novartis i singapurska vlada.

Matter i Herrling pokušavaju pronaći lijek za borbu protiv arborviroze i novih, prilično otpornih bacila tuberkuloze. Popis obveza predviđa dva glavna uvjeta. Prvo, novi lijekovi moraju biti u tabletama, ali u obliku koji će im omogućiti da i u toploj i vlažnoj tropskoj klimi dugo sačuvaju svoju učinkovitost. Drugo, prodajna cijena tih novih lijekova ne bi smjela biti viša od jednoga dolara po danu liječenja.

Cilj je da se do 2008. dovedu do stupnja kliničkoga testiranja dva lijeka i da se stave pacijentima na raspolaganje do 2013.

Bernard Pécoul vodi jednu nevladinu organizaciju, blisku *Liječnicima bez granica,* koja se zove *Initiative for Drugs for Neglected Diseases* (Inicijativa za lijekove za zanemarene bolesti). On sebi postavlja mnoštvo pitanja. Što bi mogla biti Vasellina motivacija? U biti, možda će neke od najsiromašnijih zemalja na planetu jednoga dana doživjeti gospodarski uzlet. Na primjer, afričke države otočna Demokratska Republika São Tomé et Principe ili pak Ekvatorska Gvineja, koje su još prije pet godina bile pod-proleterske nacije, sada su na putu da zadobiju veću kupovnu moć, zahvaljujući velikim količinama nafte izvrsne kvalitete, koja je otkrivena u njihovim teritorijalnim vodama. Opskrbljujući, dakle, siromašne zemlje važnim lijekovima po proizvodnoj cijeni, Novartis se kladi na budućnost. Kada se te zemlje približe gospodarskome blagostanju, Novartis će već biti na licu mjesta... I Pécoul zaključuje: kakvi god da bili Vasellini motivi, ta potpora od 120 milijuna dolara u pet godina, pružena Herrlingu i Matteru, svakako je pozitivna[176].

No, imaju li Leisingerova zaklada i institut Mattera i Herrlinga bilo kakav utjecaj na strategije određivanja cijena, na komercijalizaciju i Novartisove veze? Jesu li mogućnosti izbora kozmokrata pomalo iskrivljene prijateljstvom s trojicom filantropa?

[176] Bernard Pecoul, kako ga citira Birgit Voigt u „Kampf gegen vergessene Krankenheiten", *Neue Zuercher Zeitung am Sonntag,* Zürich, 4. srpnja 2004.

U svojim mladim godinama, Vasella je bio asistent na Institutu za patologiju Medicinskoga fakulteta u Bernu. Poznajem neke od njegovih starih kolega, koji su do danas održali s njim prijateljske veze. Oni ga opisuju kao čovjeka rastrganog proturječjima. Njegov duševni "motor", koji zrači i siguran je u sebe, proživljavao je u stvari, trajnu dramu.

Vasella je uvjeren u svoju misiju. Rukovodeći farmaceutskom tvrtkom po snazi drugom na svijetu, on proizvodi lijekove vrlo visoke kvalitete. Zar Novartisovi laboratoriji u Baselu, u Alzasu i u SAD ne stvaraju lijekove koji svake godine spašavaju milijune života, ublažuju patnju, olakšavaju život ljudi? Otkrivati spojeve koji su u osnovi tih lijekova te proizvesti, prodati i učiniti te lijekove dostupnima, to je sveta obveza.

Istodobno se, međutim, mora preživjeti - u borbi protiv La Rochea, Aventisa, Pfizera. A svjetsko tržište onih koji mogu plaćati pretjerano visoke cijene lijekova nije neograničeno.

Neprijatelji su okrutni. Među kozmokratima ne dijele se darovi. To je, zapravo, rat koji se vodi svakoga trenutka. Rat džungle.

Što, dakle, učiniti?

Žele li preživjeti na mjestima što ih zauzimaju, kozmokrati moraju biti okrutni, cinični i nesmiljeni. Udaljiti se od presvetoga načela postizanja najvećih zarada u ime osobnoga humanizma bilo bi jednako profesionalnom samoubojstvu.

Tu su dvojbu doživjeli mnogi kozmokrati. Evo slučaja Petera Brabecka, vlasnika tvrtke Nestlé.

U Etiopiji je 7,2 milijuna muškaraca, žena i djece smrtno ugroženo glađu. Glavni je izvozni proizvod Etiopije, kao što sam već rekao, kava. Taj izvor najveći dio svojih deviza isporučuje državi. No, već tri godine, i to sam već rekao, cijene plaćene proizvođačima ubrzano padaju. Upravo zato, seljačke se obitelji, na milijune njih, raspadaju ili bježe u sirotinjska naselja različitih gradova, lutaju cestama, umirući polako.

Treba li Brabeck etiopskim proizvođačima plaćati pristojnu cijenu za zrnje kave što ga kupuje od njih, ako mu svjetsko tržište dopušta da to isto zrnje dobije po smiješno niskim cijenama? Treba li se, dakle, Brabeck odreći načela postizanja najveće zarade koja je u temelju svjetske snage i moći Nestléa ... te time riskirati da ga njegovi konkurenti i protivnici, kao što su Archer Daniels Midland, Unilever ili Cargill, izbace s tržišta kave?

Još jedan primjer. Josef Ackerman predsjednik je uprave Deutsche Bank, najsnažnije europske banke. On je, inače, katolik podrijetlom iz Luzerna, u Švicarskoj. Posve je svjestan pustoši što ih u Africi, Latinskoj Americi i Aziji izaziva omča dugova, s kojom, inače, i on vrlo vješto rukuje. Ako bi jednostrano odustao od svojih potraživanja, podržao bi opstanak desetaka milijuna ljudskih bića. No, istodobno, znatno bi oslabio položaj Deutsche Bank na svjetskome tržištu kapitala. Tko bi se u tome slučaju okoristio? Njegovi najgori neprijatelji, Crédit suisse Group i predsjednik uprave banke J. P. Morgan Chase Manhattan.

U poretku globaliziranoga kapitalizma, koji se razvija i napreduje zahvaljujući gladi i dugovima, izbor je ograničen. Ili se kozmokrat ponaša kao ljudsko biće koje je solidarno s drugim ljudskim bićima ... ali se pritom njegov imperij ruši. Ili šalje k vragu svako sažaljenje odnosno samilost te se ponaša kao krvoločni i cinični gramzivac... i pritom se povećavaju njegova ulaganja, njegove se dobiti uspinju do neba, a pod njegovim nogama kopaju se grobnice.

Nema mnogo drugih izbora. Gledajući, naime, ugodne osobne koristi i zarade što ih ti prinčevi izvlače iz svojeg djelovanja, jasno je da ih slabo privlači onaj drugi izbor - put prema samilosti i izlasku iz igre.

2. POGLAVLJE

Nekažnjenost

Kozmokrati prolaze gotovo potpuno nekažnjeni. O tome svjedoči i primjer koji slijedi, ali on također pokazuje što bi narodi svijeta mogli postići mobilizacijom.

Agrokemijska transkontinentalna kompanija Union Carbide razvijala je svoju najveću tvornicu u južnoj Aziji u gradu Bhopalu, nedaleko New Delhija. Union Carbide gotovo je ekskluzivno vladao tržištem pesticida u Indiji.

Ujutro 3. prosinca 1984., u toj je tvornici neočekivano procurio jedan plin. Odmah se stvorio golem oblak od 27 tona plina koji je omotao grad. Riječ je o vrlo otrovnome plinu, što ga stručnjaci nazivaju metilizocijanat. U jednom je danu u Bhopalu umrlo više od 8000 muškaraca, žena i djece.

U tjednima, mjesecima, godinama što su slijedili, taj je otrov bio vrlo učinkovit: polako ali sigurno, u iduće tri godine umrlo je još 20.000 ljudi. A broj slijepih i obogaljenih, kao i teških i kroničnih bolesnika popeo se do danas na više od 100.000.

Ono što slijedi može se očitati kao tipični popis intriga i laži što su ih lansirali kozmokrati kako bi skinuli sa sebe odgovornost prema populacijama koje uništavaju..

Prva bitka: Union Carbide uspio je u tome da se suđenje u povodu zahtjeva za naknadu šteta i odšteta što su ih podnijele obitelji žrtava pokrene na jednom indijskom sudu.

Union Carbide američka je kompanija. Prema važećim zakonima, to bi se suđenje trebalo održati u mjestu koje je stalno sjedište matične kompanije. Međutim, pod izlikom da je indijska država imala svoje udjele u vlasništvu tvornice u Bhopalu, odvjetnici Union Carbidea uspjeli su premjestiti mjesto procesa.

Rezultat? Izvansudbenu nagodba između tvtke i obitelji žrtava, zaključena 1989., dovela je do isplate svote od 470 milijuna dolara kao naknadu štete odnosno odštetu. No, vođen na temelju američkog pravosuđa, taj bi isti proces stajao kompaniju Union Carbide za štete i kamate, bez ikakve sumnje, mnoge milijarde dolara.

Raspodjela tih 470 milijuna dolara obiteljima žrtava povjerena je središnjoj vladi u New Delhiju. No različiti su dužnosnici stavili u svoje džepove dobar dio te svote.

U isto vrijeme, Indija podržava snažne društvene pokrete te vrlo aktivno, pametno, odlučno građansko društvo. Različite su udruge napale izvansudbenu nagodbu. Zahtijevale su da Warren Anderson, predsjednik-glavni direktor Union Carbidea, bude izručen Indiji i da mu tu bude suđeno zbog ubojstva bez predumišljaja. No, tijekom cijelog toga vremena, metilizocijanat nastavio je ubijati. Rađala su se zakržljala djeca. U međuvremenu, oslijepili su deseci tisuća odraslih.

Udruge koje su okupile obitelji žrtava, podržane odvjetnicima proizišlim iz građanskoga društva, počele su ispitivati kako je uprava Union Carbida dotad upravljalo tvornicom u Bhopalu. Prvo otkriće: otpad (u velikoj količini i otrovan) nije bio uklonjen prema indijskim zakonima već je jednostavno zatrpavan zemljom nedaleko od tvornice, na prostranome terenu od 35 hektara. Otpadom su, zapravo, napunjene cisterne koje su zakopane u zemlju. U međuvremenu, cisterne su počinjale curiti. Union Carbide je to zanijekao.

Taj je otrovni otpad sadržavao opasne otrove, prije svega živu. A živa je stvorila otrovni sloj.

Tada su se stanovnici te regije požalili. Zatim su se žalbe namnožile: zagađena je bila i voda iz slavina ili ona izvučena iz bunara! Ta je voda, uglavnom, bila uzrokom bolesti i rođenja nakazne djece! Konačno je nadzor nad terenom uspostavila država Madhya Pradesh, u kojoj je uglavnom i smješteno to odlagalište otpada. Nije se, međutim, dogodilo ništa drugo dobro.

Jedna od najpostojanijih strategija nadzora što je novi feudalni gospodari primjenjuju posvuda po svijetu, a osobito u zemljama južne hemisfere, jest korupcija. Ministri, suci, dužnosnici i regionalni ili lokalni političari loše su plaćeni. Neki dar što ga diskretno predaje neki kozmokratov posrednik, može pomoći da se neka stvar sredi.

Danas žalbe što ih podnose korisnici zagađene vode u Madhya Pradeshu, nailaze na betonski zid. Ništa se ne događa. No, živa nastavlja i dalje ubijati, obogaljivati.

Godine 1999., žrtve su pozvale u pomoć Greenpeace International. Ta je organizacija pokrenula temeljito znanstveno istraživanje. Uskoro je objavila rezultate. Izvješće je, uz ostalo, otkrilo vrlo visoku koncentraciju žive i drugih vrlo otrovnih kemikalija u podzemnim vodama.

Različite su se udruge tada odlučile za napad na sudovima. Međutim, poučene neuspjehom 1989., one se ovaj put nisu obratile indijskim sudovima već pravosuđu u New Yorku. I tako su, dakle, baš u SAD-u napale transkontinentalnu tvrtku Dow Chemical, koja je, 2001., preuzela Union Carbide. (Upravo je Dow Chemical proizvodio napalm koji je tijekom rata u Vijetnamu i ratova u Afganistanu i Iraku bačen na patničke narode. A zbog svojih bliskih veza s Pentagonom, Dow Chemical raspolaže velikim utjecajem na politiku, financije i, dakako, sudstvo SAD-a).

Njujorški je sudac je na kraju odbio žrtve Bhopala. Njegov je ključni argument bio kako ne može ući u srž te teme, jer se njegova presuda, ako bi možda i bila povoljna za tužitelje, ne bi mogla provesti u zemlji udaljenoj 8000 kilometara...

Žrtve Bhopala podnijele su žalbu.

Na to je američki prizivni sud donio presudu koja zaslužuje da je na trenutak razmotrimo. U njoj se može pročitati, zapravo, da ako bi indijska vlada priznala eventualno suđenje u New Yorku kao izvršno, onda bi se prvostepeni sudac ponovno morao uhvatiti u koštac s tim dosjeom.

U siječnju 2004., sastalo se u Bombayu (danas službeno Mumbai, *prim, prev.),* prigodom IV. Svjetskoga socijalnog foruma, više od 100.000 osoba koje su došle s pet kontinenata i koje su zastupale blizu 10.000 društvenih pokreta, sindikata, udruga, crkava, itd., dakle zastupnici svjetskog civilnog društva. Među temama Foruma bili su i obeštećenje žrtvama Bhopala i borba protiv arogancije Dow Chemicala.

Središnja vlada u New Delhiju i vlada države Madhya Pradesh ipak su popustile. One su New Yorku priopćile da će eventualnu američku presudu prihvatiti kao izvršnu na indijskom tlu.

U trenutku kada pišem ovu knjigu, slučaj je ponovno u rukama njujorškoga suca. A Hervé Kempf, koji je svojim oštroumnim analizama snažno utjecao da se Europa temeljito upozna s borbom preživjelih i stradalničkih obitelji Bhopala, tim povodom piše: "Ako sudac [njujorški] prenese odgovornost na Dow Chemical, ta bi njegova odluka mogla imati važnu posljedicu: ona bi, naime, značila da zagađenja što su ih multinacionalke izazvale u zemljama Juga, neće više ostati nekažnjena[177]."

[177] Hervé Kempf, u *Le Monde*, 26. lipnja 2004.

3. POGLAVLJE

Uništiti nepoštenu konkurenciju života

Riža koja se cijepi genom neke druge biljne ili čak životinjske vrste (npr. rajčice, krumpira, koze ili jarca, itd.) može razviti klasove koji su otporniji prema klimatskim promjenama, klasove koji će rasti na neplodnoj zemlji ili koji će proizvoditi više zrnja, napokon klasove koji se mogu razvijati bez pesticida. To genetski modificirano raslinje proizvodi hranu čije učinke na ljudski organizam na srednji i dugi rok još nitko ne poznaje. Stoga je nužno potreban krajnji oprez. Bolest Kreutzfeld-Jacob, koju popularno zovu "bolest ludih krava", može nas na to stalno podsjećati i poticati.

Genetska modifikacija neke biljke plod je umetanja stranih gena u određenu vrstu... premda se gotovo ništa ne zna o radu i djelovanju genoma. Transgenska je biljka, međutim za kozmokrate izvor astronomskih prihoda. I to zato što je zaštićena patentom. Ako seljak proizvođač, koristeći se genetski modificiranim sjemenom, na temelju berbe protekle godine, kupuje sjeme za dolazeću godinu, on treba platiti transkontinentalnoj tvrtki koja je vlasnica patenta. Ako kupuje modificirano sjeme, koje se nakon žetve ne smije koristiti za bilo kakvu daljnju reprodukciju (to je patent zvan Terminator), mora kupovati novo sjeme svake godine, kod iste kompanije[178].

[178] Robert Ali Brac de la Perrière i Frank Seuret, *Graines suspectes, Plantes transgéniques: une menace pour les moins nantis,* Pariz, Éditions de l'Atelier, zbirka "Enjeux Planète", 2002.

Otkriće i širenje genetski modificiranih organizama ostvaruje stari san kapitalista. A to je: ukloniti nepoštenu konkurenciju života. Naime, priroda i život više puta besplatno proizvode biljke, ljude, hranu, zrak, vodu, svjetlost. Za kapitalista je to neprihvatljivo. S njegovog gledišta, ne bi smjelo biti besplatnih javnih dobara, u strogom smislu toga pojma. Ta besplatnost njega užasava.

Moj djed po majci i svi moji preci po toj liniji bili su seljaci u Bangertenu, malome švicarskom selu na visoravnima oko Berna, smještenome između planina Jure i Alpa. Bio sam još posve malen kada sam vidio svojega djeda kako, uz pomoć svoje žene, moje majke i svojih slugu s farme kosi i vrši žito, zatim puni vreće i vozi ih u mlin teretnim dvokolicama (koje su mi se, tada, činile goleme). Svakoga kolovoza, na sprženim visoravnima bernskoga polja on je pripremao sjeme za zimu. A za kozmokrate iz Monsanta taj način danas, jednostavno rečeno, izaziva tešku moru.

Danas 60 posto aktivnoga pučanstva na Zemlji čine seljaci. Kako ih uvjeriti da je njihov spas u prihvaćanju patentiranog i genetski modificiranog sjemenja?

Najsporniji dokaz kojemu pribjegavaju novi silnici jest tvrdnja kako su genetski modificirani organizmi (GMO) apsolutno najbolje oružje protiv gladi. Tkogod želi prekinuti pokolj što ga izaziva glad trebao bi se okrenuti genetskoj manipulaciji biljaka (krava, koza, ovaca i kokoši), tvrde oni. Protuistina je vrlo velika, ali joj svakodnevno u svim zemljama svijeta, uz pomoć milijardi dolara, kozmokratska ministarstva propagande zadaju smrtonosne udarce.

Podsjećam: *Izvješće o prehrambenoj nesigurnosti u svijetu* FAO-a, objavljeno 2003., dokazuje uz pomoć brojki kako bi svjetska poljoprivreda, u sadašnjem stanju razvoja svojih proizvodnih snaga, mogla bez problema (a pogotovu bez GMO-a), hraniti 12 milijardi ljudskih bića. "Bez problema" u ovom kontekstu znači dati svakome odraslom čovjeku svakoga dana jedan obrok od 2700 kalorija. A danas na svijetu nema više od 6,2 milijarde ljudskih bića.

Genetski modificirane biljke, kako sam već rekao, zaštićene su

patentima. Upravo ih to čini privlačnima. Monsanto naplaćuje godišnje milijune dolara pristojbi. Njegovi šefovi progone pritom svoje dužnike izvanredno agresivno.

Jedan od takvih sporova, onaj čiji je akter bio Percy Schmeiser, nedavno je privukao posebnu pozornost.

Schmeiser je kanadski poljoprivrednik, star 73 godine, koji sa svojom obitelji živi u gradiću Bruno, u pokrajini Saskatchewan. S tankim naočalama s čeličnim okvirom na očima, sijede brižljivo počešljane kose, nosi smeđe odijelo i crvenu kravatu. Greenpeace ga prati na informativnoj turneji po Europi. Ženevska etapa dogodila se početkom lipnja 2004.

Schmeiser nije ni bijesan niti očajan. On priča. Godine 1998., odvjetnici Monsanto-Canade zahtijevaju od njega da toj tvrtki plati visoku svotu novca zbog "krijumčarskog" korištenja genetski modificiranog sjemenja uljane repice, koje je tvrtka patentirala. Riječ je o odšteti od 400.000 dolara. Ni više, ni manje!

Schmeiser to odbija.

Odvjetnici su, kao odgovor, odmah podnijeli tužbu zbog "krivotvorenja patentne svjedodžbe". Schmeisera, naime, optužuju da je bez dozvole prodao uljanu repicu vrste zvane Roundup Ready. Tome je soju genetski modificirane uljane repice bitno svojstvo da je otporan na herbicid Roundup... herbicid što ga također proizvodi Monsanto!

Opunomoćenici Monsantoa pobjednički pokazuju popis nekoliko nasada modificirane uljane repice, što su ih prostorno locirali nakon noćnih posjeta poljima. Schmeiser ne niječe da je na njegovu polju niknulo nekoliko mladica transgenske uljane repice. Tvrdi, međutim, da je sjeme donio vjetar. Sedam njegovih susjeda koristi sjeme modificirane uljane repice... A Schmeiser, sa svoje strane, tvrdi da je žrtva zagađivanja.

Prvostupanjski sudac nema rješenja. Schmeiser ne bi smio koristiti patentirano sjeme, bez obzira na koji se način ono našlo na njegovu polju.

No, Schmeiser je točan, častan i savjestan čovjek, pravi kanadski seljak. On je sam otkrio, znatno prije nego uhode tvrtke, postojanje tih sjemenki. Kako? Na kraju njegova polja, zapravo na rubu jednoga jarka, neke su stabljike uljane repice pružile nevjerojatan otpor kada je po svojem polju razasuo herbicid marke Roundup.

Nakon prvoga suđenja, Schmeisera je uhvatio strah. On, naime, nije bogat. Kako platiti odštete i kamate, na što je osuđen? "Nisam imao novca, prijetio mi je stečaj. Želio sam spasiti svoju obitelj i svoju farmu", izjavio je.

Uputio je, dakle, priziv sudu.

Nakon šest godina otezanja parnice (i uz silne troškove za odvjetnike), 21. svibnja 2004. slučaj je došao pred Vrhovni sud. A on je s pet protiv četiri glasa osudio Schmeisera. Monsanto je trijumfirao.

Schmeiser kaže: "Već 50 godina ubirem na svojim poljima zrnje za sjeme što ga sijem sljedeće godine... Ni jedan pravi poljoprivrednik ne bi nikada trebao izgubiti pravo da ponovno zasije svoja zrna žita... A to je sjeme plod tisućugodišnjega održavanja i selekcije seljaka cijeloga svijeta... Sud, dakle, blagoslivlja gubitak jednoga osnovnoga i drevnoga prava."

Prigodom njegova putovanja u Ženevu, Schmeisera je pratio Tom Wiley, poljoprivrednik iz SAD. Kao i tisuće njegovih sjevernoameričkih kolega, Wiley trpi podvale i podmetanja, ucjene i napade Monsantovih odvjetnika.

Dopustite mi sada jedno osobno sjećanje.

Svake godine 16. listopada održava se *World Food Day* (Svjetski dan hrane), što su ga proglasili Ujedinjeni narodi.[179] Od rujna 2000., trenutka mojega imenovanja za posebnoga izvjestitelja UN-a za pravo na prehranu, svake godine na taj dan održavam konferenciju za novinare akreditirane u Palači naroda u Ženevi.

[179] Na taj je dan 1945. osnovan FAO

Tako je bilo i 16. listopada 2002.

Te 2002. godine glad je harala širokim područjima južne Afrike. U Malaviju, u Zambiji, na sjeveru Južnoafričke Republike, u Bocvani, u Lesotu, u nekim područjima Zimbabvea i Angole žetva žitarica, osobito kukuruza, bila je katastrofalna. Suša je pustošila. U Angoli, tome su se pridružile i kobne posljedice građanskoga rata. Ukratko, skora smrt ugrožavala je više od 14 milijuna djece i odraslih.

Svjetski program za hranu (WFP) dijelio je u stradalim područjima desetke tisuća tona hrane, najviše kukuruza. Veliki dio toga kukuruza darovala je vlada SAD-a. No, radilo se, bez iznimke, o genetski modificiranom zrnju.

Međutim, 12. listopada 2002. predsjednik Republike Zambije izazvao je skandal: usprkos dramatično teškoj prehrambenoj situaciji u kojoj je bio veliki dio zambijskoga pučanstva, odbio je primiti američki kukuruz. Javno je, naime, proglasio da je to "*poisoned food*", dakle "otrovna hrana", i zahtijevao je od WFP-a da odmah prekine njezinu distribuciju.

Na kraju moje konferencije za tisak jedna me je afrička novinarka upitala što mislim o izjavi zambijskoga predsjednika. Reagirao sam oprezno, na posve švicarski način. Naime, odgovorio sam: "Međunarodna znanstvena zajednica podijeljena je kada je riječ o opasnostima što ih genetski modificirani organizmi predstavljaju za javno zdravlje. Neki znanstvenici vide opasnost u potrošnji hibridne hrane. Ja nisam ni biolog niti liječnik. Ne mogu se, dakle, izjasniti o tome sporu. No, ipak, tvrdim da Europska unija primjenjuje načelo opreza i zabranjuje slobodnu trgovinu genetski modificiranih proizvoda (ona prihvaća samo hibridnu soju kao hranu za stoku). Europska unija nalazi se u otvorenome sukobu s vladom u Washingtonu. A ova je potonja, uostalom, pravnim ustanovama Svjetske trgovinske organizacije podnijela žalbu odnosno tužbu protiv Europske unije... Ako predsjednik Jacques Chirac i kancelar Gerhard Schröder imaju pravo sumnjati u neškodljivost genetski

modificirane hrane, onda isto pravo mora imati i predsjednik Zambije. Stoga smatram posve legitimnim afričko odbijanje."

To sam svoje mišljenje ponovio i pred mikrofonima uglednih medijskih postaja BBC i Radio France Internationale.

Nekoliko dana kasnije krenuo sam za Bangladeš. U salonu British Airwaysa na aerodromu Heathrow, u Londonu, moja suradnica Dutima Bhagwandin na svojemu je prijenosnom računalu dobila hitnu poruku od visokog povjerenika za ljudska prava Sergia Vieire de Mella. Molio me da odmah stupim u vezu s njim. Poruka je dolazila iz New Yorka. Pritom mi je Sergio dao broj svog američkog mobitela.

Zrakoplov je uzletio. Čim sam stigao u Dhaku, 15 sati kasnije, pokušavao sam dobiti visokoga povjerenika. Međutim, između Dhake i New Yorka vrlo je teško uspostaviti vezu. Napokon sam na telefonu ipak začuo Sergiov topli glas. Učinio mi se prezauzetim: "Amerikanci žele tvoj skalp."

Američki napad na moju nejaku osobu pokrenut je dva puta. U Ženevi, Kevin E. Moley, vlasnik jedne transkontinentalne farmaceutske tvrtke sa sjedištem u Arizoni i istodobno trenutni američki veleposlanik u europskom sjedištu Ujedinjenih naroda, posjetio je visokoga povjerenika u palači Wilson. Tada je Moley rekao: "Ziegler je prekoračio nadležnosti svog mandata. On nije nadležan za izjašnjavanje o GMO-u. Treba ga opozvati."

Dva dana kasnije, američki veleposlanik u UN u New Yorku podnio je isti zahtjev Kofiju Annanu.

Sergio Vieira de Mello i Kofi Annan reagirali su na isti način: "Svaki posebni izvjestitelj posve je slobodan i neovisan u svojim procjenama. A ako prelazi svoje nadležnosti, onda je dužnost Povjerenstva za ljudska prava ili Opće skupštine da ga pozove na red... Ako imate zamjerki prema Ziegleru, uputite mu ih izravno."

Karioka do vrha noktiju, Sergio Vieiro de Mello jedan je od najsimpatičnijih ljudi koje sam ikada upoznao[180]. Sin brazilskoga

[180] Kariokama se nazivaju rođeni u Rio de Janeiru.

diplomata, kojega je opozvala vojna diktatura, u svibnju 1968. bio je student na Sorbonni. Kao aktivnog sudionika studentske pobune, policija ga je uhitila, a zatim je prognan.

Upravo je tada došao u Ženevu.

Studirajući na Institutu za visoke međunarodne studije, zarađivao je za život obavljajući male poslove za Visoko povjerenstvo UN-a za izbjeglice. Upravo se ondje susreo s Kofijem Annanom, koji se nalazio u istome položaju kao i on. Upravo se u tome razdoblju rodilo i naše prijateljstvo.

Poslije je Sergio postao jedan od najutjecajnijih i najvoljenijih rukovoditelja UN-a: glavni podtajnik zadužen za Ured za koordinaciju humanitarnih poslova (OCHA), predstavnik glavnoga tajnika na Kosovu, zatim u Istočnom Timoru, napokon visoki povjerenik za ljudska prava... a da pritom nije izgubio ni trunku ljudske topline ni svojeg opredjeljenja.

Kako se radilo o spašavanju ljudskih bića, borbi za pravdu, taj se uvijek nasmiješeni Karioka u tren oka pretvarao u nemilosrdnog, tvrdog, vještog i beskompromisnog borca.

S još dvadeset i dvoje svojih suradnica i suradnika Sergio je poginuo pri eksploziji kamiona samoubojice, 19. kolovoza 2003., u hotelu Canal u Bagdadu. Tom je prigodom ozlijeđeno još oko 200 ljudi. Odgovornost za taj atentat preuzeo je Abu Mussab al Zarkaui, suradnik Osame bin Ladena. No, do danas, još nitko nije uhićen zbog toga ubojstva.

Sergio je pokopan i danas leži u podnožju istočnoga zida na groblju u Ulici kraljeva, u Ženevi, pokraj Jorgea Luisa Borgesa - i u susjedstvu Jeana Calvina.

A početkom studenoga 2002., Sergio se vratio iz New Yorka, istodobno kad i ja iz Bangladeša. Nazvao me je: "Je li Moley stupio u vezu s tobom?" Ne, američki veleposlanik nije mi uputio nikakav znak da me želi čuti ili vidjeti.

"No, obećao mi je da će to učiniti... telefoniraj mu", rekao mi je.

Tri sam puta nazvao američku tvrđavu u Chambésyju, na cesti prema Pregnyju. Bez uspjeha. Moley je odbio prihvatiti moj poziv.

Sergio se jako naljutio. Sâm se dohvatio telefona i nazvao Moleya.

Napokon je dogovoren sastanak s Amerikancima na neutralnome terenu, u baru Serpent kod ulaza XIV. Palače naroda. Taj se bar proteže kao zmija duž staklenih vrata i prozora koji omogućavaju divan pogled na park, na paunove, na jezero po kojem se prelijevaju boje i, u daljini, na vrhove Mont Blanca.

Mali čiča, sive čupave kose, odjeven u tamno odijelo s plavim prugama, u bijeloj košulji i sa srebrnastom kravatom, zbunjena izgleda, pružio mi je mlitavu ruku... i odmah nestao. To je bio Moley. Ostavio me je samoga nasuprot dvojice ljudina uznemirujućega izgleda koji su se, obojica, predstavili kao "diplomati".

Jedan je bio impresivan i bučan mješanac, burna temperamenta, a drugi bijelac neodređenih godina, bez života i blijed. Odmah su me počeli napadati: "*You are anti-American... You have a hidden agenda... Your reputation is terrible... You should quit this job-Go back to your University.*" ("Vi ste antiamerikanac... Vi provodite subverzivni plan... Vaš je ugled stravičan... Morate napustiti ovaj posao... Vratite se na svoje sveučilište!")

Došao sam na taj sastanak sa svojim dosjeima pod rukom, očekujući razumnu raspravu. A našao sam se licem u lice s dvojicom uličara.

Zaprepastila me vulgarnost te dvojice.

Kada je prošao prvi trenutak preneraženosti, odlučio sam reagirati.

No, taj mi je sukob teško pao.

Moj mandat posebnog izvjestitelja trebao je biti obnovljen za novo razdoblje od tri godine, i to u proljeće 2003., za vrijeme 59. sjednice Povjerenstva za prava čovjeka. Znao sam koju moć imaju Amerikanci. Ako stvarno primijene sva sredstva, mogu srušiti bilo koga u sustavu Ujedinjenih naroda.

U kafiću Sveučilišnoga instituta za proučavanje razvoja o tome sam se ozbiljno savjetovao s dvojicom svojih pomoćnika i dobrih prijatelja, Sally-Anne Way i Christophom Golayjem. Toga smo dana odlučili da sve stavimo na kocku, pa kud puklo da puklo. Najvažnijima su nam se činili genetski modificirani organizmi (GMO) i posljedice koje su oni mogli imati na afričke seljake.

Odlučili smo da ćemo uporno braniti svoje stajalište o transgenskom sjemenju, čak i po cijenu da izgubimo mandat.

Odlučna se bitka vodila 11. studenoga 2002. na Glavnoj skupštini u New Yorku. Američki veleposlanik, Sichan Siv, žestoko me napao ovim riječima: "Pozvali ste vlade da izazovu glad svojih naroda hrabreći ih da odbiju jedinu hranu koja im je danas dostupna... Iskoristili ste svoj položaj da ocrnite hranu koju je američki narod ponudio da bi se spriječilo širenje gladi i time ste hrabrili vlade da odbiju tu hranu svojim izgladnjelim građanima... Pokazujući da istodobno ignorirate znanost i stalnu politiku Ujedinjenih naroda, odgovorni ste za dovođenje milijuna ljudskih bića u ozbiljnu opasnost.. Gospodine Ziegler, poteze slijede posljedice, a vaši mogu izazvati smrt ljudskih bića[181].")

Međutim, usprkos napadu Sichana Siva, moje je izvješće Opća skupština prihvatila i potvrdila snažnom većinom. Šest mjeseci poslije, Povjerenstvo za prava čovjeka obnovilo je moj mandat s 51 glasom, samo jednim protiv (SAD) i jednim suzdržanim (Australija).

Čitateljice i čitatelji, kojima nisu dobro poznate prijevare i intrige kozmokrata, mogu se čuditi neobičnome ratu što su ga protiv mene vodili američki diplomati.

Volim svoje zanimanje, posao posebnog izvjestitelja osobito je uzbudljiv. No, moj je utjecaj prilično skroman, toga sam po-

[181] Intervencija ambasadora objavljena je u priopćenju službe misije SAD-a pri UN-u u New Yorku te dostavljena svim delegacijama Opće skupštine. Citiram tekst prema tom priopćenju. Usporedi *United States Mission to the United Nations, Press-release,* br. 189, 2002.

sve svjestan. Kako u tim uvjetima moćni State Department i još moćnija CIA mogu ulagati toliku tvrdoglavu upornost da bi me nadzirali i suprotstavljali se onome što činim?

Za vrijeme svoje intervencije 11. studenoga 2002. elegantni veleposlanik Sichan Siv vjerojatno ni jednoga trenutka nije vjerovao besmislicama što ih je izrekao na moj račun. Taj apsurdni tekst pripremile su mu službe njegove misije. A on ga je čitao gromkim glasom, upućujući mi iznad naočala poglede koji su trebali biti okrutni. Komedija je bila jadna. No, zašto taj napad?

Ulog u sukobu oko GMO golem je. Američki agroindustrijski divovi izloženi su najvećim teškoćama da bi izvan SAD nametnuli svoje sjemenje i hibridne proizvode. U velikome broju zemalja, osobito afričkih i latinoameričkih, oni su pripravni na sve samo kako bi zaobišli zabranu širenja genetski modificiranog sjemenja.

U prvome je redu među njima Monsanto, koji u Bijeloj kući ima znatan utjecaj. Otvaranje svjetskih tržišta genetski modificiranom sjemenju (i proizvodima) njegov je prvi cilj. Monsanto je, zapravo, prva GMO tvrtka u svijetu: od 70 milijuna hektara zemlje u svijetu, zasijane GMO-om, 90 posto obrađeno je upravo njegovim sjemenjem.

Kako je završila bitka kozmokrata i njihovih američkih diplomatskih lakeja, s jedne, te šefa države Zambije i njegovih saveznika u UN-u, s druge strane? Očit je Monsantov cilj da američku pomoć u hrani iskoristi za prodor u zemlje koje zabranjuju transgensko sjeme.

U Zambiji, Svjetski program ishrane (WFP) morao je odstupiti pred podjelom američkih genetski modificiranih viškova. Prije podjele, WFP je kukuruz morao samljeti. I upravo je taj mljeveni kukuruz, konačno, spasio Zambijce od gladi. Drugim riječima: Monsanto je doživio neuspjeh. Ne dobivajući više zrno već brašno, zambijski seljaci nisu mogli iz podijeljene hrane uzeti zrnje

koje bi iduće godine koristili kao sjeme. U Zambiju, dakle, nije moglo prodrijeti sjemenje genetski modificiranog kukuruza.

No, Monsanto ne odustaje.

Od 21. do 23. lipnja 2004., njegovi su "stručnjaci" organizirali u Ouagadougouu, glavnome gradu Burkine Faso, konferenciju na kojoj su sudjelovali šefovi država Mali, Burkine Faso, Nigera i Gane, kao i 300 ministara i visokih dužnosnika svih zemalja iz afričke tzv. Sahelske zone. Tema: uvođenje biotehnologije u poljoprivredu Zapadne Afrike.

U Ouagadougou je iz SAD-a prebačeno stotinjak znanstvenika, uvjerenih (i/ili obilno plaćenih) zagovornika transgenskog sjemena. I ministrica poljoprivrede SAD, Ann Venneman, uključila se u to putovanje. Pojavivši se na divovskome ekranu na otvorenju toga skupa, ona se afričkim šefovima država, ministrima i odgovornim dužnosnicima obratila ovom bunovnom izjavom: "Propustili ste zelenu i industrijsku revoluciju, sada nikako ne biste smjeli propustiti revoluciju gena...[182]"

Kakav je bio odjek toga poziva što ga je uputila Ann Venneman? Samo je Burkina Faso obećala da će svoje tržište otvoriti transgenskom sjemenju. Međutim, valja znati da je predsjednik te države, Blaise Campaore, osoba koja se sjajno zna ubaciti u međunarodne financijske krugove. Njegov prethodnik, Thomas Sankara, koji je to odbijao, bio je ubijen.

No, bilo što da se dogodi, strategije dominacije novih silnika i samodržaca gotovo su uvijek pobjedničke. Privremeni neuspjeh ruvoditelja Monsanta u pokušaju da prodru i pokore zemlje Afrike u ovome je trenutku samo iznimka koja potvrđuje pravilo.

[182] Prema izvještajima Catherine Morand, promatračice Swissaida na konferenciji u Ouagadougou. Usporedi *Tribune de Genève*, Ženeva, 3. i 4. srpnja 2004. Prethodna konferencija, organizirana na prijedlog sahelskih država, održana je 2003. u Sacramentu, u Sjedinjenim Državama.

Patenti za žive organizme nisu povlastica agro-tvrtki. Gospodari svjetske farmaceutike postupaju na isti način.

Evo jednog primjera koji je u kolovozu 2004. uzbudio javnost u Švicarskoj. Dojenčad koja pati od ozbiljnih teškoća disanja tradicionalno se liječi plinom koji se zove Stickoxid i kojega ima u prirodi. Takvo liječenje stoji oko 100 eura i traje četiri do pet dana. Taj plin ima brzi i zadovoljavajući ljekovit učinak. U Švicarskoj je godišnje oko 150 novorođenčadi kojoj se život spašava zahvaljujući tome liječenju.

Od 2004., ekskluzivni patent za taj plin ima transkontinentalna tvrtka njemačkoga podrijetla Inotherapeutics. Plin je komercijaliziran pod imenom Inomax. Inomax je otada, dakle, lijek zaštićen europskim patentom. Nijedan pedijatar nema više pravo propisati prirodni plin. A u pedijatrijskim klinikama u Švicarskoj liječenje dojenčadi koja pati od teškoća disanja sada stoji prosječno 20.000 eura...[183]

[183] Usporedi *Die Sonntagszeitung,* Zürich, 29. kolovoza 2004; *Der Blick,* Zürich, 28. kolovoza 2004.

4. POGLAVLJE

Hobotnica iz Veveya

Nestlé je najsnažnija transkontinentalna tvrtka na području hrane i vode. Osnovana 1843., njezino se glavno sjedište nalazi na obali Lemanskog (Ženevskog) jezera, u mjestu Vevey, u Švicarskoj. Godine 2003., ukupna vrijednost svih njezinih poslova premašila je 65,4 milijarde dolara, a njezina je čista zarada dosegla 4,6 milijardi dolara. Njezina burzovna kapitalizacija iznosi 107 milijardi dolara. Nestlé ima 511 tvornica u 86 zemalja, a u njemu je stalno zaposleno više od 275.000 ljudi oba spola, gotovo svih nacionalnosti na svijetu. Nadzire više od 8000 robnih marki u područjima vode i ljudske i životinjske hrane[184]. Ona je danas na 27. mjestu među najvećim tvrtkama na svijetu.

Moje me misli vraćaju tri desetljeća unatrag. Engleski su istražitelji tada otkrili kako je majčino mlijeko imalo neizmjerno povoljnije učinke na rast i razvoj novorođene djece nego mlijeko iz Nestléova praška. Nevladina organizacija Oxfam objavila je rezultate istraživanja i pritom je izvukla sljedeći zaključak: poticati žene cijeloga svijeta - i pogotovu one Trećega svijeta - da se odreknu dojenja u zamjenu za kupovanje proizvoda Nestlé izravan je udarac zdravlju, blagostanju, fizičkome i psihičkome razvoju dojenčadi.

[184] Za detalje izvještaja o upravljanju Nestléom u 2003. usporedi časopis *Bilanz*, Zürich, broj za srpanj 2004.

Naša skupina solidarnosti s narodima Trećega svijeta, u Bernu, prihvatila je engleske brojke i objavila svoju brošuru s naslovom: *Nestlé ubija bebe.* No, Nestlé nas je odmah tužio sudu... i mi smo proces izgubili, lako i nasilno[185]. Naša je brošura bila zabranjena i zaplijenjena, naša kampanja o toj temi zaustavljena i još smo morali platiti znatne svote za sudske troškove i odštetu te kamate.

Izvan Švicarske, međutim, taj se pokret razvijao.

Godine 1979. je 150 nevladinih organizacija osnovalo IBFAN *(International Baby Food Action Network,* Međunarodna akcijska mreža za dječju hranu). Njezin cilj: boriti se svugdje u svijetu protiv trgovačke strategije i trgovinskih veza Nestléa. Te iste godine dvije od najvažnijih specijaliziranih organizacija Ujedinjenih naroda, WHO i UNICEF, sazvale su svjetsku konferenciju o "prehrani dojenčadi". One su službeno prihvatile glavne zahtjeve nevladinih organizacija.

A u SAD-u je 30 organizacija, nastalih iz građanskoga društva i crkava, osnovalo International Nestlé Boycott Committee *(Međunarodni odbor za bojkot Nestléa*), pozivajući potrošače da bojkotiraju sve glavne proizvode Nestléa (dakle, ne samo mlijeko u prahu za dojenčad). Akcija je masovno prihvaćena u Engleskoj, Švedskoj i Njemačkoj.

Opća skupština WHO, koja se redovito sastaje svake godine, u svibnju 1981. sastala se na izvanrednoj sjednici u Ženevi. Tom je prigodom izglasala međunarodni kodeks za komercijalizaciju proizvoda za dojenčad, pozivajući da se zamijene majčinim mlijekom. Za to su glasale sve zemlje članice, s iznimkom SAD-a. Vrlo precizno, taj kodeks posebno zabranjuje svaku vrstu reklamiranja i poticanja majki da mlijekom u prahu zamijene dojenje. Kodeks je javnom uputom prihvatilo Povjerenstvo Europske unije, danas EU-a (u to vrijeme: Europska ekonomska zajednica), te veliki broj nacionalnih zakonodavstava, osobito u Europi.

[185] O procesu vidi Rodolphe A. Strahm, *Exportinteressen gegen Muttermilch, Der toedliche Forschritt durch Babynahrung, Arbeitsgruppe Dritte Welt,* Hamburg, Rowohlt, 1976.

Godine 1984. taj je međunarodni kodeks potpisao i Nestlé. Tada je međunarodni pokret prekinuo bojkot. Ako se, međutim, može vjerovati kritikama toga pokreta, u Africi, Aziji, Latinskoj Americi, ta je kompanija nastavila širiti svoju agresivnu strategiju promicanja zamjenske hrane.

Na čelu Nestléa danas je jedan Austrijanac 6.0-ih godina, podrijetlom iz Villacha (Koruška), Peter Brabeck-Lemathe. To je topao i sposoban čovjek. Potvrđeni alpinist, stalno opaljene kože, uvijek pokazuje rijetku energiju. Sjajne inteligencije, elegantni zavodnik, zna se pokazati kao blizak ljudima. Uvijek se ponaša blago, s ljubaznim smiješkom. Zovu ga Kanonik.

Brabeck je desetljećima bio prokonzul Nestléa u Južnoj Americi. Poliglot, oženjen Čileankom, dobro poznaje većinu tajni različitih oligarhija južno od Rio Branca. To je bilo vrijeme kada, u dogovoru s CIA-om, multinacionalne tvrtke nisu oklijevale destabilizirati rijetke naprednjačke vlade na tome kontinentu, poglavito u Čileu[186].

U ljetu 2002., Svjetska zdravstvena skupština prihvatila je drugi kodeks naslovljen *Svjetska strategija prehrane dojenčeta i maloga djeteta*. Njegov članak 44. definira odgovornosti i posebne obveze proizvođača i distributera hrane za malu djecu i dojenčad.

Taj se novi kodeks (čije područje primjene obuhvaća sve zamjene majčina mlijeka) primjenjuje u svim državama i vrijedi za sva poduzeća. Važna točka: poduzeća se moraju prilagoditi i ravnati se prema tome kodeksu i odlukama koje će biti naknadno prihvaćene, bez obzira na to kakvo je stajalište pojedinih država. Naime, posve je jasno da se nijedna prehrambena tvrtka više neće moći zaklanjati (osobito u južnoj Aziji i u crnoj Africi) iza nedjelovanja lokalne vlade (nedjelovanja što ga neki kozmokrati

[186] *Multinational Corporations and United States Foreign Policy. Hearings before the Committee on Foreign Relations US Senate, 39-th. Congress,* Washington, US Printing Office, 1973. svezak 2.

nastoje održavati korupcijom) kako bi se zaobišli međunarodni propisi.

Kakvo je, dakle, stanje danas? Ono je užasno za siromahe, osobito za njihovu dojenčad.

UNICEF procjenjuje da zbog unošenja u želudac mlijeka u prahu pomiješanoga s nezdravom vodom ili primijenjenoga u neodgovarajućim bočicama s dudom, svakoga dana umire 4000 dojenčadi. Kada bi se ta dječica hranila na prsima, preživjela bi.

Neke studije ostvarene u Zapadnoj Africi i Središnjoj Americi posve otkrivaju metode kojima se koriste neke transkontinentalne kompanije da bi promicale svoje proizvode[187]. Na golemim zidnim plakatima na raskršćima gradova u Togu, Beninu, Burkini Fasu vide se crne žene s djecom u rukama. "Za dobro tvojega djeteta, daj mu mlijeko u prahu", čita se na tim plakatima. Često se u pozadini smješka neko bijelo lice, sugerirajući kako sve bijele majke hrane svoje potomke mlijekom u prahu.

Vodeći računa o ugledu što ga u crnoj Africi uživaju načini ishrane bijelih (i o povjerenju što se iskazuje njihovim proizvodima), mogao bih se okladiti da će mnoge savršeno zdrave afričke žene, potaknute tom vrstom molbe, prekinuti dojenje svojih beba da bi s ono malo novca što ih još imaju, kupile na tržištu nekoliko žlica mliječnoga praha.

Vrlo je malo žena iz sirotinjskih naselja, naime, koje bi mogle platiti cijelu kutiju.

Taj se prah zatim miješa s vodom. No u 80 posto slučajeva voda je zagađena.

Upravo zato ne samo da se beba neće okoristiti imunitetnim svojstvima majčina mlijeka i da neće dobiti nužne količine mlijeka, već će ubrzo biti pogođena opakim proljevom koji u mnogo slučajeva vodi u smrt.

Neka su ispitivanja, obavljena u Africi i u Latinskoj Americi, otkrila da su u nekim prilikama, ne baš rijetkima, liječnici, bolni-

[187] Usporedi *British Medical Journal* od 18. siječnja 2003. o afričkim studijama; Nacionalni komitet za UNICEF u Italiji, o istraživanjima u Središnjoj Americi.

čari i bolničarke u bolnicama ili u ambulantama radili zajedno s agentima nekih tvorničara, proizvođača mlijeka u prahu. Koji je rezultat? U mnogim bolnicama bebe su već od rođenja hranili na bočice s dudom.

U nekim se afričkim rodilištima te bočice dijele besplatno. Kada se majka sa svojim novorođenčetom vraća kući, dobiva, također besplatno, jednu ili dvije kutije s mlijekom u prahu. Nakon toga, naglo, podjela se prekida.

U takvim je prilikama više nemoguće početi svoje dijete hraniti na prsima. Majka više nema mlijeka. Uspaničena, ona posuđuje novac, prikuplja nekoliko centi... i ulazi u pakleni krug kupovanja na tržištu, pod otvorenim nebom, nekoliko punih žlica praha... koji će otopiti u zagađenoj vodi iz bunara ili iz lokve iza ograde.

Dakako, u međuvremenu se dobro shvatilo, pogotovu u bitki koju UNICEF, WHO i mnogi pokreti civilnoga društva vode protiv strategija marketinga i povezanosti tvorničara mlijeka u prahu, da je bitan problem pristupa čistoj pitkoj vodi. Naime, iz bočica s dudom u kojima majka priprema mlijeko u prahu pomiješano s vodom, upravo je voda ta koja ubija, a ne mliječni prah.

Evo sada jedne opaske o vodi.

Svugdje na svijetu pitka voda postaje rijetkost. Jedan čovjek od njih troje prisiljen je piti zagađenu vodu. Svakoga dana umire 9000 djece mlađe od deset godina, zato jer je pilo nezdravu vodu.

Od četiri milijarde slučajeva proljeva, zabilježenih svake godine u svijetu, 2,2 milijuna su smrtonosni. Time su osobito pogođena djeca i dojenčad. A proljev je samo jedna od brojnih bolesti što ih izaziva voda loše kvalitete: druge su trahom, bilharijaza, kolera, tifusna groznica, dizenterija, hepatitis i močvarna groznica. Znatnome broju tih bolesti uzrok su patogeni organizmi u vodi (mikrobi, virusi i crvi). Prema WHO-u, u zemljama u razvoju čak se 80 posto bolesti i više od trećine smrti pripisuju potrošnji zatrovane vode.

Prema Riccardu Petrelli i WHO-u, trećina svjetskoga pučan-

stva još uvijek nema pristupa zdravoj vodi po prihvatljivoj cijeni, a polovica svjetskog pučanstva nema pristupa liječenju.[188] Bez mogućnosti da redovito dolazi do neškodljive vode u podsaharskoj je Africi oko 285 milijuna ljudi, u južnoj Aziji u istoj je situaciji 248 milijuna, kao i 398 milijuna u istočnoj Aziji, 180 milijuna u jugoistočnoj Aziji i na Pacifiku, 92 milijuna u Latinskoj Americi i na Karibima te 67 milijuna u arapskim zemljama.

I to su, razumije se, oni najbjedniji koji najteže pate od manjka čiste vode.

Cisjordaniju je, to se zna, zaposjela izraelska vojska još od 1967. A 2004., okupatorske su snage preusmjerile prema Izraelu ili njegovim naseljima tokove čak 85 posto vode (rijeka i izvora) iz toga područja. Stoga deseci tisuća palestinskih obitelji moraju kupovati vodu, nužnu za svakodnevnu potrošnju, po pretjerano visokim cijenama, od izraelskih privatnih tvrtki koje je kamionima dopremaju u gradove i sela na okupiranim područjima.

U različitim zemljama vrlo je različit pristup pitkoj vodi. U Južnoj Africi, na primjer, 600.000 bijelih zemljoposjednika potrošilo je 2003., za navodnjavanje, 60 posto izvora u zemlji, dok 15 milijuna crnaca, istodobno, nije imalo izravni pristup pitkoj vodi. Najsiromašnija kućanstva u Indiji troše gotovo 25 posto svojih prihoda za dobavu vode. U Peruu, brojni stanovnici Lime, koji nemaju priključak na gradski vodovod, kupuju vodu koja je često i zagađena, od privatnih dobavljača i plaćaju je čak tri dolara po prostornom metru. Međutim, u bogataškim četvrtima Lime bogati ne troše više od 30 centi po prostornom metru vode koju obrađuje i dijeli gradska vodovodna mreža[189].

Držeći da Nestlé ne poštuje ni *Međunarodni kodeks za komercijalizaciju proizvoda za dojenčad* iz 1981. niti novi kodeks iz 2002.,

[188] Riccardo Petrella, *Le Manifeste de l'eau,* Lausanne, Éditions Page Deux, 1999. Usporedi također Guy Le Moigne i Pierre Frédéric Ténière-Buchot, "De l'eau pour demain", posebni broj *Revue française de géoéconomie,* zima 1997/1998.

[189] Riccardo Petrella, op. cit. stranica 44 i dalje.

Međunarodni komitet za bojkot Nestléa obnovio je svoj posao u SAD-u. U Europi je također u tijeku više akcija, kako svjedoči Italija.

Ta zemlja razvija osobito živo i odlučno civilno društvo koje pokazuje impresivne sposobnosti djelovanja i organiziranosti. Na velikim plakatima, izlijepljenima pred supermarketima svih velikih gradova, izložena je cijela paleta Nestléovih proizvoda. Svaki je proizvod istaknut prema kategoriji kojoj pripada. Evo nekih primjera s te liste.

Dolciari[190]*:* Perugina, Baci, KitKat, Smarties, After Eight, Polo, Fruit Jory, Ore Liete, Galak, Emozini.

Dolci da forno[191]*:* Motta, Alemagna, Tartufone Motta.

Caffè : Nesquik, Nescafé, Orzoro.

Pasta, Condimenti[192]: Maggi, Buitoni, Belle Napoli, La Rasagnole.

Zatim slijede marke sljedećih prehrambenih kategorija: duboko zamrznuti proizvodi, sladoledi, hrana za dojenčad, mliječni proizvodi, itd.

Saveznik velikog broja različitih pokreta, Talijanski nacionalni komitet UNICEF-a poziva na bojkot svih tih proizvoda.

Na zidovima najvažnijih gradova u Italiji u ljeto 2004. bio je izlijepljen jedan drugi tekst. Citiram ga:

"*Vi rigraziamo per questo gesto concreto di solidarieta, anche a nome di tutti quei bambini sacrificati ogni anno sullaltare del profito, di poche imprese dai comportamenti eticamente inacceptabili e scandalosi*[193]." (Zahvaljujemo vam na toj konkretnoj gesti solidarnosti [bojkot], u ime sve djece što ih svake godine na oltaru zarade žrtvuje nekoliko malobrojnih poduzeća, neprihvatljiva i skandalozna ponašanja).

[190] *Dolciari* su "slatki proizvodi"

[191] *Dolci daforno:* keksi

[192] *Pasta, Condimenti:* tjestenina, začini (prim.prev)

[193] Tekst se pojavio u *Nigrizia,* časopisu kombonijana, Verona, lipanj 2004.

Tko je to napisao? Opasni ljevičari? Stranka komunističke obnove sjajnoga, velikodušnoga i neumornoga Sandra Bertinottija? Ne.

Autori toga teksta jesu katolički misionari u bijelim odorama, kombonijani[194].

[194] Kombonijani su najvažniji talijanski misionarski red. Više od stoljeća prisutni su u desecima zemalja Afrike, Azije, Latinske Amerike. Matica im je u Veroni.

5. POGLAVLJE

Uništiti sindikate

"Što učiniti protiv prijevara lopova i zlikovaca?", pita Jacques Roux. Njegov je odgovor: "Okupiti se[195]."

Sindikalna sloboda jedna je od najljepših tekovina Francuske revolucije. Kao i većina velikih transkontinentalnih tvrtki, Nestlé se loše prilagođava tome, ma što tvrdili u toj tvrtki.

Brabeck je autor tvrtkine biblije koju 275.000 zaposlenih u Nestléu širom svijeta mora pročitati i razmišljati o njoj. Ona se zove: *Temeljna načela rukovođenja i upravljanja Nestléom*[196]. Autor se poziva na nju, kao i na prvi i glavni izvor svojega nadahnuća, a to je Henri Nestlé, njemački ljekarnik koji se doselio u Vevey 1862. Dirnut pothranjenošću i bijedom djece u susjednome Vandonu, on je, priča se, razvio čudesni proizvod, "mliječno brašno Henri Nestlé".

Prema Brabeckovim tvrdnjama, 275.000 zaposlenika najdragocjenije je blago Nestléa. A u Nestléu, svatko je odgovoran za svoja djela.

Nestlé djeluje u 86 zemalja, a različite tvrtke u različitim zemljama (i u svakoj od tih tvrtki različite podružnice) rade gotovo samostalno. No, ipak, biblija iz Veveya mora voditi sve poslovođe, kao što Betlehemska zvijezda vodi Sveta Tri Kralja...

[195] Jacques Roux, *Manifeste des Enragés,* op. cit.

[196] *Die grundlegenden Management-und Führungsprinzipien von Nestlé,* op. cit.

Evo koje nužne kvalitete mora imati svaki muškarac i žena Nestléa: hrabrost; sposobnost učenja, poticanja svojih kolega, priopćavanje svojih namjera; stvaranje poticajnoga radnog okruženja; sposobnost da se sve stvari shvaćaju u svojoj sveukupnosti; vjernost; prihvaćanje nužnih promjena i sposobnost da se upravlja tim promjenama; međunarodno iskustvo; fizičko i mentalno zdravlje.

No, Nestlé prije svega želi da muškarci i žene koji rade za neku od njegovih tvrtki budu osjetljivi prema kulturama cijeloga svijeta, pogotovu prema "onima naroda za koje rade", piše Brabeck, nošen svojim ushitom i zanosom.

Sa svoje pak strane, III. svjetski socijalni forum, održan u Porto Alegreu u siječnju 2003., donio je odluku koju je potvrdio i Svjetski socijalni forum u Bombayu (danas Mumbaiju, *prim, prev.),* u siječnju 2004.: borci za svjetsku socijalnu pravdu pozvani su da stalno nadziru strategije i praktično djelovanje transkontinentalnih kompanija čiji su glavni stožeri u zemljama njihova porijekla. Tako je u Švicarskoj stvorena skupina koju podržavaju Greenpeace i neke druge nevladine organizacije, a koja u cijelome svijetu nadzire financijsko, industrijsko, trgovinsko i političko djelovanje svih onih koji su, zajednički, nazvani "hobotnicom iz Veveya". Ta je skupina organizirala forum upravo u Veveyu, u subotu 12. lipnja 2004. Njegov je naslov bio: "Pružiti otpor imperiju Nestlé.[197]"

Prigodom toga foruma, sindikalci koji su došli iz cijeloga svijeta, a koji svi rade u nekoj tvornici Nestléa, u svojim su izvješćima iznijeli vrlo potresne činjenice.

Uvijek kada se u nekoj od tih proizvodnih jedinica organizira sindikalna jezgra te pokreće akcija s određenim zahtjevima ili prijeti štrajkom, sindikalci koji rade u tome poduzeću izloženi su zastrašujućim prijetnjama, fizički su napadani, a nekad ih policija ili paravojna milicija čak i ubija. Kolumbijski sindikalist Carlos

[197] Usporedi ATTAC, *Résister à l'empire Nestlé,* predgovor Susan George, Lausanne, Éditions ATTAC, 2004. (ATTAC - Association pour la Taxation des Transactions pour l'Aide aux Citoyens, prim, prev.)

Olaya, na primjer, ispričao je svoje iskustvo, koje po mnogim pojedinostima podsjeća na ono što su doživjeli Eca Olaer Feraren, iz Mindanaoa, ili Franklin Frederick iz Brazila.

U Kolumbiji je sedam članova Sinaltrainala (sindikata agroprehrane, osnovanoga početkom 1980-ih godina) koji su radili u tvornicama Nestléa ubijeno u okolnostima koje su do danas ostale nejasne. Dakako, Nestlé ničim nije izravno umiješan u ta ubojstva, ali kako su ondje dobro poznata njegova ipak vrlo agresivna stajališta prema svim socijalnim organizacijama koje postoje u tim tvornicama, Carlos Olaya nije oklijevao uključiti u taj spor tvrtkinu odgovornost za opću klimu koja okružuje ta nasilja[198].

Pri kraju godine 2001. direktor Comestibles La Rosa[199], jedne od podružnica Nestléa u Kolumbiji, zaprijetio je da će otpustiti namještenike koji su članovi Sinaltrainala. U Cicolacu, drugoj kolumbijskoj podružnici, Nestlé je uspio uništiti kolektivni ugovor, povoljan za više od 400 zaposlenih radnika, otpustivši njih 96 i raskinuvši sporazum s još 58 njih. U studenome 2002. otpušteno je 13 radnika samo zato što su bili članovi sindikata.

Prema ICFTU (Međunarodna konfederacija slobodnih sindikata), godine 1998. u tvrtki Tedaram, podzakupniku Nestléa u Tajlandu, 15 je radnika osnovalo sindikat da bi kolektivno branilo svoja prava. To je bio prvi takav slučaj otkad se Nestlé usadio u toj azijskoj zemlji. Zbog straha da se taj primjerni slučaj ne počne širiti, nije trebalo dugo čekati Brabeckovu reakciju. Prema tvrdnjama sindikalista, središnja uprava Nestléa u Veveyu zaprijetilo je Tedaramu da će smanjiti svoja ulaganja ako 22 zaposlenika ne budu suspendirana na neodređeno vrijeme. Među ta 22 zaposlenika, prema istim izvorima, bilo je i onih 15 radnika koji su bili osnivali sindikat. Ravnateljstvo Tedarama odmah ih je otpustilo.

Na Filipinima, sindikat Pamantik-KMU izvijestio je o sličnim postupcima prema predstavnicima zaposlenih. Prema daljnjim

[198] Vidjeti Felipe Rodriguez i Barbara Rimml, "Nestlé in Kolumbien", u *Widerspruch,* br. 47, Zürich, 2004.

[199] Od 1984. Nestlé posjeduje 100 posto dionica Comestible s La Rosa Columbia.

tvrdnjama tih sindikalista, Nestlé nije oklijevao otpustiti 67 zaposlenika iz tvornice u Cabuyaonu. Prikazana kao dio plana restrukturiranja, ta je mjera imala za cilj, kažu sindikalisti, da se znatno smanje plaće i socijalna prava što su ih uživali zaposlenici te proizvodne jedinice i da ih se tako svrsta u isti red s onima, znatno manje povoljnima, iz tvornice Cagayan.

Jedno od svjedočenja koja najviše otkrivaju jest ono Franklina Fredericka, člana Jedinstvenoga središta radnika (CUT) u Brazilu. U toj zemlji, Nestlé svojim proizvodima nastoji zadovoljiti ograničeno tržište, koje je ipak solidno u smislu kupovne moći, pogotovu najviših klasa i oligarhije.

Kao vlasnik prostranih farmi na sjeveru i u središtu zemlje, Nestlé je čak utjelovljenje poljoprivrednoga modela usmjerenoga uglavnom prema izvozu.

Dakle, taj agroizvozni model, kojega je Nestlé jedan od začetnika i pokretača, označava smrtnu presudu maloga i srednjega obiteljskoga seljačkoga gospodarstva - što znači i prehrambenoga suvereniteta zemlje. Ne računajući pritom da tako ekstenzivna poljoprivreda, usmjerena na izvoz, uništava okoliš. U svojoj knjižici "Načela vođenja poslova" gospodar Veveya ipak na prvo mjesto svojih zanimanja - jednako kao i zdravu ishranu za sve - stavlja zaštitu okoliša! To odlučno dokazuje: svojim oportunističkom intuicijom Brabeck nikada ne griješi! Nije li Nestlé-Brazil danas jedan od glavnih ulagača u program *Fome zero* predsjednika Lule?

Čudesna dvostruka igra!

Kada bi Brabeck zaista iskreno želio malo ublažiti patnju 44 milijuna Brazilaca koji pate od ozbiljne i stalne pothranjenosti, već bi odavno spustio cijenu 839 prehrambenih proizvoda koje prodaje u brazilskim supermarketima.

Švicarski novinar Jean-Claude Péclet raščlanjuje brazilsku strategiju vevejske hobotnice. Njezina je vodilja maksimalizacija zarade. A Brazil ima prilično zamršen sustav formiranja malopro-

dajnih cijena, što ga je uspostavilo Vijeće gospodarske obrane[200]. Beneficirane marže za prehrambene proizvode podvrgnute su kontroli. To nije slučaj s hranom namijenjenom domaćim životinjama. Zato Brabeck odnedavna ulaže znatna financijska sredstva u istraživanje, proizvodnju i prodaju brojnih vrsta hrane za kućne ljubimce. I Jean-Claude Péclet zaključuje: "Najdinamičnije područje nije više ljudska hrana nego ona za kućne ljubimce[201]."

Da bi oslabio sindikate, Brabeck pribjegava radikalnim metodama i u Europi, osobito u Francuskoj.

Tako je 2002. odlučio "isisati", kako se to kaže, pogon za proizvodnju smrznutih proizvoda, smješten u Beauvaisu. Pokrenut je plan za restrukturiranje. Kako izvješćuje *L'Humanité,* cilj toga plana bio je ukloniti "bolesne namještenike, kao i one poznate po prilično tvrdom karakteru". Na toj su listi, dakako, prije svih bila sedmorica izaslanika CGT-a (Opće konfederacije rada, *prim prev.).* Jedan od otpuštenih radnika priča: "Bilo je to jedne srijede oko 13 sati, upravo sam bio završio svoj radni dan. Moje je ime, kao i obično, bilo na istaknutome popisu onih koji će raditi sutradan. No, tada me je pozvao direktor. Rekao mi je kako nije nužno da dođem sutra, kako će mi platiti za dva mjeseca unaprijed. Zamislite, tako postupati nakon 21 godine službe..." Ta su se gruba otpuštanja mogla izbjeći da su se proširile povlastice za one koji žele otići u prijevremenu mirovinu. Uprava je, dakle, odlučila da se, kratko i jasno, riješi tih ljudi. Kada su stigla rješenja o otkazima, prekid rada koji je slijedio, dakle štrajk, prihvatilo je 70 posto zaposlenih. No uprava je odgovorila tako što je polovicu štrajkaša odmah otpustila.

"Kad je 5. listopada organiziran prosvjed ispred tvornice i u gradu", priča sindikalist, "na njemu je bilo 150 osoba, što nije loše, uzmu li se u obzir pritisci direktora koji je prijetio da će se štrajka-

[200] Godine 2004. Brabeck je došao u otvoreni sukob s Vijećem gospodarske obrane: ono je zabranilo Nestléu da preuzme brazilsku proizvodnju čokolade Gatoto (3000 zaposlenih), jer bi u tom slučaju Nestlé postigao dominaciju, 54 posto brazilskog nacionalnog tržišta čokolade.

[201] Jean-Claude Peclet, u *Le Temps,* Ženeva, 6. veljače 2004.

ši naći na popisu otpuštenih... A 17. listopada naše je izaslanstvo ispred sjedišta Nestlé France u Noisielu (u departmanu Seine-et-Marne) sudjelovalo u manifestaciji svih zaposlenih iz ugroženih sjedišta."

"Nestlé se osjeća jakim, stoga čak i ne poštuje propise", tumači Maryse Treton, radnica. "Sada ćemo pokrenuti dvije pravne akcije: poništavanje plana o restrukturiranju, čiji se propisi nisu poštovali, i zahtjev da se na posao vrate svi zaposlenici koji su dobili otkaz bez valjanoga razloga."

"Po poduzeću sada kruži peticija protiv otpuštanja. A prije nego je potpišu, zaposlenici gledaju lijevo i desno", sa stanovitim žaljenjem tvrdi Jocelyne Onésime, zastupnica članova CGT-a. "Neki kažu da će ih, ako potpišu, optužiti da mijenjaju boju. Vlada, dakle, strah. Očito je da nema više solidarnosti među zaposlenima."

"Teško je stvarati frontu protiv Nestléa", potvrđuje sindikalist Joël Deliens. "Kao sindikalist, time se izlažete batinama. U upravi tvrtke zlostavljaju nas, dijele nam stroge opomene i zbog najmanjeg razloga, huškaju zaposlenike protiv nas. Stoga smo prisiljeni sastajati se tajno, izvan tvrtke, i to subotom. Nestlé ne voli CGT, to je sigurno[202]."

S očitom namjerom da se što više smanje troškovi za plaće zaposlenima, prihvaća se rizik da vlastite proizvode izrađuju robovi i politički zatvorenici. Tako, na primjer, Jennifer Zeng (35 godina), članica organizacije Falun Gong koju je prognala totalitarna vlast u Pekingu, trenutačno izbjeglica u Australiji, potvrđuje kako je i pod prisilom izrađivala male zečeve od plavoga baršuna, zapravo maskote Nesquika, za vrijeme onih 12 mjeseci zatvora što ih je provela u logoru prisilnoga rada u Laogaiju 1999.

Tu je optužbu, razumije se, uprava u Veveyu opovrgnula i odbacila, ali je ipak priznala da je naručila 110.000 tih zečića od vlasnika jedne kineske tvornice igračaka, čije je englesko ime MiQi Toys Company.

[202] Usporedi ATTAC, *Résister à l'empire Nestlé,* op. cit.

6. POGLAVLJE

Debele su krave besmrtne

Dakako, posve je razumljivo da su dioničari Petera Brabecka zadovoljni. Evo kratke pregledne tablice Nestléovih zarada i razvoja njegovih dionica na burzi nakon 1992.

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Čista dobit u milijardama dolara	1,82	1,95	2,21	2,09	2,44	2,84	2,85	3,19	3,91	4,5
Ukupna svota podijeljenih dividendi u milijardama eura	1,38	1,55	1,57	1,428	1,56	1,81	1,768	1,76	1,85	1,7
Vrijednost dionica u švicarskim francima	114	128	124	127	143	218	299	291	378	354

Serija debelih krava čini se beskonačnom. Dana 27. veljače 2003., uprava je objavila pobjedonosno priopćenje za tisak najavljujući novi rast dobiti: za 13,2 posto u odnosu na budžetsku godinu 2000. (dosežući svotu višu od proračuna francuskoga ministarstva poljoprivrede za istu tu godinu ili 59 posto ukupne izravne pomoći koju su primili svi francuski seljaci u ime zajedničke agrarne politike[203]).

[203] Sve brojke mogu se vidjeti na internetskoj stranici Nestléa: www.nestle.com

Međutim, švicarsko zakonodavstvo jedno je od najpogodnijih kada je riječ o brizi za diskreciju što nadahnjuje kozmokrate. Zahvaljujući tradiciji i volji svoje vladajuće oligarhije, Švicarska Konfederacija zemlja je tajni. Dokaz je tome i činjenica da nijedna kompanija i tvrtka, registrirana u Švicarskoj, ne mora otkriti javnosti listu svojih dioničara. Stoga je u tim uvjetima nemoguće upoznati korisnike božanske košare koju daruje Nestlé.

Ti uspjesi izazivaju divljenje, i ja to kažem bez ikakve ironije. Kako to Nestlé postiže?

Od lokalnih se direktora uvijek zahtijeva da, bez obzira na ljudski trošak, još više smanje proizvodnu cijenu svojih proizvoda. Upravo se zato sindikalni otpor suzbija s tolikom žestinom, i na južnoj hemisferi, što smo već vidjeli, ali i u Europi, kako pokazuje pokušaj Nestlé-Waters-France da upotrijebi silu protiv radnika skupine Eaux Perrier-Vittel 2004.

Još jedan razlog strahovite eksplozije dobiti: Brabeck je u džungli svjetskih tržišta iskušani borac za cijene poljoprivrednih sirovina. On vrlo dobro važe svjetske tečajeve kako bi smanjio svoje troškove, a da pritom ta smanjenja ne utječu na prodajne cijene potrošačima. Primjer: u Etiopiji, uzgajivači kave bili su svjedoci kako su se prodajne cijene njihova zrnja smanjile za dvije trećine u manje od pet godina. U istom razdoblju, međutim, cijena šalice kave u ženevskim bistroima udvostručila se.

Privatizacija javnih vodovodnih mreža u cijelome svijetu, ali pogotovu u zaduženim zemljama Trećega svijeta, drugi je izvor izvanrednih dobiti što ih ostvaruje hobotnica iz Veveya[204]. Već 1990. godine, 51 milijun osoba širom svijeta ovisio je o privatnim tvrtkama za opskrbu vodom. Otada je privatizacija učinila divovske korake. U sve većem broju zemalja zadužene lokalne zajednice prodaju svoje izvore i mreže za opskrbu vodom privatnim društvima. Osobito Nestléu.

[204] Deset transkontinentalnih kompanija dijeli 90 posto privatnih mreža za opskrbu pitkom vodom. Nestlé je najmoćnija među njima.

Uzmimo primjer Bolivije. Pod pritiskom Svjetske banke[205], vlada je javnu mrežu vodoopskrbe prodala privatnim tvrtkama. A one su požurile najaviti stopostotni rast cijena vode, što je za veliki broj Bolivijaca značilo da će im pitka voda biti skuplja nego hrana[206].

Odobravanje monopola nad vodom privatnim koncesionarima imat će kao očitu posljedicu činjenicu da, makar potjecala iz zajedničkih zdenaca, obični ljudi ubuduće neće moći dolaziti do vode bez dozvole, te da će seljaci i mali poljoprivrednici biti prisiljeni kupiti dozvolu kako bi koristili čak i kišnicu sa svojih imanja.

Bolivijci - i osobito indijansko pučanstvo koje okuplja i vodi Evo Morales - nisu nasjeli tome zahtjevu.

Vlada je proglasila ratni zakon. Međutim, suočena s narodnim otporom, morala je odstupiti i opozvati zakon o privatizaciji. (Najžešća je pobuna bila u Cochabambi. U tome je gradu, naime, američka transkontinentalna tvrtka Bechtel upravo bila kupila koncesiju za korištenje pitke vode[207].)

Već sam rekao: Nestlé nije gospodar samo najprostranijih privatnih vodovodnih mreža već i vode u bocama. Uzmimo primjer Pakistana.

Prije nekoliko godina u toj zemlji pokrenuta je kampanja u tisku. Nestlé tvrdi kako nema nikakve veze s tim. Ta "kampanja prevencije" predstavljala se kao borba protiv nezdravosti i opasnosti što prijete od vode iz javnih vodovoda velikih gradova kao što su Karachi, Multan, Lahore, Islamabad i Rawalpindi. Pritom je ta voda posve odgovarala normama WHO-a.

[205] Vidjeti Gil Yaron, *The Final Frontier: a Working Paper on the Big 10 Global Water Corporations and the Privatization and Corporatization of the Worlds Last Public Resource,* Toronto, Polaris Institute, 2000.

[206] Maude Barlow, "Desperate Bolivians fought street battles, the world bank must realize water is a basic human right", u *Globe and Mail,* Toronto, 9. svibnja 2000.

[207] Vidjeti Michael Acreman, "Principles of water management for people and environment", u *Water and Population Dynamics: Case Studies and Policy Implications,* u izdanju American Association for the Advancement of Science, Washington, 1998., stranica 38.

Uskoro je Nestlé u Pakistanu lansirao svoju vodu u bocama. Njegovi su marketinški gurui toj spasonosnoj vodi dali frapantno ime: *Pure life* (Čisti život[208]).

Stabilno tržište, pravedna raspodjela dobara za sve, pravedne cijene i pristojno plaćanje ljudskoga rada, to su neka od otrcanih Brabeckovih "Načela rukovođenja i gospodarenja". Što se događa s tim lijepim načelima kada se primjenjuje "prisila tržišta"?

Već smo se podsjetili katastrofe u Sidamu, u Etiopiji, gdje već pet godina stotine tisuća seljačkih obitelji jako pate od smanjenja kupovnih cijena kave, zbog međunarodnih špekulacija agroindustrijskih trustova s proizvodnim cijenama.

U Bjelokosnoj Obali i u Brazilu kozmokrati agroindustrije upravo niskim kupovnim cijenama snažno pritišću proizvođače kakaa. Ta nasilna rušenja cijena pustoše i razaraju čitava područja na tri kontinenta.

Kozmokrat iz Veveya zaokupljen je, međutim, drugim brigama.

Maksimalizacija dobiti - načelo koje je posve tiho ušlo u bibliju koju je pisao svojom rukom - zahtijeva postupke koje kanonikova čista duša ne odobrava. Svjetski sporazumi između proizvođača i kupaca (kave, čaja, kakaa i drugih poljoprivrednih sirovina) sklopljeni su za vrijeme hladnoga rata s ciljem da se spriječe vrlo oštri padovi cijena - koji uvijek pogoduju bacanju proizvođača u ruke komunista. Danas Svjetska trgovinska organizacija (WTO) ukida te sporazume jedan za drugim.

Kanonik je, uostalom, oduševljeni pristaša metoda WTO-a[209].

[208] Godine 2004. *Pure life* je držao 50 posto pakistanskog tržišta

[209] Usporediti Peter Brabeck, "Hier schreibt der Chef: Ungerechte Zustände", u *Bilanz,* Zürich, veljača 2004.

7. POGLAVLJE

Arogancija

Suočeni s državom i njezinim zakonima, posvuda u svijetu, novi silnici iskazuju hladnu aroganciju.

U industrijskim zemljama na Sjeveru, oni ucjenjuju premještanjem. Da bi sebi osigurali najviši mogući udio u dobiti, prijete sindikatima i vladama da će se preseliti nekamo drugamo.

Uzmimo primjer Siemensa.

Siemens je nazočan na mnogim poljima djelovanja - u medicinskoj tehnologiji, transportu, telekomunikacijama, energetici, telefoniji, itd. Do srpnja 2004. njegov glavni gospodar, Heinrich von Pieren, vladao je nad 417.000 namještenika, rasutih širom svijeta[210]. Godine 2003. vrijednost Siemensovih poslova dosezala je 74,2 milijarde eura, a njegova čista dobit iznosila je 2,4 milijarde eura.

Njemačka, četvrta gospodarska sila u svijetu i prva u Europi, prva je uvela radni tjedan od 35 sati. No, ta se mjera nije sviđala kozmokratima iz Münchena. Oni su zahtijevali ponovnu uspostavu radnoga tjedna od 40 sati.

U četvrtak, 24. lipnja 2004., Siemens je postigao pobjedu: taj svjetski metalurški trust potpisao je dva sporazuma sa sindikatom IG-Metall, prisiljavajući radnike, zaposlenike i sve njemač-

[210] Von Pieren je odstupio u srpnju 2004. u korist Klausa Kleinfelda.

ke kadrove da rade po 40 sati tjedno - i da, dakle, "dragovoljno" odustanu od 35 satnoga radnoga tjedna, prihvaćajući tako i znatno smanjenje svojih satnica.

Kako su se stvari odvijale? Početkom 2004., kozmokrati su zahtijevali drastično smanjenje troškova za plaće u tvornicama u Njemačkoj. Podržavajući svoj zahtjev, Siemens je zaprijetio da će, kao prvo, 5000 radnih mjesta premjestiti u Kinu i u Istočnu Europu.

Von Pieren je iznio još neke izričite prijetnje.

Taj trust zapošljava u Njemačkoj 170.000 osoba, što je 41 posto ukupnoga osoblja koje radi u Siemensu širom svijeta. Međutim, njemački dio poslova Siemensa iznosi samo 23 posto ukupnoga poslovanja. Tada su kozmokrati u Münchenu najavili ove brojke: ako se ne dobije parnica, njemački dio zaposlenih u okviru ukupnoga broja u svijetu past će sa 41 na 23 posto, što bi značilo zatvaranje 74.000 radnih mjesta na njemačkome tlu.

No, 18. lipnja 2004., na poziv IG-Metalla 25.000 radnika izišlo je na ulice, da bi prosvjedovalo protiv cinizma i ucjene kozmokrata. A kancelar Gerhard Schröder osudio je kao "antipatriotske" najavljene planove za premještanje.

Uzaludni trud! Kozmokrati su uspjeli baciti sindikate na koljena i oni će morati potpisati dva sporazuma. Prvi je, zapravo, okvirni sporazum o budućim socijalnim pregovorima. On ipak predviđa i Siemensovu obvezu da "sačuva i razvije zapošljavanje, nadmetanje i inovativnost". Siemens, dakle, obećava.

Drugi je sporazum lokalne važnosti i odnosi se na zapošljavanje u mjestima proizvodnje mobitela i bežičnih telefona u Bochoitu i Kamp-Linfortu, u pokrajini Rajna-Vestfalija. Siemens odustaje od hitnog prebacivanja 2000 radnih mjesta u Mađarsku i jamči njihov ostanak u tima dvama mjestima barem u iduće dvije godine.

Kao uzvrat za ta dva sporazuma, sindikat IG-Metall prihvaća uvođenje radnog tjedna od 40 sati, bez povećanja plaća. Uz to,

ukinuti su i dodaci za godišnji odmor i Božić i zamijenjeni tzv. premijom za zasluge.

Ucjena se isplatila: troškovi za plaće u Siemensu odmah su smanjeni za 30 posto.

Spominjući dvije tvornice u Rajna-Vestfaliji, glasnogovornik glavnoga stožera u Münchenu pritom će reći, sa stanovitom dozom cinizma: "... ta su dva mjesta odsad isto toliko konkurentna kao ona u Mađarskoj, začepili smo sve šupljine produktivnosti[211]."

Ucjena s premještanjem osobito je učinkovita, jer se primjenjuje na sektoru koje - zbog slijeda tehnoloških i elektroničkih revolucija ovih zadnjih godina - zapošljava sve manje ljudi.

Tako je između 2001. i 2003. Siemens širom svijeta već bio ukinuo 30.000 radnih mjesta.

A težnja za njihovim ukidanjem opća je i svjetska. Ona nadahnjuje strategije djelovanja svih transkontinentalnih tvrtki.

Rubens Ricupero, glavni tajnik Konferencije Ujedinjenih naroda za trgovinu i razvoj (UNCTAD), svake godine objavljuje *World Investment Report* (Svjetsko izvješće o ulaganjima u svijetu[212]). Iz njega proizlazi da je 1993. stotinu najjačih transkontinentalnih konglomerata na svijetu prodalo robe, usluga itd. u vrijednosti od 3335 milijardi dolara (i u to je vrijeme zapošljavalo i plaćalo 11,869.000 namještenika), a da je godine 2000. vrijednost prodaje stotinu najvećih konglomerata (njihov se sastav djelomično promijenio) porasla na 4797 milijardi dolara (dok se broj njihovih namještenika popeo na 14,257.000).

Drugim riječima, u sedam godina stotinu najjačih transkontinentalnih tvrtki povećalo je svoju prodaju za 44 posto, dok se zaposleno osoblje povećalo za samo 21 posto.

A godine 2004. Siemensovu su strategiju u Njemačkoj oponašali Opel i Volkswagen. S uspjehom.

211 Adrien Tricorne, "Pour éviter les délocalisations, IG_Metall accepte que Siemens abandonne les 35 heures", *Le Monde,* 26. lipnja 2004.

212 *World Investment Report,* izdanje UNCTAD-a, Palača nacija, Ženeva. Citiram izdanje iz 2002.,

Međutim, i drugi, manje moćni gospodari transkontinentalnih tvrtki pribjegavaju sličnim metodama. Jedan primjer.

Ronal SA proizvodi blizu Saint-Avolda, u Moselleu aluminijske naplatke za kotače. Ta tvornica pripada tvrtki Ronal AG, čiji se glavni stožer nalazi u Härkingenu, u kantonu Soleure, u Švicarskoj, a pod nadzorom je dviju snažnih privatnih banaka u Bernu. Ronal AG, naime, u svojemu vlasništvu ima tvornicu u Donjoj Šleskoj, koja zapošljava 1000 radnika, i druge tvornice u Poljskoj i Češkoj.

Uprava toga društva naredila je 15. svibnja 2004. tajnu selidbu 40 proizvodnih modela prema istoku. A 8. lipnja 2004., Ronal SA objavio je prestanak isplaćivanja. Svim su zaposlenicima pokazana vrata. Kao opravdanje, uprava je navela "gospodarske poteškoće".

Radnici su reagirali. Uputili su poziv Ralphu Blindaueru, jednom od najuglednijih odvjetnika za radno pravo. Blindauer je podnio kaznenu tužbu protiv rukovodilaca tvrtke Ronal SA za "prikazivanje lažne bilance". Pritom tumači: "To je stečaj organiziran od A do Ž kako bi se izbjeglo plaćanje i najmanje odštete[213]", što Ronal SA očito poriče. Tako svi troškovi padaju na teret francuske države, a stotine obitelji otpuštenih radnika gurnute su u strepnju.

Danas poslovi Ronala SA na Istoku napreduju i cvatu.

[213] Ralf Blindauer, u *Tribune de Genève,* 2. srpnja 2004.

8. POGLAVLJE

S ljudskim pravima je dobro, s tržištem još bolje

Držeći da ih ne može dovesti u red, a to znači poštovanje načela Povelje, Kofi Annan odlučio je s kozmokratima pregovarati o kompromisu. Stoga je izradio *Global Compact,* opći, globalni ugovor, zaključen između Ujedinjenih naroda i glavnih transkontinentalnih kapitalističkih tvrtki.

Svoje prijedloge objelodanio je upravo 31. siječnja 1999., na Gospodarskom forumu u Davosu. Taj forum okuplja svake godine 1000 rukovoditelja i direktora, dakle gospodara, najsnažnijih transkontinentalnih tvrtki. Da bi netko bio primljen u "Klub 1000" (to je njegov službeni naziv) mora upravljati nekim transkontinentalnim bankarskim, industrijskim ili uslužnim imperijem, čija vrijednost godišnjih poslova prijelazi milijardu dolara.

Globalni ugovor sadrži devet načela. U službenome dokumentu, što su ga sastavile službe glavnoga tajnika, svako od tih načela ima posebno tumačenje.

Načela 1. i 2. obrađuju ljudska prava: ["Potpisnici se obvezuju] poštovati i poticati ljudska prava u djelokrugu svojega utjecaja [...] kako bi se uvjerili da njihove tvrtke nisu sukrivci bilo koje povrede prava čovjeka."

Načela od 3. do 6. odnose se na tržište rada: ["Tvrtke se obvezuju] poštovati slobodu udruživanja i stvarno priznati kolek-

tivno pravo zaposlenika na pregovaranje [...] ukloniti svaki oblik prisilnoga i robovskoga rada [...] ukinuti rad djece [...] ukloniti nejednakost u zapošljavanju i u radu."

Na zaštitu okoliša i prirode upućuju načela od 7. do 9.: "[Tvrtke potpisnice obećavaju da će se] oprezno upustiti u sve akcije koje bi mogle izmijeniti prirodni okoliš [...] potaknuti uspostavu veće odgovornosti prema okolišu i prirodi […] podupirati otkrivanje i širenje tehnologija koje olakšavaju zaštitu okoliša."

U tzv. kongresnom bunkeru u srcu maloga švicarskoga grada Davosa, u kojem se održava Forum, u tome ledenome siječnju 1999., Kofi Annan zahtijevao je, dakle, od novih feudalnih vlasti "da prihvate i pokrenu[214]" taj Globalni ugovor. Pritom su se predatori digli na noge i pljeskom čitavih pet minuta pozdravljali Kofija Annana. Njegov su ugovor prihvatili jednoglasno.

U lipnju 1999. u Palači naroda, u Ženevi, održala se Druga svjetska konferencija o borbi protiv siromaštva, uz nazočnost izaslanika 170 zemalja i više od 500 nevladinih organizacija. Kofi Annan podnio je "platformu" nazvanu "Bolji svijet za sve", koju su supotpisali Svjetska banka, MMF i OECD (Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj). Ta "platforma" nadopunjuje Globalni ugovor.

Međutim, Globalni ugovor i njegov dodatak za nove su feudalce kao blagoslovljeni kruh. Ni glavno tajništvo UN-a kao niti ijedna druga ustanova nemaju ni najmanjega nadzora nad praktičnom primjenom načela uz koja pristaju preko transkontinentalnih kompanija koje su ih odobrile. Gospodari samo potpisuju - i time je igra odigrana!

Za njih, taj potpis vrijedi zlata. Kada je riječ o javnim odnosima i o "slici", dobitak je fantastičan. Kofi Annan im je, zapravo, uštedio desetke milijuna dolara troškova za publicitet. Svaka tvrtka potpisnica odsad ima pravo svoje pristupanje Globalnome ugovoru prikazati na svim svojim prospektima, javnim dokumentima itd. te također prisvojiti znak UN-a.

[214] Originalni tekst na engleskom mnogo je zahtjevniji: "to embrace and to enhance".

A 13. travnja 2001., glavni tajnik i njegovi bliski suradnici bili su u Zürichu gosti švicarske vlade i Švicarske ekonomije, krovne organizacije najvažnijih švicarskih transkontinentalnih društava. Pred sobom imam sliku agencije Reuters iz lista *Die Berner Zeitung,* koja pokazuje nasmijanoga Lukasa Muehlemanna kako stišće ruku zamišljenome Kofiju Annanu[215]. Muehlemann je u to vrijeme bio vrhovni šef moćne novčarske ustanove Crédit suisse-First-Boston. On je jedan od velikaša s arhipelaga milijardera. Muehlemann je, u biti, sretan čovjek: zahvaljujući brzome pokretu nalivpera pod Globalnim ugovorom, njegova se banka otada može hvastati primjernom vjernošću najsvetijim načelima ljudske zajednice.

Isto to vrijedi i za Goerana Lindahla, svojedobnoga vlasnika prve metalurgijske transkontinentalne tvrtke na svijetu, ABB; za Marcela Ospela, predsjednika United Bank of Switzerland; za Daniela Vasellu, princa Novartisa; za predsjednika-glavnoga direktora Royal Dutch Sheila; za predsjednika Nikea; za onoga iz Deutsche Bank; za one iz automobilskih divova Mitsubishi, Nissan, Daimler, Chrysler, Toyota.

Crédit suisse dugo je pod svojim zaklonom štitio najveći dio plijena pokojnoga diktatora Josepha Desirea Mobutua, svotu koja nadmašuje četiri milijarde dolara. Ta se banka proslavila i u prošlosti, svojom aktivnom i upornom potporom rasističkome režimu Južne Afrike, recikliranjem milijuna narkodolara podrijetlom iz Kolumbije, kao i mnogim drugim operacijama, koliko sočnima, toliko i etički gnusnima. I danas ona slovi kao jedna od najmoćnijih banaka na svijetu.

United Bank of Switzerland (UBS), druga potpisnica Globalnoga ugovora, redovita je tema razgovora i prigovora zbog svojega pasivnog doprinosa bijegu kapitala iz zemalja Trećega svijeta. Veliki dio zarade, koju je takoreći zaplijenio nigerijski predsjednik, general Sani Abacha, koji je umro 1998., našao se na računima što ih vodi UBS.

[215] *Die Berner Zeitung,* Bern, 14. travnja 2001.

A Nike su američke nevladine organizacije optužile da u južnoj Aziji njegovu sportsku obuću proizvode jako eksploatirana djeca.

Veliki začetnik i pokretač Globalnoga ugovora, Šveđanin Goeran Lindahl, sa svoje strane održava izvrsne osobne odnose s tzv. crvenim nababima u Kini, krvnicima Pekinškoga proljeća, kao i s generalima iz Ankare. Usprkos žestokome protivljenju sindikata, seljaka, nevladinih organizacija, njegova tvrtka ABB u Kini i u Turskoj gradi faraonske brane, što izaziva nasilno preseljenje (a često i uništenje) stotina tisuća obitelji. ABB pomaže i u gradnji megabrane nazvane "Tri ždrijela" na rijeci Yangtze. Njezino je svečano otvorenje predviđeno u 2009. Toga će datuma dva milijuna kineskih seljaka izgubiti svoju zemlju. Riječ je o posvemašnjem nasilju nad njihovim pravima, bez odgovarajuće novčane naknade. Oni će se morati povući u prljava sirotinjska naselja Šangaja, Pekinga i Cantona.

Prema podacima Amnesty Internationala, izazivajući njezino nekontrolirano zagađivanje, tvrtka Royal Dutch Shell Company uništava deltu rijeke Niger i ruši gospodarstvo naroda Ogoni. Ta je tvrtka, uz ostalo, bila i jedan od najčvršćih financijskih oslonaca vojnih diktatura u Nigeriji[216].

Istodobno, Mitsubishi, Toyota i Nissan, zapravo njihovi predsjednici i glavni direktori, jedan za drugim, zbog "ekonomskih razloga" zatvarali su desetke radničkih kantina, tvorničkih bolnica i škola u Japanu i širom svijeta.

A 24. lipnja 2004., u glavnome sjedištu Ujedinjenih naroda u New Yorku, pod predsjedanjem Kofija Annana, sastali su se zastupnici glavnih transkontinentalnih tvrtki potpisnica Globalnoga ugovora. Cilj je bio razmotriti bilancu prošlih pet godina.

[216] Ta se naftna kompanija spominje u svakom izvještaju Amnesty Internationala. Usporedi *Amnesty International année 2000,* izvješće objavljeno u Londonu 30. svibnja 2001.

Pod pritiskom nevladinih organizacija, tom je prigodom Kofi Annan podnio prijedlog u obliku pitanja: ne bi li bilo uputno osnovati međunarodni mehanizam *monitoringa,* tijelo za nadzor, zaduženo da provjerava i ovjerava poštuju li, i u kojoj mjeri, potpisnici Globalnoga ugovora svoje potpise.

Užas i drhtavica! Javni nadzor? Instrument podložan provjeri? Nemojte ni pomisliti na tako nešto!

Prijedlog je jednoglasno odbijen.

Kozmokrati vole ljudska prava samo toliko koliko ona ne sputavaju stroj kojim se izrabljuju narodi.

POGOVOR

Početi iznova

Emmanuel Kant nije sudjelovao u Francuskoj revoluciji. On čak nikada nije ni napustio svoj rodni Königsberg. No za njega je, ipak, ta revolucija bila živo utjelovljenje i konkretna primjena ideja Svjetlosti. Ona je označila odlučni korak prema emancipaciji čovjeka.

Kako je bio pruski visoki službenik, koji je živio u autokratskome režimu pod budnim okom kraljevskih žbira, Kant je, svojom javnom i privatnom obranom Francuske revolucije i njezinih aktivnih sudionika, prihvatio znatne osobne rizike.

Od srpnja 1789. redovito je iz Pariza dobivao *L'Ami du peuple* (Prijatelj naroda, *nap. prev.)* i nekoliko glavnih revolucionarnih novina. One su stizale poštom, redovito, na očigled žbirima.

Svakoga je dana ručao u gostionici i ti su ručkovi, što ih je dijelio s prijateljima, uskoro postali mjesto okupljanja simpatizera Revolucije na pruskom tlu. Kant je ondje svakoga dana komentirao događaje u Parizu, često s izrazitim oduševljenjem. Nakon nekoga vremena otkrilo se da se i on, kao i većina gostiju, nalazio na "crnome popisu", na listi neprijatelja Friedricha II., koju su često objavljivali agenti tajne policije[217].

Kantu je bilo 70 godina kada je Robespierre pokrenuo Teror. Tada je u gostionici nazdravio Nepodmitljivcu. Arhivi pruske

[217] Manfred Geier, *Kant's Welt*, Izdanje Rowohlt, Reinbek, 2004.

policije čuvaju trag toga događaja. Popevši se na stolac (Kant je bio "visok" samo 1,52 metra), podigao je svoju čašu punu rajnskog vina i uzviknuo: "Čuvajmo se sumnjičavosti prema ideji buržoaske revolucije! Eksplozije nećudorednosti ne smiju nas uznemiriti."

U svoje je vrijeme Königsberg (danas Kaliningrad) bio provincijska metropola s oko 50.000 žitelja, koji su uglavnom živjeli od svoje luke na Sjevernome moru. Ona je okupljala vrlo šareni mozaik naroda: Litvance, Estonce, Latvijce, Poljake, Ruse, jaku židovsku zajednicu, nizozemske i engleske trgovce, hugenote prebjegle iz Francuske i menonite koji su došli iz Nizozemske u XVI. stoljeću[218]. Lišeni političkih prava i pristojnih prihoda, mnogi su od tih ljudi živjeli u krajnjoj nesigurnosti. Ogorčen socijalnom nepravdom, Kant je u Francuskoj revoluciji vidio obećanje oslobođenja bijednika.

O povijesnom značenju Francuske revolucije Emmanuel Kant pisao je 1798.: "Jedna takva pojava, pravo čudo, u povijesti svijeta nikada se neće zaboraviti, jer je u dubini ljudske prirode otkrila mogućnost moralnoga napretka u što ni jedan čovjek do danas nije posumnjao. Čak ako željeni cilj i nije bio postignut [...] oni prvi sati slobode ne gube ništa od svoje vrijednosti. I to zato što je taj događaj pregolem, presnažno umiješan u interese čovječanstva i ima toliko velik utjecaj na sve dijelove svijeta, a da ga se narodi, u drugim okolnostima, ne bi sjećali i ne bi bili vođeni na to da taj pokus počnu iznova[219]."

Početi iznova. Da, početi iznova!

Iz Francuske revolucije rođen je dugi hod k političkoj demokraciji. Ona je pratila industrijsku revoluciju i širenje kolonijalizma. A nacionalne države u njoj su ojačane.

[218] O socijalnom sastavu stanovništva Königsberga u Kantovo vrijeme usporedi Manfred Kuehn, *Kant eine Biographie,* München, Verlag C.H.Beck, 2004.

[219] Emmanuel Kant, "Le conflict des facultés", u *Œuvres philosophiques, II, Les derniers écrits,* sous la direction de Fernand Aliquié, Pariz, Gallimard, zbirka "Bibliothèque de la Pléiade", 1986.

U XX. stoljeću, Liga naroda, a zatim Ujedinjeni narodi pokušali su osigurati sveopći mir. Tako je Deklaracija o ljudskim pravima od 10. prosinca 1948. preuzela gotovo doslovce neke formulacije Deklaracije iz 1789.

Potkraj XX. i početkom XXI. stoljeća ostvareni su odnosno dovršeni još neki drugi napretci. Politička demokracija učvršćena je u Europi, ali i u nekim zemljama južne hemisfere. Dekolonizacija je postigla značajan napredak. Proglašena je jednakost svih kultura na zemlji. Znatno je smanjena diskriminacija žena. U više područja svijeta proizvodne su se snage čudesno razvile...

I što sada?

Svi smo mi podvrgnuti najstravičnijoj najezdi koju još prije pet godina nitko nije mogao ni zamisliti.

Toj najezdi ne može se suprotstaviti ni jedna nacionalna država, ni jedna nadnacionalna organizacija, ni jedan demokratski pokret.

Gospodari ekonomskoga rata skrojili su prema određenim normama cijeli Planet. Oni napadaju države i njihovu zakonitu vlast, osporavaju narodni suverenitet, potkopavaju demokraciju, pustoše prirodu i uništavaju čovjeka i njegove slobode.

Radikalno poriču pravo čovjeka u potrazi za srećom.

Ni jedna normalno sastavljena opozicija - ni državna ni sindikalna - nije u stanju suprotstaviti se njihovoj svemoći. Na ulicama New Delhija tisuće žena i djece, koje je oslijepio bolni oblak Bhopala, prose milostinju od prolaznika. Istodobno su gospodari Dow Chemicala zabarikadirani u svojim neboderima u Midlandu, u Michiganu.

Saint-Just kaže: "Između naroda i njegovih neprijatelja nema ničega zajedničkoga, ničega osim mača." To je mač koji razdvaja i reže... Pravo na sreću, na dostojanstvo, na ishranu, na slobodu - to su bitne sastavnice ljudskoga bića. One čovjeka čine čovjekom. U tome smislu, Kant ima izraz koji je teško prevediv: "*Das*

einzige ursprüngliche, dem Menschen Kraß seiner Menschheit zustehende Recht" (otprilike: "pravo na jedinstveni život, utemeljiteljski, pripada svakome čovjeku samim time što je čovjek").

Više pjesnički, Saint-Just tvrdi istu stvar:

"Neovisnost i jednakost
Moraju vladati čovjekom, djetetom prirode,
Usmjerenome svojim čistim bićem
Vrlini i slobodi[220]."

To je jedini sadržaj povijesti: čovjek. A oni koji, kao novi feudalci, gospodari imperija srama, njihovi generali, njihovi propagandisti i njihovi sluge, hvale i reklamiraju svemoć tržišta, niječu civilizacijske norme rođene u Svjetlosti.

Mudra izreka Wolofa (najbrojnijega crnačkog naroda u Senegalu, *prim prev.),* rođena na ušću rijeke Senegal, vrlo kratko sažima moju misao: "*Nit nit ay garab am*" ("Čovjek je čovjeku lijek").

Čovjek postoji, stvara se, množi se samo uz pomoć drugih ljudi. Nema čovjeka bez društva, bez povijesti - i bez samilosti. Odnosi uzajamnosti, dopunjavanja i solidarnosti bitni su sastavni dijelovi ljudskoga bića.

Što učiniti protiv cinizma kozmokrata, razularenoga nasilja njihovih žbira, prezira prema pravu na potragu za srećom? Valja poslušati Kanta i revoluciju početi iznova. I to zato što je između planetne socijalne pravde i feudalne vlasti, ma kakva ona bila, rat stalna pojava, a proturječnost vrlo radikalna.

Čovječnost, dakako, nikad neće pobijediti smrt, kao ni samoću, očaj ili bilo koju od mnogih patnji što obilježavaju ljudski život. Međutim, koliko patnje stvara sam čovjek!

Slučaj rođenja još je tajnovitiji od smrti. Zašto sam rođen u Europi? Bijelac? Dobro ishranjen? Obdaren pravima? S obećanjem o slobodnom životu, relativno samostalnome i zaštićenome od stradanja? Zašto se to događa meni, a ne, recimo, rudaru

[220] Louis-Antoine de Saint-Just, *Œuvres complètes,* op. cit. stranica 10

iz Kolumbije, *cabaclu* iz Pernambuca, bengalskoj ženi iz Chittagonga, lica deformiranoga kiselinama?

Prije nego završi godina u kojoj pišem ovu knjigu, u strašnim mukama, od gladi ili od posljedica bolesti koje su uz nju vezane, umrijet će ukupno 36 milijuna ljudskih bića. A zbog manjka lijekova, različite epidemije koje je medicina već odavno pobijedila, mučit će druge desetke milijuna osoba. Istodobno će zbog zagađene vode stradati devet milijuna djece mlađe od deset godina.

Nezdravo stanovanje, štakori, očajanje, nečistoća učinit će nepodnošljivim život milijuna majki obitelji, od *smokey mountainsa* u Manili do *calampasa* u Limi, od sirotinjskih naselja u Dhaki do *favelasa* Baixade u Rio de Janeiru.

Stalna nezaposlenost i tjeskoba koju izaziva neizvjesna sutrašnjica srušit će dostojanstvo stotina tisuća otaca obitelji od Ulan Batora do Soweta.

Zašto njima i zašto ne meni?

Svaka od tih žrtava mogla bi mi biti žena, sin, majka, prijatelj, dakle bića koja čine moj život i koje volim.

Deseci milijuna tih poubijanih i osakaćenih bića, svake su godine žrtve onoga što Babeuf naziva "surovim zakonima".

Pritom me ništa, osim možda slučajnost rođenja, ne razlikuje od tih razapetih bića.

Marat je napisao: "Mišljenje se temelji na neznanju, a neznanje ide na ruku tiraniji[221]."

Informirati, učiniti prozirnim postupke gospodara, to je prva i bitna zadaća svakoga intelektualca. Krvopije se kao kuge boje dnevnoga svjetla.

Još Marat: "Ljubav među ljudima temelj je ljubavi prema pravdi, jer se ideja o pravednome ne razvija manje osjećajima nego razumom."

Otkriti i opisati svakodnevni život djece u tunelima Ulan Ba-

[221] Jean-Paul Marat, *Textes choisis,* op. cit. stranica 21

tora, patnje i bitke brazilskih *cabaclosa,* bengalskih ratara napoličara ili udovica na Tigrisu znači poduprijeti kod čitatelja buđenje osjećaja pravde. Iz toga će se buđenja, možda, jednoga dana roditi i pobuna savjesti u zemljama Sjevera.

Na prostranome nogometnom stadionu u mjestu Vila Euclides, na poziv sindikata metalurga iz São Bernarda, okupilo se popodne 13. ožujka 1979. godine 80.000 štrajkaša. To sam spomenuo u poglavlju što sam ga posvetio Brazilu. Na tmurnome nebu, u niskome letu, sa zaglušnom bukom i vrtoglavom brzinom, više su puta prolazili i vraćali se crni helikopteri vojne policije. Očito su pokušavali zastrašiti okupljenu svjetinu.

Kišilo je.

Lula je stajao na otvorenoj prikolici jednoga zaustavljenoga kamiona, na tratini usred stadiona. Oko njega, u zbijenim redovima, okupili su se štrajkaši, njihove žene i njihova djeca. Svi su oni stajali uporno, bez obzira na kišu koja im je lijepila odjeću uz kožu. Bili su vrlo pozorni, vrlo ozbiljni, vrlo napeti...

Agenti političke policije maknuli su sve zvučnike.

Frei Betto priča: "Lula je držao govor. Oni koji su mu bili blizu i slušali njegov glas okretali su se i u zboru ponavljali njegove riječi onima koji su stajali iza njih. I tako redom, svaki je red nazočnih slušao, okretao se i ponavljao u zboru za one iza sebe riječi koje je čuo. I to se nastavljalo sve do najudaljenijega reda na prostranom stadionu."

Ja nisam sindikalni vođa niti vođa nekakvoga oslobodilačkog pokreta, već samo intelektualac ograničenih mogućnosti utjecaja.

No, moja knjiga postavlja dijagnozu.

Rušenje kanibalskoga poretka u svijetu posao je naroda. Rat za planetarnu socijalnu pravdu tek će doći.

Od čega će se sastojati pobjede? I porazi? Kakav će biti ishod te posljednje bitke? Danas još nitko ne zna odgovore.

Ipak, u meni živi jedno uvjerenje.

Sve te bitke koje će tek doći nosit će u sebi snažan odjek poziva što ga je uputio Gracchus Babeuf, vođa urote Jednakih, kada je sav okrvavljen doveden na gubilište, gdje mu je 27. svibnja 1797. na giljotini odrubljena glava..[222]: "[...] Neka se pokrene borba na temelju glasovitoga poglavlja o jednakosti i o vlasništvu! Neka narod sruši sve stare barbarske ustanove! Neka rat bogataša protiv siromaha prestane u sebi nositi značaj potpune drskosti s jedne strane i potpune kukavnosti s druge! [...] Da, ponavljam, sva su njihova zla prevršila mjeru, oni ne mogu više care vati. A mogu se popraviti samo potpunim preokretom [...]".

"Pogledajmo društveni cilj. Pogledajmo zajedničku sreću i nakon tisuću godina počnimo mijenjati okrutne zakone[223]."

IZVORI, Trnjanska 64, 10000 ZAGREB,
Tel.: 01/ 611-2576; 611-7714; Tel/Fax.: 01/ 611-2576
e-pošta: izvori@izvori.com • www.izvori.com

NA ZAHTJEV ŠALJEMO VAM BESPLATNO KATALOG SVIH NAŠIH IZDANJA

[222] Urota Jednakih ugušena je, Babeufa i njegove preživjele suradnike Direktorij je osudio na smrt. Babeuf je 16. svibnja pokušao samoubojstvo.

[223] Gracchus Babeuf, *Manuscripts et imprimés,* op. cit.

Ne tražim da se siromašnima više daje, već da im se manje krade. *(Jean Ziegler)*

Svjedoci smo stravične i nagle refeudalizacije svijeta. Riječ je o neviđenom procesu podčinjavanja čitavih naroda interesima multinacionalnih tvrtki i banaka, stvaranju *imperija srama* pomoću dva moćna oružja, a to su *dug* i *glad*. Pretjeranim - i prečesto za njih nepotrebnim - zaduživanjem, države gube svoj suverenitet, a zbog gladi, koja je izravna posljedica vladavine imperija srama, ljudi gube živote, zdravlje, slobodu i dostojanstvo.

Taj strahoviti stroj za mljevenje i pokoravanje ljudi ne podnosi ni jedno ograničenje što ga je nastojalo nametnuti međunarodno pravo. Sada, strukturno i stalno ekonomsko nasilje hara svijetom, a međunarodno pravo istodobno doživljava agoniju. A jedini zakon imperija srama je bezobzirni profit pod svaku cijenu.

Autor je postavio pred lice globaliziranog svijeta zrcalo, da se pogleda u svoj svojoj nakaznosti.

Jean Ziegler, ugledni švicarski sociolog, posebni je izvjestitelj Ujedinjenih naroda za pravo na ishranu. "Taj mi je položaj omogućio pristup izvorima koji su mi prije bili nedostupni, mogao sam se susretati s predstavnicima tog predatorskog kapitalizma te s njegovim protivnicima", kaže autor, koji je dosad objavio dvadesetak knjiga, a među njima *Švicarska pere bjelje*, *Švicarska, zlato i mrtvaci* te *Novi gospodari svijeta*, koju smo objavili u ovoj biblioteci u prosincu 2003.

ISBN 978-953-203-278-9

ISBN 978-953-203-278-9

9 789532 032789

www.izvori.com